

**AZ ALSÓ- ÉS KÖZÉPSZINTŰ
OKTATÁS 1848/49-BEN**

*A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
válogatott iratainak tükrében*

Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta

F. KISS ERZSÉBET

MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

BUDAPEST

F KISS ERZSÉBET
AZ ALSÓ- ÉS KÖZÉPSZINTŰ OKTATÁS 1848/49-BEN
*A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
válogatott iratainak tükrében*

A MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR KIADVÁNYAI
II.
FORRÁSKIADVÁNYOK
30.

Sorozat-főszerkesztő
VARGA JÁNOS

Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta
F. KISS ERZSÉBET

*Pedagógus-szüleim,
Kiss Gyula és Fodor Erzsébet emlékére*

**AZ ALSÓ- ÉS KÖZÉPSZINTŰ OKTATÁS
1848/49-BEN**

*A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
válogatott iratainak tükrében*

Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta
F. KISS ERZSÉBET

**MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
BUDAPEST, 1997**

Megjelent a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával
a Magyar Országos Levéltár gondozásában

Lektorálta
Csorba László

A mutatót készítette
Horváth Éva

ISSN 0073-4055 (MOL Kiadv. II. Forráskiadványok)
ISBN 963 631 078 x

© F Kiss Erzsébet, 1997

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió
és televízió, valamint a fordítás jogát is.

Printed in Hungary

Kiadja a Magyar Országos Levéltár, Budapest
Felelős kiadó: Gecsényi Lajos főigazgató
Nyomás: Neotipp Nyomdaipari és Kereskedelmi Bt
1025 Budapest, Vöröstorony lejtő 5.
Felelős vezető: dr. Naszályi Gábor

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	11
Jegyzetek a bevezetéshez	19
Iratok	25
1. Szlovák nyelvű, elemi iskolai vezérfonálul szolgáló munkák kiadása – a pozsonyi tankerületi főigazgató felterjesztése	
a/ 1848. január 10.	27
b/ 1848. május 6	28
2. Brunsvik Teréz kiseddóvóintézetének leltára. – Kiseddóvó Intézete- ket Magyarországon Terjesztő Egyesület tisztviselői és választ- mányának tagjai	
a/ (1847. december 23.) 1848. január 19.	29
b/ 1848 –	33
3. Paszku Miksa ortodox (görögkeleti) tanodai kerületi igazgató ajánlja magát a miniszter figyelmébe eddigi elméleti és gyakorlati munkássága alapján 1848. március 22.	37
4. A hódmezővásárhelyi evangélikusok két telket kérnek az uraságé- ből a lelkész és a tanító számára 1848. március 24.	39
5. Karácson Mihály ipartanodai igazgató magyar gőzmozdony-minta megvételét ajánlja az erőszeti előadásokhoz 1848. március 31.	40
6. Bács megyei községek tanodai szerződésai a/ b/ c/ (1848 március – május)	42
7. Oroszhegyi Józsa emlékirata a miniszterhez a nőnevelés tárgyában 1848. április 17.	44
8. Az Első Magyar Festészeti Akadémiát Gyámolító Társulat a minisz- ter figyelmébe ajánlja Marastoni Jakab magán-rajzintézetét 1848. április 22.	46
9. Steinbach Ferenc közalapítványi ügyigazgató egy tanulmányi célú magánalapítványról jelentést tesz a miniszternek 1848. április 22.	47
10. József ipartanodai eseménynaptár 1848. március 15. – április 27. között 1848. április 27.	48
11. A miniszter válasza az öt hivatalba lépése alkalmával üdvözlő tan- ügyi személyiségeknek 1848. május 1.	52
12. A „budapesti óvodák közvetlen vezérői és az ügynök egyéb barátai” a kiseddóvasra kívánják felhívni a miniszter figyelmét 1848. május 3.	54
13. A VKM segédeszközöket rendel az Egyetemi Nyomdánál egy kisedd- óvó intézeti tanító részére 1848. május 5.	56
14. Több ipartanodai tanuló kérvénye a rendes előadások megszünteté- se végett 1848. május 5.	56
15. Leither Jeromos kérelme leánynevelő intézet felállítására Pesten, a Terézvárosban 1848. május 6.	57

16. A váraljai (Kővárvidék, Partium) görögkatolikus iskolaalapítását a miniszter anyagilag is támogatni kívánja 1848. május 8.	58
17. Az óbudai mezővárosi elemi fiú- és leánytanodák helyzetéről kimutató az 1847/48-as tanév első félévében I-II. 1848. május 9.	59
18. A miniszter breznóbányai elemi iskolai tanítók fizetését emeli 1848. május 12.	62
19. Nyilvános vizsgák megszüntetését kéri a leányneveldekben egy pesti „nőneveldei” előjáró 1848. május 15.	62
20. Müllner Ignác holicai népiskolai tanító kézirat-kiadásra és segélyre vonatkozó kérelmének elbírálása	
a/ 1847. december 10.	63
b/ 1848. május 16.	64
21. Az ipartanodai igazgató Mihálka Antal természetrajz tanár ásványgyűjteményének jegyzékét felterjeszti azzal a véleménnyel, hogy érdemes megszerezni a tanoda részére 1848. május 18.	65
22. Ideiglenes intézkedés a tiszai kiváltságos kerületben az elemi tanítók tanórairól és szünnapjairól 1848. május 20.	66
23. A keszthelyi premontrei gimnázium tanárai a nemzetőrségi szolgálat ügyében utasítást kérnek 1848. május 24.	67
24. A zombori felső elemi tanoda tanítói a tanév befejezéséért folyamodnak 1848. május 24.	69
25. A nyelvtanárok helyzete a József Ipartanodában 1848. május 24.	70
26. Az ipartanoda igazgatója a vegytani műszerekre szükséges pénz kiutalását szorgalmazza	
a/ 1848. május 24.	71
b/ d. n.	72
27. Az ipartanodai igazgató a mechanikai és a géptani előadásokhoz szükséges eszközök megrendelését kívánja	
a/ 1848. május 25.	74
b/ 1847. december 27.	75
c/ 1847. december 29.	76
28. Érmelléki egyházmegyei református iskolatanítók nézetei a népnevelésről és a reformok mibenlétéről 1848. május 26. (július 16.)	78
29. Rómer Flóris nézetei a tanügyi reform egyes kérdéseiről 1848. június 5.	85
30. A váraljai görögkatolikus iskola felállításának nehézségei 1848. június 6.	89
31. Talmudi vitatkozások a zsidó elemi tanodákban – e módszertani kérdésről tesz véleményes jelentést a nagyváradi tanulmányi főigazgató	
a/ 1848. június 8.	90
b/ 1848. május 9.	91
32. Az ortodox (görögkeleti) iskolák főfelügyelője ideiglenes intézkedéseket javasol a törvény rendelkezéseinek foganatosításáig 1848. június 10.	93

33. Vélemény kereskedelmi tanoda megnyitásáról Aradon 1848. június 12.	95
34. Engedély magán-rajziskola nyitására Pesten 1848. június 15.	97
35. Remes Ferenc tápéi kántortanító és a község közötti viszály kivizsgálásáról jelentést tesz a nagyváradi tanulmányi főigazgató 1848. június 18.	98
36. A Földmívelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium költségvetésének összeállításához kérdéseket intéz a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz az ipariskolákról 1848. június 20.	99
37. A magyarországi testgyakorlás múltja és jelene; vélemény a teendőről a Pesti Testgyakorló Intézet részéről 1848. június 20.	100
38. Vizsgálati jelentés a pesti elemi rajziskoláról a/ 1848. június 23.	102
b/ 1848. június 28.	104
39. Az eperjesi görögkatolikus püspök a megyéjebeli iskolai állapotokról szólva külön tanítóképezde felállítását kéri 1848. június 27.	108
40. Jelentés Újszentanna község és a tanító, ill. a lelkész közötti viszály kivizsgálásáról a nagyváradi tanulmányi főigazgató részéről 1848. június 27.	109
41. Vélemény Teleki Blanka felállítani szándékolt leánynevelő intézetéről 1848. június 30.	112
42. A miskolci tanítóképezdénél megürült tanszék betöltésére hirdetett pályázat kérdései a/ 1848. július 13.	113
b/ 1848. július 4.	113
b/ 1848. július 4.	114
43. A felsőbaranyai egyházvidéki református tanítók véleménye a tanítók ügyéről és az iskolák elrendezéséről (1848. július 21.)	115
44. Az egri tanítóképezde tanulmányi tárgyai az 1847/48-as év második felében a/ 1848. május 31. – július 22.	118
b/ d. n.	119
45. Oroszhegyi Józsa a Nevelési Szemle szerkesztői állására pályázik a/ 1848. július 27.	120
b/ 1848. július 27.	121
c/ d/	122
46. Az ortodox (görögkeleti) iskolák összeírása. Számuk a szabad királyi városokban a/ 1848. július 28.	124
b/ d. n.	125
47. A tanítóképezdek, az elemi- és népiskolák évkezdetének meghatározása 1848. július 29.	126
48. Heckenast Gusztáv könyvkiadó felterjeszti azon könyvek jegyzékét, amelyeknek nyomtatására — a felsőbb- és középiskolák részére — vállalkozik 1848. július 31.	127

49. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium költségvetési tervének mellékletei az állam költségeiről a népiskolákra, valamint a népnevelést illető reformelképzelések költségeiről (1848. július)	130
a/ b/	131
50. Trefort Ágoston államtitkár a Vallás- és Közoktatási Minisztériumnak közös tanácskozást javasolt a felállítandó gazdasági tanintézetekről 1848. augusztus 7.	134
51. Tanítók és lelkészek katonai szolgálata 1848. augusztus 10.	135
52. Ellentét a központi kormányzat és az önkormányzat között: a VKM megsemmisíti Pest város azon határozatát, amellyel a város nem ismerte el a budai tanulmányi főigazgató illetékességi jogát	
a/ 1848. augusztus 12.	135
b/ 1848. augusztus 11.	137
c/ 1848. október 13.	137
53. A győri tanítóképző helyzete – jelentés a tanulmányi főigazgatótól 1848. augusztus 12.	139
54. A Győr városi kiseddóvódák növendékeiről és az intézmények állapotáról jelentés 1848. augusztus 14.	140
55. A Soproni Katolikus Iskolatanító Egylet Alapszabályai, 1844 (1848. augusztus 15.)	141
56. A VKM az Egyetemi Nyomdának a Vörösmarty Mihály – Czuczor Gergely által készített első hivatalos magyar nyelvű gimnáziumi magyar nyelvtankönyv nyomásának siettetéséről 1848. augusztus 21.	143
57. A VKM rendelete a gimnáziumi szakoktatást elősegítő reformról 1848. augusztus 24.	143
58. A nagyváradi tankerület ortodox (görögkeleti) vallású tanítóinak türelemre intése sorsuk javítását illetően 1848. augusztus 25.	145
59. „A magyarhoni helvét hitvallású öt superintendentiák képviselőgyűlésének” állásfoglalása az oktatási reformról (részlet) 1848. szeptember 1.	146
60. A tiszamelléki evangélikus egyházkerület a nyíregyházi tanítóképzőintézetet a minisztérium figyelmébe ajánlja 1848. szeptember 4.	151
61. Az evangélikus egyházkerületek „vezéreszméi” az oktatási reformról (részlet) 1848. szeptember 6.	152
62. A vágújhelyi iskolai bizottmány a helybeli zsidó „zugiskolákat” betiltatni és a szülőket gyermekeiknek rendes tanodába járatására köteleztetni kéri – jelenti a pozsonyi tanulmányi főigazgató	
a/ 1848. szeptember 9.	155
b/ 1848. szeptember 1.	156
63. Kinevezések a nagyváradi görögkatolikus tanítóképző intézethez 1848. szeptember 11.	160
64. Az adai (Bács) r. k. elemi iskola állapota	
a/ 1848. szeptember 11.	162
b/ 1848. november 22.	162

65. Kérvény leánytanítónői állásért a temesvári gyár-külvárosban 1848. szeptember 28.	163
66. A kassai tanulmányi főigazgatóságnak az elemi tanodákról tett in- tézkedései 1848 szeptember hónapban – eljárási jegyzőkönyv fel- terjesztése a minisztériumnak 1848. szeptember 30.	163
67. Az ipartanoda tantermeit hadikórházi célokra foglalták le 1848. október 7.	165
68. A Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium átirata a pesti rajzis- kola ügyében 1848. október 20.	166
69. Bukarestben – magyar leánytanoda 1848. október 28.	167
70. A nagyváradi tanulmányi főigazgató jelentése a kerületébeni elemi oktatási helyzetről, a szükséges reformokról 1848. október 31.	168
71. A budavári felső elemi tanodánál szabályellenesen betöltött rajztanítói állás ügyéről jelentés a minisztériumnak 1848. november 24.	175
a/ b/	176
72. Tanítók felmentését kéri a hadi szolgálat alól a minisztérium 1848. december 22.	177
73. Kimutatás a nagybányai és a karászi kerületben (Munkácsi egyház- megye) lévő elemi tanodákról, 1847/1848 a/ 1848. december 31.	178
b/ 1849. január 31.	179
74. A nagyváradi tankerület görögkatolikus elemi iskolai tanítóihoz kül- dött körlevél a/ 1849. január 16.	184
b/ 1848. december 30.	184
75. Az aradi középtanodát hadi kórházzá alakítják 1849. január 24.	186
76. A kolosi elemi tanító fizetésének javítása 1849. március 28.	186
77. Jelentés a kassai tankerületi helyzetről a tanítás megkezdése szem- pontjából 1849. május 7.	188
78. Lónyay Gábor minisztériumi osztályvezető hivataláról lemond 1849. május 13.	190
79. A VKM a Honvédelmi Minisztériumnak a katonai célokra elfoglalt iskolaépületek felszabadítása iránt 1849. május 15.	191
80. A nagykőrösi ref. lyceum tanári karának hódolata az új kormány- nak 1849. május 19.	191
81. A karánsebesi tankerületi igazgató (görögkeleti) állásának betöltése 1849. május 22.	192
82. Vízakna városa felekezeti nélküli iskola és tanítói állás létesítését ha- tározta el 1849. június 10.	193
83. Elemi iskolai tanító elleni panasz ügyében intézkedik a VKM 1849. június 17.	195
84. Általános jelentés az ipartanodáról: eddigi működése, szervezet és tanrend, felszereltség, szükségletek 1849. június 18.	196
85. A tanítás megkezdéséről a budai középtanodában 1849. június 25.	203

86. Külön vallásoktatói állás a ceglédi felső elemi tanodánál 1849. június 27.	204
87. A nagykarolyi egyházkerületi tanítók a jegyzői teendők alóli felmen- tésüket kérik 1849. június 30.	205
88. Egyházi és iskolai összeírás: Ercsény (Fejér m.) 1849. július 6. (9.) .	205
89. Maros-széki néptanítók segélyezése 1849. július 23.	207
90. Esztergomi leánynevelő intézet nevelési célja és tanterve 1849. június (1845)	208
Forrás- és irodalomjegyzék. Rövidítések.	210
Személy- és helységnévmutató	213

BEVEZETÉS

A forrásközlés, amit az olvasó kézben tart, az 1848/49-es legfelsőbb tanügyi igazgatási szerv, az első magyar felelős minisztérium vallás- és közoktatásügyi osztályának — minisztériumának — iratai alapján készült.¹ Nem sok, 90 irat, ami e válogatásban megjelenik, mégis több, mint ami az első Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium anyagából egy kötetben valaha is megjelent. A történeti és pedagógia-történeti munkák majdnem kizárólagosan az első tanügyi kongresszus tanácskozási anyagával és Eötvös József br. miniszter népiskolai törvényjavaslatával foglalkoztak.² Tulajdonképpen máig Hajdu János műve az egyetlen, amely a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium működését a maga teljességében — még hivataltörténeti szempontból is — vizsgálta, elsősorban a levéltári anyag alapján. Igaz, ő is lezárta vizsgálódásait Eötvös távozása idejénél.³ Tekintettel az időbeli, tárgybeli szempontból egyaránt hiányos művekre, nem lesz haszon nélkül való olyan iratoknak a bemutatása, amelyek közel hozzák a mához 1848/49 napjainak realitását. Szeretnénk érzékeltetni — mert ennél többre 90 irattal vállalkozni nem lehet — azt a közeget, amely igényelte az oktatási reformot, de azt is kell érzékeltetnünk, hogy az 1848/49-ből pedagógia-történeti vonatkozásban eddig legjobban ismert reformtörekvések és események a pedagógiai közélet felszínén játszódtak le, a mélyben alig okozva változást.

E speciális forrásokat közlő kötetben értelmetlennek bizonyulna 1848 forradalmi eseményeinek és az azokat kiváltó okoknak elemzése; erre csak utalhatunk. A század derekára különösen érzékelhető gazdasági problémák és társadalmi ellentétek változtatást követeltek. A jobbágyszervezetek elavultsága, az ipar és kereskedelem fejletlensége miatt a polgári átalakulás szükségességét belátó magyar nemesi vezető réteg régi történeti alkotmányát megőrizve óhajtott a változásokat. A reformok élharcosai célul tűzték ki a jobbágyszervezetek felszámolását, a közteherviselés bevezetését, a népképviselőlet alapján álló parlamentet, az ősiség eltörlését, egyéni szabadságjogok (pl. vallási-, sajtószabadság) biztosítását, a kormány felelősségét. Utóbbinak a követelését az alkotmányos sérelmek idézték elő és az a felismerés, hogy a kikerülhetetlen polgári változás egyik előfeltétele az olyan kormány (közigazgatás), amelyet az ország törvényhozó szerve, az országgyűlés előtt lehet és kell felelősségre vonni. A vezető politikai elit zöme 1848 előtt egyre inkább látta, hogy az országgyűlésen eddig betöltött szerepe és megyéinek önkormányzati tevékenysége ellenére nem befolyásolhatja a kormányzás céljait és módszereit. A kérdést bonyolulttá tette az, hogy a polgári átalakulást nem a polgári, hanem — ennek fejletlensége folytán — a feudális uralkodó osztály egy része készítette elő, és a bonyolultságot csak fokozta, hogy a kormányzat legfelső szintű döntései az osztrák udvarban, és nem a magyarországi kormányzások hatáskörében születtek. A magyar király — egyben az osztrák örökös tartományok uralkodója —

és a központi (birodalmi) kormányzat — érthető módon — a felelős kormány, az önálló államigazgatás — és minden más polgári követelés — szorgalmazásában nemzeti szeparatista törekvéseket is látott.⁴

Az említett nagy horderejű kérdések mellett a változtatás szükségessége az élet minden rész-területén érzékelhető volt. A forráspublikációnk tárgyául szolgáló oktatásügy 1848-ra kifejlődött kívánalmai a következők voltak: a népoktatás állami kézbe vétele és egységesítése; az oktatás és a tanterv egysége; tankötelezettség megvalósítása; a tanítók legyenek állami hivatalnokok; tanügyi reformok az alsó-, közép- és felsőoktatásban, az óvodaügy és a nőnevelés terén. Ez a — lényegében az egész oktatásügyi szervezetre kiterjedő — program nemcsak Eötvös egyéni elképzelése volt, hanem az ő elképzelései, amelyek a realitást messzemenően figyelembe vették, találkoztak a nevelők és a diákság elképzeléseivel. Erről tanúskodnak a különféle memorandumok, petíciók, amelyeket a minisztériumhoz nyújtottak be, valamint a nevelői tanácskozások állásfoglalásai.⁵ E követeléseket igazán akkor érzékelhetjük, ha bepillantunk az oktatásügy 1848-as (és 1848 előtti) viszonyaiba.⁶

Az iskolarendszer szervezetének alapjai az egyházakon nyugodtak. Voltak olyan oktatási intézetek is, amelyek nem voltak felekezeti, de ezek egyrészt kisszámúak, másrészt szak-, ill. felsőoktatásbeliek voltak. Ezek: a selmeci bányászakadémia, a keszthelyi Georgicon, a magyaróvári gazdasági tanintézet, kisdédővőképző Pesten, váci és pozsonyi siketnéma- és a pesti vakok intézete, József Ipartanoda, katonai iskolák,⁷ de ide sorolandók a különféle magántanintézetek is, mint pl. elsősorban a leányneveldek vagy a speciális (rajz, zene, testgyakorló) intézetek. Államvallás alatt a katolikus értendő; elsősorban a római katolikus, valamint a görög egyesült vallás és egyház (görögkatolikus). Az 1840-es évek állami iskolarendszeréről szólva a katolikus egyház iskoláiról beszélünk, mert ezek egyben az állam iskolái. Saját iskolarendszerük volt a protestáns evangélikus és református egyházaknak, amelyet nem állami, hanem saját anyagi eszközeikkel tartottak fenn. Igaz ugyan, hogy a Ratio Educationis (I. 1777, II. 1806) az ország valamennyi iskoláját állami felügyelet (Helytartótanács) alá helyezte, de az iskolák felekezeti maradtak. Az „államosítás” csak a felügyelet, a felsőbb tanügyigazgatás régiójára vonatkozott. A protestánsok kivonták magukat a Ratio hatálya alól is.

Az állami irányítás a tankerületi szervezeten keresztül valósult meg: az iskolalátogatók (visitator-ok az elemi iskolákban), iskolafelügyelők (inspektorkok) járták a helyszínt, és tapasztalataikról a tankerületek élén álló tanulmányi főigazgatóknak tettek jelentést. Utóbbiak általában magas rangú katolikus egyházi személyek voltak, akiknek a kiválasztásánál számításba vették esetleges kötődésüket az oktatásügyhöz.⁸

A főigazgatók a Helytartótanácshoz fordultak az eldöntendő problémákkal; oda küldték jelentéseiket és kimutatásaikat is. A Helytartótanács következő szervezeti egységei foglalkoztak oktatási ügyekkel: *tanulmányi bizottság* (ezzel egyesítetten működött 1840-től a központi könyvbíró főhivatal vagy „a cenzúra”), *közoktatási osztály* (1845-ig: departamentum litterario-politicum), amelynek iratai tükrözik a fenti bizottság működését, valamint a felső- és

középköztetésre vonatkoznak. Az alsóoktatás ügyeivel az *elemi iskolai osztály* (1845-ig: departamentum scholarum nationalium) foglalkozott.⁹ A legfelső szintű döntés — a Helytartótanács felterjesztése nyomán — a tanügyben is az uralkodót illette, aki véleményező udvari hatósága, a Magyar Udv. Kancellária meghallgatásával hozta meg döntéseit.

A *katolikus (állami)* iskolák csúcsán állt az egyetlen magyar egyetem, a pesti, a maga 4 karával: teológia, jog, bölcelet, orvosi. Az egyetem kivételével az ország iskolái a tanulmányi főigazgatók hatáskörébe tartoztak, akik a 6 tanügyi kerületben fejtették ki tevékenységüket: zágrábi (horvát és a régi Dráván túli kerület), pozsonyi, kassai, győri, budai, nagyvárad. A tanulmányi igazgató felügyelt a fő- és alsóbb iskolákra, tehát akadémiákra, liceumokra, gimnáziumokra és az elemi iskolákra. Az *akadémiák* püspöki székhelyeken (Pozsony, Kassa, Győr, Nagyvárad, Zágráb) voltak, és jogi, valamint bölcséleti fakultásuk volt. Az oktatásra nézve teljesen megegyezett az akadémiákkal a csupán nevében liceum: az egri, a temesvári és a pécsi. – Az átlagos *liceumban*, amelyből 9 volt az országban, csupán bölcséletet oktattak az akadémiával megegyező szinten (Nagyszombat, Szombathely, Nyitra, Vác, Szeged, Rozsnyó, Szatmár, Diakovár, Zengg). A középfokú oktatás az ún. nagyobb és kisebb (*grammaticalis*) *gimnáziumokban* folyt. A „kisebb” 4 évig tartott, a „nagyobb” 6 évig. Utóbbiban a grammatikai tárgyak mellett retorikát és poetikát („humaniora”) is oktattak. 1843-as és 1847-es adataink szerint Magyarországon 66 gimnázium működött (ezek közül 8 volt a kisebb), amelyekben elsősorban szerzetesek tanítottak (legnagyobb arányban a piaristák) és csak nyolcban nem szerzetes professzorok. Az akadémiai székhelyeken (és Budán) lévő gimnáziumokat főgimnáziumnak nevezték. Minden római katolikus parókiánál (filiánál is, ha nagyobb volt) működött nemzeti vagy *elemi iskola*, ahol olvasást, írást, számolást, hittant tanultak a gyermekek. A helységek népességéhez és vagyonosságához igazodott a tanítók száma. Ahol 3 tanító is működött, azokat fő elemi iskolának (*scholae capitales*) hívták. A „példány” vagy első elemi iskolákban (*scholae normales vel primariae vernaculae*, ahol a fentiekén kívül rajzot, zenét is oktattak, hittant is bővebben), készültek hivatásukra a népiszkolai tanítók és segédek. Ezek mintául, normaként szolgáltak a többieknek; innen a „normales” elnevezés. Mesterképző intézeteknek is hívták őket.¹⁰ 1845-ben jelent meg az elemi iskolák új, a Helytartótanács által kidolgozott szabályzata. Eszerint voltak alsó és felső elemi iskolatípusok. Az alsó elemi iskola egyöntetűen 2 éves volt. A felső elemi iskolának két típusát különböztették meg: az egyikben az alsó 2 osztály után még 1, egyéves osztály után léphetek át a gimnáziumba. A másik felső elemi iskolatípus 4 osztályos volt; a 4. osztály kétéves. Ezekben a 4. osztályokban a tulajdonképpeni reáltudományokat, valamint zenét, rajzot stb. tanítottak. Fényes Elek ezeket polgári tanodaként jelölte meg. – Új királyi tanítóképzők is létesültek az 1848 előtti években Pesten, Győrött, Szegeden, Miskolcon, Érsekújvárott, Nagykanizsán.¹¹ A rajz- és zeneoktatás jelenléte az elemi iskolákban az 1845-ös szabályzat óta elhanyagolható mértékű; elsősorban városi és magánintézetekben oktatták, de ezek száma sem volt nagy. Nevezetes volt a Pest városi rajziskola, amelyet

Eötvös 1848-ban a rajzoktatás fejlesztése terén amolyan központi intézménnyé kívánt fejleszteni.¹² A rajz szerepe az iparosok, iparostanulók képzésében kapott volna fontos szerepet általános esztétikai nevelő funkciója mellett. A leánynevelésnek csak a II. Ratio óta szenteltek külön figyelmet. A falusi iskolákban azonban ez után is koedukált oktatás folyt (kivéve a protestáns iskolákat, mint később erről szó lesz), de a Mária Terézia idején betelepült apácarendek a városokban és a zárdákban komoly tevékenységet fejtenek ki a polgári és a nemesi leányifjúság körében.¹³ Számptalan magánintézet működött e téren is.

A római katolikus (állami) iskolák *anyagi alapjai* a következők voltak: az egyetem ellátására az *egyetemi alap*,¹⁴ a felső- és középfokú iskolákéra a *tanulmányi alap* szolgált. Utóbbit 1780-ban hozta létre az uralkodó a feloszlatott jezsuita rend magyarországi javából (kivéve innen az egyetemi vagy egyházi célokra fordított összeget). Az alsófokú iskolákat a *helységek* (községek) tartották el tehetségükhöz mérten. Számos kisebb-nagyobb értékű tanulmányi célú (egyházi vagy világi eredetű) *magánalapítvány* (öszöntődj) is gondoskodott még a tanulók vagy az oktatók segélyezéséről, ellátásáról. Az alsófokú iskolákhoz is került pénzt a tanulmányi alapból (v. ö. pl. a 20. számú iratközléssel), de már 1848 előtt is arra törekedtek, hogy ezeket teljesen a községek tartsák el. Takarékosági okokból a példányiskolák igazgatóságát is — lehetőség szerint — a helybeli gimnáziumi igazgatóra bízták külön javadalmazás nélkül.¹⁵

Az alap/alapítványi ellátás módja lehetővé tette a római katolikus iskolákban a tényleges állami felügyeletet — amit a Ratio célul tűzött ki —, hiszen a Helytartótanácsnak szigorúan meghagyott kötelessége volt, hogy a felhasználás módját ellenőrizze. És ez lényegében az egész állami iskolaügyet jelentette, hiszen az iskolák zöme katolikus volt.¹⁶

A *görögkatolikusok*nál igen kevés volt — a nép szegénysége miatt — az elemi iskola (1847-es adat: az eperjesi egyházmegye 194 parochiájában 5 iskola). Egy, a római katolikusoktól különvált gimnáziumuk volt Belényesen (Bihar). Ungvárott volt az egyetlen iskolatanítókat képező intézetük.

Az evangélikus és református *protestáns* egyházak iskoláikat egyházi önkormányzatukon belül maguk irányították és kezelték; még a II. Ratio alól is kivonták magukat az 1790/91: XXVI. tc.-re hivatkozva.¹⁷ Emellett a superintendensek jelentéseiket beküldték a Helytartótanácsához, az egyházvidékeket ellenőrző esperesi- és a községek tanítóit felügyelő lelkészek beszámolóira támaszkodva. Költségeiket maguk viselték, híveikre és saját alapítványaikra támaszkodva. Innen tekintve is egyet jelentett tehát az állami iskolarendszer a katolikussal. Az önkormányzati szemlélet nemcsak védte ezeket az egyházakat, de meg is merevítette: elzárta sok kedvező külső hatástól. Közbevetőleg megjegyezve: ez az elzárkózás, a központi hatalommal szembeni önkormányzatos szembenállás az első magyar minisztérium idején sem változott.

Az *evangélikusok* iskolafajtái: a falusi és városi *elemi* vagy nemzeti *iskolák*; *felsőszintűek*: seniorális vagy grammatikai iskolák; gimnáziumok; liceumok és az eperjesi kollégium. A grammatikai, a gimnázium és a liceum nem sokban különbözött: a grammatikainál többet, a humanitás (retorika és poetika) tár-

gyait tartalmazta a gimnázium, míg ennél a liceum eggyel több osztályú volt, ahol filozófiai, teológiai és jogi tárgyat is oktattak.¹⁸ Az eperjesi kollégiumot 1666-ban a kassai jezsuiták akadémiajának ellenében, mint az evangélikusok főgimnáziumát hozták létre (Gymnasium illustre der evangelischen Stände). Az iskolai tanítási tervet egy 1841-ben, az evangélikus tanintézetek által tartott gyűlésben elfogadott szabályzat jelentette. Az iskolák főfelügyelője az evangélikus gyülekezetek főinspectorja, valamint a superintendensek a saját kerületükben (dunántúli, dunamelléki, bányakerületi, tiszántúli és tiszáninneni). Az eltartást biztosító gyülekezetek gyakorolták a közvetlen igazgatást. Alapítványok is növelték a pénzeszközöket (pl. Roth-, Zay-alap). Itt a konviktusokat alumneum-ként tartották számon, csak szegényesebb körülményeket jelentett. Német és magyar nyelven folyt a tanítás. – Liceumok Pozsonyban, Sopronban, Selmecen, Késmárkon, Lőcsén, Szarvason voltak.

A *reformátusoknál* az *elemi iskolákon* kívül a „*deák iskolák*” a következők: nevezetesebb alsó iskolák, melyekben latint és más gimnáziumi tárgyakat tanítottak nem állandóan alkalmazott professzorok (rektorok); rendes gimnáziumok, ahol állandó professzorok működtek; főgimnáziumok, filozófia-oktatással; liceumok filozófiai, jogi és teológiai karral; kollégiumok, ahol ugyanezeket magasabb szinten oktatták. Utóbbiak a superintendenciák fő- vagy anyaiskolái. Az elemi iskolákban a többi egyház iskoláihoz képest különbséget jelentett a nem-koedukált oktatás. Ahogyan az evangélikusoknál, itt is szoros felügyelet alatt tartotta a tanítót az egyházközség. A lelkészek és a tanítók, valamint a presbiterek közötti ellentétek nagyon plasztikusan érzékelhetők néhány itt közölt iratban is (pl. a 28. számú). Főgimnázium csak Nagykovácsán, Zilahon és Miskolcon volt; liceum Losoncon és Máramaroszigeten. Minden superintendencia-ban volt anyaiskola vagy kollégium, így Debrecenben (tiszántúli), Sárospatakon (tiszamelléki), Kecskeméten (dunamelléki), Pápán (dunántúli). A debreceni és a pataki voltak a legnevezetesebbek; Fényes Elek szerint szervezetük az oxfordihoz és a cambridge-ihez hasonlít. Fő céljuk a teológus-nevelés volt. A reformátusoknak általános tanszabályzatuk nem volt; minden superintendencia maga határozta meg ezeket a maga körében. Tanítási nyelv a magyar volt. Anyagiakban az evangélikusokhoz hasonlóan önellátóak.¹⁹

A *görög nem egyesültek* (ma használatos elnevezéssel: ortodox keletiek) által lakott területek közül a katonai határőrvidéken jobb volt az iskolával való ellátottság, mint Magyarországon. Elemi iskola azonban így is nagyon kevés volt a népesség számához képest a szegénység miatt. Tanítóképző működött Óaradon (román) és Zomborban (szerb), grammatikai iskola Versecen, gimnázium Újvidéken. Legnevesebb iskolájuk a karlócai érseki liceum. – Alapítványok itt is segítettek a fenntartási gondokon. Az ortodox keleti iskolák 6 kerületben helyezkedtek el (bácsi, temesi, karánsebesi, szerémi, nagyváradi, budai), amelyeknek 1-1 igazgató állt az élén. Mindezek fölött egy felügyelő disponált.

Az *unitárius* vallás Erdélyben az ún. törvényes bevett vallások közé tartozott, Magyarországon az 1848. évi XX. tc. 1. § nyilvánította azzá. Életük még 1848 után is inkább Erdélyre összpontosult; vallásközösségüket a kolozsvári

állandó képviselőtanács igazgatta. Kolozsvárott papnevelő intézetük és főgimnáziumuk volt.²⁰ Iratanyagunkban, mely a jelen kötet alapjául szolgált, az erdélyi unió ellenére magyarországi hatásuk 1848–1849-ben nem mutatható ki az alsó- és középfokú oktatás terén.

Az ún. (törvényesen) nem bevett vallások követői között a zsidók iskoláiról értékes anyagunk van. A *zsidók* magántanítók útján taníttatták gyermekeiket; csak néhány nyilvános iskolájuk működött, valamint példány-intézetek. Neve-sebbségük: pesti, óbudai, aradi, nagykanizsai, pozsonyi. Iskolai főhatóságuk a katolikus (állami) tanulmányi főigazgató volt. Lényeges különbség a többi felekezeti iskoláéhoz képest, hogy ezek inkább a reáltárgyak oktatására helyezték a súlyt.²¹

A forradalmi napokat követő felfokozott várakozások idején a közvélemény nemcsak az oktatási, hanem mindegyik minisztériumtól az addigi problémák megoldását várta, mégpedig gyorsan, jól. A minisztériumok általában ennek a fantasztikus mértékű elvárásnak nem tudtak eleget tenni; nem tudtak volna optimális körülmények között sem. A körülmények pedig nem voltak azok. Az 1848/49-es intézkedéseket általában jellemzi a kényszer szülte részmegoldás és az ideiglenesség. Ezek oka nemcsak a kirobbanó önvédelmi háború volt, hanem az igazgatás problémáinak rendezetlensége a törvényekben és az Ausztriával való viszonyban. Részletes, kodifikált szabályozást hadi helyzet nélkül is a következő országgyűlés alkalmával ígértek az országnak.²²

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1848-ban sokrétű és gondokkal terhes működési területet kapott.²³ A korszakalkotó oktatási reformtörekvések mellett, amelyeknek megvalósítása Eötvösnek csak második minisztersége (1867–1871) idején sikerült, e minisztérium napi feladatai közé tartozott az egyházak és iskolák minden ügye, az ezek ellátására szolgáló alap/alapítványi javak gazdálkodásának minden gazdasági, pénzügyi és jogi teendője is, valamint — kissé a perifériára szorulva — a közművelődés egyéb területei: múzeum-, könyvtár-, levéltárügy.

Az 1848: III. (minisztériumi) törvény nem intézkedett külön a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hatásköréről, csupán a III. tc. 7. §-a érintette ezt a tárcát (főpapi kinevezések).²⁴ Az 1848. XIX. és XX. törvénycikkek, amelyek az egyetemre, ill. a vallásfelekezetekre vonatkozóan tartalmazznak intézkedéseket, közvetve rendelkeznek a VKM egyes hatásköri teendőiről is.²⁵ A legsúlyosabb terhet a VKM a bevett vallásfelekezetek egyházi és oktatási költségeinek állami vállalásával (XX. tc. 3. §) kapta, természetesen az egész kormány, az állam is. A törvényszöveg eléggé általános, nem precíz – ez korabeli sajátosságának nevezhető. Az általános iránymutatást — későbbi törvényalkotásig, országgyűlésig — a minisztertanácsnak kellett értelmeznie a gyakorlat nyelvén. A miniszterek úgy vélték, hogy — mint eddig — ezután is fedezhetők a tanulmányi és vallási kiadások az alap/alapítványi javak jövedelméből, és egyelőre más pénzforrás nem is volt. A minisztertanács a törvény szavait úgy értelmezte, hogy az összes bevett vallás egyházi és iskolai költségeinek a fedezésére az alapok jövedelme szolgál, ezért arról rendelkezett, hogy az ezek fölötti felügyelet nem a pénzügyminisztert, hanem a közoktatási minisztert illeti meg (ápr.

22-ei esti ülés, 6. pont.)²⁶ Az egységesítendő pénzügyi kormányzat szempontjából ez a lépés nem volt szerencsés, de most ennek a problémának a vizsgálata nem a feladatunk.²⁷ Eltekintve attól, hogy valamennyi egyház szükségleteinek fedezésére a fenti jövedelmek eleve nem lettek volna elégségesek, a forradalmi változások következtében ezek a jövedelmek nagy mértékben csökkentek: az 1848: IX. tc. („az úrbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézma és pénzbeli fizetések megszüntetéséről”) alapján megszűnt úrbéri jövedelmek az alapítványi javak esetében is kiestek; az uradalmak pénzhiánnyal küszködtek. Csekély bevételük miatt saját személyzetüket csökkenteni kellett, lefaragták a beruházási és karbantartási költségeket. Mindehhez csapásként járult az, hogy az új törvények kihirdetése után a lakosság beszüntette a pap- és tanító-tartást. – A pénz tehát kevés volt, az állami költségvetésnek pedig — több okból kifolyólag — nem volt módja, hogy máshonnan elvonva, dotálja ezt az ágazatot. A súlyos gazdasági nehézségekkel egyidőben politikai problémák is jelentkeztek abból az okból, hogy az összes bevett vallás részesült az addig (1848-ig) csak a katolikus egyház szükségleteire fordított pénzforrásokból.²⁸ E politikai ellentétek megosztották a társadalmat és ez gyengítette a nemzeti összefogást. A katolikus egyház sérelmezte, hogy azokból a tőkéből és azok jövedelméből, amelyek — és ezt történetileg igyekeztek bizonyítani — a katolikus egyház tulajdona volt,²⁹ és 1848-ig csak katolikus egyházi és oktatási célokat szolgált, most az evangélikus és református, valamint az unitárius egyházak is részesülhetnek. Az áprilisi törvények megszületése után hamarosan, 1848 májusában kibontakozott az ún. petíciós mozgalom a katolikus egyház hívei körében a klérus irányításával.³⁰ Az egyház és a VKM lépései sok esetben a helyzet feszültségének fokozását jelentették. A katolikus egyházi vezetők és a hívek felrőtták a minisztériumnak — a vallási törvénycikk sietős megalkotásán kívül — a következőket: az elemi iskolai törvényjavaslat konzultáció nélküli megalkotása, a középiskolai szakrendszer bevezetése (ld. a jelen kötetben közölt 57. számú iratot), a budapesti piarista gimnáziumok átszervezése a vallásos szellem és a hitoktatás rovására, konviktusok (kolozsvári) feloszlata, tanítóképzés állami szervezése a protestáns porosz intézetekben, az önálló magyar irgalmasrendi tartomány szervezésére született rendelet stb.³¹ A protestáns egyházak szívesen fogadták volna az állami dotációt, annál is inkább, mivel az volt a nézetük, hogy az egyháznak a reformáció előtt juttatott javakból ők is — mint az akkori keresztény népesség leszármazottai — részesülni jogosultak. Ugyanakkor függetlenségüket mind egyházi, mind oktatási vonalon továbbra is meg akarták őrizni, olyannyira, hogy még azt a meghívást is beavatkozásnak érezték egyesek, mellyel a miniszter tanácskozássra hívta őket egyházi és oktatási ügyekben. Sérelmezték — a katolikus egyházhoz hasonlóan — az elemi iskolai törvényjavaslat előzetes vitájának elmaradását.

1848 végén, a költségvetés átdolgozásával kapcsolatban Szász Károly államtitkár, a VKM megbízott vezetője javasolta a Honvédelmi Bizottmánynak, miszerint annak a célnak az érdekében, hogy a VKM magát „a vallás és nevelés szent ügyének” áldozhassa, a közalapítványi pénztárat és számvevőséget a

Pénzügyminisztérium kezelésébe adják át. E javaslat értelmében a VKM csak olyan pénzforrások fölött rendelkezett volna, melyek speciális kulturális célokat (pl. iskolafejlesztés) szolgálnak. Azokat az alapokat, melyek kizárólag vallásfelekezeti célokra szolgálnak, az államtitkári javaslat az illető egyház kezelésébe kívánta volna adni, mert szerinte az állam, melynek területén több vallásfelekezet van, egyikkel sem „azonosíthatja magát”.³²

Az itt vázlatosan bemutatott oktatási és egyházi helyzetet a hadiállapot általánossá válása a maga teljes bonyolultságában konzerválta. A reformok megvalósítása, az iskolai oktatás, az anyagi javak előteremtése egyházi és oktatási célokra csak a szükségnek megfelelően történt, a szűkös lehetőségek kereteiben. Ezeket az 1848-as és 1849-es napokat, „történelmi pillanatot” kívánja közel hozni a jelen kötet 90 irata és a magyarázatok.

Néhány szót kell szólnunk a hivatalszervezeti-ügyintézési körülményekről, melyek között a VKM hivatalnokai dolgoztak. Ügyintézésében a VKM a Helytartótanács örökébe lépett. Néhány kezdeti elképzeléstől eltekintve, lényegében a helytartótanács szervezeti keretei maradtak a minisztériumban is: az egyházak ügyeit vallási „ágazatonként” csoportosították a katolikus, protestáns és unitárius, valamint a görög nem egyesült (ortodox) osztályokban.³³ A minisztérium közoktatási osztálya a helytartótanács gyakorlatot követve két alosztályra, az elemi iskolai és a felsőbb oktatási al(szak)osztályra tagolódott. A következő tárgyakkal foglalkoztak: protestáns tanodák és tanárok ügyei tanítási tekintetben; katolikus fő-, közép-, elemi- és néptanodák és tanáraik ügyei; fiú és leánynöveldek tanítási, fizetési és nyugdíjazási tekintetben; görög nem egyesült egyházi tanodák és tanáraik; rajz, zene és énekiskolák; héber tanodák, vívó- és testgyakorló intézetek, mesterképző intézetek, ipartanoda, vasárnapi tanodák, nevelési egyesület, Nevelési Szemle, házi nevelés, kisdedóvó intézetek, tudományegyetem ügyei, egyetemi könyvtár, egyházi és alapítványi ösztöndíjak kiosztása, múzeumok, régiségek, tudományos társulatok, Teréziánium, bányász- és erdészakadémia.³⁴ A szakok elkülönítésében nem jártak el következetesen, miután mindkét szakban megtalálhatók az alsóbb és a felsőbb oktatás tárgyai, legfeljebb több, a szakosztály nevével összeférő van a felsőbb oktatásban.

Nem oktatási kérdésekkel foglalkozott, hanem az oktatás létfeltételeit biztosította (a vallási szféra mellett) az *alapokat/alapítványokat kezelő gazdasági osztály*. 1848-ig a katolikus alapok/alapítványok (valamint más világi alapok) gazdasági ügyeit a Helytartótanács alapítványi és egyházi ügyekkel foglalkozó osztályai, a jogi problémáit pedig a *közalapítványi ügyigazgatóság* intézte. Az igazgatóság 1795-től működött; korábban a királyi jogügyigazgatóság járt el ilyen esetekben. Közvetlenül a Helytartótanács felügyelete alatt állt. Az igazgatósági személyzet munkáját vidéken ún. alapítványi ügyvédek segítették. Külön pénztár, a közalapítványi főpénztár és a Helytartótanács számvevőségének egy része foglalkozott a pénzkezeléssel, a pénzügyi ellenőrzéssel. A főpénztárnak a különféle rendű fiókpénztárak (I. rendű, II. rendű és ún. sorkívüli pénztárak) egész országot behálózó apparátusa állt rendelkezésére vidéken. A minisztériumi időszakban a külön alapítványi személyzet nem lett a miniszté-

riumi hivatali gárda része; hasonlóan sok más kormányzékai tisztviselőhöz, további munkavégzésre kötelezték őket régi fizetésük folyósítása mellett. Noha a számvevőségi és különösen az uradalmi alkalmazottak rossz anyagi helyzetük javítását várták a felelős kormányzástól, ennek valóra váltását a minisztérium szintén későbbre halasztotta, sőt, az uradalmiak közül többeket kénytelen volt elbocsátani a jövedelmek említett csökkenése miatt.³⁵

A bevezetésben és a magyarázó jegyzetekben a személyiségek bemutatásán kívül az iskolarendszer, a hivatali gépezet működéséhez kívántunk felvilágosítást nyújtani, a maitól olyannyira eltérő viszonyok jobb megértésének elősegítése érdekében. Az iratközlésben igyekeztünk az iskolatípusok és az oktatási ágazatok, valamint a különféle egyházak 1848–1849. évi helyzetét egyforma súllyal bemutatni, ebben azonban az iratanyag hiányos volta akadályozott. Így egyes tárgykörök (pl. zeneoktatás) hiányoznak a források sorából, míg mások különösen előtérbe kerültek (pl. ipartanoda). Az iratanyag ugyanis már keletkezése idején hányatott sorsú volt, ami megcsonkította a minisztérium irattárát. A válogatás során figyelembe vettük azt is, hogy egyes tanulmányi főigazgatók (pl. a nagyváradi Fábry Ignác) olyan elemző jelentéseket küldtek be a főhatóságnak, melyek a többiekénél értékesebbek, így közlésre inkább alkalmassá teszik őket. Ennélfogva egyes országrészek is hangsúlyosabban szerepelnek a kötetben. A közölt iratok sorrendjére nézve az időrendet találtuk a leginkább alkalmasnak. Az iratokat arab számok, a mellékleteket az abc betűi jelölik. A közlésben csak akkor tértünk el a betűhív megoldástól, ha zavaró helyesírási eltérést kellett korrigálnunk. Több helyen elhagytuk a szövegből a hivatali eljárásra vonatkozó, néhol hosszadalmas, technikai jellegű részleteket, amit szögletes zárójelbe tett pontokkal jelöltünk. A levéltári jelzet után megadtuk — az iratfajta feltüntetése mellett — az eredeti terjedelmet. A személyiségek életrajzi adatai szűkre szabottak, eligazító jellegűek, különösen a jól ismert történeti alakok esetében. Az olvasó a felsorolt kiadványokból kiegészítheti az itt közölt információkat. Több helyütt „F. Kiss” szerepel, egyrészt a minisztériumi monográfia archontológiájára, másrészt az 1848–1849-es lexikon (kéziratban lévő) adatgyűjtésére utalva. A forrás- és irodalomjegyzék egyben a rövidítések feloldására is szolgál.

Megköszönöm Varga János sorozat-főszerkesztő és Csorba László lektor értékes kiegészítő észrevételeit.

Jegyzetek a bevezetéshez

¹ Kivétel a 2. sz. irat, amely időben is közel van 1848-hoz, de a közlés elsődleges oka az, hogy az óvodai tárgyak és adományozóik nevének felsorolásában szinte fizikai közelségbe kerül az akkori haladó magyar közélet és annak

tenniakarása, összefogása. Az irat arra is alkalmat adott, hogy — mintegy nyitányként, a kötet elején — bemutassuk a kor több jeles személyiségét, akik közül egyesek másutt is szerepelnek az iratokban.

² *Mészáros István*: A magyar nevelés története 1790–1849. (Egyetemes neveléstörténet. Szerk. Zibolen Endre) 32–35. füz. Bp. 1968.; *Uő.*: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája. 996–1948. Bp. 1988.; *Uő.*: A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája. 996–1996. Bp. (1996.); Dokumentumok a magyar nevelés történetéből 1848–1919. Szerk. Kóte Sándor – Ravasz János. Bp. 1979.; *Felkai László*: Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége. Bp. 1979.; A nevelés története. (Egységes jegyzet, ELTE) Szerk. Tóth Gábor. Soksz. Bp. 1984.; A régebbiek közül: *Péterfy Sándor*: Az 1848-iki tanügyi kongresszus. Bp. 1898.; *Zsilinszky Mihály*: Az 1848-i vallásügyi törvénycikk története. Bp. 1908.; *Háda József*: 1848 – egyetemes tanügyi kongresszus jegyzőkönyve és naplója. Bp. 1913. – A történeti irodalomról tett megállapításunk alól kivételek az egyes speciális nevelési-oktatási területek anyagát feldolgozó monográfiák, mint pl.: *Földes-Kun-Kutasi*: A magyar testnevelés és sport története. Bp. 1982. vagy pl.: *Sashegyi Oszkár*: Iratok a magyar felsőoktatás történetéből. 1849–1867. (Felsőoktatási történeti kiadványok, 3.) Soksz. Bp. 1974.

³ *Hajdu János*: Eötvös József br. első minisztersége (1848). Bp. 1933.

⁴ *V. ö.* Magyarország története tíz kötetben. 1848–1849. 6./1–2. Szerk. Katus László. Bp. 1979.; *F. Kiss Erzsébet*: Az 1848–1849-es magyar minisztériumok. Bp. 1987. I. fejezet.

⁵ *V. ö.* *Hajdu*; *Felkai* passim (utóbbi különösen: 46–67.); *VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály*, 1848: 23. kútfő.

⁶ Az előbbi jegyzetekben megadott munkák mellett fontos hely illeti meg a helytartótanácsi ismertető leltárat, amely a Helytartótanácsnak mint a magyarországi legfőbb tanügyigazgatási szervnek a tevékenységét elemzi az igazgatótörténet szemszögéből, e tudományág speciális módszerével: *Felhő Ibolya – Vörös Antal*: A helytartótanácsi levéltár. (Magyar Országos Levéltár, Levéltári leltárak I. 3.) Bp. 1961.; felhasználtuk még: *Fényes Elek*: Magyarország statisztikája I–III. Pest, 1842–1843. 60–103.; *uő.*: Magyarország leírása. I–II. Pest, 1847. 167–181.

⁷ *Fényes* 1843. 52–59.

⁸ A közölt iratokban több tanulmányi igazgató személyi adata tükrözi ezt.

⁹ Ezeknek működését, kitekintéssel a tanügy általános kérdéseire, a helytartótanácsi ismertető leltár elemzi: 262–275., 277–284.

¹⁰ A Ratio Educationis-hoz képest változott helyzetet tükrözik a Fényes alapján elmondottak. Eredetileg ugyanis a „normalis” iskola azt jelentette, hogy ott az ún. normalis vagy saganí módszer szerint oktatnak. (Htt. ism. ltár; 279.) Ennek fő jellemzői: 1. együttes tanítás – az egész osztálynak magyaráz, ad ki feladatokat, 2. együttlvasás, 3. rákérdezés – a tanuló saját szavaival el tudja-e mondani, 4. betűztetés, 5. táblázat-ismeretek táblázatba kerülnek. *V. ö.* *Hajdu Lajos*: A közép- és alsófokú iskolák ellenőrzése Magyarországon a felvilágosult abszolútizmus időszakában (1776–1790). Levéltári Közlemények,

1986/1. 39. – A nacionalisnak is nevezett elemi iskolában a tanítás anyanyelven, az illető vidék nemzeti (nationalis) nyelvén folyt.

¹¹ *Fényes* 1847. 174–175.; a jelen kötetben közölt 53. sz. irat. – A fentiekén kívül r. kat. egyházi tanulmányi intézetek voltak a nemesnevelő konviktusok (fél kolostor), valamint a papnevelő szemináriumok. Bécsben működött a Pázmáneum, eredetileg az esztergomi egyházmegye szemináriuma. A Teréziánium 1746-tól a birodalom előkelő ifjait nevelte a birodalom kormányzatának magasabb állásaira. Az oktatás német nyelven folyt. *Fényes* 1843, 71–74.

¹² *Felkai*, 108. – Lásd: az e kötetben közölt 38. számú iratot is.

¹³ *Mészáros*, 237–238.

¹⁴ A korabeli személyek — ezt az iratok is tükrözik — egyformán használták az alap(alapérték) és az alapítvány kifejezéseket, de tudnunk kell, hogy a pénzeszközök felhasználása terén különbség van köztük. Az *alapítvány* meghatározott, közérdekű célra rendelt, az állandóság jellegével rendelkező és e célból jogilag önállósított vagyon, melynek tiszta hozadéka használható fel. Alapítványok lehettek köz- és magán-, egyházi- és világi alapítványok. – Az *alap(érték)* szintén különleges célra rendelt vagyon vagy jövedelmi forrás, amelynek azonban bizonyos körülmények között nemcsak hozadéka, haszna, hanem állaga (tőkéje) is felhasználható meghatározott célra. – R –, *Katolikus lexikon*, Bp. 1931–1933. Tekintettel a közölt iratok korszakára, irodalomként e téren elsősorban használható: Htt. *ism. ltár*, 541–546, és a von. ügyosztályok., *F. Kiss*, 447–449. (VKM-re), 219–220. (Belügym.-ra) és passim.

¹⁵ *Fényes* 1843, 68., – Pl. Győrött a főnéptanoda igazgatója Fenix Farkas gimnáziumi igazgató, Kanizsán a nagyobb tanoda, ill. a mesterképző iskola igazgatója Horváth József gimnáziumi igazgató. *Schematismus*, 76. (tanügyi).

¹⁶ V. ö. *Htt. ism. ltár*, 124–125. – Fényes 1847-ben 21 millióra teszi a vallási, tanulmányi és az egyéb egyházi alapok összértékét (ingatlan és készpénz), ami — eltekintve a pénz akkori magas értékétől — azért is óriási, mivel ugyanekkor Magyarország összbevételét 34 millióban jelölte meg. *Fényes* 1847. 175–176., 162. – Pl. az egyetem javai voltak a pécsváradi, földvári, sellyei, znióváraljai uradalmak, a bozói uradalom fele és tőkepénz. A Teréziánium ellátására a bátaszéki uradalom jövedelme szolgált. – Sokhelyütt, újabb pedagógia-történeti munkákban a valóságtól eltérően, fordítva jelenítik meg az alap/alapítványi gazdálkodás lényegét, a katolikus iskolák dotálását az 1848 előtti korszakra vonatkoztatva: az egyház befolyását azért tartják erősnek és megalapozottnak az oktatási intézményekben, mert — e munkák szerint — 1848-ig nem az állam, hanem az egyház kezelte az iskolák stb. fenntartására szolgáló alapokat. V. ö. a 2. jegyzetben felsorolt újabb munkák, különösen: *Felkai*, 73–77., 105., 296/42. jegyzet.

¹⁷ Az 1790/91. XXVI. tc. a vallás ügyéről (általános szabályozás). *Corpus Juris Hungarici*. Magyar Törvénytár. 1740–1835. Bp. 1901. 169–179.

¹⁸ Fényes nehezen talált általános jellemző vonásokat, ezért inkább egyenként mutatta be az egyes iskolákat. *Fényes* 1843. 76–81.

¹⁹ Erre szolgált a legáció intézménye (uo. 90.), valamint alap(itvány)ok, mint pl. a debreceni Czövek-alap (*Fényes*, 1847, 178.). Ehhez lásd még: a jelen kötet-

ben közölt 59. számú iratot. – A legáció = ünnepi követség; a magyar református egyházban valószínűleg a reformáció korától található meg, a paphiány pótlására. A 3 nagy ünnepre (karácsony, húsvét, pünkösd) diákokat küldtek helyettesként a községekbe prédikálni és ezúttal adományt is kaptak. – R –

²⁰ – R; *Karácsonyi János*: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 1970-től 1900-ig. (Tudománytár, utánnymás) Bp. 1985. 370.

²¹ Emancipációjukról az 1849-es szegedi országgyűlési ülészak hozott törvényt (országos határozatot), de már 1848-ban tett indítványt erre Kállay Ödön. *Beér J. – Csizmadia A.*: Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. Bp. 1954. 869–873. – A kormány tudatosan igyekezett bevenni minisztériumi személyzetébe (különösen Szemere Bertalan) zsidókat. *F. Kiss*, 233.

²² Erről: *F. Kiss*, II–IV. fejezetek.

²³ Erről: *uo.*, XIII. fejezet.

²⁴ Az 1848: III. tc. 7. §: „Az érsekek, püspökök, s apátoknak és az ország zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlata, és a nemességnek, czimeknek, s rendeknek osztása, mindig az illető felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett, egyenesen Ófelségét illeti.” – A főpapok kinevezésének ellenjegyzése a vallásügyi minisztert illette. *Coprus Juris Hungarici*. Magyar Törvénytár. 1836–1868. évi törvénycikkek. Bp. 1896.

²⁵ „XIX. tc. A magyar egyetemről 1. §. Az egyetem egyenesen a közoktatási miniszter hatósága alá rendeltetik. 2. §. [az oktatás és tanulás szabadságának elve] 3. §. Ezen elvnek az egyetemnél alkalmazása a közoktatási miniszterre bízatik, tudósítását ez, és egyéb e részben teendőik iránt a legközelebbi országgyűlésnek benyújtván.” XX. tc. A vallás dolgában [...] 3. §. Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségek által fedeztessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a ministerium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elibe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni. [...] 8. §. A görög nem egyesülteknek vallásbeli és iskolai ügyeik iránti intézkedési joga is az álladalom felügyelése mellett ezennel biztosítottván, [...]” *Uo.* – A görög nem egyesültek/ortodoxok 1791-ben nyerték el jogaikat a vallásukkal, egyházukkal kapcsolatos ügyeikben. (1790/91: XXVII.).

²⁶ Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Szerk. és bev. *F. Kiss Erzsébet*. (MOL kiadványai, II/15.) Bp. 1989. 34–35. – Más alkalommal — a fennmaradt jegyzőkönyvek tanúsága szerint — nem foglalkozott a VKM hatáskörével a minisztertanács.

²⁷ Erről: *F. Kiss* Pénzügyminisztérium, 268–279.

²⁸ Ez a megoldás — a rövid idő ellenére — korántsem született „simán”; a politikusok két lehetőséget mérlegeltek: egyik egyház sem kap állami juttatást vagy mindegyik egyformán részesül. Ehhez lásd: *Kossuth* Lajos iratai. 8. köt. Bp. 1900. 335. s köv.; Lonovics Józseffel folytatott beszélgetésének felidézése: *uo.*, 344. s köv. (*Csorba* László szíves közlése.)

²⁹ Lásd pl.: *Danielik János*: A kath. egyházi javak és alapítványokról tulajdonjogi tekintetben. *Religio és Nevelés*, 1848. I. köt. 47–49. sz., 417–420., 425–430., 437–41. pag., amely a petíciós mozgalom idején és támogatására született.

Uo., 31. sz.: a Kérelem a katolikus alapítványok önálló kezeléséért. – Danielik a következő forrásokból eredezteti a katolikus alapokat, javakat: fejedelmi „bőkezűség”, mellyel a plébániák tartására alapokat létesített II. Ferdinánd, III. Károly, Mária Terézia; egyháziak hagyatékai; hívek adományai; eltörölt kolostorok és szerzetesrendek ingó-ingatlan javai, melyekből — tudjuk — létesült a vallási – és a tanulmányi alap. Uo., 437–439. – Erről *Karácsonyi János* i. m. V. szakasz, különösen 340. s köv. – Az alapok jogi természetével újabban foglalkozik *Csorba László* kandidátusi disszertációja.

³⁰ A petíciós megoldásra azért volt szükség, mert a XX. tc. nem elégítette ki a katolikus egyházat és a lakosságot. Felrötták az országgyűlésnek a sietős törvényalkotást, előzetes tanácskozások nélkül. Megjegyezzük, hogy a sietősség valamennyi 1848 áprilisi törvénycikk megalkotását jellemezte, az ismert történelmi körülmények miatt. A petíciós mozgalom keretében, az 1848-as törvények által előidézett történelmi helyzetben fogalmazódtak meg először azok a törekvések, miszerint a katolikus egyház maga szeretne volna kezelni azokat a javakat és tőkéket, melyek az egyházi és oktatási költségeket fedezték. Ez a kívánság az ún. katolikus autonomia kérdés-körébe illeszkedik, amellyel itt nemcsak azért nem foglalkozhatunk, mert olyan szerteágazó, hanem ez még csak 1848 után bontakozott ki a maga teljességében. Néhány mű az erre vonatkozó irodalomból: *Dr. Zsilinszky Mihály*: Az 1848-iki vallásügyi törvénycikk története. Bp. 1908., *uő.*: A római katolikus autonomia. Bp. 1911., *br. Forster Gyula*: A katolikus autonomia. Bp. 1897. (ő az alapokról is részletesen ír), *Török Jenő*: A katolikus autonomia mozgalom 1848–1871. Bp. 1941., valamint: Magyarország története tíz kötetben 1848–1890. 6./2. köt. Bp. 1979. bibliográfia: 1600., 1642. oldalakon felsorolt művek.

³¹ Erről: *Hajdu*, 81–259., *Dr. Meszlényi Antal*: A magyar katolikus egyház és az állam 1848–49-ben. (Szent István könyvek, 58.) Bp. 1928.

³² *F. Kiss*, 450–451.

³³ Lásd: *Fábián Istvánné*: Az 1848–1849-i minisztériumi levéltár, Repertórium. (MOL, Levéltári leltárak, 45.) Soksz. Bp. 1969. 74–90. von. részek.

³⁴ Fényes Eleknek a minisztériumról 1848 nyarán készült kimutatása. MOL, 1848/49-es Belügyminisztérium, Szemere Bertalan miniszteri iratai (H 11.), I.

³⁵ Erről: *F. Kiss*, 451–453. Itt szó van a miniszter által életre hívott új hivatalról, a közalapítványi felügyelőségről is.

IRATOK

1.

1848. január 10. (május 6.)

**SZLOVÁK NYELVŰ, ELEMI ISKOLAI VEZÉRFONÁLUL
SZOLGÁLÓ MUNKÁK KIADATÁSA – A POZSONYI TANKERÜLETI
FŐIGAZGATÓ FELTERJESZTÉSE**

a/

Fenséges Császári Királyi Főherceg, Ország Nádora!

Nagyméltóságú magyar királyi Helytartó Tanács, kegyelmes Uram, kegyes Uram!¹

Múlt 1847. évi pünkösdi hó [május] 14-én 18 954. szám alatt kelt kegyes Intézmény mellett, a királyi egyetemi nyomdában létező mindennemű tótajkú elemi tanodáknál, vezérfonalul szolgáló közoktatási régibb könyvek, azoknak eszközlendő minden tekintetbeni kijavítása végett, hozzám utasítottván, és ezen kegyes meghagyásnak megfelelni törekedvén, Csepka Leót, kapuczinus rend Definitorát,² mint a tót irodalomnak ismeretes művelőjét felszólítottam; miszerint az érintett, vele közölt, egymás után megvizsgálandó oktatási tót könyveket, és táblákat, különféle ország részein divatozó, legáltalánosabb tót dialectus szerint, miveltebb szóejtés, és helyesírás tekintetéből legczélszerűbb móddal kijavítsa, és azok már kijavított példányait egyenkint nekem vissza szolgálja; – ki is hat hét után, azon könyvekből hármat, t. i. Skolske a mrawné prawidla 1833, Abecedár, aneb Slabikár 1844., Abecedarka pre Skoli Slowenske 1849 [sic!], és két abc. táblákat, mint ítélete szerint kiigazítottakat, nekem kézbesítette, a többi 14-et pedig nála ismert czélra megtartotta.

Most említett visszakapott munkácskákat, azonban Knapp Antallal,³ tót irodalomban kitüntetett alsókorompai plébánossal azon felszólítással közöltetem: miszerint az azokban tett kijavításokat, valjon ezek, miveltebb szóejtés, és helyesírás tekintetéből a különféle ország részein divatozó legáltalánosabb tót dialectussal megegyeznek-e, vagy sem? megbírálja, és illetőleg ugyanazon munkácskák tartalmait önítélete szerint továbbá is czélszerűen kijavítsa, és teljesen kijavított állapotban nekem küldje vissza.

Ennek következtében ugyanazon alsókorompai plébános, a kérdéses három könyvecskéket nemcsak nyomtatásban kijavította, hanem inkább újdón leírta, és két kiigazított abc. táblákkal együtt azon észrevétel és javaslat nyilvánítása mellett hozzám visszaküldötte: miszerint ugyanazon munkácskáknak — ha sajtó alá vétetnének — kiigazítása a tót irodalomban jártas, s mivel Hamulják Mártonra,⁴ magyar királyi helytartósági számvevői tanácsosra bizatnék. —

Nem kések tehát ezen három könyvecskéket, és két abc. táblákat, azokat késéző plébános levelével együtt ezennel tisztelettel felterjeszteni, és alázattal jelenteni: miként a többi, még hátralévő 14 oktatási tót könyveket is — melyeket a főlebb nevezett időközben innét Bécsbe rendelt kapuczinus, anélkül, hogy azok kijavítására hivatalos foglalatosságai miatt szert tehetett volna, sürgetésemre visszaküldött — azok megbírálása s kiigazítása végett az érintett

alsókorompai plébánosnak általküldöttem légyen. – Egyébiránt kegyelmébe és kegyességükbe ajánlott, mély tisztelettel maradok.⁵

Pozsonyban, 1848. évi január hó 10-én

Császári Királyi Főhercezségednek,
a nagymélt[óságú] magy[ar] kir[ályi] Helytartó
Tanácsnak
legalázatosabb szolgálja
Cherrier Miklós m. k.⁶
k. tan. főigató
[kerületi tanulmányi főigazgató]

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 10. kútfő, 4. tétel, Eredeti tisztázat. pag. 2

b/

Méltóságos Báró,
Cultus, és Közoktatási Minister Úr,
Kegyelmes uram!

Folyó évi február 1-én 3532. szám alatt kelt kegyes helytartótanácsi Intézménnyel helyeselt intézkedésem következtében, Knapp Antal, alsókorompai lelkész által folytatólag kijavított, s illetőleg írt némely tótajkú elemi tanodák-nál szolgáló közoktatási könyveket, jelesül:

A B, Slabikár, a Cítanka (magyar-tót nyomtatásban)

C, Abecedár, aneb Slabikár (tót-német) nyomtatásban

D, Weliki Katechismus, nyomtatásban,⁷

E, Menssi Katechismus, nyomtatásban

F, Mali Katechismus, nyomtatásban,

G, Poučowáni Početnictwá k potrebe skol osadnich Králowstwa Uherského
oddel I. kéziratban,

a mondott szerző kísérő levelével, és ennek nyomán hozzá intézett válaszmásolatával együtt ezzel alázattal felterjesztem. – Ki kegyelmébe, és kegyességébe ajánlott, mély tisztelettel maradok

Pozsonyban, 1848. évi Május hó 6-án

Méltóságodnak
legalázatosabb szolgálja
Cherrier Miklós m. k.
k. tan. főigazgató
[kerületi tanulmányi]

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 10. kútfő, 4. tétel, Eredeti tisztázat. pag. 1

Jegyzetek

¹ A m. kir. Helytartótanács 1724 óta a magyarországi közigazgatás legfőbb szerve, s mint ilyen, az oktatási ügyek irányítója is. Elnöke a nádor volt, ezért szerepel a beadvány címzésében.

² Szerzetbeli, a rendfőnök segítségére szolgáló bizottság tagja. – R –

³ *Knapp Antal* (1787. Egbell, Nyitra m. – 1848. okt. 18. Alsókorompa) Nagyszombatban végezte a papnevelését 1809-ben. Segédlelkészi működés után az esztergomi székesegyház énekkaránál alkalmazták, majd 1822-től plébános volt Vágszentkeresztesen, Alsókorompán. *Szinnyei* több szlovák nyelvű munkát sorol fel tőle.

⁴ *Hamulják (Hamulyák) Márton* (1789. Jaszenicza, Árva m. – 1859. Jaszenicza) Helytartótanácsi számvevőségi tanácsos. A szlovák irodalom terjesztése céljából 1834-ben Pesten részvénytársaságot alapított, amely „Zóra” név alatt kiadta az általa szerkesztett első szlovák almanach több évfolyamát (1836–1839), valamint több szlovák író művét. *Pallas; Szinnyey*. – Egyébként az első magyar minisztériumnál is dolgozott számvevői munkakörben. *F Kiss*, 218.

⁵ A Helytartótanács 1848. febr. 1-én válaszában helyeselte a főigazgató eljárását, az egyetemi nyomdának pedig meghagyta, hogy a „C” kivételével (lásd: b) jelű iratban a C-vel jelölt munkát), amihez hasonló iránt nemrég rendelkezés történt, készítse el az új kiadást, a felügyelés végett pedig lépjen érintkezésbe Hamulják Mártonnal. *VKM. uo.*

⁶ *Cherrier Miklós* (1790. jún. 20. (jan. 8.?) Nagy-Ősz, Torontál m. – 1862. dec. 18. Pozsony) Ősi francia nemesi családból származott; apja a forradalom elől emigrált Magyarországra. Az egyházi jog és egyháztörténet köréből publikált; egyik munkája „A jó és czélszerű nevelés kellékei” (Pozsony, 1846). Pozsonyi kanonok (1843), királyi tanácsos, szépművészeti, bölcséleti és hittanár; pozsonyi tanulmányi főigazgató 1846–1848. *Wurzbach; Schematismus; Pallas*. – R –

⁷ Mellékletként több szlovák nyelvű munkát csatoltak.

2.

1848. január 19. (1847. december 23.)

BRUNSZVIK TERÉZ KISDEDÓVÓINTÉZETÉNEK LELTÁRA. KISDEDÓVÓ INTÉZETEKET MAGYARORSZÁGBAN TERJESZTŐ EGYESÜLET TISZTVISELŐI ÉS VÁLASZTMÁNYÁNAK TAGJAI

a/

1847. A kisededóvóképző s példányintézet *LELTÁRA* – úgy, amint az 1847-iki December 23-ik napján történt összeírásakor találtatott.

I. Az intézet fölszerelése

Tárgyszám Hol és mi találtatott Beszerzés éve Szerzemény vagy ajándék Jegyzetek

I. A leczkeszobában

1 nagy hosszad-kerek asztal 1845

2	zöld posztóboríték az asztalra	1846	Nemz[eti] Casino aj[ándéka]
12	festett szék		
1	festetlen köpő láda		
1	vászonnal bevont írótabla lábastul		
1	szivacs		
1	természetrendszeri kerek táblázat		Vargha I[stván] úr aj. ¹
1	szószármaztatási táblázat (ad ígéről)		Vargha I[stván] úr aj.
1	özvegy királyné [I. Ferencz; Karolina Augusztia] arcképe	1846	Mühr Antal aj.
1	özvegy nádorné [József; Mária Dorottya] arcképe (mindkettő aranyfog[latban])	1846	Mühr Antal aj.
1	b. Wesselényi arcképe (arany foglalásban)	1847	
4	földkép: Európa, Asia, Afrika, Amerika		Mühr Antal aj.
1	épületeket összehasonlító táblázat		Mühr Antal aj.
1	világtörténeti táblázat		Mühr Antal aj.
1	házi szabályok lapja	1846	
5	tábla alaktani recézet [háló?]	1846	Int[ézeti] igazgató [Ney Ferenc] ²
1	rabasz [halom?]		
1	Szőnyifele alaktani famintákkal ³	1846	
1	üvegajtós könyvszekrény	1846	

II. A folyosó fülkéjében [tisztítószerek]

III. A lépcső csarnokban [lámpa]

IV. A példányintézet termeiben

1^{ör} Az előszobában

1	fiókos szekrény		
4	osztály fiókos fogas		
1	hosszú pad		
1	festetlen köpőláda		
1	szalmaszék		
1	gyékény		
1	fődeles nagy kőkorsó		
1	bádog mosdó tál		
3	őnpohár		
1	szivacs		
1	ruhakefe		
2	csizmakefe		
1	kéziseprő		
1	nagyseprő		
2	fésű		
265	épületfácska	1845	Int. igazgató
7	pár kézigolyó	1846	Int. igazgató
3	pár húzó markolat	1846	Int. igazgató

2^{ör} A kisebb teremben

6	betűző és olvasó tábla		Wargha Ist. aj.
2	alaktani tábla		
2	számtábla		
4	pad		
2	fiókos fogas, sarokra		

1	festetlen köpőláda		
1	papír óralap	1845	Int. ig.
3 ^{or} A nagy teremben			
4	zöld ablakfüggöny	1845	
4	betűzési és olvasási tábla		Wargha Ist.
1	Flóri könyve [Bezerédj Amália műve] ⁴		
1	Gyermekek könyve	1846	Int. ig.
1	dalos könyv	1845	Int. ig.
143	egyres betűfogantyú		
1	színeket mutató m. táblázat	1845	Int. ig.
1	Magyarország nagy földképe	1846	Int. ig.
1	Európa nagy földképe		
2	fekete tábla (nagy s kicsin)		
1	táblaláb		
1	szívacs		
2	számológép lábastul		
1	alacson szekrény		
1	üvegszekrény	1846	Int. ig.
1	festett asztalka		
2	faszék		
1	betűző faláb		Wargha Ist.
1	táblázat mesteremberek képeivel		
1	természetrendszeri táblázat		
1	alaktani ábrák táblája		Wargha Ist.
1	méhkas képe	1845	Szigethy Ist. aj.
1	hévmérő	1845	Calderoni aj. ^{4a}
1	öl		Wargha Ist.
1	hosszú vonasz		Wargha Ist.
7	testgyakorlati pálcza	1845	Int. ig.
1	fakörző		
3	pad		
36	állatországi kép foglákban		
54	szalmaszékecske		
2	festetlen köpőláda		
1	tintatartó		
1	kötelező nyilatkozat táblája		
1	hegedű vonóstud		
1	Kárpátok rajza üveg alatt	1846	Int. ig.
1	Bezerédj Amália arcsképe üveg alatt	1846	Bezerédj István úr és Int. ig. úr ⁵
1	Bezerédj A[mália] kézirata üveg alatt	1846	Bezerédj István úr és Int. ig. úr
1	fali óra	1846	gr. Teleki Domokos aj. ⁶
30 db	műhelyek képei	1846	gr. Teleki Dom. és Mühr úr aj.
1	csemete képecske	1846	Szigethy Ist. aj.
1	fekete tábla szerszámmintákkal	1846	Int. ig.
1	Samuel [próféta?] gyps szobra	1847	Kronperger úr

a/ Az asztal fiókjában

1	látogatók könyve bőrkötésben		
1	javaslat-könyv bőrkötésben		Mühr Antal aj.
12	mezei munkakép		

1	szélrózsa		
12	kettős kép állatok ábráival vászonra feszítve		
1	számlap		
24	tárgyismertető képecske	1845	Int. ig.
52 db	megyei kivágott kisded minta	1846	Tamás István aj.

b/ A szekrény fiókjában

8 db	néma földkép kemény papírra feszítve	1846	gr. Ba[tthyány] Kázmér ⁷ és Int. ig.
7	posztó-selyem-bőr-papír-sat. gyűjteménytábla	1845	Wargha Ist.
7	alaktani minta kemény papírból	1845	Int. ig.
60 db	M. O. [Magyarország] megyéi kivágva		
100 db	számlási favessző		
27	befoglalt palatábla		
(sok)	alaktani mintapapírkák		

c/ Az üvegszekrényben

71	üvegce magneműekkel s egyéb termékekkel	1845/6	Int. ig.	mindezekről külön jegyzék szól
7	üvegce állatkákkal	1846	Int. ig.	mindezekről külön jegyzék szól
26	üvegládácska pillangókkal	1846	Int. ig.	mindezekről külön jegyzék szól
1	üvegben szalamander	1847	Mühr úr aj.	
19 db	alaktani faminta	1846		ezek Szónyi alak- tanához tartoznak
21 db	mérték fácska	1845	Int. ig.	
15	simított faminta	1845	Wargha Ist.	
11	fatóke minta	1845	Int. ig.	
4	baradlai csepegő kő	1846	Szigethy Ist.	
12	növénys csiga kövület	1846	Szigethy Ist. és Int. ig.	
40	különféle természeti apróság stb.	1846/7		külön jegyzék külön jegyzék

d/ A szerszám-mintatábláján s egyébütt

40	különféle szerszám kisded mintája	1846/7		Int. növendékei faragványai, külön lajstrom szerint
----	--------------------------------------	--------	--	---

V. A növendékek szobáiban

A/ Első Szoba

2	festetlen vas nyoszolya	1845	Sellner lakatos aj.	befestendő
2	szalmazsák			
2	derekalj			
6	lepedő			rongyosak
2	paplan			
2	párna			
4	párnaboríték			
2	ágyterítő			
[stb.]				

- B/ Második szoba [különbéféle háló- és nappali bútorok, mosdóeszközök]
 C/ Harmadik szoba [különbéféle háló- és nappali bútorok, mosdóeszközök]
 D/ Az üres szobában [különbéféle háló- és nappali bútorok, mosdóeszközök]

VI. Az Igazgató keze alatt

11	szerszám	1846	
3	féle rajzeszköz	1845/6	külön jegyzékben

VII. A házmesternél [tisztító eszközök]

VIII. Az udvaron

1	járó deszka	1845
1	ugró asztal	1845
2	pár kézi ágas	1845
1	járó gerenda	1845
1	körhinta négy kötéllel	1845
1	kúszó létra	1845
1	kötélhágcsó	1846
1	hinta	1846
1	pad	

IX. A padláson [...]

X. A pinczében [...]

Hogy minden így találtatott, bizonyítjuk

Pesten, január 19-én 1848.

Mühr Antal s. k.
 Marton József s. k. [pesti ügyvéd]
 Ney Ferencz [(igazgató)]

MOL, Királyi jogügyig. ltár; Marton József hagyatéka (E 595.) no. 9. A Brunszvik családra vonatkozó iratok. Eredeti tisztázat, pag. 6

b/

Kisdedővői tisztviselők és választmány 1848. évben

Elnök Festetics Leó gr.⁸
 Alelnök Zsoldos Ignác⁹
 Titkár Stuller Ferencz¹⁰
 Pénztárnok Antal Mihály
 Ügyvéd Simon Florent¹¹
 Igazgató Ney Ferencz
 Felügyelő Marton József
 Orvos Schlesinger Ignác¹²

Választmányi tagok

1. Bereznay
2. Bezerédj István
3. Bosevicz [?] Józ[s]ef

4. Csanády Fer[encz]¹³
5. Fényes Elek¹⁴
6. Ferenczy Laj[os]
7. Hajnik Pál¹⁵
8. Kacskovics Laj[os]¹⁶
9. Kiss Károly¹⁷
10. Kossalko Ján[os]
11. Kossuth Laj[os]¹⁸
12. Kovács Kár[oly]
13. Kronperger Ant[al]
14. Lónyay Gáb[or]¹⁹
15. Mutsenbacher Al[ajos]²⁰
16. Nádosy Ist[ván]
17. Peregriny Elek²¹
18. Reök Ist[ván]²²
19. Sántha Pét[er]
20. Szentkirályi Móricz²³
21. Szőnyi Pál
22. Tavassy Laj[os]²⁴
23. Wesselényi Mikl[ós] b.²⁵
24. Zubek Al[ajos]

MOL, Királyi jogügyig. ltár, Marton József hagyatéka (595.) no. 9. A Brunszvik családra vonatkozó iratok. Feljegyzés magáncélra. pag. 1

Jegyzetek

¹ *Wargha (Varga) István* (1809-?) Jogot végzett, pedagógus, magánnevelő. 1844-től ügyvéd Pesten. Az Iparegyesület h. igazgatója. 1848-ban a bécsi magyar minisztérium fogalmazója; Kossuth bizalmas tudósítója. *F. Kiss*, (itt: *Varga*). – 1849 után osztrák besúgó lett, a korona rejtkehelyének elárulója. Ld. erre pl. *MOL*, 1526 utáni Gyűjtemény, Vörös Antal (R 123.) 575. köt.

² *Ney Ferenc* (Buda, 1814. máj. 26. – Budapest 1889. szept. 11.) Orvos, pedagógiai és szépíró. Magánnevelő több főúri családnál (1833-tól), a „Világ” munkatársa (1841–1844). 1844 után a Kisdedővőképző Intézet igazgatója. 1848-ban az első egyetemes tanítógyűlés elnöke. Résztvett a szabadságharcban, ezért rövid fogságot is szenvedett. MTA tagja (l. 1858). 1877-ben „pilisi” előnévvel nemes. *Pallas*; – R –, – *MÉL* –

³ *Szőnyi Pál* (Debrecen, 1808. ápr. 22. – Bp. 1878. jún. 17.) Matematikus, pedagógus, tanügyi író, MTA tagja (l. 1846). 1839-től a Tisza családnál nevelő. 1848-ban a VKM Közoktatási osztályának tanácsosa. Egyik fő munkája: *Alaktan*, magyar szülők, nevelők és tanítók számára. I–II. Pest, 1846., Buda, 1847. Nevezetessége volt, hogy a matematikát magyarul oktatta. *Pallas*; – R –, – *MÉL* – *F. Kiss*.

⁴ *Bezerédj Amália* (Szentivánfa, Vas m., 1804. ápr. 15. – 1837. szept. 21.) B. István felesége. A kisdedővás buzgó terjesztője. Első volt, aki a magyar iroda-

lomban a gyermekvilággal foglalkozott. A „Flóri könyvé”-t (Pest, 1836.) leánya és a hídjai népiskola számára írta. Az egész évszázadban kedvelt gyermekkönyv volt. *Pallas*; *Szinnyei*; – R –

^{4a} *Calderoni István* kereskedő. Díszmű- és főleg optikai áruval kereskedett 1819-től a Váci utcában lévő boltjában. *Tarr*; 34–35.

⁵ *Bezerédj István* (1795–1856) B. Amália férje. Szabadelvű, Tolna megyei ellenzéki vezér-politikus. 1843-ban az országgyűlés egyik kerületi választmánya Bezerédj vezetésével tervet készített a népoktatás újjászervezéséről, de az országgyűlés nem tárgyalta. Saját költségén egyik birtokán (Hídja) kisededóvó-intézetet alapított felesége vezetése alatt. Szekszárd országgyűlési képviselője (1848–1849). *Pallas*; *Szinnyei*; – R –

⁶ *Teleki Domokos gr.* (1810–1876) Történetíró. Az „Erdélyi Híradó”-ba nevelési és úrbéri vonatkozású cikkeket írt. 1848-ban az unióbizottmány tagja, országgyűlési képviselő (Küküllő m.). MTA tagja (l. 1836, ig. 1855). Rendezte a marosvásárhelyi Teleki Könyvtár kézirat-anyagát (1851–1859). *Pallas*; *Szinnyei*; – R –

⁷ *Batthyány Kázmér g.* (1807. jún. 4. – Párizs, 1854. júl. 12. Nagybirtokos, reformpolitikus. 1844: a Védegyelet elnöke. 1848-ban kormánybiztos, majd 1849-es külügyminiszter. – *MÉL* –

⁸ *Festetich Leo gr.* (Pécs, 1800. okt. 8. – Bp. 1884. nov. 15.) Zala megye adminisztrátora. Jeles zeneszerzőként résztvett a művészeti és társas életben. Vidéken ő alapított először kisededóvót (Tolna). *Pallas*; – R –, – *MÉL* –

⁹ *Zsoldos Ignác* (Pápa, 1803. júl. 24. – Veszprém, 1885. szept. 24.) Jogi író, az MTA tagja (1838). 1843-tól a pesti váltótörvényszék bírója, majd elnöke. A helyi közigazgatás kérdéseinek első tanulmányozója. A „Magyar váltótörvény” (1845) összeállítója. Aulikus érzelmű; a Függetlenségi Nyilatkozat után Bécsbe távozott. 1861-ben a Hétszemélyes Tábla elnöke, majd ennek megszűnte után a Kúria bírója. *Pallas*; – R –, – *MÉL* –

¹⁰ *Stuller Ferenc* (Újhuta, 1806. – Bp. 1874. ápr. 6.) Ügyvéd, újságíró (PH). 1843-tól a kisededóvégyesület titkára és a népkönyvkiadó egyesület jegyzője. 1848/49-ben pénzügyminisztériumi titkár, majd Honvédelmi bizottmányi, ill. kormányzóelnöki titkár, majd tanácsos. *F. Kiss*

¹¹ *Simon Florent* (Cegléd, 1804. okt. 26. – Bp. 1873. nov. 24.) Szerb származású ügyvéd. A negyvenes évek reform-mozgalmainak buzgó híve. Sokat dolgozott az egyletekben. 1848-ban a pesti nemzetőrség kapitánya. *Szinnyei*

¹² *Schlesinger Ignác* (Pozsony, 1810. – Pest, 1849. aug. 22.) Orvosdoktor (Bécs, 1832), a Kőszeg városi izraelita közösség, majd a város főorvosa (1833). Pesten (1835-től) az izraelita magyarító egyesület egyik létrehozója (1843). A budapesti orvosegyelet alapító tagja. 1848-ban a pesti izr. község elnökeként a magyarországi zsidók érdekeinek képviselőjére alakult bizottmány tagja. *Szinnyei*, – *MÉL* –

¹³ *Csanády Ferenc* (Oroszlány, 1815. jan. 16. – Isaszeg, 1861. febr. 18.) Az 1840-es évek iparvédelmi mozgalmainak jelentős résztvevője, az Iparegyesület titkára volt. 1848/49-ben a FIKM Ipari osztályának titkára, majd tanácsos. *F. Kiss*

¹⁴ *Fényes Elek* (Csokaj, 1807. júl. 7. – Újpest, 1876. júl. 23.) Statisztikus, a MTA tagja (l. 1837). 1847-től az Iparegylet aligazgatója, az ellenzéki Nemzeti Kör alelnöke. 1848-ban az új Statisztikai Hivatal igazgatója. 1849-ben a pesti rögtönítelő vegyes bíróság elnöke. A bukás után előbb bujdosott, majd feladta magát. Államügyészi pártfogás alapján enyhe büntetést kapott, de élete ezután mellözésben és nélkülözésben telt el. *Pallas, Szinnyei, F. Kiss*

¹⁵ *Hajnik Pál* (Vác, 1800. jan. 18. – Buda, 1864. ápr. 30.) Ügyvéd. Az országos rendőrség igazgatója 1848/49-ben, erről: *F. Kiss*. 1848-ban a pesti közcsendbi bizottmány tagja, 1849-ben segéd-kormánybiztos (Pest, Irányi Dániel mellett). Országgyűlési képviselő (Vác). Emigrációjából 1858-ban tért haza; elismert jogi tanácsadó lett nemzetközi pénzügyekben. *Pallas, Szinnyei*.

¹⁶ *Kacskovics Lajos* (Mohora, 1806. máj. 29. – Sőj pusztá, Nógrád m. 1891. dec. 9.) Ügyvéd, író, politikus, az MTA tagja (l. 1837). 1848-ban Pest város főjegyzője. 1849-ben a Belügyminisztérium Közigazgatási osztályának tanácsosa. *F. Kiss*

¹⁷ *Kiss Károly* (Buda, 1793. aug. 12. – Pest, 1866. febr. 17.) Hadtudományi író, az MTA tagja (r. 1840), ny katonatiszt. 1848/49-ben az Országos Nemzetőrségi Haditanács, ill. a minisztérium nemzetőrségi hivatalnoka, majd vezetője. *Uo.*

¹⁸ *Kossuth Lajos* (Monok, 1802. szept. 19. – Torino/Italia, 1894. márc. 20.) Ügyvéd, ellenzéki politikus. 1848-ban pénzügyminiszter, majd Honvédelmi bizottmányi elnök, 1849-ben kormányzó. Emigrációjából nem tért haza. – *MÉL* –

¹⁹ *Lónyay Gábor* (?Deregnő, 1805. okt. 4. (5.) – Teplice/Ausztria, 1885. aug. 5.) Zemplén megye követe több országgyűlésen (1832/36, 1843/44, 1847/48); a reform-ellenzék egyik vezére. Kossuth „Országgyűlési Tudósítások” megjelentetését anyagi támogatásával ő tette lehetővé, mint ahogy Kossuth családja mellett állt a börtönbüntetése idején. Az Országos Gazdasági Egylet egyik alapítója (1839). – 1848/49-es országgyűlési képviselő (Megyaszó, Zemplén m.). A VKM Protestáns egyházi osztályának igazgató tanácsosává nevezte ki a nádor (1848. ápr. 24.). Erről 1849. máj. 13-án lemondott (lásd: a jelen kötetben közölt 78. számú iratot). – Később is többször volt országgyűlési képviselő. Az Országos Gazdasági Egyesület elnöke (1867–1876). *F. Kiss*.

²⁰ *Mutschenbacher Alajos* (Szekszárd, 1812? – Szekszárd, 1868. szept. 24.) Elődei német területről vándoroltak be a 18. században. Pesten fiú-nevelőintézet tulajdonosa volt. Az Ipartanodában francia nyelvtanár. (Lásd még: a jelen kötetben közölt 9. számú iratot.) A pesti egyetem francia nyelv és irodalom tanára (1852). *Szinnyei*.

²¹ *Peregriny Elek* (Gálszécs, 1812. febr. 12. – Bp. 1886. (1885?) ápr. 3.) Pedagógus, egy. tanár. MTA-tag (l. 1841). 1844–1848 között a Helytartótanács tanulmányi és cenzúra bizottságának tagja. 1848-ban a bölcsészeti kar pedagógiai tanszéke rendes tanárává nevezte ki a miniszter. 1849. jún. 20-tól a VKM tanácsosa lett. *F. Kiss*.

²² *Reök (Röck) István* (Pest, 1812. nov. 1. – Bp. 1882. nov. 10.) Gépgyáros. 1848/48-ban a FIKM Kereskedelmi osztályának titkára volt. *Uo.*

²³ *Szentkirályi Móric* (Pest, 1807. márc. 7. – Bp. 1882. jan. 7.) Liberális politikus. Pest megyei alispán. 1836-ban többekkel együtt megalapította a Kis-

dedővő Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesületet. Ezzel a kisdedővői kérdést országos üggyé emelték. 1848-ban jász kun főkapitány, kormánybiztos. 1848 végén visszavonult. 1849-ben rövid fogságot szenvedett. Pest polgármestere (1868). *Pallas*; - R -, - *MÉL* -

²⁴ *Tavassy (Tavasi, Teichengraber) Lajos* (Igló, 1814. aug. 2. - Igló, 1877. jan. 28.) Pedagógus, Pestalozzi híve. - *MÉL* -

²⁵ *Wesselényi Miklós br. (Zsibó, 1796. dec. 30. - Pest, 1850. ápr. 21.)* A magyarországi reformellenzék első országos vezére, az erdélyi ellenzék irányítója. MTA tagja (ig. 1830, t. 1831.). *Uo.*

3.

1848. március 22.

PASZKU MIKSA ORTODOX (GÖRÖGKELETI) TANODAI KERÜLETI IGAZGATÓ AJÁNlja MAGÁT A MINISZTER FIGYELMÉBE ED-DIGI ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI MUNKÁSSÁGA ALAPJÁN.

76^{ik} sz.

Minister Úr, Kegyes Uram!

Határtalan örömmel értettem, szívemből óhajtott Magyarország politicalai szerencsés átalakulását és jól tudván, miszerint minden közálladalom szilárdísága szabályzott népnevelésétől függ — honfiúi hálás érzelmeimet az eránt nyilvánítani bátorkodok —, hogy Kegyelmes Királyunk és Országunk bizalma, Minister Úr kezébe letevé nevelési nagyfontosságú ügyet — melyben én eddig is parányíságomhoz képest, lugosi tanodai G. n. e. kerületben köztudomásra működtem, 248 oláh ajku[t] tanítók szívébe magyarosodási rokonszenvet beoltván —, sikerült is ez nékem, mert a nevezett *tanodai kerületben általános magyarosodási rokonszenv fejlődött ki*,¹ — iparkodtam á. be. vé. kiejtésekkel az, buki, vedi — nehéz Cyrillus betű ismerési tanmódját — ügyelésem alatt lévő tanodai kerületbe behozni —, de fájdalom! é miatt *Főfelügyelőségemnek nehéztelését - magamra vontam.*

Múlt 844^{ik} évi országgyűlési Választmány által kidolgozott népnevelési Törvényjavaslatot,² — éber figyelemmel kísérvén — parányi felfogásomnál fogva, nevezett Törvényjavaslat irányában a G. n. e. eddigi népnevelés rendszerre szelleméből folyó — némely észrevételeket — magamnak feljegyeztem - de különben is a népnevelési tan legkedvesebb és hivatási körömbé vágó tárgy lévén, azzal foglalatoskodtam - Niemeyer³ Schullehren des 19ten Jahrhunderts - das neue Schulgesetz für das Königreich Württemberg - Pestalotzi,⁴ az 1844^{ik} évben kiadott részletes Tanmódster, és Minister Úr népnevelésről munkákból, szükséges ismereteket szereztem — olyannyira, hogy ha alkalmam leend - e tárghyhoz alaposan szólhassak —, és ha a fentebb idézett népnevelési törvényjavaslat 186^{ik} §^{a5} életbe léptetni fog — mély alázattal kérem — *ne méltóztasson parányíságomról elfelejtkezni* —, mert én Magyar, Német Oláh, Latin, Rátz nyelvek tudása mellett — az újból alakítandó tanmódster a G. n. e. elemi tanodák számára — Oláh és Rátz nyelvekre fordíthatom, Parányíságomat ismerik Ö Főméltósága Lonovits József csanádi Püspök Úr⁶ és Krassó megyei

Országgyűlési követ Urak.⁷ Ezeknek alázatos előterjesztése mellett, parányiságomat Minister Úr kegyelmébe ajánlván, alázatos tisztelettel maradtam, Minister Úrnak

költ Lugoson Martzius 22-én 848.

alázatos szolgálja:

Paszku Miksa⁸

királyi G. n. e.

tanodai kerületi [karánsebesi]

Igazgató és Ns. Krassó Megyei Ülnök

VKM, Elnöki, 1848: 104. sz. Eredeti tisztázat. pag. 2.

Jegyzetek

¹ VKM-beli ceruzás aláhúzás; a továbbiakban is.

² 1843-ban tette közzé az 1839/40-es országgyűlés által megbízott választmány a törvényjavaslatot. Bezerédj István volt a választmány elnöke. A tárgy a népoktatás újjászervezése volt. – Törvény nem lett belőle, hanem a Helytartótanács 1845-ben adta ki az 1848-ban is érvényes rendtartását „Magyarország elemi iskoláinak szabálya” címen. V. ö. *Mészáros*, 162–168.; *Hajdu*, 203. A törvényjavaslat szövegét közli: *Kármán*, I. 127–156.

³ *Niemeyer, August Herman* (Halle, 1754 – Halle, 1828) német evangélikus teológus és pedagógus. A neveléstan tudományos tárgyalásának megalapítója. – R –

⁴ *Pestalozzi, Johann Heinrich* (Zürich, 1746 – Brugg, 1827) Svájci nevelő. Az elemi oktatás elméletét és módszertanát dolgozta ki. Foglalkozott a termelőmunka és az oktatás összekapcsolásával. Elsősorban didaktikusi tevékenysége jelentős. – *Új Magyar* –

⁵ A 186. § a Helytartótanács kebelében létesítendő népnevelési bizottmányról szól. V. ö. *Kármán*, I. 152–153.

⁶ *Lonovics József* (Miskolc, 1793. jan. 31. – 1867. márc. 13.) Káptalani követként résztvett az 1830. és az 1832/36. évi országgyűléseken. Az utóbbin kitűnt a vallási sérelmekről tartott szónoklatával (1833). Csanádi püspökként (1834–) Temesvárott létrehozta a liceum jogi és filozófiai fakultását; iskolákat, óvodákat alapított egyházmegyéjében. Az MTA tagja. A magyar püspöki kar Rómába küldte a vegyes házasságok ügyében (1841). Egri érsek (1848), de székét nem foglalhatta el. Mérsékelt politikai magatartása ellenére 1849 után lemondatták egyházi tisztségeiről, és az országon kívül kellett élnie. 1860-ban tért haza; c. amasiai érsek. Kalocsai érsek (1866), de székét halála miatt már nem foglalhatta el. – R –

⁷ Krassó megye követei az 1847/48. évi országgyűlésen: Makay Sándor (másodalispán) és Szerényi Ferenc főjegyző. Országgyűlési napló, Pozsony, 1848. X. pag.

⁸ Válasz a minisztérium részéről nem található az irat mellett. – Paszku Miksáról lásd: a jelen kötetben közölt 81. számú iratot is. – *Paszku [Pascu]* román származású ügyvéd. Krassó megyei táblabíró. Tanfelügyelő (karánsebesi ortodox iskolai kerület). 1848-as országgyűlési képviselő (Oravicza, Krassó m.). A temesi comité tagja, ezért az Országos Honvédelmi Bizottmány honáru-lónak tekintette, és a képviselőház törölte tagjai sorából (1848. okt. 29., dec. 8.). *F. Kiss.*

4.

1848. március 24.

A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI EVANGÉLIKUSOK KÉT TELKET KÉRNEK AZ URASÁGÉBÓL A LELKÉSZ ÉS A TANÍTÓ SZÁMÁRA

Holdmező Vásárhely Már[cius] 24. 848.

Tekintetes Táblabíró Úr mélyen tisztelt kegyes urunk!¹

Bocsánat! hogy azon férfit, kit az ég jókedvében Megváltóul ada e hazának, mi, jelentéktelen egyházi gyülekezet, nagyszerű és honbologgító terveinek alkotásában szerény szózatunkkal háborgatni merészseljük! Úgy van Tettes [Tekintetes] Úr, de mi csak morsalékot kívánunk azon áldásból, melyet közbenjárása hullattatni tud az ügyefogyottakra.

A földes uraságunk — gróf Károlyiak — minden helybeli Egyháznak földet adott; mi is folyamodtunk eziránt Hozzá, templomi alapítványul egy sessio [telek], lelkészünk és tanítónk számára egy sessiot – összesen két sessio földet kérünk azon majdnem nyolczvanezer holdat haladó legelőből, melyet a tisztelt grófok múlt nyáron történt segregatio² alkalmával határuknból kaptak. Régen biztatnak minket e kérésünk teljesítésével, mindenkor segregatoria utalván minket. A segregatio megtörtént, és ismét csak biztatnak; Tens [Tekintetes] Tabódy Pál ugocsai követ, ki földes uraságunk Jurium Directora,³ csak biztat, de a valóság mindég elmarad, pedig a grófok a segregatio által kapott roppant legelőn még meg nem osztottak, még közös e birtok, és csak addig, míg közös reményünk lehet hozzá, hogy kérésünket teljesíthetik, ha már egyszer megosztznak vele, akkor már csak reményünk sem lehet hozzá. Nekünk nincsen hatalmunk [Tekintetes] Tabódy Director urat arra kényszeríteni, hogy ígérétét teljesítse, mert ha kérünk, mint a nagy uramféle szoktak, könnyen elutasít, szép, de meddő szavakkal kielégít; azért is bátorkodunk [Tekintetes] Táblabíró Úrhoz egész tisztelettel folyamodni: méltóztassék közbenjáróként T. [Tekintetes] Tabódy Pál Director Urat igyekezni arra bírni, hogy ügyefogyott Egyhá-zunkkal jót tegyen, a kért földet adassa ki nekünk, annyival is inkább, mert ez neki csak egy szavába kerül, mert nem annyira a gróftól, mint inkább Tőle függ, ha ő akarja, mentve van egyházunk az ínség ostorától, és ha ő akarja, ezen egyházi gyülekezet papjával, tanítójával együtt mind örökkön örökké nyomor-gni fog.

Bocsánatot, hogy e kérésünkkel ostromoljuk, de nekünk nincs senki más, kinek közbenjárásától sikert remélhetnénk hitsorsosinkat kivéve, és midőn

[Tekintetes] Táblabíró Úrnak az úr Istentől áldást és erőt és egészséget könyör-
günk, magunkat és hitsorsosinkat nagyra becsült pártfoglalásába ajánlván, va-
gyunk mély tisztelettel és Atyafi szeretettel

[Tekintetes] Tábla Bíró Úrnak
mélyen tisztelt kegyes urunknak
alázatos szolgálói és Atyafiai az evangélika hitben a holdmezővásárhelyi Evange-
lika ágostai hitvallású Szent Egyház közönsége és annak nevében

Franciszci Sámuel m. k. Curator [gondnok]
Szametz György m. k. E. I. Esküt
Frankizt István m. k. Esköt Előjáró
Klotzka Sámuel m. k. Eklesia Esküt⁴

VKM, Elnöki, 1848: 780. sz. (200. PM. sz.) *Eredeti tisztázat, pag. 2. – A Pénzügy-
minisztérium illetékességéből tette át a beadványt.*

Jegyzetek

¹ A címzés Kossuth Lajos pénzügyminiszternek szolt.

² Legelőelkülönítés: az úrbéri legelőjogot a földesúr megválthatta az 1836:
VI. törv. alapján úgy, hogy a volt úrbéreseknek megfelelő legelőterületet enge-
dett át kizárólagos közös tulajdonba. – R –

³ Szó szerint: jogi ügyeinek igazgatója, azaz ügyvédje.

⁴ Minisztériumi intézkedés nyoma nem található.

5.

1848. március 31.

KARÁCSON MIHÁLY IPARTANODAI IGAZGATÓ MAGYAR GŐZMOZDONY-MINTA MEGVÉTELET AJÁNLJA AZ ERŐSZETI ELŐADÁSOKHOZ

88. sz.

Fenséges Császári Királyi Örökös Fő Herczeg, Ország Nádora, s Királyi
Helytartó Úr! Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács!¹ Kegyelmes
Uram, Kegyes Uraim!

Nagy Lajos és Nagy Gergel, a Magyar Központi vaspálya² gépészeti osztá-
lyánál alkalmazott hazánkfiai a mély alázattal ide csatolt [nincs] folyamod-
ványban esedeznek, hogy *Derű* nevet viselő gőzmozgony-mintájuknak a kir.
Józsefipartanoda számára leendő megvétele kieszközöltessék. Kérelmük támo-
gatásául előadják: miszerént fölsőbb pártfogás mellett sikerült nekik a bécs-
gloggniczi vaspálya gyárnál négy és fél esztendeig működhetni, s ez idő alatt
erőszeti hajlamukat oly fokra kifejteni, hogy kérdésben forgó, az erőszet szabá-
lyainak megfelelő, a gőzmozgonyok iránti követeléseket kielégítő, tanítási elő-
példányul használható, egy lóerőre számított gőzmozgony-mintát készíthették;
mely nemcsak a szaktudósok méltányos helyeslésére tartatott, a folyamod-
ványhoz csatolt [...] bizonyítványok [nincs] szerint érdemesnek; hanem Fő és

Nagy tekintélyek is ezen Magyarok által készített első gőzmozgony-mintát minősítettnek tartották, sőt, közbenjárásukat ígérték arra, hogy a Magyar Nemzeti Museum vagyis inkább a kir. Józsefipartanoda számára megszereztessek. Az állítólag ezer pengő forintba, s három évi fáradságba került mozgony-nak ára 1800 pgő forintban³ határoztatik meg.

Fennevezett testvérpárnak folyamodványát azon mély alázatú megjegyzéssel van szerencsém császári kir. Fenségednek s a Nagy Méltóságú magyar kir. Helytartó Tanácsnak kk. [kegyes] elhatározása alá terjeszteni, miszerint jelenleg, midőn a kir. Józsefipartanodának felszerelése⁴ oly csekély, hogy még az oktatásra elkerülhetlenül megkívántató eszközökkel is szűkölködik, midőn nevezetesen az erőszeti tanszék számára nemcsak összetett minták, de még egyszerű gépek s gépelemek sem szereztettek meg; kérdéses gőzmozgony-mintát a nélkülözhetlenek közé annál kevésbé számíthatom, hogy míg az intézet gépelemek, s egyszerűbb minták gyűjteményével nem birand, egy gőzmozgony növendékeinknek legföllebb is csak rajzolási előpéldányul szolgálhatna.

Folyó évi Mártius 2^{ről} 84. szám alatt kelt legalázatosabb fölterjesztvényemben szorgalmazám azon gépelemek és gépmintáknak minél előbbi megrendelhetését, melyek nélkül a legközelebbi tanévben megkezdendő erőszetet s géptant gyakorlati iránnyal tanítani egyáltalában nem lehet; ezeknek minél előbbi megrendelhetését jelenleg is szorgalmazni szoros kötelességemnek tartom; nehogy ebbeli mulasztással a kir. Józsefipartanodának megkezdett folyama, az intézetnek legnagyobb compromissiójával félbeszakíttassék.⁵

Amennyire a most érintett legszükségesebb erőszeti fölszerelés által a tanulmányi alapérték meg nem erőltetnék, bátorkodom azon legalázatosabb esedezéssel járulni Cs. kir. Fenséged s a [...] Helytartó Tanácshoz, miszerint többször említett Nagy Lajos és Gergely hazánkfiainak jeles gőzmozgony-mintája, [...] mely nemcsak díszítménye leend műipartani gyűjteményünknek, hanem a gépészeti oktatásoknál czélszerű, hasznos példányul fog szolgálni, a kir. Józsefipartanoda számára még azon tekintetből is megvétenék, hogy oly hazafiak műve, kikben az erőszeti talentum félreismerhetlenül mutatkozik, kik, ha költségek megtéríttetnék, s fáradságuk némüleg jutalmaztatnék, továbbí kikepeztetésre buzdíttatnának.

Legalázatosabb felterjesztvényemet azon megjegyzéssel fejezván be, miszerint Folyamodóknak megengedtem, hogy mintájukat minden következtetés nélkül a kir. Józsefipartanoda gyűjteményi teremében ideiglenesen behelyhezessék; Magas kegyelmébe s kegyességébe magamat mély hódolattal ajánlván, maradok. Költ Pesten Mártius 31-én 1848^{lk} eszt[endőben]⁶

Császári királyi Fenségednek és a Nagy Méltóságú M. K. Helytartó Tanácsnak

legalázatosabb szolgálja
Karácson Mihály m. k.⁷

kir. Tanácsos a kir. Józsefipartanoda igazgatója

VKM. Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 20. kútfő, 5. tétel. Eredeti tisztázat, pag. 2

¹ Nem tévedés; a régi kormánysszékek 1848. márc. 15-e után is működtek. A márciusi forradalom után, ápr. 11-én szentesítették az első magyar felelős minisztériumot is életrehívó törvényeket. Az új adminisztráció ápr. 15-én vette át a kormányzást. Az átszervezés idején a régi hivatalok vitték tovább a napi ügyeket; a Helytartótanács április végéig. Pénzügyi szempontból is máj. 1-je volt a határ a két korszak között, ill. a magyar és az osztrák minisztériumok közötti elszámolás szempontjából. V. ö. *F. Kiss*, 47. s. köv.

² A Magyar Középponti Vasúttársaság néven a Rotschild tőkecsoport szerzett vasúti koncessziókat Magyarországon. Ők építették 1846-ban a Pest-Vác vonalat (34 km), a Pest-szolnokit 1847-ben (101 km) és a Sopron-Katzeldorf vonalat (19 km). 1850-ben vonalait beváltották, és a részvényeket államadóssági kötvényekkel cserélték ki. – *R, ipari* –

³ Az összeg jelentőségének érzékeltetésére: egy minisztériumi titkár évi fizetése 1200–1500 Ft volt.

⁴ V. ö. a jelen kötetben közölt 84. számú irattal általában, valamint a 21, 26. számú irattal.

⁵ V. ö. a jelen kötetben közölt 27. számú irattal.

⁶ A minisztérium válasza: a jelen szűkös időben nincs rá mód; kedvezőbb időre halasztatik. (Fogalmazó Dorner József, kiadta Szőnyi Pál, máj. 14.)

⁷ *Karácson Mihályról* lásd: *Zelovich*, 100. – Tanulmányi bizottsági ülnök (1839), jogtanár, MTA tagja (l. 1832); a magyar ipari és technikai oktatás úttörője. *Pallas*, – *R* –

6.

(1848 március – május)

BÁCS MEGYEI KÖZSÉGEK TANODAI SZERZŐDÉSEI

a/

Szabályos szerződés!

Mely az elemi tanodák érdekében 1845^k Évi Karátson hó [dec.] 31^{kén} 197^{ik} szám alatt a Tanulmányi kir. főigazgatóságtul érkezett rendszabály szerint az 1795^k Évi szent András hó [nov.] 26^{kán} 24567^{ik} szám alatt kelt felső kegyes intézvény nyomán a Cservenkei alsó elemi Tanoda részére biztosított, ilyformán:

^{1sőr} A Cservenkei Romai Chatholika község, kötelezi magát az ő Tanítójának minden házaspártul egy forint 12 xt [krajcárt] pengő pénzben, azon fél pároktul pedig, melyeknél az Asszony Romai katolika hitet követi, csak 36 xt pengőben fizetni, azon fél pároktul ellenben, melyeknél a férj vagyon a Romai katolika hiten, ő mint tsalárd [!] feje azon oknál fogva is, hogy akkoron mindennemű gyermekek a Romai katolika hitet követik és abban neveltetnek, az egész egy forint 12 pengő xtzárokbul álló járandóságot megfizetni köteleztetik,

oly felvállolt kötelességgel, hogy ezen bért minden lakosok a Tanítóhoz október holnapnak végső napjáig behozni kötelesek legyenek. Minekutána pedig

2^{szor} Késedelmes fizetők is találkoznának, és a fizetésre meghatározott üdőt meg nem tartanák, a község előljárói segedelmet nyújtani, és a késedelmeket vagy azok helyett gazdájokat, a fizetésre szorítani fogják és kötelesek lesznek.

Nemkülönben

3^{szor} Ezen ellátását a Tanítónak oly feltétel mellett ajánlotta meg a fentnevezett község, hogy ezentúl a Tanítónak semmi követelése ne lehessen, ki is az Iskolatartásra alkalmas, egy tágos szobából álló és amennyire lehet, a helység közepén fekvő lakásról gondoskodni fog, azért a községtől mitsem követelendő.

Így történt Cservenkán Szent András hó 9^{kén} 1846 Évben.

Szauter Sebestyén Tanító

Előttünk:

[...] Richter [bíró és 11 lakos, többségük német
nevű, és a kerületi felügyelő]

Langvicser József a cservenkai nemzeti tanoda
igazgatója; tisztartó

[Bács megyei főszolgabíró és 1 megyei esküdt]

b/

Szabályos Szerződés

Mely az elemi Tanodák érdekében 1845^{ik} Évi Karácsony hó 31^{kén} 197^{ik} szám alatt, a Tanulmányi Királyi Fő Igazgatóságtól érkezett rendszabály szerint, az 1795^{ik} Évi Szt. András hó 26-án 24567. szám alatt kelt felsőbb kegyes Intézkedés nyomán a Csonoplai Német alsó Elemi Tanoda részére biztosított, ilyformán, Sz. Mihály hó [szept.] 10-én 1788.

1^{ör} Kézpénzben 115 fl. v. v.

2^{ör} 30 pozsonyi kétszer búza

3^{ör} 2 öl kemény fa

4er 6 öl szalma, melyből 4 öl az iskola fűtésére használtatik

5^{ör} 1/4 szabad telek, melynek műveltetése a tanítót illeti.

Így történt Csonoplán, Böjtelő hó [febr.] 12^{én} 1847. [kerületi felügyelő]
[bíró és helységi esküdtek] csonoplai plébános és tanoda igazgató Klassanovich Marian [tisztartó és táblabíró]

[Bács megye alszolgabírója és 1 esküdt]

c/

[Ugyanott, a csonoplai magyar s dalmát alsó elemi tanoda részére 1811. ápr. 19-én biztosított...]

1^{ör} Kézpénzben 75 ft

2^{ör} 82 pozsonyi kétszer búza

3^{ör} 100 font [?] só

4er 100 font marhahús

5^{ör} 35 faggyú [font]

6^{or} 12 itze vaj

7er 6 öl kemény fa

8^{or} 6 öl szalma, melyből 4 öl¹ az oskola fűtésére használtatik

9er 1/4 szabad telek, melynek műveltetése a tanítót illeti [...]

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 17. kútfő, 7. tétel. Eredeti, pecsétekkel ellátott tisztázatok, pag. 3. A megújított szerződéseket a VKM számvevői személyzete 1848. máj. 18-án jóváhagyta; 1 példány az irattárba került

Jegyzet

¹ A szövegben előfordult mértékek: pozsonyi mérő — űrmérték, főleg szemes terményre: 62.498 l.; 1 (fa) öl = 2x2x1 m térfogat; 1 font = 0,56 kg; 1 icce = 0,8 l.; 1 (széna) öl = v. ö. *Bogdán István*: Régi magyar mértékek. (Gondolat Zsebkönyvek) Bp. 1987. 109.

7.

1848. április 17.

OROSZHEGYI JÓZSA¹ EMLÉKIRATA A MINISZTERHEZ A NŐNEVELÉS TÁRGYÁBAN

Emlékiratképpen a magyar nőnevelés ügyében

Nevelésügyi Minister úr!

Fordítson ön néhány percet szellemi barátja kihallgatására, azok irányában, kik a föllépett hatalom körül csúszni szoktak. Mi forradalmi lábunk voltunk, hogy a szabadság lobogója alatt kivíjjuk hazánk javát. Mindenki azon ügy fölemeléseért küzdött, mely iránt lelkében legtöbb hajlamot érzett, melynek elnyomatását leginkább tapasztalta.

Mert csak átadtuk önöknek, saját embereinknek, kikben elveinket összpontosulni látjuk, a forradalom zászlaját; de nem szűntünk meg forradalom lenni, s bizonyosan nem szünendünk, míg ügyünk diadalát nem látjuk.

Támaszkodjanak önök az éber erőre, melyet mellettük vezetünk. Önnek, nekünk s százezernek e hazában legdicsőbb hivatása a *nevelési ügyet előmozdítani*.

De jaj ezen ügynek! ha forradalom után ugyanazon egyéniségek által kezeltetik, kik azt forradalom előtt bitorolták. – Nyögtünk azok járma alatt, kik midőn egyrészt irodalmi működésünket juttatták tönkre, másrészt a gyakorlati téren sorompóztak el bennünket a célszerű nevelés ösvényétől.² Mi *nem tűrhetjük* őket. Mert öldökölték a szellemet, s a honpolgárzati testet fejlődésében elsatnyították.

Minister úr!

Egy ember legtisztább szándékkal sem tehet mindent, de szemelje ki ön embereit.

Részünkről — mert soknak nevében szólok — csak a *nőnevelésre* híjuk föl figyelmét. Kik e téren évek óta fáradozunk, tudjuk hiányait, tisztában állunk a teendők iránt.

Jól tudja ön is: mennyire volt e honnak gyöngéd neme elkorcsosítva, mennyire nemzetietlen volt a szellem, mely átlengte, mennyire elferdített idegek vagy honi tudatlanok által az irány, mely közboldogságunk legnevezetesebb tényezőit, a hölgyeket hazánk felvirágoztatására vezethető vala.

Hol voltak honleányink? Hol voltak a nemes munkakörben foglalkozó nők, az édesanyák, a lelkes magyar gazdasszonyok? Mert nem voltak, nem képződhettek a nevelési szakra termelt embereink. Nem volt állapot biztosítva számukra. Nem volt *nevelőnőket képző országos intézetünk*. Nem igen voltak a kor igényeihez alkalmazott leánynövelő intézeteink.³ Ez általános tétেকből könnyen kifejthetők a részletek. — Azért: nem kellene nekünk kolostorok, nekünk nem adhat feleséget az apáca. — Nem kell nekünk a jezsuita rendszer, mely szüzeinket az oltárok elébe görnyítse, míg a haza és házaink oltára elhagyottan gyászol. — Nem kellene a külföld csáb alakai, míg itthon erőteljes életvidor nemzedékre van szükségünk.

Uram!

Erélyével, melyben bízunk, álljon elő ön! Lesznek embereink. Számítson a kész segédkezekre!

Pest, Tavasz hó 17^{én} 1848.

Önnek Minister úr tisztelő polgártársa
Oroszhegyi Jóna orvos leánynevelő

VKM, Közoktatási osztály, *Elemi iskolai szakosztály*, 1848: 30. kútfő, 3. tétel.
Eredeti tisztázat, pag. 3

Jegyzetek

¹ *Oroszhegyi (Szabó) Jóna* (Nagykolcs, 1822. máj. 24. (22.?) – Buda 1870. febr. 19.) Orvostanhallgató (diplomáját 1857-ben nyerte el!), a pesti radikális ifjúság egyik vezetője. Irodalmi publikációinak megjelenési helye: *Regélő*, *Életképek*, *Divatlap*. 1848-ban a VKM közoktatási osztálybeli fogalmazója. 1849 elején szabadcsapatban harcolt, ezért 10 év várfogságra ítélték, melyből 5 évet ült le. *Pallas*, – *R – F. Kiss* – Lásd még: a jelen kötetben közölt 45. számú iratot.

² A Helytartótanács tanulmányi és könyvbíráló hivatala. Hivatalnokait cenzoroknak nevezték.

³ Többnyire magánintézetek voltak (lásd pl. a jelen kötetben közölt 89. számú iratot), ill. zárdai iskolák. Erről: *Mészáros*, 238–247.

A beadványra minisztériumi válasz nem található.

1848. április 22.

**AZ ELSŐ MAGYAR FESTÉSZETI AKADEMIÁT GYÁMOLÍTÓ
TÁRSULAT A MINISZTER FIGYELMÉBE AJÁNlja
MARASTONI JAKAB MAGÁN-RAJZINTÉZETÉT**

Méltóságos Báró, Minister Úr!

Alulírtaknak, mint az „első magyar festészeti akademiát gyámolító társulat” tisztviselőinek, s illetőleg a nevezett akadémia előjáróinak – van szerencsénk Minister úrnak figyelmét az említett közhasznú intézetre tisztelettel fölkérni.

Főlöszleges volna oly férfiú előtt, minőt Minister úrban tisztelni szerencsések vagyunk, a képzőművészetek, különösen a festészetnek közművelődési hatását, s annak főleg hazánkban szükségét hosszasan fejtegetni. Mennyi jót képes eszközölni ily intézet kedély- és ízlés-nemesedési szempontból, különösen honunknak e tekintetben parlag mezején, arról Minister Úr művelt lelke éppen oly igen meg van győződve, mint mi magunk, olyannyira: hogy e tárgynak részletesb taglalgatása Méltóságod ideje drága perceinek csak vesztegetésére vezethetne.

Röviden tehát csak annak megemlítésére szorítkozunk: hogy ezen a maga nemében, s főleg mint magánvállalatot tekintve, igen díszesen és czélszerűen fölszerelt intézetet az alapító Marastoni Jakab¹ saját merényletére és saját költségén állította fel tetemes áldozattal, ezelőtt másfél évvel, s azt azóta soknemű közdelmek közt folyvást fenn is tartja; – továbbá: hogy az ezen intézet gyámolítására alakult társulatnak legfőbb célja, *szegény sorsú magyar ifjakat* a rajz és képírás művészetében képeztetni. Már eddig is dicséretes eredményt mutat fel az akadémia ily módon tanuló több növendékeinek ügyességében s haladásában.

S ez okból van szerencsénk ez intézetet, mint egyenesen a közoktatás és nevelési ministerium hatósága alá tartozót Méltóságod kegyes figyelmébe s hathatós pártfogásába ajánlani.

Kik egyébiránt hazafiúi üdvkívánattal vagyunk

Pesten april 22^{kén} 1848

A Minister Úrnak
tisztelő lekötelezett szolgálói
Ürményi Ferencz² társulati Elnök
Kubinyi Ágoston³ társulati alelnök
Ney Ferencz társulati ideigl. titkár

*VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 8. kútfő, 3. tétel.
Eredeti tisztázat, pag. 2*

Jegyzetek

¹ *Marastoni Jakab* (Velence, 1804. márc. 24. – Pest, 1860. júl. 11.) Festő. 1846-ban az első magyar festészeti akadémia létrehozásával a hazai művész-

képzés tulajdonképpeni elindítója lett. Nála tanult pl. Lotz Károly, Zichy Mihály. – *MÉL* –

² *Ürményi Ferenc* (Bécs, 1780. nov. 3. (8.) – Pest, 1858. febr. 11. (12.?) Közgazdász, fiumei kormányzó (1824), MTA ig. tagja (1845). *Pallas*, – *R* –, – *MÉL* –

³ *Kubinyi Ágoston* (Videfalva, 1799. máj. 30. – Bp. 1873. szept. 19.) Természettudós, régész, gyűjtő, a Nemzeti Múzeum igazgatója (1843–1869), MTA tagja (1843), igazgatója (1853). *Uo.*

A VKM csupán úgy reagált: „kedvesen fogadtatott”. Máj. 17.

9.

1848. április 22.

STEINBACH FERENC KÖZALAPÍTVÁNYI ÜGYIGAZGATÓ EGY TANULMÁNYI CÉLÚ MAGÁNALAPÍTVÁNYRÓL JELENTÉST TESZ A MINISZTERNEK

Méltóságos Báró Minister Úr!

Kegyes Uram!

A pesti királyi József ipartanoda igazgatójának néhai báró Brudern József végrendelete¹ tárgyában felterjesztett a magyar királyi helytartótanácsnak folyó évi Február hó 22-én 7252 szám alatt kelt, de csak folyó hó 10-én ide érkezett intézményeivel vélem avégre közölt./ alatti jelentésére [nincs], miszerint Pest megyénél, mint báró Brudern által két ifiúnak kiképzésére tett alapítványnak kezelőjénél az alapítvány mielőbbi életbeléptetésére és fogantatására szükséges czélszerű lépéseket haladék nélkül tennem meg, tiszti alázattal jelentem: hogy a végintézet végrehajtója Benyóvszky Péter² által ez előtt hat évvel bemutatott számadás szerint a hátrahagyott vagyonon fekvő terhek letisztázása után az alapítványra mi sem maradt, és mivel e számadás oly igen nagytömegű volt, hogy megvizsgálását a megyei számvevősékek személyzete nem eszközözhette, Pest megyének felírására a magyar királyi Helytartótanács 1843^{ik} évi 15203 szám alatt kebelbeli számvevőtiszt Plank Jánost küldötte ki, ki a segéd számadásokat a pesti házak és a jószágok befolyt jövedelmeiről megvizsgálván, az ezek iránt tett észrevételekre s nehézségekre e napokban fogja Illés Adám, kit a jövedelmek beszedésével Benyóvszky Péter megbízott, a felvilágosításokat bemutatni, mert csak, midőn a segéd számadások egészen tisztában leendenek, fogja a kiküldött számvevőtiszt magának a végrehajtónak számadását megvizsgálhatni, és csak ekkor fog kiviláglani, ha marad-e valami és mi? az alapítványra.

Kelt Pesten 1843^{ik} évi april hó 22^{én}

Méltóságodnak
alázatos szolgája
Steinbach Ferentz
közalapít[ványi] Ügyigazgató

*VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 20. kútfő, 1/a. tétel.
Eredeti tisztázat, pag. 1*

¹ Br. Brudern József végrendeleti alapítványa (ipartanodai) „technikus ifjak” utaztatására szólt, 1833-ból kelt. Pest megye volt a végrendelet végrehajtója. Erről: *Zelovich*, 79., szerinte az alapítvány a megye kezelésében elsikkadt. – Az irat bepillantást enged egy alapítvány adminisztrációjába.

² *Benyouszky Péter* Kossuth Lajos védője volt annak felségsértési perében. (Varga János szíves közlése.)

A VKM további kimerítő jelentést kért ez ügyben. Fogalmazó: Egedy Gáspár, kiadta Szőnyi tanácsnok, máj. 5.

10.

1848. április 27.

JÓZSEF IPARTANODAI ESEMÉNYNAPTÁR 1848. MÁRCIUS 15. – ÁPRILIS 27. KÖZÖTT

100.

Méltóságos Báró Cultus és Közoktatási Minister Úr!

A kir. Józsefipartanoda növendékei között támadott mozgalmak nemcsak meg nem szűntek, sőt jelei mutatkoznak, mintha az ifjúság petitiójának¹ némely pontjait tetteleg életbe léptetni akarná: ennél fogva a tanodai rend és a közoktatás érdeke követeli, hogy rövid vázlatát adjam azon események és eljárásnak, melyek Márczius 15^{től} mai napig közben jöttek. *Mártius 15^{én}* sikerült az ipartanodai ifjúságot a mozgalmakbani részvétől megóvni; következő nap azonban az első tanóra után növendékeink is csatlakozván az egyetemi ifjúsághoz, kivonultak az előadási teremből, minek következtében rendes előadások több napokig nem tarthattak. Még eznapi a követendő eljárás iránt a tanárokkal értekezvén, czélszerűnek találtatott, miképp, ha a kir. tud[omány] egyetemnél az előadások hosszabb időre függesztetnének fel, intézetünk magát e tekintetben az egyetemhez ne alkalmazná, már csak azon oknál fogva is, hogy növendékeink gyengébb korúak lévén, kötelességünkben áll őket a mozgalmakbani részvétől lehetőleg megóvni. Felszólítám ennél fogva a tanárokat, hogy szokott előadási óráikra jelenjenek meg, s ha bár kevés számmal lennének is a hallgatók, tartsanak ismétlő előadásokat. Ezen eljárásnak eredménye lőn, hogy némely tanároknak előadásai majd szakadatlanul meglátogattak.

Márczius 18^{án} egy helytartósági Intézmény következtében Stáhlly helytartósági Tanácsos úrnál² a tanintézetek igazgatóival tartott értekezésben czélszerűnek találtatott az ifjúságot hirdetmények által értesíteni, hogy az előadások Márczius 22^{én} a Helytartótanács rendeletéből ismét meg fognak kezdetni. Ezen hirdetmény Márczius 20^{án} a tábláról leszakasztott.

Márczius 27^{én} némely előadásokra az ifjúság már kezdett megjelenni.

Márczius 29^{én} mutatkoztak első jelei az ipartanodai ifjúság petitionális tanácskozásainak. Mutsenbacher francia nyelvtanító által értesítettvén, hogy

az ülések napról-napra ingerültebbek, megkérém őt, hogy venne részt az ifjúság tanácskozásaiban, s igyekeznek az izgatott kedélyeket lecsillapítani. Márczius 29^{én} az igazgatóság, és többi tanárok tudta nélkül tűzött a táblára Arenstein tanár³ egy czédulát, melyben az ifjúságot tanácskozásra szólítja fel.

Mutsenbacher Aprilis 5^{én} jelenté, miképp az ifjak tanárok letételéről is kezdenek tanácskozni, ennél fogva üléseikben többé részt nem vehet.

Aprilis 8^{án} a szállásomon öszvegyült tanárokkal az ipartanoda érdekében teendő indítványok fölött tanácskozáván, belépett az ifjúságnak két küldöttje, Pech és Butykay, jelentvén, hogy petitiojukat az igazgatóság és tanáraik előtt felolvasni kívánják, s e végett jeleltetnék ki idő és hely; válaszul adatott, miképp másnap 10 órakor az előadási teremek egyikében a petitio felolvastathatik. – Minthogy pedig tudtomra adatott, hogy az előadási teremekben a spongyiák összetépettek, s elvitettek, egy asztal eltöretett, az ifjúság küldöttjeit felszólítám, hogy tanuló társaikat figyelmeztessék a tanodai szerek kímélésére, annál is inkább, hogy bár máshol is vett részt az ifjúság az idő mozgalmaiban, tanodai szerek sehol el nem sajátítottak, meg nem sértettek, a tanodai szerek kímélését annál is inkább reményelem, hogy az ifjúság magát eddig jól viselte.

Mutsenbacher francia, és Grioni olasz nyelvtanítók állítása szerint Arenstein egy növendéket felszólított volna, ne tőrjék, hogy az igazgatóság elsajátítással vádolja az ifjúságot. Mayr tanár⁴ jelenté, hogy Arenstein ezen szavakat intézte eznep őhöz: „trösten Sie sich; nicht nur Sie allein werden abgesetzt, auch der Director wird [wird] abtreten müssen.”*

Aprilis 9^{én} a kijel[öl]t idő s helyen megjelent az ifjúságnak több tagból álló küldöttsége a petitioval, minek előtte ez felolvastatnék, Makay gazdasági osztály növendéke szenvedélyes beszédet tartott, melyben kemény kifakadások között az igazgatóságot arról látszott vádolni, mintha ennek volna tulajdonítandó, hogy az intézet, sem épület, sem fölszerelés tekintetéből nincs oly karban, melyben lennie kellene,⁵ és így kötelességinek eleget nem tett, s ennél fogva az ifjúság bizodalmit nem bírja; csillapító s felvilágosító közbenszólásaim az ingerült szónokot higgadt szavakra nem bírták. – Ezután felszólat Pech a kézműtani osztály első évi növendéke az előbbihez hasonló hangulattal, követelte, hogy minekelőtte a petitio felolvastatnék, az igazgató vonja vissza tegnapi nyilatkozatát, melyben az ifjúságot elsajátításról, s lopásról vádolta. Válaszul adám, miképp az ipartanodai ifjúságot elsajátításról, lopásról vádolni szándokom nem volt, hanem csak arra figyelmeztetni, hogy a tanodai szereket kímélje.

A petitio felolvasásakor némely pontok iránt tett szelidítő vagy felvilágosító észrevételek érintett két ifjúnak nyers szavaival utasítottak vissza. A petitio felolvasása után Arenstein tanár indítványozá, hogy az aláírandó petitioiban kitétetessék, miképp az ipartanodai ifjúság magát mindig oly jelesen viselte, hogy ezt nyilvánosan bevallani indítványozó kötelességének tartja.

Aprilis 10^{én} az első előadási óra után fölszólítám az előkészítő osztály⁶ növendékeit (a többi osztályok növendékei az első óra után már elszéledtek), hogy addig is, míg petitiojuk iránt felsőbb rendeletek érkezendenek, jelenjenek meg a szokott előadásokra: mire majd egyhangúlag válaszoltatott, hogy Mayr

tanár előadásaira nem fognak, s ennek tanszékébe Czanyugát⁷ kívánják behelyeztetni, mire értesítém az ifjúságot, miképp a Közoktatási Ministertől azon utasítást vevém, hogy húsvét előtt és az ő tudta nélkül tanári helyettesítések ne történjenek: felszólítám az ifjúságot, hogy várja be nyugottan, s békésen a Ministeriumnak húsvét utáni intézkedéseit, tudtára adám egyszersmind, hogy a húsvét utáni előadások április 26^{án} fognak megkezdetni.

Ez nap Pech és Makay Czanyugát az intézetbe hívták, s főszo­lították, hogy Mayrnak tanszékét foglalná el: Czanyuga megköszönte a bizodalmat, de oda nyilatkozott, miképp felsőbb intézkedés nélkül az ajánlott tanszéket el nem foglalhatja. – Az ifjúság ez napi ülésében kimondá, miképp petitioja szellemében az intézet kormányzását az ülésre ruházza át Arenstein tanár elnökle­te alatt.

Juhbál⁸ tanár állítása szerint az ifjúság határozata Arensteinnek egy küldöttség által tudtára adatott, s ez által vissza nem utasított. – Voltak növendékek, kik a fentebbi végzések ellen erélyes szót emeltek.

Április 14^{én}, ámbár az ifjúságnak már április 10^{én} tudtára adám, hogy a húsvét utáni előadások április 26^{án} fognak megkezdetni, főszo­legesnek nem tartám aziránt az ifjúságot hirdetemny által is értesíteni: midőn evégett 9 órakor az intézetbe mennék, Makaynak aláírásával ellátott szünnapi hirdetemnyt találtam a táblára kitűzve, melyet a tanodai szolga által levé­tetvén, az igazgatósági hirdetemny[t] tűzettem ki, ez azonban még délelőtt leszakított. Eznapi Makay és Pech előttem megjelenvén, figyelmeztettek, hogy tartózkodjanak oly intézkedésekbe avatkozni, melyek körükhöz nem tartoznak, mire Makay válaszóla, hogy eddigi intézkedéseikre feljogosítva érzik magukat, nevezetesen ami Czanyugának meghívását illeti, ezt ők szintűgy érvényesen teheték, mint a kir[ályi] tud[omány] egyetemi ifjúság: hogy pedig a kormányzasi Elnökséggel Arenstein tanárt bízták meg, ezt az intézet alaprajza⁹ értelmében tették, hol az áll, hogy igazgatóság nemlétében az igazgatóság az öregebb tanárt illeti.

Április 16^{án} Pech, Makay, Rutkay hozzám jö­vén, az első követeli, hogy a kezében lévő cédulát, *miképp az intézetben semmi el nem töretett*, aláírnám, mi általam megtagadtatván, fenyegető szavak közt távoztak el.

Április 15^{től} 26^{áig} húsvéti szünet, április 25^{én} Makay a táblára hirdetemny akara az ünnepek utáni előadások folytatása iránt kitűzni, a cédulát az intézeti szolga hozzám hozá.

Április 26^{án} az előadások ismét megkezdettek, de az ifjúságnak alig tért fele vissza a szünnapok után. Mayr előadásaira az ifjúság megjeleni vonakodik. Az első tanóra után Makay gazdaszati osztály növendéke bement az előkészítő osztály terembe, főszo­lítottván az ifjakat, hogy mi megkezdett, végre is hajtassék, ezértelemben szó­lott Rutkay előkészítő osztály növendéke, némely Izraelita ifjagnak közbenszó­lására izraeliták elleni nyilatkozatok¹⁰ hallattak. Az igazgatóság elleni izgatások folyton folynak. Pech és Makay indítványozák, hogy az igazgatót újság útján kell compromittálni, s így a lelépésre kényszeríteni. Ezen bár rövid vázlatból is kitűnik, hogy az ipartanodai ifjúság olyannyira fel van izgatva, miképp az előadásokat eredményesen folytatni aligha lehetend,

felsőbb intézkedések nélkül, melyeknek minél előbbi közbenjöttiért legalázatosabban esedezvén, mély hódolattal maradok. Költ Pesten, Aprilis 27^{én} 1848^{ik} esztendőben.

Minister Úrnak
legalázatosabb szolgája
Karáchon Mihály m. k.
kir. tanácsos, a kir. József ipartanoda Igazgatója

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 20. kútfő, 66. tétel.
Eredeti tisztázat, pag. 5

Jegyzetek

* A német szöveg jelentése: „vígasztalódjon, nemcsak egyedül Önt teszik le, az igazgatónak is le kell lépnie.”

¹ Erről: *Hajdu*, 97. Az ipartanodai ifjúság kívánságai; *Felkai*, 51–52.

² *Stáhly Ignác* (Pest, 1787. júl. 31. – Pest, 1849. ápr. 28.) Sebész, egy. tanár; országos főorvos (1842–1848), MTA tb. tagja (1839), tanulmányi bizottsági tag. 1848-ban a FIKM egészségi osztály vezetője, majd a HM-ban ugyanez és tábori főorvos. *F. Kiss*

³ *Arenstein József* (Pest, 1816. jan. (jún.?) 12. – Stuppach bei Gloggnitz/Nieder-Öst. 1892. febr. 23.) Piarista, bölcséleti doktor, de Bécsben a reáltárgyakat is tanulmányozta. A József Ipariskola mennyiségtan és erőműtan tanszékvezető tanára (1846). Matematikai író. MTA tagja (1. 1847). 1848-ban beutazta a német, svájci és elzászi gyárakat, reál-intézeteket. *Pallas*, *Szinnyei*, – *R* –, *Zelovich*, 99.

⁴ *Mayer (Mayr) Frigyes* győri egyházmegyés pap. Tanszékén német nyelvet iparüzleti írásmódot, kereskedéstant adott elő. *Zelovich*, uo.

⁵ Erről lásd: az ipartanodai igazgató jelentését, a jelen kötetben közölt 84. számú iratot, és *Zelovich*, 98.

⁶ Az ipartanoda szervezetéről és tanrendjéről lásd: uo., 104–106., valamint a 84. számú iratot.

⁷ *Czanyuga József* (1816–1893 után) 1842–1848 között a Hampel-féle kereskedelmi iskola tanára volt. 1849. dec.-től a Nemzeti Múzeum irattárnoka, majd igazgatósági titkára. A Pester Telegraf szerkesztője (1867). Néhány opera-szövegkönyvét Erkel Ferenc zenésítette meg. – *Szinnyei* –

⁸ *Juhbál Károly* (Székesfehérvár, 1818 – 1853. márc. 3.) Matematikus és természettudós. A bécsi műegyetemen tanult, és ennek befejeztével ugyanott a leíró mértan segédtanára lett. A Ludoviceum tanára (1848). Harcol 1849-ben, majd orosz fogságba került. Szoros kapcsolatban volt a Kossuth-családdal (nevelő) és az emigrációval. Ez volt az oka elfogatásának (1851. dec.) és kivégzésének (Noszlopyval, Sárközivel és Andrásffyval). *Pallas*, – *R* – *Juhbál* tanszéke volt az ipartanodában: díszítményi, építészeti, gépi és tájtervezeti rajzolás. *Zelovich*, 99.

⁹ Alapszabályzat

¹⁰ Zsidók elleni megmozdulások — sajnálatos módon — az 1848–1849. évi forradalom első napjaitól voltak. A kezdeti eseményekről és a minisztérium intézkedéseiről részletes korabeli forrás: *Janotyckh*, II. 186–232., valamint lásd még: Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Szerk. és bev. F. Kiss Erzsébet. Bp. 1989. vonatkozó részeit.

Az ipartanodai ifjúság több ízben is készített beadványt tanárai és az igazgatóság ellen a miniszterhez (*VKM, Közokt., Elemi szak*, 1848: 20. kútfő, 23., 27., 56. tétel. 1848. ápr. 30. (praes.), máj. 10. és júl. 24. (praes.) Ez ügyben a miniszter a következő döntést hozta:

„A József ipartanoda Igazgatójának

A Józsefipartanoda néhány növendékeinek (Czimed) és Mayr Frigyes tanár ellen felhozott, merő személyességből eredt, s egyáltalában semmi hiteles adattal nem bizonyított alaptalan panaszai méltó visszatetszést gerjesztvén, s ennél fogva ugyanazok helytelen kérelmőktől elmozdítottván: valamint Ön, úgy a nevezett tanár az e tekintetben támasztott vádok súlya alól feloldoztatnak.

Miről (Czimed) folyó évi Szent Jakab hó [júl.] 2^{ről} kelt 145. számú jelentvényére hivatkozva, úgy saját, mint a nevezett tanár megnyugtatásául értesítetik. Kelt.

Hátirat f. é. 3157 számmal jegyzett esedezvényre

Folyamodóknak Karácson Mihály intézeti igazgató és Mayr Frigyes tanár ellen felhozott, s egyáltalában semmi hiteles adattal nem bizonyított alaptalan panaszai méltó visszatetszést gerjesztvén: helytelen kérelmőktől ezennel elmozdítottatnak.

Kelt. Oct. 31^{én} 848.”

VKM, uo. 1848: 20. kútfő, 46. tétel. Fogalmazó: Hollósy.

11.

1848. május 1.

A MINISZTER VÁLASZA AZ ÓT HIVATALBA LÉPÉSE ALKALMÁVAL ÜDVÖZLŐ TANÜGYI SZEMÉLYISÉGEKNEK

Válasz az üdvözlő feliratokra

1. Biaczovszky Domokos szepesi káptalan¹ főhelyettesének
2. Fábry Ignác² n[agy]várad¹ tanulmányi főigazgatónak
3. Osvald Ferencz n. várad¹ Academia³ Al-Igazgatójának
4. Róka József⁴ temesvári főtanoda Aligazgatójának
5. Farkas Ferencz Sz[ékes]fejérvári Lyceum Al-Igazgatójának⁵
6. Horváth Cyrill⁶ Szegedi Lyceum Igazgatójának

Azon részvét és bizodalom, mellyel maga és hivataltársai nevében hivatalom kezdetét üdvözölte, annyi nehézségek között, mennyivel a dolgok új rendbe vezetésénél küzdeni kelle, jól esett nekem.

Fogadják érette köszönetemet.

Istenemet kérem, engedje tudnom tényekkel bebizonyítani köszönetemet, mindazok iránt, kik kormányra léptemet üdvözölték.

Kötelességemet egészen általéztem; s tisztán áll előttem: hogy igénybe kell vennem minden tehetséget, minden lelkiismeretes közremunkálást; mert csak úgy fogom én hivatásomat betölthetni, ha azok, kiknek kezében a közügynek bárminő szála van. elősegítik, szilárdítják köreikben a kormány czélját, mely nem egyéb, mint az igaznak, jónak és valónak megváltása.

Kérem, hogy mindazokat, kikkel hivatalban és életben érintkeznek, serkentsék a kötelesség és erény gyakorlására, s ne fáradjanak el a serdülő nemzedék lelkiismeretes vezérletében.

Hazafiúi üdvözlettel!

VKM, Elnöki, 1848: 47. sz. Eredeti fogalmazvány, pag. 1.

Jegyzetek

¹ Káptalan = r. k. egyházi, kanonoki testület. – *Biaczowszky Domokos* szepe-si káptalani custos (órkanonok), a Magyar- és Lengyelország közti új apátság apátja. *Schematismus*

² *Fábry Ignác* (Sátoraljaújhely, 1792. júl. 28. – 1867. jan. 25.) választott bosoni püspök, bulcsi apát, a csanádi püspök spirituális főhelyettese (1834), püspöki alapítványi iskola aligazgatója, egyházmegyei alapítványok gondnoka, hittanár, a hittudományi kar tagja, 1847-től nagyváradi tanulmányi főigazgató. – 1849-ben a nagyváradi rögtönítélő vegyes törvényszék eljárást indított ellene, amelynek során azonban „sem el nem marasztalták, sem teljesen ártatlannak nem találtatott.” 1849. máj. *IM, Büntető-törvénykezési*, 1849, I. kútfő, 303. tétel. Lásd még: *Beér József – Csizmadia Andor*: Az 1848/49. évi népképviselési országgyűlés. Bp. 1954. 736. – Kassai püspök (1852). – *Schematismus, Pallas, Szinnyei*

³ Az akadémiáról lásd a *Bevezetésben* írottakat. – *Osvald Ferenc* (1790–1856) nagyváradi latin szertartású székesegyházi kanonok, hittanár, az akadémia aligazgatója 1846-tól. *Schematismus; Szinnyei*.

⁴ *Róka József* Szt. Bernárd csanádi apátja, a csanádi székesegyház cantora (éneklő kanonok), temesvári lyceum aligazgatója. *Schematismus*.

⁵ A lyceumról lásd a *Bevezetésben* írottakat. – *Farkas Ferenc* (1786–1864) ercsi apát, fejevári székesegyház nagyprépostja, fejevári püspök spirituális főhelyettese, püspöki lyceum aligazgatója, hittanár, a hittudományi kar tagja. Nagyhirű alapítványa volt a leánynevelő intézetre. *Schematismus; Szinnyei*

⁶ *Horváth Cyrill József* (Kecskemét, 1804. okt. 17. – Bp. 1884. nov. 5.) piarista, filozófiai író, bölcseleti tanár, 1844-től a szegedi liceum igazgatója, az MTA tagja. *Schematismus, Szinnyei, Pallas, – R –*

A „BUDAPESTI ÓVODÁK KÖZVETLEN VEZÉRLŐI ÉS AZ ÜGY- NEK EGYÉB BARÁTAI” A KISDEDÓVÁSRA KÍVÁNJÁK FELHÍVNI A MINISZTER FIGYELMÉT

Igen tisztelt Minister Úr!

Hazánknak átalakulási nagy korszakában minden érdek, minden intézmény az országtól vár és várhat egyedül alapos kiegyenlítést és megállapítást.

A *kisdedóvás*, mint a köznevelésnek első és főfontosságú tényezője eddigi ingatag helyzetéből kell, hogy szilárdabb, biztosabb alapokra vergődjék, csak így nyerhetvén kellő nyomatékot a nép üdvét czélozó működelmek serpenyőjében. Meg vagyunk győződve: hogy Minister Úr figyelme a köznevelés ügyét *mindenoldalúlag* fogja felkarolni; mindazáltal polgári s különösen szakügyi kötelességet vélünk teljesíteni, midőn a kisdedóvás ügyének és az azt közvetlenül vezérlő szemlézetnek helyzetére és sajátos körülményeire vonatkozó némely kívánatinkat a hazafiúi tisztelet teljes bizodalmaival előterjeszteni időszerűnek látjuk.

Ennélfogva jelen kérelmünkkel következőket bátorkodunk a tiszt[elt] Miniszter Úr figyelmébe ajánlani:

1. Mondassék ki a hazában létező és létezendő minden kisdedóvó-intézetekre nézve, hogy: az óvoda nem iskola, sem nem pusztá játékhely, hanem valóságos *köznevelési intézet*.

2. Az óvó hivatalos czime: *óvó-nevelő*, s mint ilyen, a népnevelők közt foglal helyet.

3. Minden népnevelő, s így az óvó is, állami tisztül tekintessék.

4. A népnevelők ezentül úgy képeztessenek, hogy mind a kisdedóvási, mind az elem-tanodai nevelés elveit értsék, s ezen elveket összhangra olvasszák a gyakorlat terén.

⁵ Ezek nyomán az óvó-nevelő is többoldalú képzettséggel bírván, ha a rendkívül fárasztó kisdedóvási pályán több éven át becsülettel működött, a kevésbé fárasztó elemi tanításra, vagy más, az ő képzettségéhez mért állami hivatalra alkalmaztassék.

6. Ha pedig az óvó-nevelő erőfogyasztó működése nyomán, bármi körben teendő további hivataloskodásra végképp eltehetlenülült volna, illendő s legalább megélhetését biztosító nyugdíjra tarthasson számot.

7. Az óvodák és elemi tanodák czélszerűtlen versengése megszüntetésének tekintetéből csak 2-6 éves kisdedek vétethessenek föl az óvodákba, hol legfölebb 7 éves korukig maradhassanak; de viszont a hatodik év előtt az elemi tanodákba semmiképp se vétessenek föl.

8. Hol óvodát s elemi tanodát külön tartani nem lehet, ott a két (óvodai és elemi) osztály, egy — mindkét szakban képzett — egyén vezérlete alatt (személyes tekintetben önálló segédnevelőtől gyámolítva) olvasszassék egybe.

9. A kisebb községekben óvónevelőnők is sikeresen működhetvén, az ügy könnyebb terjeszthetése tekintetéből óvónőket képző intézet állíttassék.

10. Minden, ezentúl a hon bármely vidékén alkalmazandó óvó vagy óvónő köteles legyen magyarul tudni.

11. A már fennálló óvodákat, ha egyes pártfogók vagy egyletek jótékony-sága többé elégséges nem volna fenntartásukra, az állam vagy közvetlenül, vagy közvetve a községek által gyámolítsa, hogy el ne bukjanak.

12. Addig is, míg az állam egészen átvenné a kisdedovási ügyét, az újon keletkezendő intézetek állami pénztárból segélyeztessenek.

Midőn e pontokat a Minister Úr figyelmébe újabban is ajánlanók, őszinte hazafiúi üdvkívánattal és teljes tisztelettel vagyunk,

Pesten, május 3^{kán} 1848.

A Minister Úrnak
készséges honfitársai,
a budapesti óvodák közvetlen vezérlői;
és az ügynek egyéb barátai
Ney Ferencz kisdedóví-képezdei igazgató

Göbel János belvárosi óvó Pesten, Horváth Ferencz Budavári óvó, Holl János pestlipótvárosi óvó, Violics Péter Buda vízvárosi kisdedóvodai óvó, Horkny György Christina városi kisdedó-óvó, Verni Mihály terézvárosi óvó, Schmidt István József külvárosi kisdedóví, Schwalm János terézvárosi óvó, Antal Mihály kisd.ó.e. [egyesületi] pénztárnok, Stuller Ferencz, Márton József ügyvéd, Hanák János tanár, Peregriny Elek, Lázár Mihály nevelő, Szenvey József, [...] Dr. Tavasi Lajos igazgató tanár s kisdedóví egyesületi választ. tag, [...] Halványi János vakintézeti felügyelő, Teleki László, Garay János, Fényes Elek, Birányi Ákos, Galgóczi Károly, Petőfi Sándor, Korányi Frigyes, Vahot Imre, Rottenbiller Leopold, Rzehák János József külvárosi óvó, Toldy Ferencz az MK [magyar királyi] Egyetemi Könyvtár igazgatója, Eckstein Fridrik, Malocsay Mihály pesti káplán, Schmid Ödön terézkülvárosi fő elemi tanodának felügyelő tanítója, Gräffl József, Rupp Jakab, Zollner Lajos kir. egyet[emi] Nyomda vésnöke, Marcher József titoknok, Rácz Ede fogalmazó, Gszeky János kamarai számtiszt és Christina városi óvodának felügyelője és számadója, Aizinger Endre orvostudor, Kunos Samu Lipótvárosi kisdedóví Pesten, Csész Ferenc kisdedóví nevendék Pesten, Krajcsovics Pál a pesti példány s képzőintézet növendéke, Csala Lajos – Molnár Antal – Cseh Ignátz – Forgó Endre kisdedóví növendék[ek], Nagy József szegedi óvó.¹

VKM, Közoktatási osztály, *Elemi iskolai szakosztály, 1848: 27. kútfő, 8. tétel. Eredeti tisztázat, pag. 6.*

Jegyzet

¹ Az aláírások több oldalon találhatóak. Mi csak néhányat adunk itt meg, éppúgy részletesebb adatokat is.

Teleki László gr. (Pest, 1811. febr. 11. – Pest, 1861. máj. 8.) Politikus, író, MTA tagja (1838). Az erdélyi országgyűlések egyik vezérszónoka (1843/44). A Vedeget élén gr. Batthyány Kázmérral együtt tevékenykedett (1844). Kosuth barátja. A Nemzeti (Ellenzéki) Kör elnöke. 1848/49. évi országgyűlési képviselő (Abony), majd a magyar érdekek képviselőjére Párizsba küldte a magyar kormány. – R –

Birányi (Schultz) Ákos (Selmechánya, 1816 – Pest, 1855. jún. 10.) Újságíró. Vidéki nevelő is volt. 1849-ben honvédelmi minisztériumi fogalmazó és honvédtiszt. *F. Kiss.*

Galgóczy Károly (Lápafő, 1823. jan. 27. – Bp. 1916. okt. 23.) Mezőgazdász, gazdasági író, MTA tagja (I. 1858, t. 1914). 1848/49-ben a Statisztikai Hivatal tagja, 1849-ben honvédtiszt. *Uo.*

Rupp Jakab (Buda, 1800. ápr. 13. – Bp. 1879. okt. 14.) Numizmata, levéltáros, történeti topográfus, – *MÉL* –

Toldy (Schedel) Ferenc (Buda, 1805. aug. 10. – Bp. 1875. dec. 10.) Irodalomtörténész, egy. tanár, MTA tagja (r. 1830, ig. 1871). 1846-tól volt az egy. könyvtár igazgatója. *Uo.*

Marcher József magyar kamarai titkár 1845-től, 1848/49-ben pénzügyi szóosztályi tisztviselő. *F. Kiss*

Rácz Ede (1809–?) Magyar kamarai hivatalnok 1837 óta. 1848-ban a FIKM fogalmazója volt. *Uo.*

13.

1848. május 5.

A VKM SEGÉDESZKÖZÖKET RENDEL AZ EGYETEMI NYOMDÁNÁL EGY KISDEDÓVÓ INTÉZETI TANÍTÓ RÉSZÉRE

A magyar tudományegyetemi nyomda igazgatójának

Dubraviczky József pesti kisedóvó intézeti tanító folyamodása következtében Önnek meghagyatik, hogy említett tanítónak néhány fali, nagy és kisebb a. b. c. könyvet s a kis katekizmusból tizenkét példányt kézbesítsen.

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 27. kútfő, 3. tétel. Eredeti fogalmazvány (Oroszhegyi), pag. 1.

14.

1848. május 5.

TÖBB IPARTANODAI TANULÓ KÉRVÉNYE A RENDES ELŐADÁSOK MEGSZÜNTETÉSE VÉGETT

Minister Úr!

Miután a Josef kir. ipartanodai tanulóknak nagy része hazament, az itt levők az általános zavarok mindig messzebbre harapódzásától biztosítva nem lévén, ezáltal a tanulásbani biztos haladhatás reménye is meghiúsulván, erre nézve mi alólírt ipartanodai tanulók bátrak vagyunk jelen kérvényünkben

Minister urat arra kérni, hogy ministeri rendelete által intézetünkben a rendes előadásokat megszüntetvén minél hamarabb – gondoskodjék arról, hogy jövő iskolai évben pótolva ezidei elmaradásunkat, próbatétet adhassunk. Magunkat ministeri kegyeibe ajánlva vagyunk

Pest Május 5. 848.

Márton Kálmán, Pech József, Raskó Ferencz, Csuzy József, Hirschler Zsiga, Lukáts Gyula, Ruttkay Henrik, Juhbál Ignácz, Klosz Ferdinánd (stb.)¹

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 20. kútfő, 6. tétel. Eredeti tisztázat, pag. 1.

Jegyzet

¹ Az ipartanodai előzményekről és egyes itt szereplő tanulókról lásd: a jelen kötetben közölt 10. számú iratot. – A beadványról: *Felkai*, 71.

A minisztérium hátirati válasza: már megtörtént a rendelet, máj 17. Dörner, Szőnyi Pál. Ehhez is lásd: a jelen kötetben közölt 10. számú iratot, a minisztérium okt. 31-i intézkedését.

15.

1848. május 6.

LEITHER JEROMOS KÉRELME LEÁNYNEVELŐ INTÉZET FELÁLLÍTÁSÁRA PESTEN, A TERÉZVÁROSBAN

236.

Méltóságos Báró, Minister Úr!

Leither Jeromos pesti Teréz külvárosban egy leánynevelőintézet felállíthatására felsőbb engedelmet kérvén magának adatni, s a m[agyar] k[irályi] Helytartótanács f. é. Januárhó 4^{ről} 147. sz. alatt kelt intézvényével ide csatolt kérvényét hozzám leküldvén ez ügyben véleményemet kívánta, hogy tehát azt biztos alapra tehessem le, a helybeli iskolák igazgatóját is kihallgattam. – A folyamodó Pest Városában mint elemi oktató jobb oldalról ismeretes, s dicsérő bizonyítványai a valóságból merítvék, s mivel egy jól rendezett leánynevelő intézet felállítása kivált Teréz külvárosban, hol a lakosság száma igen megszorodott, érezhető hiányt pótoland ki, s annak vezetésére a folyamodó nemcsak szellemileg s erkölcsileg van képesítve, hanem vagyoni biztosítékot is tud felmutatni: őt részemről arra, hogy intézete felállítására felsőbbleg szabadalmaztassék, érdemesnek tartom.

Méltóságodnak

Pesten, Májushó 6^{án} 1848.

alázatos szolgája

Fogarasi Mihály budai tankerületi főigazgató¹

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 9. kútfő, 7. tétel. Eredeti tisztázat, pag. 1

Jegyzet

¹ *Fogarasi (Fogarassy) Mihály* (Gyergyószentmiklós, 1800. szept. 17. – 1882.) választott szkodári püspök (1846), egyedi apát, budai tanulmányi főigazgató, hittanár, a pesti hittudományi kar igazgatója és elnöke. – A püspöki kar Olmützbe őt küldte az uralkodóhoz, a béke helyreállításának szorgalmazására (1848. okt. 28.). – 1849-ben (magyar) kormányellenes magatartás miatt eljárás (javak lefoglalása) indult ellene. Lásd: *IM, Álladalmi ügyészi*, 1849, I. kútfő, 60. tétel. – A Szent István Kiadó alapítója (1848). – Erdélyi püspök (1864). – Számos oktatási és szociális alapot hozott létre. *Schematismus, Pallas, Szinyeyei*, – R –

Válasz: azon feltétellel adatik meg, hogy az elemi tanodák alapszabályaihoz pontosan igazodik, és a helybeli tanodaigazgató folyamatos felügyelete alatt áll. Máj. 20. Hollósy, Szőnyi Pál.

16.

1848. május 8.

A VÁRALJAI (KŐVÁRVIDÉK, PARTIUM) GÖRÖGKATOLIKUSOK ISKOLAALAPÍTÁSÁT A MINISZTER ANYAGILAG IS TÁMOGATNI KIVÁNJA

Kővárvidék¹ főkapitányához [gr. Teleki Sándor]

A váraljai görög egyesült egyház közönségének az itten általtett folyamodványban kijelentett azon szándékát, miszerint (magyar)² iskolát akar felállítani, örömmel értettem.

Felhívom Méltóságodat, hogy ezen községgel, s az illető püspökséggel minden helybeli körülményekről, s az iskola létrehozásáról értekezni szíveskedjék.

Mindenek között az ilyen iskolák felállítását pártolnunk, előmozdítanunk kell, mert a közértelmességben van az álladalomnak nagy biztosítéka.

Én ezen tárgy sikeresítésénél Méltóságod hazafiúi buzgalmára támaszkodom; s viszont Méltóságod mindarra, amit kormányosztályomban a siker elérése végett anyagi segéllyel is tehetek, bizvást számoljon.

Budapest, május 8. 1848.

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 7. kútfő, 11. tétel. Eredeti fogalmazvány, pag. 1. V. ö. a 30. számú irattal.

Jegyzetek

¹ Külön közigazgatási kerület a XVI. századtól. Kővár várától vette a nevét. Az 1876: XXXIII. tc. szüntette meg. – R –

² Az irat külső oldalán levő tárgy-megjelölésben szerepel így: „magyar iskolát”.

17.

1848. május 9.¹

**AZ ÓBUDAI MEZŐVÁROSI ELEMI FIÚ- ÉS LEÁNYTANODÁK
HELYZETÉRŐL KIMUTATÁS AZ 1847/48-AS TANÉV
ELSŐ FÉLÉVÉBEN**

(1.) Jelentés az Ó Budai Mezővárosában alsó elemi tanodáról, az első félévben 1847/8

<i>Iskola helye</i>	Óbuda	
<i>Püspök-megye</i>	Esztergom	
<i>Vármegye</i>	Pest	
<i>Iskola helybéli igazgatója</i>	Főtisztelendő PéchUjfalusi Péchy Ferencz úr, apát és helybéli lelkész	
<i>Hittanító</i>	Tisztelendő Stadler Florián úr, helybéli öregebb segédpap, mind a két osztályban	
<i>Iskolai mesterek az 1^{ső} osztályban:</i>	Göbel János	
<i>a 2dik osztályban:</i>	Nasztl József	
<i>Azoknak oktatási módjok és magaviseletök</i>	[üres]	
<i>Mely nyelveket beszélnek [1ső oszt.]</i>	magyar s német nyelvet	
<i>[2dik oszt.]</i>	magyar s német nyelvet	
<i>Tanítási esztendeik [1ső]</i>	mint való tanmester 9, mint helyettes 4, és másbol mint altanító 10 év	
<i>[2dik]</i>	33	
<i>Mindegyik osztálybéli tanulók száma [1ső]</i>	154	
<i>[2dik]</i>	96	
<i>Iskolát gyakorlották szorgalmasan [1ső]</i>	126	
<i>[2dik]</i>	70	
<i>hanyagon [1ső]</i>	28 [2dik]	26
<i>A kiléptők minő életmódot választottak</i>	Részint mesterséget, részint földművelést	
<i>Mely tanulmányok, hány óra alatt, és mely nyelven tanít- tattak a 2dik osztályban</i>		órák száma
1. A keresztény hittudomány német s magyar nyelven ²		4
2. Szent Írás és erköltstan német nyelven		1
3. Magyar s német olvasás		4
4. Ékesírás, magyarul s németül		4
5. Helyes s mondolírás, magyar s német		2
6. Fogalmazási gyakorlatok német nyelven		2

7. A tábláni számolás	3
8. Magyar s német nyelvtan	4
9. Szt. Evangéliom olvasása, s annak megmagyarázata németül összesen	1 25
<i>az 1ső osztályban</i>	
1. A keresztény hittudomány német nyelven	4
2. A betűk ismertetés, egybefoglalás, és olvasás magyarul	6
3. Ugyanaz németül	6
4. A betűk ismertetése, hangoztatás és olvasás alapszabályainak kifejezése	1
5. Ékesírás, magyarul s németül	4
6. Számtan, első elemei	1
7. Magyar szavak tanulása, és azoknak öszvekötése	2
8. Szt. Evangéliom olvasása, s annak magyarázata németül összesen	1 25
<i>Minő előmenetellel</i>	helyes előmenetellel
<i>Helybéli igazgatónak észrevételei</i>	[üres]
<i>Kerületi felügyelőnek észrevételei</i>	[üres]

Péchy Ferencz m. k. apát
Plébános s Oskola Igazgató

(2.) Jelentés az Óbudai Mezővárosában leány elemi tanodáról, az első félévben
1847/8

<i>Az iskola helye</i>	ÓBuda
<i>Megnevezésére</i>	
<i>Az egyházi megye</i>	Esztergom
<i>A vármegyének</i>	Pest
<i>Helybéli felügyelő</i>	Főtisztelendő Péch Újfalu Péchy Ferencz úr Apát s helybéli lelkész
<i>Hittudomány Tanító</i>	Tisztelendő Schlick Ágoston Úr ifjabb Segédpap mind a két osztályban
<i>A tanítók neveik</i>	Hofecker Ferencz és Sináveck Engelbert mind segíték [1ső oszt.] Hofecker János [2dik oszt.]
<i>Tanítás módjok és viseletök</i>	Kielégítő – kielégítő
<i>Mily nyelveken beszélnek s hány évig foglalatoskodtak a tanítás pályán</i>	[1ső és 2dik] magyar és német nyelven
[1ső oszt.]	1 (Hofecker), ill. 4 1/2 (év)
[2. oszt.]	mind tanító 13, mint segéd 15
<i>A tanulók száma</i>	[1ső] 160 [2dik] 54
<i>Származásra</i>	
<i>Nemes</i>	–
<i>Katona</i> ³	[1ső] 8 [2dik] 12

<i>Polgári</i>	-	
<i>Nemtelen</i>	[1s6] 152	[2dik] 42
<i>Miként jártak</i>		
<i>szorgalmasan</i>	[1s6] 130	[2dik] 50
<i>hanyagul</i>	[1s6] 30	[2dik] 4
<i>Az elmaradtak mire adták magukat</i>	A házi gondviselésre és munkákra	

Mily tanulmányi tárgyak adattak elő hetenkint Hány óráig

A 2dik osztályban

1. A keresztény hittanítás magyar s német nyelven	4
2. A biblia	2
3. Az Evangéliom magyarázata	1
4. Az erkölcsstan	1
5. A magyar s német olvasás	6
6. Magyar és német nyelvtan	5
7. A helyes s mondolírás, magyar s német nyelven	3
8. A számolás a táblán és fejben	3

Öszvesen

25

Az 1s6 osztályban

1. A hittudomány németül	4
2. Betűk ismértetés hangoztatás és olvasás magyarul	6
3. Ugyanaz németül	6
4. Ékesírás magyarul és németül	4
5. A betűk ismértetése, hangoztatás s olvasás alapszabályainak kifejezése	1/2
6. Írásbeli olvasás magyarul és németül	1
7. Számolási elemek	1/2
8. Magyar szavak tanulása és azoknak öszvekötése	2
9. Sz. Evangéliom olvasása s annak megmagyarázása németül	1

öszvesen

25

Minő előmenetelt tettek

(üres)

Jegyzetek

Péchy Ferencz m. k. Apát,
Plébános s Oskola Igazgató

VKM, Közoktatási osztály, *Elemi iskolai szakosztály, 1848: 26. kútfő, 6. tétel.*
Eredeti tisztázat, pag. 2

Jegyzetek

¹ A kísérőlevél dátuma. Sámuel Alajos prépost, a budai kerületben alesperes és iskolai felügyelő a budai kerületből 27 kimutatást küldött be az elemi tanodákról. 1 db összesített kimutatás is készült.

² Óbudának a múlt században számottevő német (telepített) lakossága volt.

³ Az itt lévő kaszárnya, katonai ruharaktár indokolta valószínűleg a katonaszülő külön kimutatását.

18.

1848. május 12.

**A MINISZTER BREZNÓBÁNYAI ELEMI ISKOLAI TANÍTÓK
FIZETÉSÉT EMELI**

A posonyi tan[kerületi] főigazgatónak

A breznóbányai első és második osztályú elemi tanítónak, valamint a helybeli leányoktatónak is fejenként 140 forintból álló eddigi évdíja, az illető pénztár rovására, egyenkénti 170 forintra emeltetni megengedtetvén, – erről Ön kellő tudomás s tekintőleg az érdeklett egyének értesíthetése végett, ezennel tudósíttatik.¹

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 15. kútfő, 5. tétel. Eredeti fogalmazvány (Egedy Gáspár), pag. 1.

Jegyzet

¹ A magyar minisztertanács 1849. máj. 14-én 400 Ft-ban állapította meg a minisztériumi hivatalnokok évi létminimumát. MOL, 1848/49-i minisztérium levéltára, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (H 5.)

19.

1848. május 15.

**NYILVÁNOS VIZSGÁK MEGSZÜNTETÉSÉT KÉRI A LEÁNYNE-
VELDÉKBEN EGY PESTI „NŐNEVELDEI” ELŐLJÁRÓ**

Méltóságos Báró s Minister Úr!

A nevelési szempontból kiindulva, nagy örömmel vettem fel a Nevelési Ministeriumnak abbeli parancsát:¹ hogy a nyilvános tanodákban többé nyilvános próbatételek ne legyenek, de ahelyett (?) rigorózumok [vizsga, szigorlat]. Az a parancs nem egyéb, mint a régi tapasztalásnak kifolyása, hogy nyilvános próbatételek és velők öszvékötött efféle productiók, az igazi nevelési és oktatási elvekkel öszve nem férhetnek, sőt merő ellentétben állanak; ámbár a férfinem többnyire nyilvános téren mozog; – de még kevésbé férnek öszve a nyilvános próbatételek leánytanodákban és magány-nőneveldekben, az igazi nőnevelési elvekkel; mert a leány efféle productiók által egy hangos dicsérethez szokva, későbbben a csendes és szerény házikört, és az ő hasznos, de nem fényes dolgait, munkáit és foglalkozásait nem fogja szeretni.

Szűnjenek tehát már egyszer a leánytanodákban és neveldekben is a hasztalan, sőt nagyon ártalmas, csak hiúságot képzelő nyilvános próbatételek, melyek ellen már tavaly, a nevelékben tartott próbatételen szót emeltem, amelyet az Életképek lapjai² nyilvánossá is tettek. – Legyenek itten is rigorózumok és legyen minden leánytanoda vagy nevelde mindig készen, egyes szü-

lőknek vagy gyámszülőknek az ő gyermekeikkel magánypróbatételt vagy rigo-
rozumot letenni. – Ebben a nevezetes tárgyban a Nevelési Ministeriumtól bölcs
és czélszerű rendelést óhajtván, maradok legnagyobb tisztelettel
egy Nevelési Ministeriumnak

Pesten Majus 15-én 1848

alázatos szolgája
Seltenreich Károly³
egyik pesti nőnevelének előjárója

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 9. kútfő, 9. tétel.
Eredeti tisztázat, pag. 1.

Jegyzetek

¹ *Hajdu* 121–122. Félév és év végén „közpróbákat” kell tartani miniszteri
biztosok jelenlétében.

2. „Életképek” – szépirodalmi divatlap. Szerkesztette Frankenburg Adolf
(1844–1847), Jókai Mór (1847–1848. dec. 31.), ezután megszűnt. – R –

³ *Seltenreich Károly* (Gölnichánya, 1813. jún. 15. – Pest, 1855. szept. 8.)
Pedagógus. Balassagyarmaton nőnevelési intézetet hozott létre, amit 1846-ban
Pestre helyez át. Az „Elternzeitung” havi folyóirat (1848) egyik szerkesztője.
Törekvése szerint az államnak a nőnevelést általánossá kell tenni számos, e
célra felállított iskolában. *Szinnyei – MÉL* –

Az iraton kívül: „Ezen érdemére nézve szóbeli felvilágosítás útján elintézendő
benyújtvány az iratok közé teendő.” Máj. 23. Szőnyi Pál.

20.

1848. május 16.

MÜLLNER IGNÁC HOLICSI NÉPISKOLAI TANÍTÓ KÉZIRAT-KIA- DÁSRÁ ÉS SEGÉLYRE VONATKOZÓ KÉRELMÉNEK ELBÍRÁLÁSA

a/

Főnséges Örökös Császári Királyi Főherczeg, és Nádorispány
Kegyelmes Uram!

Főnségednek országunk iránti szeretete, s atyai gondoskodása, melynek
legkitűnőbb jelei már egész hazánkban ösmeretesek, bátorit egy, a cs. kir.
családi uradalomban¹ megöszült néptanítót következő legalázatosabb kéressel
járulni Cs. Kir. Főnségedhez.

Tótajku hazánkfiai között édes magyar nyelvünk terjesztése szívemen fe-
kűvén, ezt, következő általam összeszedett munkácska által is, vélném elérhe-
tőnek. – Ugyanis a magyar beszédmodok s közmondatok itt, ott, s többnyire a
legdrágább könyvekben szétszórva lévén, azokat összeszedni, s főkép a tótajku-
akra tekintetem lévén – tót magyarázattal ellátni iparkodtam. – Miután pedig
a fennemlített kéziratnak kinyomtatását magamra nem vállalhatom, s iparko-
dásom gyümölcsét mégis látni óhajtánám, azon legalázatosabb kéressel járulok

Csász. Kir. Főnségedhez, miszerint dolgozatom ajánlását elfogadni, s ha célszerűnek elősmértetik, annak a m. k. Helytartó Tanács útján történendő kinyomatását kieszközölni kegyeskednék.

Mint 73 évű, s a Holicsi néptanodában 43 év óta a nevelési ügy körül fáradozó tanító bátor vagyok még azon kérést csatolni főntebbi kérésemhez – miszerint Császári Kir. Főnséged hathatós befolyásánál fogva, az én már tavaly, s két év előtt a m. k. Helytartó Tanácsnál beadott kérésemnek, melyben a Szécsényi-Kolonics-féle érdemes oskolatanítóknak szentelt alapítványból² évenként nyújtandó segédelmet óhajtottam, telyesültét kieszközölni kegyeskednék. Egyébiránt alázatos kérésemet Cs. Kir. Főnséged legmagasabb kegyelmébe ajánlván, mély tisztelettel maradok

Császári Királyi Főnségednek, legalázatosabb
szolgája

Mülner Ignác Oskolatanító

Holicson 1847 évi December 10^{kén}

b/

Hátirat [...] Folyamodó kérelmének az egyetemi nyomda jelen körülményeiben hely nem adathatván – bennérintett kéziratának magánvállalat útján eszközölni kinyomatása szabadságában hagyatik. A Széchenyi-Kolonics-féle [sic!] ösztöndíjban részesítését tárgyazó kérése iránt a határozat annak idején következendvén.

Áttétel az alapítványi és gazdasági osztályba

Müllner Ignác holicai tanítónak a Széchenyi-Kolonics-féle [sic!] ösztöndíjban részesítését tárgyazó folyamodványa másolatban, az alapítványi és gazdasági osztályba azzal tételik át: miként esedező törődött kora, és a közoktatás terén töltött 43. évi hasznos szolgálata, az említett alapítványú segélydíjak kiosztása iránti tárgyalás alkalmával, méltó tekintetet érdemel.

Máj. 16. Egedy

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 10. kútfő, 3. tétel. Eredeti tisztázat és fogalmazvány, pag. 2. A szóbanforgó munka a beadvány mellett van; magyar, német és szlovák nyelvű, 85 pag.

Jegyzetek

¹ Holics az uralkodó család magánbirtoka volt.

² A Szécsényi-Koloniz (sajátkezü aláírása!)-féle világi (polgári) alapítvány. A tőke kamatait a két esztergomi érsek a szegények ellátására szánta. 1852-ben pl. 220 főt láttak el évi 60 Ft segéllyel. *F. Kiss*, 219. – Az alapítványt tevők nevének hibás írásmódját az eredeti szövegben nem javítottuk.

**AZ IPARTANODAI IGAZGATÓ MIHÁLKA ANTAL TERMÉSZET-
RAJZ TANÁR ÁSVÁNY GYŰJTEMÉNYÉNEK JEGYZÉKÉT FELTER-
JESZTI AZZAL A VÉLEMÉNNYEL, HOGY ÉRDEMES
MEGSZEREZNI A TANODA RÉSZÉRE**

111.

Vallás és Közoktatási Minister Úr!

Ipartan intézeteknek célja és rendeltetése követeli, hogy az illető tanulmányok elméleti alapossággal ugyan, de kitűnőleg gyakorlati iránnyal taníttassanak; a tantételek kísérletekkel, a tárgyak szembesítésével felvilágosíttassanak, kiegészíttessenek. – A tantárgyak szembesítését a természetrajznak ásványtani része úgyannyira igényli, hogy ha czélszerűen választott, és rendezett ásványtani gyűjtemény hiányában a tanár eleget nem tehetne az oktatás ezen követelésének, előadásai untatók, emlékezetet fárasztók, meddőek lennének.

Ezen tekinteteből indítványozám már 1846-i December 7-ről 61. szám alatti felterjesztvényemben Mihálka Antal természetrajztanár ásványtani gyűjteményének a kir. Józsefipartanoda számára leendő megvételét; indítványom [...] elvileg elfogadtatván, érintett tanár gyűjteményének jegyzéke, melyben 740 ásvány, darabonként 50 pengő krral [Krajcárral], 104 sziklafaj példányok 15 pgő krral, nemkülönb 50 darab kemény papírból készített, a tanításra igen czélszerű jegecz alakok¹ darabja 50 pgő krral valának elősorolva, 1847^{iki} Június 27-ről 131. szám alatt azon véleménnyel terjesztetett fel a kormányshoz, miszerint, ha a kir. tudományegyetem többszöröseiből [főlös példány] némelyeket jutányosb áron megszerzeni nem lehetne, Mihálka tanárnak gyűjteménye a kikötött áron megszerzendő volna.² – [...] ezen már most 824 példány ásvány, és 114 darab sziklafajokból álló, tudományosan rendezett gyűjteményt [ti. Mihálkáét] e napokban megzemlélvén, s illetőleg ideiglenesen át is vétén az egész gyűjteményt, s annak minden egyes példányait az ipartanodai oktatásokra oly czélszerűnek találtam, miképp, ezen rendszeres gyűjteményből egy darabot sem vélek kihagyhatónak, és pedig annál inkább kevésbé, minthogy [...] az Egyetem részéről legfőllebb is kevés érdekű varietásokat [változat, fajta], de repraesentans példányokat alig fogunk kapni. Mihálka gyűjteményében pedig bennfoglaltatnak nemcsak a nevezetesb repraesentans példányok, hanem az instructivusabb varietások is.

Mihálka tanár úr – kiről azon méltányos megjegyzést tenni kötelességemnek tartom, miképp ásványtani gyűjtemények megszerzésével, s tudományos összeállításával több éveken át kitűnő szorgalommal és nem kevés pénzbeli áldozatokkal fáradozik – a kir. Józsefipartanoda számára rendezett ásványtani gyűjteménynél különös figyelmet fordított az ipartanintézet sajátlagos rendelkezésére; igaz ugyan, hogy még ezen gyűjteményt sem lehet tökéletesnek mondani; a még hiányzókn azonban rész szerint az egyetem által megajánlottakból, rész szerint évenkénti szerzemények által pótoltatni foghatnak. [...]

Nem kételkedem tehát azon legalázatosabb esedezéssel járulni Minister Úrhoz, miszerint a Nagy Méltóságú Helytartó Tanácsnak azon elhatározatát, mely által Mihálka tanárnak ásványgyűjteménye és jegecz alakjai megszerzetni rendeltetnek, foganatosítani s az azokért járó összeget, nevezetesen [...] összesen 781 ft^{ot} 50 2/5 krajczárt pengőben a közalapítmányi főfizető hivatalnál a tanulmányi alapérték rovására kegyesen utalványozni s azon körülménynek méltánylatából, miképp Mihálka tanár ezen gyűjteménynek összeállítására díjának nem kis részét kénytelenítettett előlegezni, minél előbb kifizettetni méltóztassék.

Kelt Pesten Pünkösdhő 18^{án} 1848^{ik} esztendőben

Ki egyébiránt Magas kegyeibe magamat ajánlván,
maradok.

Minister Úrnak

legalázatosabb szolgálja

Karáchon Mihály m. k.

a kir. Józsefipartanoda Igazgatója

VKM, Közoktatási osztály, *Elemi iskolai szakosztály, 1848: 20. kútfő, 12. tétel. Eredeti tiszttázat, pag. 3.*

Jegyzetek

¹ Jegecz-alak = kristály-alak.

² A Helytartótanács aszerint intézkedett, hogy csak azt vegyék meg, ami az egyetemi duplumokból nem szerezhető meg.

A válasz: a VKM átteszi a FIKM-hoz, azzal, hogy feltétlenül intézkedjen a kifizetésről a tanulmányi alapból. Máj. 26. Dorner, Szőnyi Pál.

22.

1848. május 20.

IDEIGLENES INTÉZKEDÉS A TISZAI KIVÁLTSÁGOS KERÜLET- BEN AZ ELEMI TANÍTÓK TANÓRÁIRÓL ÉS SZÜNNAPJAIRÓL

Méltóságos Báró, Minister Úr!

A Tiszamelléki szabad kerületi¹ helyek elemi tanítói már a múlt évben s pedig követelő s rosszálló hangon panaszt emeltek vala, a tanórák s szünnapok őket terhelő újabb rendszere ellen. A kerületi esperes és felügyelő Mokossay Mátyás értesítése szerint e lépés indítója Mancsek Alajos petrovszellői tanító vala, kit ő nyugtalan természetűnek és követelőnek jellemzett, egyébiránt arról is tudósított, hogy Bács megyének több vidékein az alapszabályok rendelete tanórákra s szünnapokra nézve teljesítettik.²

Nem szükség Méltóságod előtt indokolnom, miért tett az újabb rendszer városi és falusi iskolákban tanórákra és szünnapokra nézve különbséget, én ennek okát leginkább abban helyezem: hogy városokban a szülék házaiknál is taníttathatják gyermekeiket, falukon egyedül az iskolamesternek kell mindent megtenni. Városokban a mezei munkákra nem volt tekintet, falukban a szün-

idő felosztása a mezei gazdaság tekintetéből történt; azt azonban tagadni nem lehet, hogy az új rendszer által a falusi tanítók megterheltek, s innen eredett némelyeknek, kik vezetőre találtak, bátrabb fellépések. Ott pedig, hogy az Alesperesek az Alapszabályok megtartását szigorúan nem sürgették, hallgatólag a régi rendszer mint a tanítókra nézve kedvezőbb és kényelmesebb divatozott, sőt, legtöbb helyeken nyárszakon mezei gazdaságra fogatván a gyermekek, a tanítás nem is folytattatik.

Ezeket és a Méltóságod utasításából³ áttetsző irányadást, valamint azon körülményt is, hogy nemsokára egy új tanoda rendszer váltja fel a régit, szem előtt tartva, a folyamodvány tárgyában mai napon az illető felügyelőt oda utasítottam.

a/ hogy a tanórákra nézve a régi négy órás rendszer állíttassék vissza

b/ hétközben csütörtökön legyen egész nap szünet.

c/ A nagy szünet két részre, úgy, hogy az aratásra legfeljebb hat, a szüretre legfeljebb két heti szünet engedessék.

Remélem, hogy ezen intézkedés a folyamodókat megnyugtatandja.

Méltóságodnak

Pesten, Május hó 20^{án} 1848.

alázatos szolgája

Fogarasi Mihály budai tankerületi főigazgató

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 1. kútfő, 3. tétel. Eredeti tisztázat, pag. 2.

Jegyzetek

¹ Bács megyei szabad vagy koronai kerület. Tíz községből állt. A megyének ugyan alá volt rendelve, de volt helyi önkormányzata és külön tisztviselői kara. A jobbágyi viszonytól mentesek voltak lakosai, de a kincstárnak bizonyos összeggel tartoztak. – R –

² Az 1845-ös elemi iskolai szabályzatról van szó.

³ 1848. máj. 10-i rendelet. PH, 1848. máj. 11. (53. sz.). A rendelet arról szólt, hogy az 1847/48-as tanévben változások már nem lesznek. A következő iskolai évre kidolgozandó reformokhoz véleményeket, tanácsokat kért a miniszter.

Válaszában a minisztérium helyeselte az eddigi intézkedést.

Fogalmazó: Egedy. Exp. jún. 8.

23.

1848. május 24.

A KESZTHELYI PREMONTREI GIMNÁZIUM TANÁRAI A NEMZET- ŐRSÉGI SZOLGÁLAT ÜGYÉBEN UTASÍTÁST KÉRNEK

Méltóságos Miniszter Úr!

Az újabb alkotmány igényeihez alkalmazott 22^{dik} törvénycikk 1. 2. s 3^{dik} §-ai¹ tágas magyarázatra adván alkalmat, ennek következtében az itteni polgár-

ság némely irányadók által már már oda vezetett, hogy ezen fenn említett törvényzikk föladata végrehajtásában rólunk, nélkülünk rendelkezni, bennünket a nemzetőrseregbe tudunk nélkül beírni, s az egyenlőség ferde értelmezése mellett már már fegyvergyakorlatra is fölhívni (nem tekintvén a tanítók s növendékek rendes idejét) bátorodik, s ilyféle meghívásokkal több ízben alkalmatlankodik, nehogy ilyféle események szomorú eredményűek lehessenek, s tán erőszakra is kitörhessenek, azon legalázatosabb kérelemmel járunk Méltóságodhoz, miszerint tekintetbe vétetvén a tanítói karnak növendékei körüli szüntelenül szükséges munkássága, s kitűzött idejének s tanítói kötelességének rendes betöltése, mely nélkül bizonyára a nevelési rendszer és fegyelem célját téveszthetné, ha a fenn említett törvényzikknek értelméről bennünket fölvilágosítani, s illető kötelességünk irányát kitzúzni, s meghatározni méltóztatnék.² Egyébiránt legmagasb kegyelmébe ajánlottak teljes hódolattal maradunk

fenn tisztelt Méltóságodnak

Keszthelyen május 24^{kén} 1848

legalázatosabb szolgálói
Ihász Gilbert³
igazgató s a Tanítói Kar

VKM, Elnöki, 1848: 74. sz. *Eredeti tisztázat, pag. 1.*

Jegyzetek

¹ A nemzetőrségről szóló törvény. A paragrafusok arra vonatkoznak, hogy kiket lehet és milyen közigazgatási egységekben a nemzetőrségbe besorolni.

² Máj. 28-i kelettel az ügyet a VKM áttette a HM-nak. A honvédelmi miniszter válasza a következő volt:

„18.

Hadügyminister
A Vallás és Közoktatás Ministériumához
Budapest Június 8. 1848.

A múlt hó 28-án tárgyalás végett ide áttett, s ezennel vissza csatolt panasza a keszthelyi gazdasági iskola (!) igazgatójának s az egész tanítói karnak, azon megjegyzéssel tétetik vissza, hogy a mostani körülmények közt, midőn majd minden kiütődött rendes járásából, kinek kinek lelkiismerete után kell indulni és azt tenni, amit a haza javára legüdvösebbnek vél, aki gondolja, hogy nemzetőri szolgálataival nagyobb hasznot tesz a hazának, mint tanulásával: azt kár volna gátolni, aki pedig tanításával vagy tanulásával inkább gondolja leróni hazafiúi kötelességét, annál a kényszerítésnek nem lehet helyét találni.

Hadügyminister
Mészáros Lázár”

Uo. 1848: 233. sz. A VKM jún. 24-én közvetítette a választ Keszthelyre. Uo.

³ *Ihász Gilbert* (1803–1891) premontrei kanonok és gimnáziumi tanár. *Szinyyei*.

1848. május 24.

**A ZOMBORI FELSŐ ELEMI TANODA TANÍTÓI
A TANÉV BEFEJEZÉSÉÉRT FOLYAMODNAK**

Tisztelt Minister Úr!

Aggodalomteljes napjainkban alig lehet akármilyen tanítókra, akár — s kivált nagyobb és az idő bajait figyelemmel kísérni tudó — tanulóinkra nézve terhesebb kötelesség, mint a mások templomába járni: holott az onnan kimenőket, sőt néha bennlevőket is a kellemetlennél kellemetlenebb hírek zavarják meg. — Mélyen belátta ezt a ministerium is, s azért, mint a nyilvános lapokból tudjuk, az iskolák minél előbbi bezáratását megrendelék.¹ — Ezen rendelet habár a mi iskoláinkat név szerint nem érinti, de az ok egy s ugyanaz minden tanodákra nézve. — Bátorkodunk tehát alázattal megkeresni a tisztelt ministeriumot, hogy zombori felső elemi iskoláink két évi folyamú 4-dik osztályára, vagy ami még kívánatosb, mindannyi iskoláinkra is a fennérintett rendeletet kiterjeszteni méltóztatnék, hogy úgy mi is legalább a jövő hó közepe táján tehessük le a másodfél évi próbatételeinket. — Ezen alázatos kérelmünk mellett harczol nemcsak az, hogy mi minden tanulmányainkon már keresztül mentünk, hogy a szorgalmasak tudják a szükségeseket, a hanyagabbak pedig három hó múlva is nem fognának többet tudhatni; hanem az is, hogy a 4^{dik} két évi folyamú, valamint a rajziskola is helyszűke miatt a városház épületben vannak, ez pedig jelenleg a mindennapi nyílt tanácskozmányok gyűlhelye lévén, a mások számára megkívántató nyugalmat elrabolja. A többiekre nézve pedig az, hogy az iskolaépület egyik része épülőfélben van, s azért az oda sereglők figyelme is megoszlik. De végtére az is, hogy a helybeli szinte felső elemi görög nem egyesült iskolákra e rendelet kiterjesztetett s nemsokára befejezendik az évet, s vajmi bajos leend nekünk akkor az ezt látó s nagyobb részént egy földél alá járó tanulóinkat öszveszedhetni. Ezen indokaink elsősorlása után ismételve esdünk: hogy az illető úton e rendelet hova hamarább mi reánk is kiterjesztessék. Kik egyébiránt mély hódolattal

Zomborban Május 24^{én} 1848.

vagyunk alázatos szolgálói
sz[abad] k[irályi] Zombor városa
felső elemi tanoda tanítói

Goldscharek József m. k. hittanító, Dr. Joannovics Sebők 4^{ik} elemi oszt. 2. évi tanító, Balogh György m. k. 4^{ik} elemi osztály első évi tanító, Auth Ferdinánd s. k. 3^{ik} elemi osztály tanító, Szlatkics István 2^{ik} elemi oszt. tanító, Szempek József 1^{ső} elemi osztály helyettes tanító, Berger Antal leánytanító, Baits Lázár rajztanító, Demény Mihál s. k. 1^{ső} elemi rendes segédtanító

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 6. kútfő, 4. tétel. Eredeti tisztázat, pag. 2.

Jegyzet

¹ 1848. ápr. 24-i rendelet, amely a PH ápr. 27-i (40.) számában jelent meg. *Hajdu*, 92.

Minisztériumi válasz: a hírlapilag is közzétett rendelet mindenkire vonatkozik, tehát rájuk is. Egedy, jún. 16.

25.

1848. május 24.

A NYELVTANÁROK HELYZETE A JÓZSEF IPARTANODÁBAN

Minister Úr!

Folyó év Május 5^{ről} 83. szám alatt kelt azon kegyes rendelet folytán; miszerint a kir. Józsefipartanoda szépírás, és nyelvtanítóinak f. é. Ápril 20^{ről} 95. szám alatt indítványozott tanári czime, s ülési szavazatuk iránt külön felterjesztvényt tegyek, következőkben van szerencsém igénytelen nézeteimet Minister Úrnak feljelenteni.

A kir. Józsefipartanoda legfelsőbbleg jóváhagyott alaprajzának [alapszabály] értelmében¹ *Tanároknak*, *Professores* czimezendők a tudományok tanítói, és a rajztanító, mint akiben nemcsak a rajzolás ügyesség, hanem a technicus tudományokbani készütség is feltételeztetik. A tanárok cathagóriájuk ezen szavakkal határozatlik meg: „Quoad cathagoriam pares erunt Professoribus Academicis tum quoad fovendam eorum auctoritatem, tum et ea de causa, quod magna in parte eadem, et quidem ampliori in extensione docturi sunt scientias, quae in regis academiis per professores facultatis philosophicae proponuntur.”²

A szépírás, franczia, olasz és angol nyelvek tanítóit illetőleg, minthogy az első az ügyességek, nem pedig tudományok közé sorozandó, a nyelvek pedig ipartanodákban nem philologicus és irodalmi irányban, hanem az iparüzlet követelése szerint tanítandók, következőkéleg intézkedett az alaprajz: „Extra ordinem, et erga pendendum a scholaribus respectivo *magistro* moderatum didactrum docebuntur linguae: gallica, italica, anglica, ita etiam calligraphia.”³

Minthogy a szépírás — mely honi tanintézeteinkben fölötte elhanyagoltatik — az iparüzleti *ügyességeknek* kiegészítő részét teszi, 1846^{iki} Dec. 20^{ről} 66. sz. alatt indítványozám, hogy az előkészítő osztály rendes tárgyai közé soroztassék, s ezen tanszékre Lövy József kineveztessék, mely indítvány folytán az 1847^{iki} Szent Mihály hó [szept.] 14^{ről} 38672. szám alatt kelt hgi [helytartósági] Intézzvénnyel tudtul adatik, mikép a szépírás a rendes tárgyak közé soroztatott, s ezen tanszék *tanítójává* Lövy József 600 pgő forint évi fizetéssel kineveztetett. Lövy József kineveztetése után, követelék, hogy a tudományok tanáraival czim és ülési szavazat tekintetében egy cathagóriába tétessék, a tanári czimet, s az ülésekbeni részvétet a f. é. Április 21^{ről} 96. szám alatt felterjesztett folyamodványban igénylik a nyelvtanítók is, kik a Helytartótanács által minden tanári csőd [pályázat], s egyéb előleges próbatét nélkül csak arra valónak felhatalmazvák, hogy az ipartanodai növendékeknek 24 pgő kr. havidijért rendkívüli előadásokat tarthassanak.

Ezeket előre bocsájtván, a közoktatás érdekeivel megegyezőnek tartom ugyan, mikép a kir. Józsefipartanodánál alkalmazott szépírás és nyelvtanítók

oly kedvezésekben s morális adalékokban részesüljenek, melyek, midőn az illetőkben az intézet iránti részvétet, s buzgalmat magasabbra hatályozzák, egyszersmint a kor szellemével összhangzásban lenni látszanak; tekintetbe véve mindazonáltal, hogy egy szépírást-tanítónak ügyességi kiképeztetése normalis tanodákban is eszközöltethetett; hogy a nyelvtanítók, bár a tudományos miveltés ezekben már inkább feltételeztetik – egyébként is rendkívül tárgyaikat nem annyira nyelvészeti, mint nyelvtani, s gyakorlati iránnyal tanítják, igénytelen véleményem szerint a szépírást és nyelvtanítók a felsőbb miveltséget követelő rendes tudományok tanáraival párhuzamba nem tételhetnek anélkül, hogy midőn amazok a morális kedvezés által buzdíttatnak, emezek cathegóriája a tudományos készütségnek méltánylata lefokozottnak ne tekintethetnék. Minélfogva oda járul már a f. é. Ápril 21^{ről} 96. sz. alatt nyilvánított legalázatosabb véleményem, miképp a *tanári czim* a szépírást és nyelvtanítókra is átruházthatnék ugyan, de a tanodai ülésekben határozó szavazattal csak a tulajdon tárgyaikat illetőleg; a többiekben egyedül értesítő szavazattal bírnának. Ki egyébiránt Magas kegyeibe magamat ajánlván, maradok. Kelt Pesten Pünkösdhő 24^{én} 1848. eszt.

Minister Úrnak

legalázatosabb szolgálja

Karácson Mihály m. k.

a kir. Józsefipartanoda igazgatója

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 20. kűtfő, 22. tétel.
Eredeti tisztázat, pag. 2.

Jegyzet

¹ 1846. aug. 23-i kir. rendelet az ipartanodáról. *Zelovich*, 98.

² Az előző mondat tartalmának alátámasztására szolgáló idézet: „Ha nagyrészt és bővebben oktatnak olyan tudományokat is, mint amelyeket a kir. akadémiák bölcsészeti fakultásainak tanárai, akkor hasonlóképpen megilletik őket az akadémiai tanár címe és tekintélye.”

³ A latin szöveg jelentése: „Rendkívüli tárgyként, a tanulóktól és a tanítótól függően, nyelveket tanítanak mérsékelt díjazás mellett: franciát, olaszt, angolt, valamint szépírást.”

Válasz a VKM-től: az ipartanoda tervezett újabb rendezéséig elhalasztatik. Egedy, jún. 12. – Erről: *Zelovich*; 106. Az 1849-es ipartanodai tervekről lásd: a 84. számú iratot.

26.

1848. május 24.

**AZ IPARTANODA IGAZGATÓJA A VEGYTANI MŰSZEREKRE
SZÜKSÉGES PÉNZ KIUTALÁSÁT SZORGALMAZZA**

a/

120.

Minister Úr!

Jövő octóber elején megkezdetnek a kir. Józsefipartanoda felsőbb osztályainak kitűnőleg gyakorlati irányú oktatásai, melyek között első helyet foglal a műi vegytan.

A vegytani konyhának s műhelynek alakítását az elkerülhetetlenül szükséges műszereknek megrendelhetését a Helytartó Tanácsnál f. e. Márczius 4^{ről} 85. szám alatti felterjesztvényemmel szorgalmazni kötelességemnek tartám.

Mínthogy felterjesztményem mindeddig eredményre nem vezetett, annak [...] másolatát, nemkülönb Nendtvich Károly vegytanárnak¹ jelen szám alatti hivatalos levelét azon mély alázatú esedezéssel mutatom be Minister Úrnak, miszerint kegyes tekintetbe véve, hogy vegytani előadásokat vegytani műszerek nélkül tartani egyáltalában nem lehet; hogy a vegytani műhelynek felszerelését Ő Felsége még 1844^{iki} Június 20^{ról} kelt [1847?] [...] legkegyelmesebb elhatározata által *megparancsolni méltóztatott*, az elkerülhetlenül szükséges vegytani műszerekre Nendtvich Károly Jegyzéke szerint megkívántató 1733 pgó forintot a közalapítványi főfizető hivatalnál utalványozni minél előbb méltóztatassék, mert ha a műszerek legfellebb Június közepéig meg nem rendeltetnek, könnyen megtörténhetnék, miképp a szükséges szerek a jövő tanévig elkészíttetni nem fognak.

Ami a vegytani konyhának alakítását, nemkülönb egy vegytani segédnek és szolgának Nendtvich tanár által szorgalmazott rendszeresítését illeti, ezek iránt külön felterjesztvényben leend szerencsém indítványt tenni.

Ki egyébiránt Magas kegyeibe magamat ajánlván, maradok.

Kelt Pesten Pütkösdhó 24^{én} 1848^{ik} eszt.

Minister Úrnak
legalázatosabb szolgája
Karáchon Mihály m. k.
a kir. Józsefipartanoda Igazgatója

b/

(Melléklet) *Másolat*

Lajstroma és árjegyzéke azon eszközök és műszereknek, melyek a pesti Józsefipartanodának vegytani szertára számára megszerzendők volnának.²

Darabsz.	Ezüstpénzben	for. kr.
1. Finom analyticai mérleg, finom Gramsúlyokkal		120.-
1 Tökéletes forraszcsoőkészület (Löthrohrapparat)		120.-
2 Üveg-góztár, a legújabb szerkezet szerint (Gazometer)		60.-
1 Góztár rézből		20.-
1 Babinetféle szögletmérő (Gonyometer)		60.-
1 Górcső (Microscop)		60.-
2 Közönséges mérleg (Tarawage)		30.-
4 Berzeliusféle lámpa talapzataikkal		32.-
2 Lámpa készület Torcke szerint		16.-
1 Kislégszivattyú organiceai Analysisekre stb.		35.-
1 Kis electricai gép		60.-
1 Vízbontó készület 6 galvaniceai elemekkel		21.-
1 Schmidféle galvaniceai készület		6.-

1 Berzeliusféle szárító rézből	12.-
1 Luhmeféle vízfürdő és elpárologtató készülék	12.-
1 Ugyanaz lámpa tűz melletti használhatásra	2.-
1 Realeféle nyomda	20.-
1 Galvanoplastikai készülék	3.-
1 Hydrargyropneumaticai készülék öntött vasból	15.-
1 Ónkatlan	20.-
1 Öntött vasmozsár, belső fölülete simán kiköszörülve	15.-
1 Ugyanaz kisebb	5.-
1 Sesströmféle fúvókemencze	12.-
1 Luhmeféle kemencze tökéletesen fölszerelve	30.-
1 Négyzetes kemencze erős vasbádogból fődéllel	15.-
1 Ugyanaz kisebb	6.-
2 Liebigféle kemencze üveg csövekre	5.-
4 Kis vasbádog kemencze	8.-
6 Vasfogó és csipő különféle nagyságúak és alakúak	3.-
4 Vasspatulya	2.-
4 Vas légelyfogó különféle nagyságúak	2.-
1 Elpárologtató készülék (Destillirapparat)	150.-
4 Spatulya álezüstből (Neusilber)	2.-
4 Kanál álezüstből	2.-
1 Elpárologtató platin csésze	30.-
1 Platintégely	30.-
2 Ugyanaz, de kisebb	24.-
1 Platinkés	10.-
1 Platinspatulya	10.-
1 Elpárologtató ezüstcsésze	20.-
1 Olvasztótégely tiszta ezüstből	12.-
Összesen ft. 1117.-	

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 20. kútfő, 19. tétel.
Eredeti tisztázat és melléklete. pag. 1+4

Jegyzetek

¹ Nendtvich Károly (Pécs, 1811. dec. 31. – Bp. 1892. júl. 5.) Orvos-doktor (1836), kémikus, nyelvművelő (kémiai szaknyelv), az MTA tagja (I. 1845, r. 1858). A Természettudományi Társaság megalapítója (1841). *Pallas*, – R –, – *MÉL* –. – 1847. okt. 24-én nevezték ki a kémia és technológiai tanszékhez az Ipartanodában. Miután a tanszék csak a következő tanévben kezdte meg munkáját, külföldi tanulmányútra küldték. *Zelovich*, 103.

² A jegyzéket Nendtvich állította össze. Levelének másolatát, amely az igazgatóhoz szolt, nem közöljük.

Az ügyet a VKM számvevői máj. 30-án kapták meg tanulmányozásra.

1848. május 25.

**AZ IPARTANODAI IGAZGATÓ A MECHANIKAI ÉS A GÉPTANI
ELŐADÁSOKHOZ SZÜKSÉGES ESZKÖZÖK
MEGRENDELÉSÉT KÍVÁNJA**

a/

121.

Minister Úr!

Folyó évi Bőjtmáshó [március] 2^{ről} 84. szám alatt kelt, a Nagy Méltóságú magyar kir. Helytartó Tanácshoz intézett legalázatosabb felterjesztvényemben, [...] elősoroltattak azon felszerelések, melyeket egy ipartanintézet nem nélkülözhet; – szorgalmaztatott, hogy a nagy fontosságú erőszet és géptani előadásokra szükséges gépek, s gépminták minél előbbi megrendelhetése, s megszerezhetése végett 6280; – a mezőgazdászati gépmintákra 234. összesen 6514 pengő forint utalványoztassék; – az ipartanodai könyvtár alapítására pedig évenkénti 500 pengő forint átalány rendeltessék mindaddig, míg a beírási díjak 1000 pengő forintra nem gyarapodnának. Ámbár érintett, különösen pedig az erőszeti, s géptani eszközöknek megrendelése oly sürgetős, hogy ha irántok minél előbb intézkedés nem történik, jövő octóber hónapban a kir. Józsefipartanodának erőszeti és géptani előadásai meg nem kezdehetnek, vagy legalább gyakorlati iránnyal nem folytathathatnának; mégis felterjesztvényemre mindeddig válasz nem érkezett: Ennélfogva [...] ha legfellebb Júniushó végéig a szükséges erőszeti, s géptani minták meg nem rendeltetnének, azokat jövő octóber hónapig kiállítani teljes lehetetlen volna; ez esetben pedig a kir. Józsefipartanoda céljának és rendeltetésének úgyannyra meg nem felelhetne, hogy az minden másnak nevezethetnék, de ipartanodának nem; azon legalázatosabb esedezéssel járulok Minister Úrhoz, miszerint, ha a tanulmányi alapértéknek jelen körülményei netalán meg nem engednék, mikép [...] 6280 pengő forintba kerülhető erőszeti s géptani minták már most megszereztesse-nek; legalább 3000 pgő forintnak a közalapítmányi főfizető hivatalnál minél előbb leendő kifizetését megrendelni méltóztassék avégett, hogy a legszüksége-sebb gépelemek, s gépminták haladék nélkül megrendeltethessenek.

A [...] gazdászati gépminták megszerzésének szüksége, minekutána a gazdászati osztály a kir. Józsefipartanodától elválasztandónak nyilvánított, többé fenn nem forogván; az illető tanárok által szorgalmazott könyveket, s a könyvtár alapítására igényelt évi átolányt illetőleg, külön felterjesztvényt leendő szerencsém bemutatni.

Ki egyébíránt Magas Kegyeibe magamat ajánlván, maradok. Kelt Pesten Pünkösdhó 25^{én} 1848^{ik} eszt.

Minister Úrnak
legalázatosabb szolgálja
Karáchon Mihály m. k.
a kir. Józsefipartanoda Igazgatója

Másolat.

Lajstroma azon könyveknek, melyek erőszeti ismereteket tárgyalván, a kir. József ipartanoda erőszeti osztályának lényeges segédeszközeihez tartoznak, és valamint a tanítványoknak, úgy az illető tanárnak szükségesek.

Észrevétel. Ezen lajstromból kihagyattak mindazon könyvek, melyek vagy az egyetem könyvtárában találtnak, vagy alólírtnak birtokában vannak. Az ár hol határozottan meg nem tudathattott; körülbelől adatott.¹

Sz(ám)	Czim	P P (pengő)frt. kr.
1.	Armengaud ainé. Publication industrielle des machines. Paris, 1843–45. 2 ^{te} edit. T. 1–5. á 15 fl. [...] ²	75.-
2.	Armengaud ainé. L'industrie des chemins de fer etc. Paris 1839. [...]	30.-
3.	Armonville. La clef de l'industrie etc. 2. T. 2 ^m edit. Paris 1835	7.30
4.	Barlon. A'treatise on the manufactures and machinen of Great-Britain. London, 1836. 1. T. Text et 87 Taf (eln)	35.-
5.	Blunt and Macdonald Stephenson. The civil engineer and machinist. [...]	20.-
6.	Demme. Maschinenbauer. Quedlinburg et Leipzig. 1834–45. Text in 23 Bden (Bänden). Taf(eln) in 23 B(än)de.	83.-
7.	Encyclopaedia Britannica. Edinburg 1842. 4 ^o 21 Bde. 7 ^t Ausg(abe) [...]	250.-
8.	Egen Untersuchungen über den Effect einigen Wasserwerke. Berlin 1831. [...]	6.45
9.	Erobank. Descriptive and historical account of hydraulic and other machines, including the steamengine. London 1842.	10.-
10.	Gaubert. Traité de Mecanique à l'usage des cleves des écoles polyt[ehniques] Paris 1841.	–
11.	Hülsse. Maschinen Encyclopaedie 1–12. Lf. Atlas 1–15. Lf. Leipzig 1841.	65.-
12.	Jahrbücher des politechnischen Institutes in Wien.	48.-
13.	Kronauer. Zeichnungen von Maschinen Werkzeugen, Apparaten etc. Zürich 1845. 1 ^e et 2 ^a Bd.	30.24
14.	Le Blanc. Choix des Modeles appliquées á l'enseignement du dessin de Machines. Paris 1830. [...]	11.-
15.	Le Blanc. Recueil des Machines. Paris 3. partie	108.-
16.	Le Blanc. Le Mecaninien constructeur. Paris [...]	3.20
17.	Mémoires de l'Institut royal de France de la Classe des sciences physiqu(es) et mathematiqu(es) 35. vol. in 4 ^o Paris	300.-

18.	Mémoires de l'Institut royal de France. – Mémoires de savants étrange(rs) 11. vol. Paris	100.-
19.	Morin Arthur, aide – Mémoire de mecan(ique) pratiqu(e). Paris 1843. 3 ^{me} edit.	4.15
20.	Morin Arthur, Experiences sur le tirage de Voitures et sur les effect etc. Paris 2 ^a edit.	11.-
21.	Migout et Bergery, Anleitung zur Berechnung der gebräuchlichsten Maschinen. Deutsch von Schense. Braunschweig, 1846.	3.-
22.	Mendelsohn. Werkzeichnungen. Berlin. I et II.	16.-
23.	Navier. Résumé de Leçons de mecanique. Paris, 1841.	9.30
24.	Pambour. Theorie des Machin. á vateur. Liége, 1847. [...]	27.-
25.	Perpigna. Repertoire de l'industrie franc. et étrang. on dessins et description des Machines les plus importantes etc. Paris	45.-
26.	Poncelet Industrielle Mechanik. Deutsch von Hallbauer et Kugler Nürnberg 1841–1845. 2 Bde.	7.-
27.	Prechtl. Technolog(ische) Encyclopaedie. Wien. Bd. 15. [...]	5.15
28.	Redtenbacher Wasserrache [?]	15.-
29.	Redtenbacher Turbinen et Ventilatoren	12.-
30.	Tredgold revidirt von Woolhouse. The steam engine London. [...]	80.-
	összeg ppft	1417.59

Pesten Dec. 27^{én} 1847. Dr. Arenstein József m. k. Józsefipartanodai tanár.

c/

(2. sz. melléklet, pag. 2.)

Másolat.

Nem lévén a kir. Józsefipartanodánál azoknak számára, kik magukat a mezei gazdaságra szánják, *mintagazdaság* felállítva, felette szükséges: hogy e nagy hiány némüleg azáltal pótolassék ki, miszerint a növendékeknek minél bővebb alkalom nyújtassék mindazon termékekkel, növényekkel és eszközökkel megismerkedhetni, melyek a mezei gazdaszatban előfordulnak; mert ha azonkívül, hogy a m[ezei] gazdaszat tanában előadandó elvek alkalmazását, s ennek sikerét mintagazdaság hiánya miatt nem tapasztalhatják, még a főnemlített gazdaszati tárgyak minőségét és szerkezetét is csupán hallásból és felületes rajzból kell megismerniök; akkor valóban a tantárgyakat többnyire gyenge belátással foghatják fel, s ez okból ismereteik csak halavány színekkel leendvén emlékezetünkben feljegyezve, csakhamar feledékenységbbe is merülnek. Hogy tehát a kir. Józsefipartanoda mostani létegete (organisatio) és körülményei között, az említett hiányt némüleg enyhíteni lehessen, alólirt okvetlenül szükségesnek véli; hogy a gazdaszati osztály számára, a m(ezei) gazdaszatanban előforduló termékek és növények példányai, és a nevezetesebb eszközök mintái megszerzettessenek; mivel mindazonáltal Mihálka tanár úr gyűjteményében némely terméki és növényi példányok úgyis meglegendnek, s

ezek alólírt használatára is szolgálhatnak, azért jelenleg Igazgató Urat alulírt csak a legszükségesebb gazdaszati gépek mintái megszerzésének kieszközlésére kéri, fenntartván magának, hogy a gazdaszati gyűjtemény gyarapítását még jövőben szorgalmazhassa.

A következő minták hosszbeli mértékük nyolczszori megkisebbítése szerint, körülbelől a mellékelt áron szerezhethők meg.

	pengő pénzben f. kr.
Angol eke	10.-
Zugmayerféle eke	6.-
Túró eke (Unterpflug)	6.-
Ruchaldo	8.-
Irtó (extirpator)	4.-
Henger	16.-
Angol borona	6.-
Vetőgép (nagy és kis magokra használható)	40.-
Cséplőgép	100.-
Kukoriczamorzsoló	20.-
Tisztító gép	18.-
	Összesen 234.- ft

Némely gazdaszati könyvek jegyzéke

1. Die Landwirtschaftslehre in ihrem ganzen Umfange nach den Erfahrungen und Erkenntnissen der letzt verflossenen 100 Jahre, mit wissenschaftlicher Strenge vorgestellt v(on) Dr. L. X. Klubeck [...] Professor der Land und Forst – wissenschaftslehre an der [...] Johanneum zu Grätz. 2 Bände 13.-
2. Die Landwirtschaftlichen Geräte und Maschinen Englands v(on) Dr. Wilhelm Hamm 7.30
3. Lehrbuch der rationellen Praxis der Landwirtschaftlichen Gewerbe, für Landwirthe, Cameralisten und Techniker v(on) Dr. Jul. Otto Prof. der Chemie am Collegio Carolino zu Braunschweig [...] 6.-
4. Die Chemie in ihrer Anwendung auf Agrikultur und Physiologie p. Justus Liebig [...] 3.45

Némely természettani könyvek jegyzéke

5. Pouillet-Müllers Lehrbuch der Physick und Meteorologie. [...] in 2. Bänden. Braunschweig, 1847. 12.-
6. Über Zusammenhang der Veränd(erungen) der Atmosphäre mit der Entwicklung der Pflanze v(on) H. W. Dove 2.08
7. Über die nicht periodischen Änderungen der Temperaturvertheilung auf der Oberfläche der Erde, und dem Zeitraum v(on) 1782 bis 1842. H. W. Dove. [...] 11.20

Az itt feljegyzett könyvek mindegyike a maga nemében classicus, de különösen az utolsó a természettanra nézve oly jeles, hogy az egész művelt Európában annak párja aligha vagyon; minélfogva Igazgató Urat alázatosan kéri alulírt, hogy az említett folyóirat megszerzését minél hatályosabban szorgalmazni méltóztatnék. Pest. 1847. Dec. 29^{én} Sztoczek József m. k. a kir. Józsefi-partanodánál a természettani és m(ezei) gazdaszat ny. r. tanára.³

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 20. kútfő, 18. tétel. Eredeti tisztázat és mellékletei, pag. 6.

Jegyzetek

¹ Ugyanezt a szöveget németül is megismétli.

² A bibliográfiai adatokat elhagytuk. – Cím-ellenőrzést nem végeztünk.

³ *Sztoczek (Stoczek) József* (Szabadka, 1819. jan. 19. – Bp. 1890. máj. 11.) Fizikus és pedagógus. Az MTA tagja (l. 1858, r. 1860, ig. 1872, alelnök 1886–1889). Jelentős érdemei vannak a magyar technikai oktatás kifejlesztésében. A Műegyetem igazgatója (1856–1872), rektora (1872–1875). A Természettudományi Társulat elnöke (1865–1872). Kinevezett főrend (1885). *Pallas*, – *R* –, –*MEL*– 1847. okt. 24-én kapta meg kinevezését az ipartanodai fizika és ökonomia (gazdaszat) tanszék rendes tanárává. *Zelovich*, 103.

E helyütt található még egy bővebb, a Helytartótanácsához címezett kérvény másolata (pag. 5.), valamint további 2 db lajstrom az eszközökről (pag. 8), amelyeket nem közlünk.

A VKM számvevői a kérést megvizsgálták, s ezután a minisztérium elutasította.

28.

1848. május 26. (július 16.)

ÉRMELLÉKI EGYHÁZMEGYEI REFORMÁTUS ISKOLATANÍTÓK NÉZETEI A NÉPNEVELÉSÉRŐL ÉS A REFORMOK MIBENLÉTÉRŐL

Miniszter Úr!

Hazánk ily ditső, ily békés útoni átalakulásában, melyhez hasonlóval egy Nemzet sem ditsekhetik a Magyaron kívül; — az elnyomatott Nép és Felekezettek természetadta jogai kivívási diadalában; az áldott szabadság, egyenlőség és testvériség aranykorában —, melyben ledöntettek, leromboltattak a századok olta embert embertől elválasztó elkülönítő gyűlöletes közfalak; ily nem reményelt s nem is álmódott ditső győzelmek közepette, — midőn mindenki a Haza fölvirulásán gondolkodik, a roppant tejendők, sürgetős reformok közt minden igaz hazafi a népnevelésre, mint első tejendőre, s az azzal működő egyénekre

függeszti éber figyelmét, s azoktól méltán követeli s várja a Nép s a majdan fölvirulandó Hon gyenge ivadék-polgárainak a dicsően kivívott alkotmányos élet, szabadság, egyenlőség és testvériség magasztos eszméiről helyes fölvilágosíttatását s azok hálás érzettel leendő élvezésének eszközölését. Bűnnek tartotuk volna tovább tétlenségben maradni, bűnnek, különösen most, midőn mindenki szabadon lélekezhet, szabadon szólhat, midőn Istennek hála! megajándékozott bennünket jó és szeretett Királyunk a Hon legkedveltebb, legnépszerűbb s legjelesb egyéneiből választott s az egész Nemzet teljes bizalmát kiérdemlett Magyar független felelős Minisztériummal, kik ajtajai éjjel-nappal nyitvák a szenvedő és panaszos Magyar, a legszegényebb előtt csakúgy, mint a lehatalmasabb gazdag előtt, bűn volna nem ébredoznünk önmagunk, bú szeretett Hazánk, bűn a Népinevelés szent ügye ellen.

Mi hát, az alkotmányos élet bár parányi tényezői, a Haza szépreményű sarjadékinak a Haza s kor kívánatához illő s czélszerűség kiképzésével működő utólírt iskola-Tanítók, részint a szabadság szent érzete, a Népinevelés szent ügye, részint és legfőképp a Miniszter Urak eránti határtalan tisztelettel s szeretettel párosult bizodalunk és Miniszter Úrnak a Protestans Felekezet-hez intézett hathatós rendelete és fölhívása¹ által ösztönöztetve, fölhíva éreztük magonkat összejövetelt tartani, s ott panaszainkat, sérelmeinket és a népinevelés érdekében korszerű igazságos kívánatinkat komoly tanátskozások közbe föléleszteti, s annak utána egyenesen Miniszter Úr eleibe terjeszteni panaszos sérelminket s korszerű kérelminket, mert egyedül Miniszter Úr s az összes Minisztériumba vagyunk bátrak bizodalunkat helyeztetni, hogy sérelmeink, panaszos előadásaink méltányoltatnak és igazságos kéréseink a Népinevelés fölvirulhatása érdekében megadatnak, s a Haza minden Tanítóira kiterjesztetnek. Eddigelé sorsunk s állásunk természetadtá rendeltetésüinktől eltaszító s lealázó és sok tekintetben a már csak volt jobbágyokéval ugyanazonos egy Categoriájú volt. Mi — mint amazok — a szó telyes értelmében jogi tekintetben vén-korunkban is kiskorúak s papi gyámság alattiak voltunk. Ki voltunk rekesztve, ki voltunk zárva minden joggyakorolhatásból; rólunk nélkülünk hozattak a ránk csak terhet, kötelességet s a papság eránt határtalan — mondhatni — szolgálai félelemmel párosult engedelmességet parantsoló s részünkre legkisebb jogot sem lehellő törvények, melyek minthogy befolyásunk nélkül hozattak, reánk iskola Tanítókra felette nyomasztólag, fontos terhes hivatalunkhoz nem édesgetőleg, sőt elidegenítőleg hatottak. Innen származtak felülről és alulról a sok panaszok, elégedetlenségek ellenünk és közöttünk. Hogy hát a sok panaszok közülünk számüzessenek, az elégedetlenséget sorsunkkali kibékülés és megelégedés váltsa fel, és a Haza ránk függesztett figyelmét s rólunk leendő édesanyai gondoskodását megérdemljük, méltó várakozásának illőleg megfeleljünk: sürgetős édes kötelességünket véljük telyesíteni, midőn bátor föllépésünk és hazafiúi fölszólalásunk által a népinevelés nagy épületinek alapjához mi is járulunk némi csekély anyaggal.

A népinevelés fölvirulhatásának, valamint annak eddigi sinylésének tényező okait ahány ember, ahány testület van, annyiféle szemüvegen nézi s ítéli. Mi, kik benne vagyunk a fontos, a terhes hivatalban, kik éltünk napjait, órát

abban töltjük el, úgy véljük, nem fog megbotránkozni senki is, ha nyíltan kimondjuk, hogy nagyrészen mi is ismerjük és tudjuk a népnevelés az idő lelkéhez s kor-kívánatihoz illő fölvirulásának legfőbb akadályait. A főbb akadályok közt szabad legyen néhány következőket elősorolni. Fő akadály a népnevelés illő s korszerű fölvirulhatásának.

1. Tanítóképezdeké hiánya, s így nintsenek alkalmas Tanítók, kik a kor kívánatihoz, idő-lelkéhez illőleg képezni képesek volnának az ártatlan nevelőket, és ennél fogva kénytelen sok Egyház olyan egyént fogni fel Tanítónak, ki minden egyébre inkább, mint Tanítóságra alkalmas, s így avatatlan kezek közt fénylik a népnevelés szemügye.

2. Másik fő akadály a népnevelés illő s korszerű fölvirulhatásának a szolgaiság papi gyámság alá rendeltségük az iskolaTanítóknak. Melynek szomorú következése a Tanító ügyével kevés gondolat nem oly szívvel, lelkesedéssel felkarolása az ő, mint a pap ügyének. Innen a Tanítók közt, innen vannak a sok titkos elfojtott panaszok a Tanító ügyében papi önkényes bíraskodás és jogokkal visszaélés ellen, innen — ha szabad kimondani — a papság eránti általános bizalmatlanság. Vannak — szomorú tapasztalásunk után mondhatjuk — vannak esetek, hogy a Tanítót, mihelyt a helybeli pap ellenszenvvel viseltetett eránta — melyre pedig csak egy merész felszólalás is elégséges — csekély vétségéért is a papi fórum kitétetett; jóformán ki sem hallgattatta, a Tanító örökre szerentsétlenné tétetett; sokkal nagyobb vétségek esetében pedig a Lelkészt valamely Egyháznak 8 sőt 10 évi perlekedés után is alig sikerült kitétetését ugyanazon egyházi bíróság előtt kieszközölni. Tudunk esetet, hogy a Tanítónak papjával baja lévén s a Tractuson² folyván ügyök, kiviláglott, hogy inkább a pap volt a hibás, mint a Tanító, és vajon ő büntettetett-e? Oh nem! a Tanítónak mozdulni kellett helyéről, sőt kenyerétől is örökre megfosztatott ezen a protestantismus és népnevelés gyalázatjára egy egyén által kimondott átkozott sententianál fogva: *Inkább száz becsületes kosta³ vesszen, mint egy hibás pap.* Specificálni az eseteket nem akarjuk, nem akarván egészen keserűk lenni. Valjon ezen s ezekhez hasonló számtalan visszaélések megtörténtek volna-e, ha a Tanítók közül is ültettek volna a zöld asztal mellé. — Mindaddig, hát, míg a Tanítók ügyében kizárólag egyedül csak a Papság bíraskodik, míg a Tanítók ily megvetett alacsony, szinte gúny tárgyai lesznek; míg a Papok és IskolaTanítók közé teljes tökéletes viszonyosság nem hozatik be; míg a Tanítók alárendeltjei lesznek a Papságnak, bármely jó fizetés húzzanak is reményük szerint az álladalomtól: véleményünk szerint nemcsak föl nem viruland az annyira óhajtható népnevelés, sőt tovább is kénytelen lesz a státus a sok mostaniakhoz hasonló tanításra s nevelésre ki nem képezett egyének kezei közt sínyleni engedni a népnevelés szent ügyét. Míg a Nép-Tanítók annyira ki lesznek téve a Nép Önkényének, hogy valamely hatalmas vagy szájhős a Nép közül talán egyéni érdek vagy személyes ellenszenvből talán azért, mert szolgálatja csekély bérét meri követelni — a különben becsületes, hivatalának élő s helyét betöltő Tanítót — a Tanító képességét, hivatalát meglátolni is alig tudó preesbiterium⁴ által — mely pedig ki komám, ki sógoromból, annál fogva mind interessatus érdekelt egyénekből áll —, mihelyt akarja, idő közbe is kilökethe-

ti, s a kitétetésbe a Tractus [egyházmegye], fájdalom! többnyire bele szok(ott) egyezni, az appellativum [fellebbezési] fórum, a superintendentia⁵ is pedig rendesen helybe hagyja az Egyház és Tractus sententiáit: addig hát, míg ezek orvosolván nem lesznek, többet ne várjon senki is a Nép-Tanítóktól, mert gyengék a kegyelemben, és szolgaság járma alatt görnyedők, csak csekély tehetségök és nyomatásukhoz mért kénytelen működést tehetnek.

3. Akadálya a népnevelés korszerű fölvirulhatásának a Nép-iskola-Tanítók csekély silány fizetése. Vannak — tagadni nem lehet — kivételek, igen jó fizetéses tanítói hivatalok; de általában szólva az ínséggel, szegénységgel és nyomorral küzd nagyobb része a Tanítóknak, s ami csekély bérük van, legalább kapnák be pontosan, de fájdalom! tudva van, hogy és mily minőségben? fizetetik a többnyire átkos rosta-alj, és a bortermő helyeken vízzel jól felelegyített bornak keresztelt liquidum quid [valami folyadék] s ezen silány bér nagy része is kintvész, s jaj annak az iskola-Tanítónak, ki szorosan meri követelni fáradságos, izzasztó, testet-lelket sorvasztó munkája után bérét, az ilyenek — mint a vándormadarak — minden évben elhurczoltatnak egyik rossz helyről, másik rosszabb helyre.

4. Van még egy nagy akadálya a reménylhető népnevelés fölvirulásának. És ez a Nép közt annyira kórbetegséggé fajuló szeszital mértékletlen élvezése. Melynek szomorú következése a dologtalanság, elszegényedés, a legáldásosabb években is torkának áldozása miatt szükséggel, nyomorral küzdés, mindenféle bűnök megszokása, vallástalanság, gyermekeit — az italtvágy mindennapi kielégítés miatt szegénységgel küzdés következtében hideg ellen szükséges ruhátskákkal el nem láthatván — iskolába nem járathatás, s ebből származó megszámlálhatlan rosszak.

De hát mily úton viruland fel a népnevelés?

1. Alázatos véleményünk szerint azáltal: ha a Hazában, mint már czélba is vététt, minél több Tanítóképezdek állíttatnak fel, s az abban magokat fölvetetni s így magokat népnevelésre szánandó egyének a bölcsészet, természet, és mértant kitanulták légyen és annak utána vétetnek fel.

2. Fölviruland a Népnevelés, alázatos véleményünk szerint azáltal, ha az egyházi szolgák vagy Lelkészek és Iskola-Tanítók egy rangra emeltetnek, egyik is a másiknak alá nem rendeltetik. Hiszen különben is Krisztus, vallásunk Isteni szerzője a Tanítók és Tanítók közt fokozatot, elsőbbséget nem rendelt, mint ez megtetszik a következő Szent Írásbeli helyekből: Márk IX. 33. 34. 35. Máté XX. 26. 27. Péter V. 2. 3.⁶ Meglehet a felelet erre az lesz, hogy Krisztus azon szavaiban csupán a Papokat értette, nem egyszersmind a Tanítókat is. Véleményünk szerint mind a Papok, mint a másik testület: *Tanítók*. Amazok tanítják ez utóbbiak kezei alatt kiképzett egyéneket. S vajon melyik fontosabb, terhesebb feladat? alapot készíteni-é? vagy a már kész alapra, kész anyagból tovább építeni? az értelmetlen, pallérozatlan, jobb és bal keze közt különbséget tenni sem tudó gyenge ártatlanban a gondolkodó, ítélő, emlékező s egyéb tehetségeket felkölteni, czélszerűleg kifejteni, jó vallásossá, jó erkölcsűvé, jó hazafivá kiképezni; vagy ezeknek megszerzése után tovább folytatni a vallás s erkölcsbeni gyarapítást s tökéletesítést.

3. Fölviruland a Népinevelés azáltal, ha a Nép által fizettetni szokott, különben is átkos bér eltöröltetvén, ingyen iskoláztatás hozatik be, s büntetés szabatik a gyermekeit iskolába járatni nem akaró szülékre. Ha az Iskola-Tanítók a Lelkész Urakkal — az Egyházak a Nép számához képest osztályoztatván — egyenlő tisztességes fizetéssel láttatnak el az álladalom által; ha a nem önhibájuk miatt hivataljuk folytatására alkalmatlanná vált Lelkész és Tanító egyének nyugdíjaztatnak; ha azok netalán gyámtalan özvegyeit és árváit a státus anyai karjai közé öleli fel, s rólok, neveltetésökről gondoskodánd, hogy így anyagi szükséggel s családjuk jövődjé felőle kétes aggodalommal nem tépelődvén, egyedül fontos hivataljoknak élhessenek.

4. Fölviruland a Népinevelés azáltal, ha a Népek anyagi jobblétre szert tehetni alkalom nyújtatik. Mert a nyomorral küzdés mellett physikai lehetetlenség a gyermek iskoláztatása. Evégbül véleményünk szerént a Népinevelés szent ügye a Nép lehető boldogsága, s jelenleg a sok milliók szegénységgel küzdése megérdemelné, hogy a legközelebb megnyitandó Országgyűlésen a *Mértékletességi vagy józansági egyletek*, mint ez az 1841^{diki} mezei naptárban igen czélszerűen van érintve⁷ törvény által életbe léptettetnének, a Papok és Iskola-Tanítók törvény szerént köteleztetnének azok terjesztésére, és ezentúl minden fizetésöket az álladalomtól húzó egyének, különösen a Papok, s Iskola-Tanítók csak úgy alkalmaztatnának hivatalra, ha a mértékletességi vagy józansági egylet tagjai. Ezekben összpontosulnak tapasztalásból merített, alázatos véleményünk szerént a népinevelés eddigi sínylésének, s majdan annak a jelen század kívánatihoz illőleg leendő fölvirulásának okai. Mihelyt ezen nyilatkozataink s véleményünkkel párosult kérelmeink, szíves óhajtásaink valósulnak, elenyészik az a balvélemény: *Quem Dii oderunt, Paedagogum fecerunt*.⁸ Akkor lesznek, találkoznak tudománnyal, ésszel, jó készüllettel, népinevelési képességgel jól kiformált egyének, kik nem fogják magokat szégyenleni alkalmaztatni az eddig annyira gyűlölt tanítói hivatalra. Akkor nem fog találkozni egyén, ki hivatalon kívül lévén, szegénysége s alamisnából élése mellett a kínálkozó meglehetős tanítói hivatalra ezt mondja: *az én academicus fejemhez nem fér a tanítóság.*

Végezetre ha a Nemzet teljes bizalmával megajándékozott összes Miniszterium vagy Országgyűlés akként intézkednék az Egyházak kormányzására nézve, hogy a Protestans felekezetek továbbra is a Superintendentiák és Tractusok által lesznek kormányzandók, *ezen kormányzás a Tanítókkal azok száma s arányához képest megosztott légyen*, és minden eddig kizárólag a Papság által gyakorlott bíraskodási s egyéb *jogokkal a Tanítók is részesíttessenek*, megjegyezvén azt, hogy a polgári státusban behozandó *esküdtisékek* – jury a Tanítók s Lelkeszek ügyeire nézve is meghatározottassanak. – Minden holtig tartó hivatalok, mint *ülnökségek, jegyzőségek*, és a *Püspökségen* kívül, mely a megyei Főispánsággal egyetemben állandó s csak törvényesen lenne elmozdítható – minden elnökségek eltörlelendők s három vagy 6 év után újraválasztandók. Magába értetik az is, hogyha az egyenlőség elve Lelkész és Tanítók közé behozatik, minden czimek, mint *tisztele(te)s, tudós, Nagytiszteletű, főtiszteletű czimek eltörlelendők* s csupán hivataljuk után nevezendők.

Az Iskolákhoz való felügyelés vegyes *Lelkész, Tanító és egy világi egyénekből álló felelős decanátusra bizassék*. Kik felelet terhe alatt kötelesek legyenek a kezeik alá rendelt Egyházakra, Iskolákra szoroson felügyelni, a szokott iskolai vizsgálatok nemcsak vasárnap, hanem köznapokon is – ezek jelenlétében történendők, s a tapasztaltokról az illető helyen szoros számot adandók lennének. Ennélfogva megszüntetendők a helybeli papi inspekciók [felügyelet] és esperesi visitációk [ellenőrző látogatás].

Ha ezen óhajtások valósulnak, (az elégedetlenséget) akkor a Tanítók elégedetlenségét sorsukkal kibékülés, a Lelkészek és Tanítók közé a mostani bizodalmatlanság és szolgálai félelem helyébe szeretettel s tisztelettel párosult bizalom állandó elő, akkor a költsönös bizalom fűzvéen öszve e két egymástól eddig idegenkedő testületet, egymást fogják gyarapítani, gyámolítani, s öszvevett vállakkal fognak munkálni a népnevelés szent ügyén. Így, csak egyedül így várhatni a népnevelés illő és helyes fölvirulását. Bátrak vagyunk ezen nem annyira a magunk, mint a népnevelés szent érdekében kifejezett szomorú tapasztalásainkból merített nyilatkozatinkkal s hazafiúi alázatos véleményünkkel és bizalomteljes kérelminkkel Miniszter Úr eleibe járulni, kérvén alázatos bizodalommal, hogy csekély személyeink alázatos nyilatkozatát, hazafiúi véleményét betses figyelmére méltatva, sérelmeink megorvosoltatását azáltal eszközölni méltóztassék, hogy kéréseink, óhajtásaink valósuljanak. Egyszersmind arra is bátrak vagyunk alázatosan megkérni Miniszter Urat, hogy méltóztassék hathatós rendeletet tenni azeránt, hogy a majdan Budapesten ezen Augusztus hó 15-én szükséges reformok végett öszgyüendő⁹ Protestans Felekezet Népiskola Tanítók által is képviseltessék, nehogy ismét *rólunk nélkülünk hozattassanak* a meglehet befolyásunk nélkül hozandó, minket újra ki nem elégitő törvények. Valamint arról is hathatós rendeletet kérünk, hogy miután a Papság mint választmányi tag minden választás nélkül is maga magát ügyeiben képviseli, az Egyházak hasonlóul a világiak részéről megválasztott képviselők által képviselve vannak, a Tanítók pedig ezen képviselőválasztmányi jogból ki vannak zárva – és így ügyeikben képviselve nintsenek, ezentül Tanítók is vétessenek fel a képviselőválasztmányi tagok közé.

Mely egyházi Zsinat [gyűlés] alkalmával nyomasztó s gúnyos helyzetünk a népnevelés szent érdeke eránti célból csekély személyeink hazafiúi véleménye, alázatos kérése, s óhajtása szerént tisztességesebbé tételét, hathatós hazafiúi közremunkálása által eszközöltetni, midőn alázatos bizodalommal kérnénk, határtalan bizodalommal és alázatos tisztelettel vagyunk

Miniszter Úrnak

Bihar megyében Május 26. 1848.

legalázatosabb szolgálai az érmelléki Egyházmegyében több református Iskola Tanítók

Miniszter Úr!

E folyamodvány Május hó 26^{ik} napján tartott tanítói gyűlésünkre alólírt által készíttetve a Tanítók nevében, a jelen volt Tanítók magokévé tették az ebben foglaltakat egész terjedelmében. Azonban a Hazánk egére tornyosult komor fellegek miatt Miniszter Úrnak tetemes bajok általi elfoglaltatását felgondolva, alkalmatlankodni nem akartunk. Minthogy pedig a Pesten tartandó protestans Zsinat már kevés napok múlva elközelget, hol a Tanítók nyomasztó s gúnyos állások helyett tisztességesebb nemcsak terveztetik, de bizonyosan teljes reményünk szerint a Miniszter Úr hathatós közremunkálása után határoztatik is: bátor vagyok ezen folyamodványt egész alázatos bizodalommal, Miniszter Úrnak megküldeni, hogy méltóztassék látni, hogy a Népiskola Tanítók mily viszonyban vannak s állásban a protestans Lelkész Urakkal a népnevelés nagy kárára, s mily úton lehetne a népnevelést fölvirágoztatni. Egyszersmind alázatos bizodalommal kérem Miniszter Urat, méltóztassék ezen merészségemet a Miniszter Úr eránti határtalan bizodalmam kifolyásának tulajdonítani. Mely után ezen folyamodványban előterjesztett elvek és szíves óhajtások és kérelmek megtestesíttetését Miniszter Úr által eszközöltetni midőn egész bizodalommal reményleni bátor volnék, maradtam a legalázatosabb s legbizodalmasb tisztelettel

Miniszter Úrnak

Ér-Mihályfalván Július 16. 1848.

legalázatosabb szolgálja
Vida József m. k.
oktató

VKM, Elnöki, iktatatlan. Eredeti tisztázat. pag. 6.

Jegyzetek

¹ Eötvös József br. miniszter az 1848: XX. tc. végrehajtása érdekében a protestáns egyházkerületeket értekezletre hívta Pestre aug. 1-re, és addig is, kérte, hogy az értekezlet tárgyát (egyházi és iskolai szükségletek fedezése, reformok) vitassák meg, készítsék elő. 1848. ápr. 27. PH, 43. sz. (ápr. 30.) Az értekezletet szept. 1-jére halasztották az erdélyiek részvétele érdekében.

² Egyházvidéki gyűlés, törvényszék is.

³ Kántortanító. – Értelmező –

⁴ Helybeliek egyházi tanácsa a protestáns egyházakban

⁵ Egyházkerület

⁶ Az idézett bibliai részek:

Márk IX. 33–35. [...] 35. [...] Ha valaki első akar lenni, legyen mindenek között utolsó és mindeneknek szolgálja.

Máté XX. 26–27. (26) De ne így legyen közöttetek; hanem aki közöttetek nagy akar lenni, legyen a ti szolgátok, (27) És aki közöttetek első akar lenni, legyen a ti szolgátok.

Péter, első levél. V-2-3. (2) Legeltessétek az Istennek köztetek lévő nyáját, gondot viselvén arra nem kényszerítésből, hanem örömet; sem nem rút nyereszke-
désből, hanem jóindulattal; (3) Sem nem úgy, hogy uralkodjatok a gyülekezeten,
hanem mint példányképei a nyájnak. Károli Gáspár fordítása, Bp. 1990. évi kiadás.

⁷ Mezei naptár, Gazdasági Kalendárium a nép használatául 1841-dik közön-
seges évre. Kiadja a Magyar Gazdasági Egyesület. Szerk. Kacsokovics Lajos,
egyesületi titkár. II. évf. Buda, 1841. – 6. Emberbaráti szózat a józanság ügyé-
ben. Lovász Miklós Torna megyei főszolgabírótól. 57-60.

⁸ Akit az istenek gyűlöltek, pedagógust csináltak belőle. Latin közmondás.

⁹ Erről lásd: *Hajdu*. 69-73. és a jelen kötet 59., 61., valamint 43. számú
iratközlését.

A beadvány júl. 22-én érkezett; intézkedés nem található.

A beadványról lásd: *Felkai*. 56.

A betűhű közlést éreztük megfelelőnek az irat jellegéhez, hangulatához.

29.

1848. június 5.

RÓMER FLÓRIS¹ NÉZETEI A TANÜGYI REFORM EGYES KÉRDÉSEIRŐL

A magyar közoktatási minister úr fölszólítása által — miszerint a tanárok
iskoláikról, tantárgyaikról, az oktatási hiányokról észrevételeiket, s illetőleg
javasataikat is közölik — bátorítatva, csak kilencz évi, de valódi kedvvel
töltött tanári pályámon észrevett hiányokat, okaikkal s orvoslási módokkal
együtt a magas ministerium elé legalázatosan terjesztem, reménylven, habár
újakat nem hoznék is elő, adataim a sürgős javítások szükségét annál inkább
bé fogják bizonyítani.

Minden pangásnak, tespedés s annyira való elmaradásnak egyik főokát
találom 1^{or} azon rejtett tanításban, mely a szokott tanulók előtt történvén, a
tanárra nézve oly mindennapivá lett, hogy sem tanárnak, sem tanítványoknak
nem lévén kitől tartaniok, a kor szellemivel előbbre haladni nem iparkodtak.
2^{or} a próbatétek eránt leginkább újabb időkben oly részvétlenség mutatkozott
a szülőkből és gondnokokban, hogy a tanuló tanára és igazgatója előtt többnyire
készületlenül föllépni nem restellett.

3^{or} Az igazgatók majdnem mindenhol egyszersmint szerzetesházak főnö-
keik lévén, a tanárokat vagy collegialitás miatt megróni nem mervén, vagy
társulataikat kémelni akarván, fölsőbb helyen föladni elmulasztották, és sok-
szor az alkalmatlan vagy durva egyéneket eltűrték; mitől most — behozatván a
nyilvánosság, és minden városban egy, az iskolákra fölügyelő választmány ren-
deltetvén, melynek kötelessége leend az alkalmatlan egyénekről rögtön az elő-
járóságnál jelentést tenni — tovább tartanunk nem kell.

4er Az ifjúság részéről — kivált utolsó években — szomorúan tapasztalt, és
valóban jellemző egykedvűséget minden komolyabb tanulmányok iránt legin-
kább abban helyezem, mert

a/ főbb iskolákba oly ifjak is eresztettek, kik éppen ezen korokkal járó
hajlamaiknál fogva inkább mindenféle pajkosságokra, játékokra, mint valódi

tudományra és gondolkodásra valóban alkalmasak; azért a bölcsészeti osztályoktól 18^{ik} éve előtt mindenkit szigorúan vissza kellene utasítani.

b/ Hivatalok keresése alkalmával mindeddig csak az utolsó évi bizonyítvány kéretett, történt tehát gyakran, hogy az ifjú csak ezen utolsó évben iparkodott valamiképpen első rendet nyerni, sőt tudjuk, hogy gyakran a leghanyagabbak a szorgalmasak nem csekély elkedvetlenítésével különféle tekinteteknél fogva elejökbe tétettek.

c/ Ámbár a számszerinti sorozatnak² barátja soha sem voltam, meg kell mégis vallanom, miszerint a tanulási kedv nagyon fog csökkenni s egyszermint nem csekély igazságtalanság követtetik el, ha egy feleletből — a magán kikérdezés egészen megszűnővén — kénytelen a tanár vagy jeles vagy 1° rendű tanjegyet osztani. Jeles és jeles, úgyszinte az elsőrendűek közt oly nagy lészen sokszor a különbség, hogy igazán egy osztályúaknak nem is fognak tartathatni. Azért nagyobb buzdításul, nem ártana talán a három legjelesbet különösen kiemelni, a jobb elsőrendűeknek: a jelességhez közelítőleg; a hanyagabbaknak pedig: 1° rend végére — tanjegyet adni. Hogy ezen különbség nagyobb buzdításul szolgálna, nem hozathatik kétségbe; de gyermekesnek sem mondható, mivel tudjuk, hogy a művészi akademiákban is, sőt tudományos társulatoknál szinte a legjobb művek készítőji jutalmaztatnak.

De végre 5^{ör} ha meg kell vallanom, nem csekély oka hátramaradásunknak, kivált a természettanban, azon részvétlenség és késedelmesség, mely fölsőbb helyen a szükséges eszközök hiánya jöttásában tapasztaltatott, mely egy újabb rendszer életbe léptetését oly sokáig gátolá. Tomcsányi által már 26 év előtt készített diák-természettan³ mai napig vezérfonalul tűzetett ki, újabb magyar természettan eltiltása mellett. — A posonyi kir. Akadémiai szertár részére már két év előtt kértem egy-két igen szükséges gépet, választ mindeddig nyerni szerencsés nem voltam; ámbár ezen főintézet 8 év óta azon negyven pforinton (pengőforint) kívül — mely évenként minden vegytani és physikai szükségek fődőzésére utalványoztatott — semmi segedelmet nem nyert. — Beadtam ugyanazon időben tervet egy külön fölállítandó természetrajzi teremnek fölbútorozásáról. Ezen a természettani teremtől egészen elkülönözött szobába a gymnasialis tanulók is bevezethettek volna tanáraik által gyakorlás végett; de nagy költséggel és fáradsággal szerzett, majd 200 darabra menő állatgyűjteményem most is, szekrények hiányában, a pornak kitéve, a földön hever, előbb enyészendő, mielőtt használtatott volna; a többi gyűjtemények pedig szinte elrejtve fiókokban tartatnak, minthogy mindeddig czélszerű szekrényeik nincsenek.

Nem csuda tehát, ha a leglelkesebb tanár is lassankint lankad, utóbb megúnván a sok könyörgést, minden kedvét elvesztvén, sz. [szent?] hivatása eránt is napról-napra közömbösebbnek találhatik.

Nem hagyhatom szó nélkül azon roppant veszteséget, melyet a kamarai pénztár szenvedett a mesteremberek által túlcsigázott áraiból. Maguktól halottam, hogy majd még egyszer annyit kell kérniök, minthogy pénzüket csak két vagy három év múlva kapják. [...] Ezen nyomasztó állapot megszüntetésére — leginkább pedig a természettan és természetrajz, melyek nemcsak hogy

életbe vágók, de minden más tárgyilagosságot tudományok alapjaik is, illő polczra való emelésükre — következőket vagyok bátor ajánlásként fölhozni:

1^{ör} Ha a szerzetesrendek a gymnasiumokban és akadémiákban továbbra is megtartanák a tanítást, ezen tanárok kiképzésére, a szerzetes előjárók által nagyobb gondot fordítani kívánnék. Azért intézeteikben állíttassék egy külön tanszék a természetrajzból, mely eddig egészen elhanyagoltatott, miszerint a leendő tanárok annak egyes ágait gyakorlatilag tanulhassák. A természettan tanára pedig legalább egy évig utaztassék külföldön, hogy tudományában nagyobb belátást és gyakorlatot szerezhessen magának, mint eddig a szerzetes iskolában, hol mint (mind) a szükséges szerek hiányzanak, mint (mind) a tanárok elegendőképpen ki nem valának képezve; vagy ami még czélszerűbb volna, csak a bölcsészeti után vétessenek föl a növendékek, mert így nyilvános, mindenképpen jól ellátandó iskolában ezen tanokat jobban sajátukká tehetik.

2^{or} Hozassék be a legrövidebb, az eléadandó tárgyakat csak vázlatban foglaló, iskolai könyv; mert így mint (mind) a tanítvány az iskolában figyelemre és jegyzetekre, vagy valamely kimerítőbb könyv olvasására, mint (mind) pedig a tanító bővebb magyarázatra lesz kénytelen elkészülni.

3. Egy tanár több tantárggyal ne terheltesse; mert így lehetetlen lévén mindegyikből egyformán készülnie; a kedveltet bővebben, a többit mintegy futtomban fogja eléadni, mint eddig majdnem általánosan a természetrajzzal és mezőgazdasággal történt.

4. Az akadémiákban lévő könyvtárakra — melyek leginkább jezsuiták után maradt⁴ theologiai, bölcsészeti, történet és nyelvtani codexekből állanak, némely helyen csak holmi ajándékok által szaporítottak, különben pedig egész év által gondosan bezárva tartattak — nagyobb gondot kívánnék fordítani, és bizonyos évpénzzel elláttatni, melyen a tanácsülés határozatából, az intézet szükségai szerint újabb könyvek vásároltatnának; mert a szerzetes tanár, ki rendjétől egy fillért sem kap könyvekre, de tanszéke is ritkán lévén ellátva a szükséges forrásokkal, sokszor magán éppen nem segíthet, sőt szorgalmas tanítványainak sem képes hasznos olvasmányt nyújtani.

Azért czélszerű volna egyszersmind minden akadémiában legalább egy természettani folyóiratot rendesen járattani.

5. Láttassanak el a természettani szertárok nagyobb évpénzzel, ami annál könnyebb lészen, ha a főiskolák száma kisebbittetik. Azon szerek, melyek majdnem minden musaeumban találhatóak, engedtesse által reáliskoláknak, a rosszak pedig, melyek a javítást éppen nem érdemlik, elárverettetvén, a bejött összevegből újak szereztessenek. — Azon 40 pfo (pengőforinton), mely eddig kegyelmesen utalványoztatott, nem sokat mutathatott vagy szerezhett a tanár; pedig gyakorlati tanulmányban csak kísérletek után, látásból tanul leginkább a növendék. Bécsben az ily szertárokra legalább 200 pft költetik évenként, és a tanárok még ezen sommát is keveselik.

Hogy pedig a szertár fölszerelése az álladalom mennél kisebb terhelésével történhessék, legczélszerűbbnek vélném, ha a tanulók, kik úgyis az egész

tanítást eddig ingyen vették, 2–4 fnyi (forintnyi) öszveggel e közcélhoz járulnának.

6. Engedtetsek meg, vagy inkább szólíttassanak föl a természettan tanárai — míg a reáliskolák életbe nem lépnek — vasárnapi népszerű leczkékre. Ezáltal némiképp pótolatni fog az eddig tapasztalt hiány; a legények és mesterek meg fognak győződni ezen tanok szükségéről, új eszmékkel gazdagíthatni; és így befolyásuk által másokat ezen tan kedvelésére és művelésére reábirni.

7. A természetrajz és mezőgazdaság tanítása föltételezi a szükséges gyűjteményeket. Már egy éve, hogy a tanításra legszükségeseb növényekből egy tanúságos gyűjteményt állítottam öszve, mintegy 60 példányt szárítván minden növényből. Ehhez szándékom vala rövid, de kimerítő leírást nyomtatni és Magyarország minden főbb isko(lá)iba elküldeni, hogy így mint (mind) tanároknak, mint (mind) tanítóknak — a rajzoknál mindenesetre czélszerűbb — segédeszközüül szolgáljon; de a zavarok és a költség hiánya miatt e vállalatom kivitelében gátoltattam.

Továbbá mennél általánosabbá tenni kívánván a természetrajz egyik ágát, a fűvészetet, a posonyi ligetben alapját tettem le már múlt évben egy kisedd fűvészkertnek, mely már eddig is, noha csekély tehetségemhez képest, amennyit kívánnék, reá nem fordíthatok, már megnyeré a közönség figyelmét; de az oktatási közügyérség magas pártfogása nélkül csak csekély kezdet fog jövendőre is maradni.

Az ifjúság buzdítására (l. a legszorgalmasabbakat ismertessék meg a tanárok a felsőséggel, hogy könnyebben találhassanak állást a jó képességűek, akiknek nincs pártfogójuk; 2. segélydíjak; 3. nyári tudományos utaztatás; gyűjtemények létrehozása)

Szerény nézeteimet és legjobb szándékból eredő javaslataimat a közoktatási ministerium legmagasb figyelmébe, hathatós pártfogásába egész alázattal ajánlani bátorkodom.

Posony, 1848. Június 5^{én}

Rómer Flóris s. k.
a posonyi kir. akademiában
természettan, természetrajz és mezőgazdaság
ny. r. tanára

VKM, Közoktatási osztály, *Elemi iskolai szakosztály, 1848: 23. kútfő, 8. tétel.*
Eredeti tisztázat, pag. 8.

Jegyzetek

¹ *Rómer Ferenc Flóris* (Pozsony, 1815. ápr. 12. – Nagyvárad, 1889. márc. 8. (18.?). Bencés tanár (1839–), régész, művészettörténész. A pozsonyi akadémia természetrajz tanáráként (1845–) József főhercegnek is tartott előadásokat. – 1848/49-ben az utászkarban harcolt, emiatt 5 évet töltött börtönben. MTA tagja (l. 1860). Az akadémiai kéziratár őre (1861–). A Nemzeti Múzeum régiségtárának őre (1869–). – Az Archeológiai Értesítő szerkesztője (1868–1872),

az Archeológiai Közlemények szerkesztője (1864–1873). *Pallas*, – R – A miniszter felhívásáról lásd: a jelen kötetben közölt 22. számú irat 3. jegyzetét.

² V ö. a miniszter rendeletével a számszerinti osztályozás megszüntetéséről. Ápr. 24. – PH, ápr. 27. (40. sz.) Erről lásd: *Hajdu*, 93.

³ Talán: Tomcsányi Ádám (1755–1831): *Institutiones physicae...* Pars I–III. Pesthina, 1820–21. II. kiadás: 1823–24. *Szinnyei*.

⁴ Értsd: szerzetesrendek feloszlatása, vagyonának elkobzása II. József uralkodása idején; a jezsuitáké 1773-ban volt.

Pap Endre minisztériumi tanácsos nov. 28-án [!] jegyezte fel az iraton: „a tanodák rendezésekor használatni fog” – Rómer beadványát említi: *Hajdu*, 23–24.; *Felkai*, 52.

30.

1848. június 6.

A VÁRALJAI GÖRÖGKATOLIKUS ISKOLA FELÁLLÍTÁSÁNAK NEHÉZSÉGEI

84. 1848.

Nagyon Tisztelt Minister Úr!

Elenyészett Május hó 8^{án} 411. szám alatt fő Kapitányunkhoz, a Váraljai görög egyesült Közönség iskola felállítása iránt kijelentett szándéka nyomán intézett, s e bizottmánynak áttett rendelete következtében az illető járásbéli szolgabíró útján a folyamodott közönség a következők iránt kikérdeztetvén: van-e olyan szabad hely, a lehetőségig a falu közepe táján, melyre a kívánt iskolát építeni lehetne? ha nincs, mi módon s kitől lehetne ilyen szerezni? – Maga a Község azon iskolának felépítését minő anyagszerekkel és közmunkával képes elősegíteni? s ha netalán az állodalom maga tömérdek szükségei miatt illő egész fizetéssel – egy alkalmas értelmes tanítót most egyelőre képes nem lehetne ellátni: maga a község évenkinti fizetéssel, vagy alapítvánnyal, melynek kamatja fordíthatná a tanító fizetésére, minővel láthatná el? Ezekre nézve mi lett legyen az írt község felelete, s nyilatkozata, az a szolgabírónak másolatban ide zárt tudósításából bőven kitetszik.¹ – Világos ebből, hogy a Váraljai község a kérdéses iskola felállításában semmi segedelemmel lenni nem tud, nem képes, hacsak az állam maga nem építteti is, s a tanítót is maga nem látja el kellő fizetéssel; s világos az is, hogy őket e kérelem előmozdítására inkább azon sérelem indította, hogy a kir. fiscustól² templomhelynek cserélt telekről 20 ezüst xrnyi (krajcárnyi) díj követeltetik a Kamarai Ügyvéd által, mint az nyilvánítá mai gyűlésünkben – felsőbbi rendelete nyomán. – A dolog ilyen állásában az illető Fogarasi görög egyesült Püspökkel e tárgy iránt értekezni feleslegesnek találván, tudósításunkat a kérelem s melléklete visszazárása mellett csak Nagyon tisztelt Minister Úrnak kívántuk megtenni; azon hozzáadással, hogy miután az ezen Vidék kebelében létező Kir. fiscusi vagy Kamarai javak mind a Magyar Ministerium hatósága alá estek, a folyamodók által nagyon sérelmesnek találtató 20 xr díj megszüntetése iránt rendelkezni

méltóztatnék. – Kelt N. Somkuton (Nagy-) Június 6^{án} 848^{ba} tartatott Igazgató Választmányi Gyűlésből

Kővár Vidéke közigazgató bizottmánya³

VKM, Közoktatási osztály, *Elemi iskolai szakosztály, 1848: 7. kútfő, 25. tétel.*
Eredeti tisztázat, pag. 2. – V. ö. a 16. számú irattal.

Jegyzetek

¹ A melléklet megvan.

² A kincstár, amelynek uradalmait a Magyar Királyi Kamara hivatalnokai kezelték. A kamarai feladatokat az új Pénzügyminisztérium vette át.

³ A megyét (kerületet) a népképviselőlet alapján történő későbbi rendezésig a megyei tisztikar helyett ideiglenesen vezető testület. V. ö. 1848: XVI. tc.

A VKM júl. 8-án küldte el felkérését a Pénzügyminisztériumnak, hogy tárgyalja a község kérelmét és értesítse az eredményről. (Fogalmazó: Oroszhegyi)

31.

1848. június 8.

**TALMUDI VITATKOZÁSOK A ZSIDÓ ELEMİ TANODÁKBAN –
E MÓDSZERTANI KÉRDÉSRŐL TESZ VÉLEMÉNYES JELENTÉST
A NAGYVÁRADI TANULMÁNYI FŐIGAZGATÓ**

a/

E 219.

Méltóságos báró, vallás s közoktatási minister úr!

A nagyváradi tanulmányi kerületben nem több, mint három rendszeresített zsidó tanoda létezik, Ó-Aradon, Nagyváradon és Szigeten. A királyi helytartó tanácsnak folyó évi böjtmáshó [márc.] 7^{én} 9403. szám alatt kelt rendelménye folytán a talmudi vitatkozásoknak az elemi tanodákban gyakorlatára vonatkozó kérdést főképpen az aradi héber tanodában hivatalkodó Skreinka Lázárral közlöttem, kit alapos tudománya, kitűnő tanítói képessége, s hittanári jelleme által ezen tárgy feletti nyilatkozatra különösen feljogosítottnak véltem.

Meghagytam a nagyváradi elemi tanodák igazgatójának is: hogy ugyanezen tárgyról a helybeli jelesebb héber tanárokat és vallásoktatót, kikkel hivatal szerinti viszonyban áll, hallgassa meg. Magam pedig Oppenheim Dávid temesvári rabbival,¹ ki egészen a vallását illető bűvárkodásoknak él, s e szakbeli mélyebb ismeretei miatt honunk nevezetesb rabbijai közé számítottam, értekeztem.

A nevezett aradi tanítónak, valamint a nagyváradi igazgatónak figyelemre méltó nyilatkozatát eredetikepp ide zárva Méltóságodnak bemutatván, saját nézeteimet következő pontokban van szerencsém mély tisztelettel kifejezni.

Közönségesen elismert igazság az: hogy a talmudi kérdések fejtegetését a gyenge ifiúság tantárgyai közé kár nélkül nem lehet sorozni. Előismeretek, kifejlett s gyakorlott ítélőtehetség, s több segédtudományok kívántatnak ahhoz: hogy a talmudi állítások felfogása, s az életre átvitele helyes legyen, hibákra s balértelemezésekre ne fadjuljon. Maga a talmud azon szabályt foglalja

magában, miszerint legalább 15 éves korú legyen az, ki a talmud ismeretiben búvárkodik. Ezen világos és tudvalévő szabály daczára, hogy jelenleg honunkban a talmudi vitatkozások az elemi tanodákban is előjönnek, azon oknak tulajdonítandó: mert honunkban nincsen a zsidó nemzetnek egyetlenegy felsőbbrendű iskolája sem, melyben hitüknek magasabb ismeretei taníthatnának, s melyben jelesen azok, kik a zsidó vallás tanítására magokat szentelik, és a községek által vallási hirdetőknak s előjáróknak meghivatnak, nyilvános és kellőleg megállapított rendszer mellett képeztetnének. Ilyen intézetben volna tulajdon helye a talmudi tanulmányoknak, s ily intézet hiányában, minthogy azok a nemzeti hit legrégebb hagyományokon alapított, s elmellőzhetlen alkatrészeinek tartatnak, nehogy elhanyagoltassanak, részint az elemi tanodák tárgyai között bármily czélellenileg előadatnak, részint magántanítók által a közfelügyelést kikerülve, s ezáltal sok balhírré s gyanúra anyagot szolgálva terjesztetnek, némelyütt pedig a hittan foglalatához kapcsolva, ennek czime alatt fenntartatnak.

A visszaélés gyökeres orvoslására szintűgy, mint honi zsidó laktársaink vallási s nevelési közérdekeinek emelésére legczélszerűbb volna:

1. Rabbiképző intézetet ezen nemzet legbúzóbb régi óhajtaása szerint állítani, melyben, mint feljebb érintém, képeztetnének, s az illető tanulmányokban gyakoroltatnának azok, kik héber hitsorsosaik tanítói lenni kívánnak. Ezen intézetben nyitattván hely és tulajdon tér a talmud tanításának.²

2. Az ekképp ellátott zsidóság megnyugtatása mellett vagy végképpen lehetne kirekeszteni a talmudi kérdéseket az elemi tanodákból, vagy legfeljebb csak a IV. osztálybeli tanulóknak megengedni.

3. A zsidó hit és erkölcstannak az elemi tanodákban honi anyanyelvekeni előadására készíttessenek, s közelfogadásra emeltessenek alkalmas iskolai könyvek, melyeknek közhasználata, midőn egyrészről a tanulók igyekezetét könnyítné, másrészről arra is egyik hatályos biztosítékul szolgálna: miként a zsidó vallásnak ágazatai semmi olyast nem foglalnak magokban, ami a köztársaság céljaival ellenkezének.

Hazafiúi üdvözlettel!³

Temesváratt június 8^{án} 1848.

Fábry Ignác m. p.
nagyváradai tanulmányi főigazgató

b/
(Melléklet)

Főtisztelendő Igazgató Úr!

Főtisztelendőséged által felsőbbbségi felszólítás következtében a helybeli izr[aelita] reform[ált]⁴ község elébe a nevelést illető felvilágosítás s véleményadás végett kitézött f. hó 8^{án} kelt becses levelében foglalt kérdésekre alulírtaknak, mint az érintett községnek ez ügyben megbízott képviselőinek van szerencsénk felvilágosításunkat s illetőleg véleményünket következőkben összpontosítva hivatalosan előadni.

Ami azon kérdést illeti: „Valljon a helybeli izr(aelita) elemi iskolákban a Talmud taníttatik-e s talmudbeli vitatkozásokkal terheltetnek-e a gyermekek?”, sajnosan kell válaszolnunk, hogy noha a helybeli izraeliták pénzbeli állapota s jövedelmi forrása sokkal szűkebb, semhogy saját erejükből is az áldozatkészség igénybe vétele nélkül a célznak megfelelő intézetet felállíthatná, fenntarthatná s elegendőleg kiképzett tanítókat díjazhatna: valamint csakugyan a létező tanoda nagyjából kegyes alapítványokból, miknek egy része a szegény s árva gyermekek ruháztatására fordítandó, fedeztetik; mindennek ellenére régi idők mostoha hagyományából s a megrögzött balszokások vas hatalmánál fogva a szegénysorsú gyermekek, kik legnagyobb része néhány évi iskoláztatás után iparra, földművelésre, kereskedelemre, katonáskodásra adják magokat, az elkerülhetetlen szükségű elemi tudományok mellett vagy éppen helyett oly tárgyakkal, nevezetesen talmudiakkal terheltetnek, s pedig ily korokban, melyben a felnevekedett s papi pályára készülő egyéneknek szükséges s csak általuk művelhető Talmudbeli tudomány szövevényének felfogására s annak aknáiban gyümölcsöző beavatkozásra egyenest tehetetlenek és képtelenek: amellett pedig, azonkívül hogy az életre való tanokat elhanyagolniok kell, azon tant, melyet a balfelfogás szerint a Talmudnak pótolnia kellene, értjük a vallásoktatást, nemcsak hogy nem pótolja, de tökéletesen ki is szorítja, ami természetesen a nevelékek egész életére káros hatású; a gyermekeknek testi ereje s természetes kifejlődése gátoltatik; az ifjú szellem vidámsága s elevensége elfojtatik, s sötétkomor merengésre való hajlamot, mely zsidókat feltűnően jellemez, a gyöngéd szívbe ültetik azon a Talmudban előforduló s lelki erejüket túlfeszítő tantárgyak.

Ezeknél fogva felekezetünk érdekében s a nevelékek jövőbeli sorsuk figyelembe vételével véleményünk oda járul, hogy legcélszerűbb volna az elemi iskolákból a talmudstudiumot egészen elmellőzni, az ezáltal időnyereményen kívül, mely az életre kívántató elemi tanok jobb művelésére fordíthatatnék, egy testben erősebb, bátrabb s férfiasabb nemzedék képezetethetnék. Ellenben a Talmud rendszeres s célszerű oktatására a vele természetesen összekapcsolt egyéb tudományok, mint keleti nyelvek, általában a nyelvészet, régiségtan, történet- s philosophiai tanok, mik a papságra készülőnek tárgyait teszi, szükségesek lévén, egy központi papnöveldének létrehozása s mielőbbi életbeléptetése felekezetünk legfőbb érdekében lenni, erős meggyőződésünk: s ily intézet alapítását a községek lelkesedésétől s atyai kormányunk készséges gyámolításától epedve reményljük.

A vallásoktatásra nézve, melyre egynéhány korszerűleg kiművelt papokkal ellátott községet kivéve, általában csekély gond fordíttatik, minthogy annak üdvös előadására a papok leginkább hivatvák, valamint ez vallásunk szellemében egyedüli feladatuk, a keresztény felekezeteknél létező rendeletekhez képest, a papok egy zsidó synoduson kidolgozandó cáté s bibliai historia előadására szorítandók, a községek pedig oda utasítandók volnának, hogy a papok felfogása alkalmával a többi tehetségeken kívül a paedagogiai műveltségre is irányozzák figyelmüket.

Ezekben előadván nézeteinket s a nevelés fogyatkozásait s azoknak mielőbbi orvosoltatását biztos reménnyel óhajtva s bevárva, hivatalos buzgó készségünket Főtisztelendőségednek továbbra is felajánljuk.

Nagyvárad, Május 9^{én} 1848.

A helybeli izr(aelita) reform(ált) község kiküldöttei
Rokonstáin Lipót m. k.
tanító s hitszónok⁵
Friedmann Sándor jogász

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 13. kútfő, 8. tétel. Eredeti tisztázat és melléklete (eredeti tisztázat), pag. 4.

Jegyzetek

¹ *Oppenheim Hirsch Dávid* (1794–1859) temesvári főrabbi. Egyik legkitűnőbb ortodox rabbi, aki nem volt ellene a mérsékelt haladásnak. Teológiai, irodalmi művei vannak. – Zs. – II. 663.

² Csak 1877-ben jött létre. – R –

³ A VKM a többi tankerületi jelentés beérkeztéig ad acta tette. Itt található pl. a kassai, budai, győri kerületi jelentés is, 6., 5., 12. tétel.

⁴ Minden bizonnyal az „izraelita reformált” rövidítése. Nem azonos a neológ-gal, ami később létrejött elnevezés. (v. ö. – R –; előfordul az elnevezés pl. *Közlöny*, 1849/ 141. sz. 525. pag.)

⁵ *Rokonstein Leopold* rabbi és író (sz. Szentesen). 1841-ben jelent meg „Zsidó hit- és erkölcsstan”-a. – Zs – II. 749.

32.

1848. június 10.

AZ ORTODOX (GÖRÖGKELETI) ISKOLÁK FŐFELÜGYELŐJE IDEIGLENES INTÉZKEDÉSEKET JAVASOL A TÖRVÉNY RENDELKEZÉSEINEK FOGANATOSÍTÁSÁIG

Vallás s Közoktatási Minister Úr!

Joannovits Szilárd Temesi G. n. e. Oskolák tankerületi igazgató¹ folyamodványát – mely szerint a most említett tanodai akadályokat s hiányokat orvosoltatni kéri, s mely f. e. 1063^{ik} sz. alatti Ministeri rendelet következtiben nekem a fennforgó körülményekről véleményes értesítés végett áttétetett, annak ide [...] alatti visszacsatlása mellett van szerencsém e következőket előterjeszteni.

Hogy mindaz, mit a nevezett igazgató [...] felhoz, tényleg is kétségtelen – és bátor én minden megyei törvényhatóságokat, ahol az említett iskolák léteznek, s a Helytartó Tanácsot is, mind a félévi, mind más részletes felterjesztéseim által a bajorvosoltatás végett kértem, felterjesztéseimre azonban gyökeres ren-

delkezés mindekkorig nem tétetett; – miért is reám nézve más nem maradt hátra, mint szinte ugyanezen felterjesztéseimet alkalmilag ismételni, és a kerületi igazgatókat oda utasítani, hogy az illető törvényhatóságoknál e részben elégtételt kieszközölni igyekezzenek.

De mivel 1847/8^{án} hozott 20^{ik} törvénycikk 3^{ik} §^{ban}2 az foglaltatnék, miszerint vallásombeli tanodáink szükségai jövendőben az állodalomtól fedeztessenek, ezért, még ez Ministerileg tárgyalatnék, és a legközelebbi országgyűlésen elhatározatnék, e tekintetben jelenleg semmi újításokat tenni, hanem a folyamodó kerületi igazgatónak meghagyatni vélném: hogy ő azon esetben, ha a [...] folyamodványaiban felhozott hijánokat és hibákat egy, vagy más helyen tapasztaland, ezeket azonnal különlegíttesse, s a Megyei vagy más illető törvényhatóságnak orvosoltatás végett [...] előterjessze, és a várt következmény megghiúsulta esetében a tárgyat körülményleg kimerítetten nékem a Ministeri rendelmény kieszközléseül általszolgáltassa: – vagy pedig, minden Megyei s más illető hatóságoknak, hol vallásombeli iskolák találtatnak, Ministeri hatalomnál fogva meghagyatni vélném: hogy a legközelebbi országgyűlés intézkedéseig is

a/ az iskolai épületek kellő épségükben fenntartassanak, romladozók javíttassanak, és szükséges szerekkel elláttassanak; hogy

b/ az iskolai terem, padok, táblák, asztal, kréta és szivaccsal s könyvekkel, tűzifával vagy szalmával elláttassék;

c/ mind fiú, mind leány gyermekek 6^{ik} évüktől 12^{kig} szorgalmasan és folytonosan iskolabani jártatása a szülőknek szorosán meghagyassék; s hogy végre

d/ a tanító fizetése s járandósága az eddigi szokás vagy szerződés szerint úgy készpénzben, mint természetben pontosan és kellő minőségben kiszolgáltatni rendeltessék.

Pesten 1848^{iki} Június 10^{kén}

a G. n. e. iskolák főfelügyelőji
Gyurkovich Jenő³

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 7. kútfő, 18. tétel.
Eredeti tisztázat, pag. 2.

Jegyzetek

¹ Joannovits Szilárd Krassó megyei táblabíró, hites ügyvéd, aradi váltótörvényszéki jegyző, temesi gör. n. e. kerületi helyettes igazgató. *Schematismus*.

² Az 1848: XX. tc. 3. §: „Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségai közálladalmi költségek által fedeztessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a ministerium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elibe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.”

³ Gyurkovich Jenő kir. tanácsos, a gör. n. e. nemzeti iskolák főfelügyelője, zombori és aradi tanítóképző-intézetek igazgatója, ugyanazon iskolák köz- és magánalapítványaira ügyelő választmány elnöke, több megye táblabírája. *Uo.*

A minisztérium válasza: amíg az idézett törvény valóságosan életbe lépne, egyes esetekben intézkedjék. Fogalmazó Dorner. Jún. 21.

1848. június 12.

**VÉLEMÉNY KERESKEDELMI TANODA
MEGNYITÁSÁRÓL ARADON**

E. 221.

Méltóságos báró, vallás s közoktatási minister úr!

Folyó évi ápril 4^{én} 12.800 helytartó tanácsi szám alatt kelt rendelet mellett véleményes értesítés végett közöltetett velem Rotter János Arad város tanácsa által felterjesztett [...] folyamodványa: melyben ezen, jelenleg a pesti kereskedelmi tanintézet¹ tanítója engedményért könyörög hasonló intézetet Arad városában felállítani szándékolván.

Részletesen s tárgyadatottsággal készült, s előadott terve magában foglal:

a/ egy vasárnapi tanodát, melyben a kereskedésre képzendő nevendékek ünnep- és vasárnapokon czélszerűleg meghatározandó órákban, s három évi folyamra felosztva taníttatnának életnemükhöz megkívánt ismeretekben, jelenen: szép és helyes írásban, hallás után is, magyar és német nyelvbeli írásmódban, könyvvitelben, váltó és kereskedelmi jogban. Ezen vasárnapi tanoda ügyét [...] egészen magáévá tévén a helybeli kereskedői társulat, annak létesítésére a vállalkozó Rotter Jánosnak három évre szabad szállást, tanteremet, ennek czélszerű felszerelésével együtt, és 100 pengő forintnyi évi díjt biztosított.

b/ Az említett terv kiterjedne egy, a pestihez hasonló kereskedelmi iskola felállítására, melyben naponként két évi folyamatban előadattatnak a kereskedelmi tanulmányok. [...] Mivel pedig Aradon mindeddig csak három osztályú elemi tanoda létezik, a vállalkozó terve szerint a kereskedelmi tanulmányokat megelőzné, egy, vagy ha a szükség úgy hozná magával, két évi előkészítő oktatás, mely nem csupán a kereskedést, de bármely ipart és mesterséget űző közeletre vonatkoznék, s ennél fogva eme oktatás

c/ némileg s ideiglen kipótolná Arad városában a IV. elemi osztály hiányát. Ideiglen mondám, mert eziránt e város tanácsa ismétleg felszólíttatván a tanulmányi főigazgatóság által, [...] válaszában azon biztatást nyilvánítja: miszerint általa a város közérdekével s haladásával elválaszthatlanul összekapcsolt, s az ipart s kézi mesterségeket elősegítő IV. osztály felállítása illető felsőbb helyre már fel volna terjesztve, s avégetti szükséges költség engedményezése szorgalmazva, miben, ha amint kételkedni nem lehet, kedvező határozat keletkezik, Rotter Jánosnak ezen előkészítő oktatást célzó intézete annál inkább fölöslegessé válnék, minthogy összehasonlítván az ebben kitűzött tantárgyakat azokkal, melyeket az elemi tanodák szabályainak 25. és 26. szakasza a IV. osztályra kijelöl,² világosan kitűnik: miként Rotter János csupán a kereskedésre szánt nevendékeket tartotta szemel előtt, s azon tantárgyakat, melyek ezeknek nem, egyéb közeletbeli kézimesterségeket gyakorlóknak pedig igen is hasznosak, mint: népszerű mértan, polgári építészet, eróműtan, vagy, melyeket ő a szoros kereskedelmi tanoda osztályaira fenntart, mint a számtan felsőbbrendű fejezetei, [...] tervében kihagyta.

Az előkészítő osztályban, valamint a szoros kereskedelmi I. évi osztálybani oktatás hetenként 30 órára, s eképp egy szünköznapot leszámítván, naponkint hat órára; a II. évi kereskedelmi osztályban pedig 7 órára terveztetik.

A [...] tanulók [...] méltányos díjfizetésre lennének kötelezendők, melyből mind a vállalkozó, mind az általa fogadandó segédtanítók fáradozásuk jutalmát, s élelmüket nyernék, s a tanintézet költségei fedeztetnének.

d/ [...] tervébe felvett Rotter János még egy oly nevelőintézetet is, melyben a vidékről jött nevendékek czélszerű ellátás s örökös alá helyezve [...] s a közönséges oktatás által más nevendékekkel egyetemben a kereskedelmi pályára képeztetnének. [...]

A vállalkozó [...] bizonyoságlevelei szerint Morvában született ugyan, de teljes elbocsáttatásánál fogva Pesten honosított, s nemcsak a brünni, hanem budai tanítóképző intézetben is jeles előmenet által kiképzett, s köztanítói hivatalra feljogosított, s a magyar nyelvben tökéletesen jártas egyén, ki 1835. év óta folyvást honunkban tanítói hivatalt több helyeken viselt, s mindenütt ügyességét, szorgalmát s feddhetetlen erkölcsiségét ajánló bizonyítványokat érdemlett.

Mindezekre tekintve Rotter Jánosnak az általa szándéklott, s az Arad városi tanács és kereskedelmi társulat által méltán óhajtott kereskedelmi tanintézetnek felállítását terve egész kiterjedésében, azonban ezen igénytelen észrevételek mellett tartom megengedhetendőnek:

1. A vasárnapi tanodában az 1846. évi 4545. szám alatti rendelmény szerint a reggeli 9 órától 19^{ig} tartandó tanítás közben egy óra a katolikus nevendékekre nézve a hit és erkölcstanra, és szentírás magyarázatára fordíttassék.

2. Nemkülönbén a kereskedelmi iskolában kétség kívül a tanulók mind oly korúak lévén, hogy a hit s erkölcstani oktatást náluk bevégezttnek nem lehet tekinteni; annak üdvös folytatására hetenkint 2 óra mindegyik osztályban jeleltessék ki, mely alatt a megbizandó vallásoktató szintűgy oktassa a hittanra az intézetbeli tanulókat, valamint maga a vállalkozó is a neveldejében lévő ifiakat kívánja abban oktattatni.

3. Ezen egész tanintézet rendeltessék a helybeli elemi tanodák igazgatójának rendszeres felvigyázása alá, ki azt időnként tekintse meg, belső rendjére és fegyelmére ügyeljen, a félévi vizsgálatokra jelenjen meg, s a tanintézet állapotról szokott értesítvényt a főigazgatóság útján terjessze fel.

4. A helybeli igazgató tudtával és beleegyezésével történjék a segédtanítók felfogadása, megkivántatván tőlük: hogy képzőintézetben próbatét után tanításra alkalmasaknak ismerve, s feljogosítva, és erkölcsi tekintetben kifogás nélküliek legyenek.

5. A naponta folytonos 6 vagy 7 órányi oktatás mind a tanulók unalmára, mind a tanítók alig elviselhető terhükre leendvén, annak ideje naponként legfeljebb öt órára szoríttassék.

6. A kereskedelmi tanoda nevendékei által havankint fizetendő tandíj a városi hatóság jóváhagyása mellett állapíttassék meg, s annak tudta s beegyezése nélkül magasabbra ne emeltethessék.

7. A kereskedelmi tanulmányokat megelőző és előkészítő oktatás csak ideiglen engedtessek meg, addig t. i., mígnem a város tanácsa által lakosai között az ipar és kézimesterségekbeli ismeretek terjesztésére szorgalmazott, vagy szorgalmazandó rendszeres IV. elemi osztály, mint közhasználatú s állandó intézet életbe léptettetik, mívegett a tanácsnak [...] nyilatkozata felsőbb figyelembe ajánltatik. Temesváratt június 12^{én} 1848.

Fábry Ignác m. pag.
nagyvárad tanu[m]lány[i] főigazgató

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 17. kútfő, 19. tétel. Eredeti tisztázat, pag. 3.

Jegyzetek

¹ 1830-ban létesült az „első mindennapos kereskedelmi szakiskola” Pesten. Ezt több magán-kezdemenyezés követte Budán és vidéken. 1841-ben Hampel József került az első pesti ker. tanoda élére. – *R*, ipari –, „kereskedelmi szakoktatás hazánkban” 444. pag.

² Számтан, mértan, mechanika, természettan, rajzolás, földrajz, magyar-német nyelvtan, fogalmazás, szép- és helyesírás. *Mészáros*, 165.

A VKM az engedélyt ideiglenesen adta meg. Fogalmazó Egedy. Jún. 24.

34.

1848. június 15.

ENGEDÉLY MAGÁN-RAJZISKOLA NYITÁSÁRA PESTEN

A budai tan[kerületi] főigazgatónak

Magda Elek pesti lakos rajziskola nyithatásért folyamodván, önnek folyamodó értesítése és az illető tanodaigazgató kellő utasítása végett, ezennel tudtul adatik: hogy – noha az esedező által készített rajzpéldányok műi tekintetben megvizsgáltatván, csak középszerű szakbeli avatottságra mutatnának, mivel azonban a pestvárosi rajziskolák úgy számra, mint elrendezésükre nézve, az annyira hasznos, sőt jelen korban már majdcsaknem elkerülhetlenül szükséges rajzművészet igényeit ki nem elégítenék, s ennélfogva az oktatási ügy előmozdítására oly üdvös befolyású vetélkedés szempontjábóli válogathatás a fennforgó körülményekben boldogabb időre lenne halasztandó, – folyamodó Magda Eleknek azon remény alatt: hogy magát szakmányában mindenképp tökéletesíteni törekedendik, kivételesen megengedtetik: miszerint addig, míg az e részben fennforgó szükség pótlásáról annak idején közigazgatási úton kellőleg gondoskodva leend, mint ideiglenes rajzmester Pesten egy – az illető igazgató rendes felügyelése alatt állandó magántanodát nyithasson.

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 8. kútfő, 10. tétel. Eredeti fogalmazvány (Egedy), pag. 1.

1848. június 18.

**REMES FERENC TÁPÉI KÁNTORTANÍTÓ ÉS A KÖZSÉG KÖZÖTTI
VISZÁLY KIVIZSGÁLÁSÁRÓL JELENTÉST TESZ
A NAGYVÁRADI TANULMÁNYI FŐIGAZGATÓ**

E. 229.

Méltóságos báró, vallás s közoktatási minister úr!

Remes Ferencz Csongrád megyei Tápe helységbeli éneklő s oskolatanító ide visszazárt folyamodványa iránt [nincs] Méltóságodnak a csanádi püspök Ó Nagyméltóságához múlthó 19^{én} bocsátott rendelményét: mivel Tápe helysége a váczai egyházmegyéhez, s a nagyváradi tanulmányi kerülethez tartozik, kellő intézkedés végett átvévén, legottan a legközelebbi szegedi kerületbeli elemi tanodák felügyelőjét bízam meg: hogy haladék nélkül a helyszínére kimenvén, a helybeli lelkésszel egyetértőleg, a községet az említett tanító iránt kímélőbb s méltányosabb bánásmódra bírni, s arról meggyőzni igyekezzék: mennyire mind a község érdeke, mind a jó rend, mind a legújabb törvények által nyert magasztos jogok s jótétemények jólelkű elismerése megkívánják: hogy az erőhatalmaskodással a község hagyjon fel, álnok bujtogatókra ne hallgasson, s ha netalán valódi panasza volna tanítója ellen, azt maga útján a törvényes előjáráság elébe terjessze.

Ezen kiküldés eredményéül tett, s ide [...] mellékelt [nincs] jelentés szerint a nyugtalanság oka Jancsovics Pál volt, ki múlt évben a szegedi tanítóképző intézetből rossz viselete miatt elutasítottván, Tápén tartózkodott, s ott a tanító ellen a községet bujtogatta, s hogy ennek állomását magáévá tegye, leszállított bér mellett szolgálni ajánlkozott. A helybeli előjárók, s több lakosok véleménye kihallgattatván, panasz s kifogás a tanító ellen nem találtatott, s miután a bujtogató a honvédseregbe beállott, s helyből eltávozott, jelenleg a tanító békében hagyatik, s ha talán a bére iránt ellenszegülést tapasztalna, a tanulmányi előjárói részéről kitelhetőképp pártoltatni, a megyei hatóságnál pedig igazaira nézve törvényes védelmet fog találni. Temesváratt június 18^{án} 1848.

Fábry Ignác

nagyváradi tanulm[ányi] főigazgató

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 33. kútfő, 1. tétel. Eredeti tisztázat, pag. 1.

A minisztérium tudomásul vette; intézkedés nem történt.

1848. június 20.

A FÖLDMŰVELÉS-, IPAR- ÉS KERESKEDELMŰGYI MINISZTERIUM KÖLTSÉGVETÉSÉNEK ÖSSZEÁLLÍTÁSÁHOZ, KÉRDÉSEKET INTÉZ A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUMHOZ AZ IPARISKOLÁKRÓL

1988/295.

A földművelés-, ipar- és kereskedési Ministertől

Minister Úr!

A pénzügyi Ministerium felszólítására, tárczám budgetjének összeállításával foglalkodván; kérem Minister Urat, szíveskedjék a következők felől értesíteni.

Az iparos tanintézetek, minők a műegyetem¹ és ipartanodák, fognak-e azon tanügyi budgetba fölvétetni, melyet Ön az iskolai alapítvány-jószágok és tőkék jövedelmeire alapítand, – vagy az iparosság emelésének, fejlesztésének, sokban, igen sokban még ébresztésének érdekében, nekem s tárczám rovására kellend a statustól segedelmet kérnem?²

Tarthatnak-e továbbá az iparos tanintézetek növendékei valamely és minő arányban igényeket a különféle iskolai ösztöndíjakra, mik már megállapítvák: vagy e részben is külön segélyalapot az országnak kellend-e, s az én fölszólalásomra kijelölnie? –

Az iparosok ízlésének nemesbítése körül kiválólag nagy befolyást kellvén a jól rendezett és fölszerelt rajziskoláknak³ tulajdonítanom? érdekemben van tudni, valljon Ön a rajztanítást hajlandó-e olyannyira pártolni, miszerint ilyenek legalább minden elemi iskola mellett föllállítassanak, jól képzett rajzoktatóval, a szükséges rajzpéldányokkal és mintákkal ellátassanak – s ha igen, nem kellend-e az országnak segélyező hozzájárulását e tekintetben is és nekem kikérnem?

Átalában hivatásomban s kötelességemben levén egyarányt, hogy a gondjaimra bízott iparügynek tanköri előhaladásán is munkálkodjam: szíves bizodalommal hívom föl Önt, Minister Úr méltóztassék *budgetjét, mennyiben az az iparos institutiókra vonatkozik, velem előlegesen közleni*,⁴ miszerint ha az iparosságnak előttem teljes világlatban álló szükségeihez képest netalán még némi kiadást elkerülhetlennek, némi áldozatot ajánlatosnak találnék, eziránti óhajtásaimat Önnel vagy az országgal közölhessem.⁵

Budapesten Június 20-án 1848.

a Minister megbízásából
Trefort Ágoston⁶

VKM, Elnöki, 1848: 321. sz. Eredeti tisztázat, pag. 2.

Jegyzetek

¹ A műegyetem ekkor még csak terv, ill. kívánság volt; helyette a József Ipartanoda (polytechnikum) létezett 1846-tól.

² Az ipartanoda általános helyzetéről lásd: *Zelovich*, passim; itt: a 84. számú iratot, valamint *Fényes* 1847, 78–92. (81. §)

³ A rajziskolai oktatás helyzetére lásd: a jelen kötet 38. számú iratát.

⁴ Egykorú aláhúzás a VKM-ből.

⁵ A költségvetésbe a következőképpen került:

FIKM Ipari osztály: könyvek	150 Ft
utaztatások	1125 Ft
műegyetemi építkezés megkezdésére	50.000 Ft (félévre)
iparköri kísérletek	750 Ft
FIKM Mezőgazdasági (földművelési) osztály	
a szőkehalmi gazdasági intézet segítése	800 Ft
VKM-nél: József Ipartanodára	34.540 Ft
földművelők képzése	1600 Ft

V. ö. *KLÖM XII. 502–504.*

⁶ *Trefort Ágoston* (Homonna, 1817. febr. 6. – Bp. 1888. aug. 22.) Művelődés-politikus, publicista, miniszter (1872–1888), MTA tagja (1. 1841) és 1885-től elnöke. 1848-ban a FIKM államtitkára; szept. 30-án emigrált. – MÉL –

37.

1848. június 20.

A MAGYARORSZÁGI TESTGYAKORLÁS MÚLTJA ÉS JELENE; VÉLEMÉNY A TEENDŐKRŐL A PESTI TESTGYAKORLÓ INTÉZET RÉSZERŐL

Minden nevelési ágak közt Magyarországon legelhanyagoltabb volt mindekkorig a testgyakorlati nevelés. Mert habár voltak is egyesek, kik gyermekeik magánnevelésével a gymnastikai gyakorlatokat házi körben összekötötték, mindazonáltal az ily gyakorlatok is tökéletlenek voltak, távol álltak minden magasabb czéloktól s inkább csak játék s mulatság gyanánt űzetvén, az üdvös eredményt még magokra az illető növendékekre sem teremték meg.

Nem szükség hivatkoznunk az ó- és újabbkor történetére és tekintélyeire, hogy kiemeljük azon roppant hasznot és üdvös eredményeket, melyek — gymnastikai nevelés által — az emberi nemre háramolnak; maga a természet és az élet kezeskedik azokról.

Korunkban, tekintve különösen Magyarország harczias jövőjét, mint nemzetünk fennállhatóságának legszilárdabb biztosítékát, a testgyakorlati nevelés behozatala s rendszerítése — életkérdés.

Hazánkban első nyomára találunk egy magánvállalatú nyilvános gymn(astikai) tanoda felállításának 1819^{dik} évben, melyet Fuchs Keresztély pesti lakos s nagykereskedő — egyike hazánk legbuzgóbb poedagogainak — itt Pesten saját telkén nyitott meg. De ezen csemete-intézet élete csak három évig tartott, mert azt Pest városa hatósága — félvén az akkoron Németországban feltámadt daemagogikus mozgalmaktól¹ s a gymnastikát azon mozgalmak veszedelmes tápszeréül tekintve — betiltott.

Végre 1839^{dik} évben alakult a most is fennálló pesti testgyakorló intézet — különösen Fuchs Keresztély erélyes buzdítására, ki annak alapját néhány 1000 ftnyi [forintnyi] adományozással tevő le. Alakult pedig az intézet hat évre szóló részvények útján, évenként 12 pftjával [pengőforintjával]. A részvényes jogosíva lón a részvényévek alatt évenként egy növendéket ingyen-oktatásra küldhetni. Ez intézetben 9 évi fennállása óta több mint ezer mindkét nembeli ifjúság vett részt a gymn(astikai) oktatásban, s belőle, mint egyszersmind oktatókat képző intézetből, mostig nyolczan léptek ki testgyakorlat-tanítókul: Győr, Poson, Kassa, Eperjes, Losonc, Késmárk, Debreczen és Tata városok számára.

Az intézet ügyeit egy választmány kezeli, s ez eljárásáról a közgyűlésnek számol. A testgyakorlatok tanítója kezdettől óta Clair Ignác.²

Most, midőn a magyar kormánynak gondos intézkedését minden nevelési ág igénybe veszi, — a testgyakorlati nevelésre nézve általánosságban következőket jegyezzük meg:

1. Magyarországnak minden — még legkisebb tanodáiba is behozassék a testgyakorlati nevelés, nyári és téli hónapokon át egyaránt.

2. Legyen Pesten egy középponti főtanoda, melyben különösen gymn(astikai) tanítók képeztesse, alkalmazandók hazaszerte.

3. Jövőre nézve a tanítókat képző intézetektől megkívántassék, hogy a belőlök kilépendő egyének gymnastikai képzettséggel bírjanak.

4. A gymnastika különösen Pesten s Magyarország minden népesebb városaiban gyakoroltassék egész terjedelmében. A gyakorlatokban tehát ne csak 10–12 éves növendékek részesüljenek, hanem részesülhessenek felserdült ifjak, férfiak, hajadonok s nők is. A teljes értelemben vett gymnastikai neveléshez pedig számítjuk a közönséges erőgyakorlatokon, testhajlongásokon, mászásán sat. fölül a fegyverforgatást, a vívást, a lovaglást, az evezést (Wettrudern), az úszást, a tánczolást sat. —

5. Állíttassék fel vagy Pesten külön, vagy a nevelési minisztérium illető osztályában egy igazgatóság, a magyarhoni gymn(astikai) nevelés érdekét képviselő.³

Kelt Pesten Jún. 20-án 1848.

a választmány megbízásából közli
Vereby József mint
a pesti testgyakorló intézet titoknoka

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 16. kútfő, 2. tétel.
Eredeti tisztázat, pag. 2.

¹ A napóleoni háborúk után német területen elterjedt diák-mozgalmakra (Burschenschaft) céloz: nincs német egység, ugyanakkor feltámadt a német érület. – R –

² *Clair Ignác* (Milánó, 1794. aug. 2., – R – szerint: Saint-Jean-de Moireu/ Fr. 1792. – Pest, 1866. okt. 4.) Francia származású tornatanár és vívómester. Résztvett a napóleoni hadjáratokban. – 1826-ban Pestre költözött és magán-testgyakorló iskolát nyitott. Nálunk a rendszeres tornázás megalapítója. Intézete 1839-ben részvénytársasággá alakult és 1866-ig működött. Elnevezései: Pesti Gymnastikai Rt., Pesti Nemzeti Testgyakorló Egylet, Pesti Testgyakorló Egylet, Pester Gymnastische Schule. – MEL –. – R – szerint: Nyilvános torna-intézet, majd Pesti Torna-Egylet (1865), majd Nemzeti Torna-Egylet.

³ Vereby beadványát részben közli: *Földes Éva – Kun László – Kutassi László*: A magyar testnevelés és sport története. Bp. 1982. 123–124. – E témához lásd: uo. „Törekvések a polgári nemzeti testkultúra alapjainak lerakására (1790–1848)” 93–122.; „A testnevelés és a sport a honvédelmi nevelés szolgálatában (1848–1849)” 122–125. A beadványról lásd még: *Hajdu*, 181–182.; *Felkai*, 59.

A minisztérium semmi intézkedést nem foganatosított, nem is válaszolt.

38.

1848. június 23.

VIZSGÁLATI JELENTÉS A PESTI ELEMI RAJZISKOLÁRÓL

a/

Alólírt Landau Lenárd úr Pest városa elemi rajzitanítónak a Közoktatás Ministeréhez intézett folyamodványát, mellékletekkel együtt átvévén: Kráczson Mihály úr, pesti kir. József Ipartanodák Igazgatója által 123 száma alatt kelt hivatalos felszólítása következtében arra lévén utasítva: hogy a pesti elemi rajzoskolákat helyszínen megismerlélvén, a tapasztaltakról a folyamodvány minden pontjait illetőleg, kimerítő véleményező jelentést tegyen.

Ennek folytában az alólírt:

A/ Az elemi rajzoskolának jelen állapotát írja le.

B/ A folyamodvány pontjait véleményezi.

C/ Az elemi rajzoskolának minő elrendezéséről adja észrevételeit.

A/ Az elemi rajzoskolának jelen állapota.

Az elemi rajzitanodában van három rajz- s egy kisterem. A tanulók vegyesek: vannak az elemi oskolából, Gymnasiumból, mesterinasok s. a. t.

Van egy rajzitanító s két segéd.

A beírottak száma összesen mintegy 730. Ezek közül 400 vasárnapi s 330 rendes mindennapi tanuló. A rajztermekben az ifiakból szorosán elhelyezve 260-nál több el nem fér. Ennek következtése, hogy jöllehet oly számosan vannak

beírva, a rajzteremek mégis rendszeren felényire sem telvék. Az ifiak magok tudják, hogy mindnyájan el nem férnek, s csak azok jelennek meg, kiknek éppen kedvök van. Eszerint a mesterinasok vásár- s ünnepnapokban alig jelennek meg többször (8-10) szer, holott a czéhek rendelete szerint rendszeren kellene járnok.

Az itt Pesten munkában lévő mesterlegények fel sem vétetnek a fent említett körülmény végett.

A rajz minden szóbeli előadás nélkül történik, a tanító segédjeivel egyenként látogatják a rajzolókat, s előforduló esetekben felvilágosítást adnak. Ezáltal a tanuló rapsodice egy-két tételt hall, amelyet minden bévezetés, összefüggés s kimerítés nélkül fel nem foghatván, gépilegesen másolgatja rajz-előpéldányait, ezáltal inkább kézbeli ügyességet nyer, mint fogalmat a tárgy szerkezetéről (Construction). A rajz minden nemeiből vannak előpéldányok: építészeti, díszítményi, gépi rajzok, virágok, tájtervezetek, tájrajzok (Landschaft), alakok (Figuren).

A sok rajzolók közül vannak, kik öt-hat évig járnak, minekutána nemü [némi] gépileges ügyességet tanúsítanak; egy, a Helytartó Tanácshoz benyújtandó rajzdarab tuscherosásával vagy színezésével évet töltöttek; mindamellett a rajztárgyak szerkesztésére semmi gond sem fordított, és így a kívánt cél el nem volt érve.

Az elemi rajzitanítónak nyilatkozata szerint a rajz-előpéldányok megszerzésére 26 éven át semmi költsége sem volt, tulajdon pénzéből több 3000 forintnál költött. Múlt évben Rottenbiller Lipót úr¹ indítványára a városi hatóság e célra évenként 100 p(engő) forintot ajánlott meg.

Szóval az okszerű rajzra mindedig kevés gond fordított, s czélaránytalanul kezeltetett. Tökéletesen kiképzett szakembereink esmérteiket vagy fáradságos privát szorgalom által vagy külhonban szerezték.

A rajzitanítók többnyire minden elmélet nélküli gépileges rajzolók, többnyire festészek; hogy ezek mesterembereinknek s műiparosainknak megkívántató szakbeli esmérteket gépileges lemásoláson kívül nem adhatnak, nyilvános.

Ez hű képe az elemi rajzitanításnak nemcsak itt Pesten, hanem Magyarországon minden városaiban, ahol még szomorúbb helyzetben van.

Ezen lényegesen segíteni kell. [...]

C/ Az elemi rajzoskolának minő elrendezése

Alólírt a tervezőnek minden pontjaira kimondván meggyőződését s véleményét. Ebből kitetszik, hogy az elemi rajzoskolát oly tágas alapra, mint azt a tervező kívánja átalakítani, nem lehet, mivel a szakbeli geometriai rajz u. m. az ábrázoló mértani, gépészeti, tájtervezeti s építészeti rajz az átalakítandó kir. József-Ipartanodákban a kívánt kiterjedésben s alaposságban fog taníttatni, e célra 5 rendes tanár s annyi segéd terveztetett;

Az iparegyesület a véleményező tudomása szerint a magas Minisztériumhoz szinte pártfogásért folyamodik, ahol a gyakorlati pályán működő iparosok számára minden megkívántató tantárgyak egyesülve leendnek.

Ez pótolhatja némüleg [némileg] a még felállítandó művész accademiát.² A gazda Egyesület is hasonnemü intézetet tervezett, a mezei gazdák számára.

A bányászati Accademia már létezik.³

Az erdészeti s katonai tanintézetek még hiányoznak, de ezeket sem lehet elmellőzni. [...]

Eszerint a véleményezőnek tervezete oda járul, hogy addig, míg a tanodák általános rendezése életbe lépend, az elemi rajztanoda hagyassék meg az elemi oskolánál a 4^{dik} s 5^{dik} osztály számára. Taníttassék ezen osztályokban a projectionalis rajz eleme. – A szabadkézi rajzból a díszítmenyi — virág — s tájrajzok.

Ezen rajz előkészítésül szolgálанд azok számára, kik a gyakorlati életbe lépnek át, – vagy a József-ipartanodák előkészítő osztályába mennek.

A Gymnasium mellé is adassék külön rajztanító, itt szinte taníttassék a projectionalis rajz, a szabadkézi rajzból pedig a virág-táj-s alakrajz (krétával s in aquarell).

Az inasok, mesterlegények s dilettánsok utasíttassanak az iparegyesület-hez, ahol fellelendik mindazon tantárgyakat, amelyekre szükségök leend.

Egyebaránt mély tisztelettel s hódolattal marad. Pesten Június 23-án. 1848 évben.

A közoktatás s cultus Ministerének
kész szolgálja
Juhbal Károly
pesti József-ipartanodai tanár

b/

140.

Vallás és közoktatási Minister Úr!

Folyó hó 17^{ről} 2054. szám alatt kelt, Június 18^{án} érkezett kegyes rendelet mellett, Landau Lenárdnak⁴ a pesti elemi rajztanodára vonatkozó jelentése azon meghagyással közöltetett velem, hogy érintett városi rajztanodát az ipartanodai rajztanító által megvizsgáltatván, ennek a tapasztalandókróli jelentése nyomán, a folyamodványi egyes pontokra — 8 nap alatt — saját véleményem kíséretében kimerítő értesítést adjak.

Mely magas meghagyás következtében a pesti elemi rajztanoda megvizsgálására felszólított Juhbál Károly ipartanodai rajztanárnak jelentését, a közlött irományoknak visszamelléklése mellett, következőkben van szerencsém Minister úrnak bemutatni; miszerint

1^{ör} Landaunak jelentése szerint a Pest városi elemi rajztanodának teremeiben alig lehet 280 növendéket foglalatoskodtatni; holott a jelen tanévben 730 növendék íratta be magát mindamellert, hogy több kézműi testületek, s nevezetesen a közművesek, ásök, kőfaragók nem kötelezik az inasokat rajztanulásra.

2^{ör} A rajzteremek a besorozott tanítványok számához arányban nem lévén, csak azon növendékek rajzolhatnak, kik elég szerencsések valának magoknak helyet foglalni; a valamivel későbben érkezettek kénytelenítettnek a rajztanulást aznap, melyben helyet nem foglalhattak, nélkülözni.

3^{ör} A pesti elemi rajztanodában taníttatik: 1^{ör} vegyes építészeti rajzolás, 2^{ör} gépi rajzolás, 3^{ör} perspectiv rajz, 4er díszítmenyi rajz, 5^{ör} kézműi rajztárgyak, 6^{ör} virágok, 7er tájrajz és festés, 8^{ör} alakrajz és festés.

4er A rajzelsőpéldányok szaporítására a város részéről kirendelt évenkénti 100 pengő (pengő) forint kevesebb, semhogy a hiány ezen átolányból pótolthatnék. Ezen hiányok megszüntetésére kérelmezi Landau tanár, hogy

1^{ör} a rajztanoda láttassék el minél előbb elegendő számú s tágas rajzteremekkel.

2^{or} a rajztanítói személyzet szaporíttassék, s jobban díjaztassék.

3^{or} hogy a különmű rajzok elválasztassanak, s külön-külön tanítók által taníttassanak.

4er a rajzosztályok felügyelésével, az idősb tanár bizassék meg.

5^{ör} az építészeti és szabadkézi rajztanítványok számára ösztöndíjak alapíttassanak azon jelesbek segedelmezésére, kik magok bővebb kimiveltetését Bécsben, Párisban, Rómában kívánnák, – s érdemeseknek találatnának – eszközölni.

Juhbal Károly ipartanodai rajztanár, az elősorolt hiányokat valóknak nyilvánítván, az első pontot illetőleg úgy vélekedik, miszerint a növendékek számához arányított elég számos és tágas rajzteremokről mindenestre gondoskodni kell; ami azonban a rajztanodát illeti, annak építése felfüggesztendő volna a tanintézeteknek, s ezek között a rajztanodáknak czélszerűbb elrendezéséig; – a tanári személyzet szaporítását, s jobb díjazását méltányos igénynek tartja; – a különmű rajzolásnak egymástóli elválasztását czélszerűnek esmeri, de a szakrajzokat a netalán felállítandó különmű tanintézetekbe véli utasítandóknak: – az elválasztott szakbeli rajztanítás felügyelésével nem az öregebb tanítót, hanem a tanodai igazgatót véleményezi megbízandónak; – az indítványozott ösztöndíjazást elemi rajztanodákban czélszerűnek nem tartja; mert ezekben a növendékek magokat oly fokra ki nem képezhetik, miképp őket külföldön sikerrel utaztatni lehetne; – [...]

Ezeket előre bocsájtván, egyéni véleményemet következőkben összpontosítom:

Valamint minden tanintézetek, úgy a rajztanodák is czélt tévesztenek, 1/ ha belszerkezetük hiányos, 2/ ha a tanításra okvetlen megkívántató hely s felszerelési kellékeket nélkülözi, 3/ ha tanári személyzete kevesebb, semhogy az oktatásokban a növendékek mindegyike részesülhetne, – 4/ ha a tanárok díjazása oly csekély, hogy abból a létezés első kellékeit sem fődözhetvén, mellékkereseteket kénytelenek hajhászni, ahelyett, hogy magokat szakjokban bővebben kiképezhetnék. A pesti elemi tanodában ezen lényeges hibák, hiányok a fennérintetteknel fogva mind előfordulnak, ugyanis

1^{ör} Vegyesen taníttatik a rajzolásnak minden neme, sőt még a táj, és alakfestés is; ez fölötte nagy hiba; ez nem elemi rajztanodának, hanem művészi Académiának feladata. Az elemi tanodákhoz fiókosított pesti rajztanodának czélja inkább műipari, mint művészi; ennélfogva csak a műipari rajz nemekre kell szorítkoznia.

Az elemi rajztanodák rendeltetését aképp fogom fel, miszerint feladatuk, hogy

a/ oly ifjak, kik az elemi tanodákból nem ipartanodákba, hanem közvetlen a kézműi pályára lépnek át, már az elemi rajztanodákban megszerezhessék

magoknak azon rajzolási előkészültséget, melyeknek jövőendő életnemökben jó hasznát veszik; továbbá, hogy a vasárnap és ünnepi tanórák alatt a kézműi növendékeknek alkalom szolgáltatassék, magokat a rajzolásban gyakorolni, s bővebben kimivelni.

b/ Feladatuk az elemi rajztanodáknak előképezni azon ifjakat, kik az elemi tanodákból ipartanintézetekbe fognak átlépni.

Ennélfogva a pesti elemi tanodákat aképp vélem elrendezendőknék, hogy a műipari rajzolás nemére szorítkozzanak, nevezetesen

a/ A *szabadkézi rajzból* taníttassék a díszítményi rajz, – virág rajz, táj és térképi rajz.

b/ *Vonalazó rajzolásból* a projectionalis rajz, vegyes építészeti rajz; gépelemek rajzolása. – Juhbál tanárral, ki még az elemi építészeti és géprajzot is az iparegyesülethez vagy pedig az ipartanodákhoz utasítja, egy értelemben nem lehetek, mivel az elemi tanodákat számosb oly ifjak látogatják meg, kiknek az elemi tanodák végezte után alig lehet többé alkalmuk vagy idejük az építészeti és géprajz elemeit tanulhatni; továbbá, mert az ipartanodák az építészeti és géprajzban némü (némi) előismeretet, s ügyességet már feltételeznek. Az elemi tanodák 4^{ik} és 5^{ik} osztályának növendékei, hetenként négy nap, naponként 2. óráig; a kézműi inasok vasárnap és ünnepnapokon szinte 2 óráig köteleztessenek a rajztanodában jelen lenni

2^{or} hogy a pesti elemi rajzteremek száma minél előbb és tetemesen szaporítandó, kétségen kívül helyezi azon körülmény, miképp a vasárnapi ifjak száma 4. – mindennapi növendékeké 3. százat meghalad, midőn a rajzteremekben alig fér meg 260 rajzoló. A Pest városa által építtetni szándéklott rajztanodának terve előttem esmeretlen lévén, az iránt, vajjon az építés felfüggesztendő lenne-é, mint Juhbál indítványozza, addig, míg minden tanintézetek tökéletesen elrendeztetnének, határozott véleményt nem adhatok, minthogy azonban az elemi tanodákkal jövőendőre is kapcsolatban leend a rajztanítás; amennyire a tervben lévő rajztanoda, az elemi tanodák mellett szándékoltatnék építtetni, okát nem látom, miért kellene az építést halogatni; csakhogy arra legyen kellő figyelem, miszerint a rajzosztályok mindegyik számára elegendő, s elég tágas tanteremek építtessenek.

3^{or} Amint már érintém, az oktatás kárával jár, hogy a pesti elemi rajztanodában a szakrajzok elkülönítve nem lévén, minden tanító vegyes rajzolást tanít; igaz ugyan, hogy egy nyilvános rajztanítónak a rajzolás minden nemeiben jártasnak kell lenni, de ritka eset, hogy a rajzolás minden nemeiben oly kiténő legyen, mint egy tanítónak lennie kell; a rajznemeknek elkülönítését, nemcsak teremekre, hanem tanítókra nézve is szükségesnek tartom; a pesti elemi rajztanodában következő rajzosztályok lehetnének:

a/ Virág, táj és térképi rajz.

b/ díszítményi rajz.

c/ gépelemi s építészeti rajz.

Ezen rajznemek mindegyike rendszeresítendő külön-külön 600–800 pengő forint évi díjjal⁵ ellátott tanárra volna bízandó.

4er Midőn egy előadó tanár előadási órájában 100 tanulót is oktathat, a rajztanító, kinek oktatása egyenkénti kiigazítások, útmutatások, felvilágosításokból áll, alig képes 30 tanítványt kielégíteni; s ezért alkalmazatnak minden rajztanodákban a rajztanítók mellé egy-két, sőt több rajzsegédek is; a pesti rajztanoda fennérintett rajztanítói mellé is okvetetlen rajzsegédek lesznek alkalmazandók, kiknek 300–400 forint díjok túlságosnak éppen nem tartathatik. – Pest városa inkább tudja a rajzoktatásnak hasznát, sőt szükségét felfogni, méltányolni, semhogy a czélszerű rajztanodára megkívántató költségeket megtagadná.

5^{ör} Czélszerű rajzpéldányok megszerезhetése, s gyarapítására minden rajzosztály részére legalább 200 forint évi átolány lenne kirendelendő.

Ami Landaunak azon indítványát illeti, miszerint a jelesb növendékeknek külföldrei utazhatására ösztöndíjak alapíttassanak, egyetértek Juhbál tanárral, azon megjegyzéssel azonban, hogy a pesti elemi rajztanodák számára, az indítványozott ösztöndíjak helyett a tanév végével jutalmak lennének a jelesb rajzolóik között kiosztandók, ily jutalmak állhatnának rajzoló szerekből; kézműi rajzolás-gyűjteményekből, könyvekből sat.

Legalázatosabb véleményezésemet azon megjegyzéssel fejezem be, miszerint megfoghatatlan előttem, hogy Landaunak jelentése szerint, éppen a kőművesek, ácsok, kőfaragók, a legfelsőbb szabályrendeletek ellenére, nem kötelezik inasaikat a rajztanulásra; igénytelen véleményem szerint említett kézműi tesztelek a felsőbb rendeletek szigorú megtartására volnának utasítandók, mint-hogy az ő életnemök szükségli leginkább a rajzolást.⁶

Ki egyébiránt Magas Kegyeibe magamat ajánlván, maradok. Kelt Pesten Június 28^{án} 1848.

Minister Úrnak
legalázatosabb szolgálja
Karáchon Mihály m. k.
a kir. Józsefipartanoda Igazgatója

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 8. kútfő, 12. tétel.
Eredeti tisztázatok, pag. 15.

Jegyzetek

¹ Pest polgármestere.

² Erről lásd: a jelen kötetben közölt 8. számú iratot.

³ Selmechányán, 1763-ban, a világon a másodikként létesült. – *R, ipari* – 215.

⁴ *Landau Lénárd* (Pest, 1790. – 1868. dec. 8.) A pesti Landau festőcsalád tagja. A pesti rajztanoda tanára (1821–1850). „Fény- és árnytan” (1843). Művészeti Lexikon. (Szerk. Zádor A. – Genthon I.) Bp. 1967.

⁵ Megfelelt egy minisztériumi fogalmazó díjának; megfelelő fizetésnek tekinthető.

⁶ A VKM válasza a következő volt: „A Közmunka s közlekedési ministernek és Pestváros tanácsának

[...] *Mindkettőnek:*

hogy – miután a rajzművészetnek nemcsak tagadhatlan hasznosságát, hanem kivált jelenkorban majd csaknem elkerülhetlen szükségességét is tekintetbe véve, az elemi iskolák újabb s a jelenkor kívánataihoz idomítandó szerkezete méltó figyelmet igényelne, s ennél fogva az említett rajziskolának a helyszínén szakértő egyének által leendő megvizsgálata szükségesnek mutatkoznék – az említett ministernek:

valamint Pest város tanácsának eziránt mai nap kellő utasítás adatott, úgy tisztelt Minister úr maga részéről is a kormány osztályában foglalkozó építészeti hivatalnokok valamelyikét megbízni, s illetőleg a Pest város tanácsától kiküldendő szakértő egyénnel a kérdéses rajziskolának leendő megtekintésére utasítani, és a tapasztalándókról, folyamodó kérelmezéseinek egyes pontjaira, valamint az ipartanodai rajztanár és igazgató véleményezésére kiterjesztve nyerendő értesítést ide közleni szíveskedjék. [...] 1848. júl. 7. Egedy.

Erről az iratról lásd: *Hajdu*, 112–113, valamint a rajzoktatásról: *Felkai*, 108.

39.

1848. június 27.

AZ EPERJESI GÖRÖGKATOLIKUS PÜSPÖK A MEGYÉJEBELI ISKOLAI ÁLLAPOTOKRÓL SZÓLVA KÜLÖN TANÍTÓKÉPEZDE FELÁLLÍTÁSÁT KÉRI

A Vallás s Közoktatási Minister Úrnak

Kevés részein ez országnak a népnevelés ügye sajnosabb állapotban van, mint az én Megyémben; s különösen ezirányban összpontosult törekvéseimnek sem sikerült azt jobb karba állítani.

Oka annak a népnek kimondhatlan szegénysége, de nem kevésbé iskolák, s minden nevelési eszközök, főképpen alkalmas egyéneknek hiánya, kikre az elemi oktatást bízni lehetne. Létezik ugyan Unghvart néptanító-képezde; de ez alig a nagykiterjedésű Munkácsi megye szükségait fedezni képes. Amellett oly távol az én Megyémtől, hogy tanítói pályára vágyó idevaló ifjak, mint legtöbbször igen szegények, alig rászánják magokat, kiképzésüket oly messzeeső ismeretlen tájékban keresni.

Megyém 191 Plébániákból áll, melyekre, mint a nemsokára elkészítendő összeírás mutatni fogja, könnyen 300 iskola számítható.

Ily jelentékeny szám szükségel egy különös intézetet, melyben kivált most kezdetén, a néptanításra alkalmazandó egyének a haza s egyház igényeinek irányában kellő kiképzést nyerjenek.

Minélfogva Méltóságodat ezennel tisztelettel megkérni bátor vagyok, miszerint intézkedni méltóztatnék, hogy Eperjes Egyházi Megye számára egy különös tanítóképzede állíttassék fel.

Eperjesen Június 27-én 1848.

Gaganetz József
eperjesi püspök

VKM, Közoktatási osztály, *Elemi iskolai szakosztály, 1848: 19. kútfő, 45. tétel. Eredeti tisztaírat, pag. 1.*

A VKM félretette a kérést a tanítóképzők későbbi rendezésével számolva. Júl. 9.

40.

1848. június 27.

**JELENTÉS ÚJSZENTANNA KÖZSÉG ÉS A TANÍTÓ,
ILL. A LELKÉSZ KÖZÖTTI VISZÁLY KIVIZSGÁLÁSÁRÓL
A NAGYVÁRADAI TANULMÁNYI FŐIGAZGATÓ RÉSZÉRŐL**

E 225. 226.

Méltóságos báró, vallás s közoktatási minister úr!

Kötelességemmé tétetett Méltóságod lefolyó hó 2^{án} és 6^{án} 1322. és 1345. számok alatt kelt rendelvénye által: hogy Bortscheller Ádám, volt újszentannai első elemi osztálybeli tanító elmozdításáról Pfeiffer József, ugyanazon helybeli lelkész, igazgató és kerületi felügyelő [...] panaszos folyamodványára vonatkozólag körülményes s kimerítő értesítményemet adjam.

Tulajdon tettem forog itt kérdésben, melynek indokait szintűgy, mint eljárásom modorát következőleg mély tisztelettel terjesztem elő.

Főigazgatói hivatalommal vettem át tárgyalás végett múlt évi mindszenthóban [okt.] mind a szentannai község kérelmét, melyben Bortscheller Ádám tanító iránt bizalmatlanságát s teljes idegenségét kifejezve, tőle mielőbb, s annál inkább megmentetni esengett: hogy ő egy helybeli tanulógyermek megverettése, s erre mihamar következett halála miatt Arad vármegye törvényszékénél bűnvád s vizsgálat alá vettetett; – mind a fennevezett lelkész három rendbeli terjedelmes védiratát, melyeknek czéljok vala Bortscheller Ádám ártatlanságát kitüntetni, s azt hihetővé tenni: hogy az ellene indított vád nem egyéb, mint egy más tanítónak behelyezését előkészítő ármány, s hogy az ellene nyilatkozó idegenséget nem osztja a község, hanem csak egynehány előkelő lakos éleszti. Legbiztosabb kiindulást véltem található azon hivatalos irományokban, melyek a szó alatti tanító ügyét vizsgáló megyei küldöttség által bemutatnak, s azért [...] az aradi főispáni helytartót [adminisztrátor] kértem meg: közölje velem ezen irományokat, vagy ezek alapján Bortschellerről kimondott törvényszéki ítéletet; s ezen lépésemről ugyanakkor a felügyelőt azon utasítás mellett tudósítottam: miszerint minden vigyázattal és eszélyel mind

a községben megnyugvást, és az igazság felderültének bevarását eszközteni, mind pedig azokat, kik talán nem a rend fenntartása, s igazság kiszolgáltatása, hanem a talán megürülendő állomás elfoglalása után vágyódnak, kellőképp visszatartóztatni igyekeztek. [...] bírói ítéletet a főigazgatóságnak megküldötték, s a törvényszéki ítélet nyomán Bortschellernek, noha a vádtól egészen felmentetett, helybeni maradását kivihetetlennek nyilvánítván, miután a törvényszéki választmány őt a községgel ki nem békíthette, s miután maga Bortscheller más állomásra leendő áttételét a törvényszék előtt tett nyilatkozatában óhajtotta, arra kérték a főigazgatóságot: hogy ezen népes községben a felzavart kedélyek lecsillapítására, s több kellemetlenségek kikérülése tekintetéből Bortscheller Szentannáról távolíttatnék el, s más állomásra tétetnék át. [...] aképp [...], hogy Steyer János szentmártoni 1° osztályú tanító Szentannára jöjjön, helyét pedig Bortscheller Ádám, ha a község beleegyezik, foglalja el.

Meg kell jegyezmem: ez azon Steyer János, ki Bortscheller Ádámmal 1846. évben a szentannai tanítóságra pályázott, s kit már akkor édesatyjának helyben 33 év óta feddhetetlen s közönségesen tisztelt tanítónak tekintetéből, hogy öreg atyjának végnapjait ápolja s vigasztalja, a község már akkor mindenképp előtt megkülönböztetni kívánt, de reá nézve a kijelölés Pfeiffer József igazgatónak különös fogásai által aképp ütött ki: hogy abban, ha mégis a próbatét után őáltala szerkezett sorozatot a községtől eredő kijelölésnek lehet mondani, Bortscheller 1° helyet, Steyer pedig 2^{kat} nyert, s az igazgatónak nagyon kitűnő ajánlata mellett a kinevezetés nem ennek, de amannak jutott. [... az igazgató eljárásának részletezése...]

1. Hogy noha az iskolát maga egyedül a község építette, maga költségével, s tetemes áldozattal föltartja, mégis a pályázati próbatét megbírálásához s a kijelölés megállapításához mind a négy helybeli urasági tiszt, a négyezernyi lakosokból álló község részéről pedig szinte négy képviselők bocsáttattak, miáltal az egész község teljesjogú igénylete a négy tisztnek egybehasonlíthatatlanul csekélyebb érdekű akarattal által egyensúlyba tétetvén, az elhatározás tulajdonképp az igazgatóé lett.

2. Ezen kijelölést, melyhez az elemi tanodák rendszabályainak 61. § szerint¹ a községnek csakugyan teljes joga volt, amint feljebb említém, csak próbatét eredményének, nem pedig a község valódi akarattal nyilvánításának kell tekinteni. Márpedig a próbatét eredménye függ ugyan nagyrészt a megvizsgáltnak ügyességétől; ámde függhet az elfoglalt és maga céljait minden áron kivinni törekedő vizsgálónak, a kikérdezőnek befolyásától is mindabban, hogy ennek jól, mind pedig abban: hogy amannak hiányosan üssön ki a próbatét. Ezen okoknál fogva a felügyelő eljárása [...] nem helyeseltetett, s jövő esetekben a község óhajtásának méltányosabb tekintetbe vételére utasított.

[...] a felügyelő [...] a megrendelt állomási cserét megsemmisíteni, s községével folytonos ellenkezésbe megmaradni hitelhetőleg törekedett [...] Bortscheller Ádám hivatalkodását Szentannán karácsonhó végével megszünttettem, megkímélvén azonban őtet azon leverő kénytelenségtől, miszerint vetélytársának helyére szoruljon, ahol egyébképp a község is nem hajlott az ő elfogadására, [...] szabad választást engedtem neki más két megürült tanítói állomás közt,

melyek betöltését az illető községek szabad nevezésemre bízták, s melyeknek egyike a szentannainál nem alábbvaló, a másika pedig ennél jövedelmesebb. Az eképp megürülendő szentannai tanítóság mind ideigleni ellátása, mind rendszeres betöltése iránt pedig a [...] kerületi felügyelőt czélszerű intézkedésre, s csődhirdetésre [pályázat] figyelmeztettem.

Ily kímélő rendelkezésem, mely által Bortschellert kielégíteni, a községet megnyugtani, s jogának szabad gyakorlatára tért nyitni, s a tanügy érdekeit minden tolakodások ellen megóvni kívántam, nem tetszett a felügyelőnek; ő a csődöt ugyan kihirdette, s Bortscheller tanítóságát megszüntette, de midőn helyébe a rendes kinevezésig joga s tisztje szerint helyettes tanítót neveznie kellett, az iskolát bezárta, s közel kétszáz gyermeknek oktatását egy egész hónapra megakadályoztatni, s annyi szüléket újonnan felzúdítani nem átalott; minek következtében január 15^{én} a legzordonabb téli időben hét mértföldnyire a bíró, jegyző, s több esküdtek kíséretében s az egész község küldöttsége gyanánt, mintegy hetven szentannai családtyák jöttek be hozzám Temesvárra, s benyújtván [...] folyamodványukat, végtelen esengések s panaszok mellett kértek: védeném őket lelkészük háborgásaitól, s önkényes hatalmaskodásaitól, ne engedném: hogy nyakukra ő hozzon olyan tanítót, ki egyedül neki tetszik, s hivatalát egyedül néki köszönvén, a lakosokat lenézi, gyermekeikkel szívtelesen bánik sat., ne engedném, hogy a tanító választása tekintetében pártot állítson a lelkész, s a városnak német és egyötöd résznyi magyar lakosai közt egyenetlenség s viszályok magvait szórja, s hivataloskodását továbbá is oly nyomasztóvá s oly gyűlöletessé tegye, hogy más egyház kebelében legyenek kénszerülve menekvést találni.

Amit tiszttem, s ennyi felzúdult, s jólelkű becsületes családfők érdeke s lecsillapítása tőlem megkívánt, hatórányi fáradozás által örömet s oly foganattal vittem véghez: hogy az általam szakaszonként megkérlelt, oktatott, lecsendesített küldöttség fenyegetésül felhozott hithagyási szándokát visszavonta, béketűrést fogadott, s mind az egyházmegyei előjáróság, mind pedig a tanulmányi főigazgatóság iránt őszinte bizodalmat tanúsítva s megelégedve azon ünnepélyes s törvényszerű biztatással, miszerint én a tanító kinevezésében a község elvitázhatlan kijelölési jogát minden akadályok ellen megóvom [...] leveletem, mely által Steyer Jánost a megürült tanszékbe helyettes tanítóképpen behelyeztetni rendelém, a felügyelőhöz vive nyugodtan hazatértek.

Folyó évi január 23^{án} megtörtént csődön nem jelentette magát más, mint Steyer János és még Bortscheller Ádám, kétség kívül azon reménnyel: hogy valamint 1846. évben, úgy most is sikerülend a felügyelő s egyszersmind helybeli igazgatónak [...] védeneczét kitűnő ajánlatú próbatételre felsegíteni, a pályázó társat pedig kérdéseivel úgy megzavarni, hogy mit sem tudni mondathassék. [...]

Múlt hó 19^{ről} érkezett hozzám a vizsgálat eredménye, mely [...] arra ütött ki: hogy maga a felügyelő által készített íven a szolgabíró jelenlétében az összehívott községből Bortscheller mellett csak kettő – Steyer mellett 175 szavazó magát íratta fel, s eképp minden kétség a község kívánata iránt [...] elenyészvén, Steyer János első elemi osztálytanítónak [...] kineveztetett, mi mennyire

háborította fel a felügyelőt, s ellenem mily méltánytalan kifakadásra ingerlette, [...] két rendbeli irata nyilvánítja.

Az úgy megbírálása iránt Pfeiffer József Méltóságod magas ítéletére hivatkozott, s ezt én is a történeteket természetes kifejlésükben s egyszerűen elősorolva, őszinte bizalommal s alázatosan kikérem [...].

Temesváratt, június 27^{én} 1848.

Fábrly Ignác m. p.

nagyváradai tanulm[ányi] főigazgató

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 14. kútfő, 8. tétel. Eredeti tisztázat, pag. 5.

Jegyzet

¹ 61. §: „Az alsó elemi tanodák tanítói, a képző intézetekben ezen hivatalra kimivelt, s rendes próbatétről nyert bizonyítvány s igazgatói oklevél által följogosított, leginkább segédi érdemekkel kitűnő egyénekből a község, vagy különös czim alatt följogosítva a Kegyúr (Patronus), vagy Pártfogó (Protector), Jótévő s Földes úr általi hármias kijelelés útján, a ker[ületi] Fölügyelő ajánlatára, a Főigazgató helybenhagyásával neveztetnek ki. A segédeket a ker. fölügyelő — a község, kegyúr, pártfogó és lelkésszel egyetértésben — tüstént a kiképzett följogosítottakból alkalmazhatja.” *Normalia*, 1845.

...
A VKM válasza: Bortschellert nem lehet visszahelyezni. Fábrly Ignác „ügyes, erélyes és eszélyes” intézkedéseit helybenhagyja. Júl. 14. Oroszhegyi.

41.

1848. június 30.

VÉLEMÉNY TELEKI BLANKA FELÁLLÍTANI SZÁNDÉKOLT LEÁNYNEVELŐ INTÉZETÉRŐL

Tankerületi Főigazgató Úr!¹

Teleky Blanka grófné² által Pesten alakítani szándéklott főbbrangú hölgyek nevelőintézete tárgyában Május hó 5^{ikén} 241. sz. alatt kelt hivatalos levele folytán nevezett grófnét lakában azonnal személyesen meglátogattam, s ott mintegy 6–7 leánygyermeket találtam, ki egy tanító által oktattatott. Eszerint a grófné által célba vett nevelőintézet gyakoroltatván, mind erre, mind annak anyagi és szellemi körülményeiről a grófnét meghallgattam, ki is szóval azt nyilatkoztatá: hogy az intézetében jelenleg létező leánykák rokonainak gyermekei, kik nála lakással és étellel láttatnak el, s számokra felfogadott tanítók által oktattatnak, a többire nézve pedig írásbeli nyilatkozást adni ígért; de ez mindeddig be nem következvén, másképp pedig a kérdésben forgó körül-

ményeiről tudomást magamnak nem szerezhethvén, tovább a vizsgálatot nem folytathattam.

Pesten 1848 évi Június 30^{dikán}.

Vojdisek József
felső elemi tanodák igazgatója

VKM, Közoktatási osztály, *Elemi iskolai szakosztály, 1848: 9. kútfő, 17. tétel.*
Eredeti tisztázat, pag. 1.

Jegyzetek

¹ E jelentést Fogarasi Mihály főigazgató júl. 10-én küldte el a minisztériumnak. Még 1847-es és 1848. ápr. 4-i helytartótanácsi rendelet következtében történt a látogatás. – A VKM tudomásul vette a jelentést, júl. 29. Szőnyi.

² *Teleki Blanka grófnő* (Hosszúfalva, 1806. júl. 5. – Párizs, 1862. okt. 23.) 1846-ban a fővárosban magyar tanítási nyelvű nőnevelési intézetet nyit. Szaktanári rendszert honosított meg. Intézete 1848 végén feloszlott. – MÉL –

42.

1848. július 13.

**A MISKOLCI TANÍTÓKÉPEZDÉNÉL MEGÜRÜLT TANSZÉK
BETÖLTÉSÉRE HIRDETETT PÁLYÁZAT KÉRDÉSEI**

a/

367.

Méltóságos Báró Minister Úr!

A folyó évi Júniushó 3-án 1344^{ik} szám alatt kibocsátott ministeri rendelethez képest a miskolczi képezdénél megürült egyik tanszék szabályszerű betöltendése végett a kassai tankerületi főigazgatóság előtt f. é. Septemberhó 1-én tartandó pályázatot, a kormányzásomra bízott tankerületben szokott módon kihirdetvén; a pesti tanítóképző intézet tanárai által az illető tanulmányok mindenikéből kiszemelt három-három kérdést, melyek külön íveken szerkesztvék, s f. alatti lepecsételt borítékba zárva, ezennel felmutatom.

Méltóságodnak alázatos szolgája
Fogarasi Mihály főigazgató

Pesten Júliushó 13-án 1848.

b/

(Melléklet)

A miskolcz képezdei tanszékre kijelelt tételek B. tanár részéről.¹

Vallástanmód. 1/ Mily elvek szerint kell a vallástanítványokat rendezni? 2/ Szükséges-e az erkölcsi érzelmeket fölgerjeszteni s miképp fogja azt tenni a vallástanító? 3/ Mit kell észrevenni a kérdések s feleleteknél?

Vallási szokások s szertartások magyarázata. 1/ Mi a vallási szokások s szertartásoknak a célja? 2/ Mint kell a vasár- s ünnepnapokat megülni? 3/ Tartozunk-e böjtölni, s hol alapszik e tartozás?

Neveléstudomány. 1/ Szükségesek-e a Képezdek s miért? 2/ Melyek a házi nevelésnek általános szabályai? 3/ Mily erényekre kell különösen szoktatni a gyermekeket?

Ó- s újszövetség. 1/ Miért gyűlölték Józsefet testvérei? 2/ Miképp szabadultak ki az izraeliták az egyiptomi fogságból? 3/ Miképp tért meg sz. Pál apostol?

Szép- s helyesírás. 1/ Mikor kell az írást kezdeni s hogyan? 2/ Melyek a helyesírásnak fő szabályai, s miképp fogja azokat a tanító megismertetni? 3/ Szükséges-e az iratokat kijavítani s hogyan?

Magyar nyelv. 1/ Miért kell az anyanyelvet tanítani, s hogyan lehet legcél- szerűbben azt előadni? 2/ Miképp ismerteti meg a tanító az igét, s kötszót? 3/ Miképp kedveltetni meg a tanító a magyar nyelvet?

Iratokra vezető oktatásmód. 1/ Szükséges-e a kisdedeket az iratok föltevésére vezetni, s mikor? 2/ Mily elvek szolgálnak az iratok föltevésére? 3/ Kell-e azokat kijavítani, s hogyan?

Ember s baromorvoslás. 1/ Miképp kell bánni a megfagyottal, vízbefűt- tlel, villámsújtottal? 2/ Melyek az ásványmérgek s miképp bánhatni az ezek által lett szerencsétlennel? 3/ Mily családok történnek a lóvásárlásnál?

Zimmermann Jakab s. k. képezdei B. tanár

Pest, júl. 4. 1848.

c/

(Melléklet)

I. Általános tanmód.

1/ Mi a tanítás célja és hányféle? 2/ az elvont fogalmakat, egyetemesb ítéleteket: szabályokat, törvényeket, parancsokat sat. miképpen lehet a gyermekekkel fölfogatni? 3/ Mely jutalmak s büntetések célirányosak, melyek nem?

II. Olvasás.

1/ Miképpen kell a gyermekeket a betűkre tanítani, hogy a tanításnak úgynevezett alaki célja is eléressék? 2/ Mely fokozatokat kell a betűfoglalásnál tartani? 3/ Miben álljon az olvasási órára megkívántató előkészület a tanító részéről?

III. Számvetés.

1/ Melyek a fejszámvetés anyagi és szellemi hasznai? 2/ Milyennek legyenek a számvetési föladatok? 3/ Hogyan kell a gyermekeket a számvetési munkálatokra tanítani a köt. előadó tanalak szerint?

IV. Földirat.

1/ Mely kiterjedésben kell a földiratot tanítani? 2/ A tanítás azon elvét: „a tantárgyakat, amennyire lehet, érzékelted” mikor és hogyan lehet itt alkalmaz-

ni? 3/ Olvasás-gyakorlással miképp lehet a földirati ismeretek közlését összekapcsolni?

V. Terményrajz.

1/ Mi módon kedveltetheti meg a tanító a termények vizsgálatát? 2/ *Az Istent és isteni tulajdonokat miképpen lehet a terményekben láthatóvá tenni?* Melyek a nevezetesebb ártalmas (mérges) termények?

VI. Természettan.

1/ Mely babonák uralkodnak leginkább a nép között s hogyan kell azokat általában kiirtani? 2/ *Melyek a jó és rossz hővezető testek, s miért hasznos ezeket ismerni?* 3/ A szivattyús kutak miképp emelik föl a vizet?

VII. Gazdaságtan.

1/ Melyek a gazdasági ismeretek szerzésének módjai általában és különösen? 2/ *Hogyan kell a terméketlen földet javítani?* 3/ A gyümölcsfa-nemesítés fajaziról.

VIII. Kézműtan.

1/ Mely egyéb tantárgyak előadásával lehet kézművek ismertetését s készítmódjának elbeszélését egybekötni? 2/ *Hogyan kell a jó gyertyát készíteni?* 3/ *Az állatországból mely hasznosabb kézművek állíttatnak ki?*

Pest, nyárhó 4. (júl.) 1848.

Márki József m. k.
képezdei tanár

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 19. kútfő, 54. tétel.
Eredeti tisztázat és mellékletei, pag. 4.

Jegyzet

¹ Egykorú aláhúzás piros ceruzával.

43.

(1848. július 21.)

A FELSŐBARANYAI EGYHÁZVIDÉKI REFORMÁTUS TANÍTÓK VÉLEMÉNYE A TANÍTÓK ÜGYÉRŐL ÉS AZ ISKOLÁK ELRENDEZÉSÉRŐL

Tisztelt Vallás s Nevelésügy Minister Úr!

Már-már aggodalom kezdte megszállani kebleinket, hogy az álladalom szellemi kifejlődésének, felemelkedésének legfőbb tényezőinek, az iskoláknak és ezeknek vezetőinek, a tanítóknak ügye háttérbe szorul: midőn egyszer várakozásunknak megfelelőleg olvastuk Méltóságodnak a PH hivatalos rovatában megjelent azon rendeletét,¹ miszerint az Egyházkerületek az iskolák és tanítók állásáról is adjanak felvilágosítást s elrendezéséről terjesszenek elő véleményt.

És ez kedves hatással volt mindnyájunkra, mert úgy vagyunk meggyőződve, hogy ügyünk egyúttal tárgyalás alá vétetvén, az úgy fog elintéztetni, hogy nehéz pályánkról az akadályozó rögök legördítettétvén – azon szabadabban s üdvösebben munkálkodhatunk, s fáradozásunkra biztosb sikert várhatunk. – E nézetből indulva ki, bár felhivatva nem vagyunk — de azért korántsem szerénytelen tolkodásból —, hanem a legtisztább érzéstől indítva — és azon okból is, mert állásunkról aligha adhat másvalaki kimerítő tudósítást — vagyunk bátrak Tisztelt Vallás s Nevelésügyi Miniszter Urat állásunkról felvilágosítani, elrendezéséről igénytelen véleményünket előadni. – A tanítók állása eddig nálunk csak alárendelt, hogy ne mondjuk – szolgai volt. Alá voltak, sőt vannak jelenleg is a tanítók az Egyházvidéki gyűlés (Tractus) önkényes intézkedéseinek (rendelve), egy oly törvényszéknek, melynek tagjai megválasztásába be nem folytak, s melynek — sokszor érdektől félrevezetett bírái — általok felelősség alá nem vonhatók. – Már hogy ezen visszás állapotból minemű visszaélések származhattak, könnyen el lehet gondolni. – Mert ha megtörtént, hogy a tanító lelkészével valamely összeütközésbe jött, s ügyök a gyűlés által felvétellett, gyakran — többször mint nem — megesett, hogy a tanítónak legigazságosabb ügye is lelkésze ellenében megbukott, s büntettetett avagy csak azáltal is, hogy más egyházba rendeltetett. Hogy e részben semmi üdvös reform nem reménylhető, bizonyítja az, mert azon kérelmünk is, miszerint a helybeli Egyházi tanácsnak (presbyterium) tagjaivá lehessünk – megtagadtattott, mert némely lelkész nézete szerint a tanítók még éretlenek, s ez gyámság alatti létüket igényli. –

De általában munkás körében is oly sokféleképp van nyomatva a tanító, hogy éppen nem lehetne csudálni, ha magas hivatalának kellően meg nem tudna felelni. – Mert sok helyeken a tanítósággal a jegyzői hivatal van összekötve, másutt a tanító írnok, s legtöbb helyeken pap is egy személyben. – Különösen ez utóbbi alkalmazás oly gyakori, hogy ha a pap egyházát — bármennyiszer — elhagyja, vagy valamely kedvencz foglalatosságát végzi, vagy vendége érkezik, vagy éppen nincs kedve szószékre lépni, a tanító tartozik mind a vasárnapi, mind a halotti predikálást, mind a köznapi könyörgést saját hivatala mellőzésével elvégezni, különben nem háríthatja el magáról akár a makacssági, akár a tehetetlenségi vádat. – Sőt, nemcsak saját egyházában, de időközben a lelkész halála által megürült egyházakba is a tanítók rendeltetnek az említett papi szolgálatok elvégzésére. És mindez az említett alárendelt állapotból fejlődik, valamint az is, hogy egynémely lelkész elég embertelen a felügyelése alatt levő tanítót éppen szolgai szerepre alkalmazni. Ez azonban csak egyéniségtől függő levén, nem általános, de gyakoribb azon eset, miszerint a lelkész, ha látja, hogy a tanító nálánál nagyobb kedvességet vívott ki magának, nemhogy méltányolná érdemét, sőt elég szívtelen odamunkálni, – hogy a tanító más – habár kisebb jövedelmű egyházba is elrendeltessék; – sőt, ha valamely oknál fogva, már az akár légyen igaz, akár csak kigondolt, – a tanítóra megharagszik, azt azonnal magához vagy egyházi gyűlés eleibe hivatja, s felsőbbbségi jogánál oly bánásmódot gyakorol irányjában, minőt csak szolgáján követhet el, – és aminő csak ott képzelhető, hol a vádló ül bírói székekben. –

Tisztelt Vallás s Nevelésügy Miniszter Úr! Ez és ilyen állása volt eddig nálunk a tanítónak, és midőn azt előadtuk, éppen nem akartunk a papság ellen vádat emelni; előadtuk azt úgy, amint van, tisztán, nagyítás nélkül, kimutatván előre az okot, melyből az említett visszaélések származnak. De nem is általában minden lelkészt illetőleg értendők az említett előterjesztések is, mert vagynak dicséretes kivételek, vagynak lelkészek, kik természetjogellenesnek tartván eddig is a tanítók alárendelt állapotát, azokkal barátilag bántak s társalogak.

A tanítók és iskolák párhuzamos elrendeléséről igénytelen véleményünket pedig következő pontokban vagyunk bátrak előterjeszteni:

1. A tanítók a papi felügyelés, illetőleg papi önkény alól kivételtvén, minden papi szolgálatoktól tehermentesíttessenek.

2. A nevelésügy a vallásügytől különválasztassék, és mint különálló, egy évégre kinevezett külön osztály által igazgattassék.

3. A hazában létező minden iskolákra kerületekre felosztván, mindenik kerületben fiók-osztályok alakíttassanak, melyekben már tanítók is vétessenek fel, s ezen fiók-osztályok ügyeljenek fel az iskolákra, s azoknak épületeire.

4. Az elemi iskolákban a reáltudományok taníttassanak, s a tanulmányok czélszerűleg kidolgozva kinyomattassanak, s minden iskolákba valláskülönbség nélkül bevétessenek.

5. A vallást tanítsa a lelkész, s a tanító legyen a szó teljes értelmében népnevelő.

6. A tanítók illő fizetéssel elláttassanak, hogy anyagi szükségök miatt kötelességöket elmulasztani ne kényteleníttessenek, s az előregedettek fizetés mellett nyugalmaztassanak. És most, midőn ügyünket azon kéréssel tesszük le Méltóságod kezeibe, hogy mostani állásunkat tekintetbe véve, közbenjárásával odamunkálni méltóztassék, miszerint mostani alárendelt állapotunkból kivételtvén — mert csak így felelhetünk meg teljesen felséges hivatásunknak — a véleményünkben kifejtett állásra emeltessünk, magunkat, s minden e hazában létező tanítótársainkat pártfoglalásába ajánlva vagyunk

Tisztelt Vallás és Nevelésügy Miniszter Úrnak

igaz tisztelői

a felsőbaranyai Egyházvidékben

létező ref(ormátus) tanítók

Nagy Antal vaiszlói tanító, Sovár István zalátai-, Varga Péter markóczi-, Kossa Dániel marocsai-, Bagaméri József okorági-, Nyerges Ferencz katádfai-, Csorba Veres Lajos k. peterdi-, Kovács József botykai-, Ódor Ferencz tótkeresztúri-, Horváth Antal terehegyi-, Czakó Sámuel csehi-, Lovas István gordizsai-, Deáky László harasztai-, Szücs Márton bélvárdi-, Kun György iványi-, Nagy István siklósi-, Zákány Mihály kemsei-, Bartha János bogdásai-, N. Szabó István dr(áva) foki-, Füstös István kákicsi-, Bagaméri Benő kiscsányi-, Szekeres Károly büdösfai-, Dúzs Lajos nagypeterdi-, Boncz István nagyvátyi-, Kálmán András harkányi-, Iványos Sámuel szabolcsi-, Paksi Lajos palkonyai-, Botka

András matyi-, Györe Dániel beremendi-, Pap István viszlói-, Vég Sándor gyüdi tanító.²

VKM, Elnöki, iktatatlan. Eredeti tisztázat, pag. 3. Dátum nélkül.

Jegyzetek

¹ PH, 74. sz. (jún. 4.) máj. 12-i rendelet a népiskolák ügyében. – V. ö. a 28., 59., 61. számú jelen kötetben közölt iratokkal

² A neveket egy kéz írta.

Intézkedés nem található. – A beadványról: *Felkai*, 56–57.

44.

1848. július 22. (május 31.)

AZ EGRI TANÍTÓKÉPEZDE TANULMÁNYI TÁRGYAI AZ 1847/48-AS ÉV MÁSODIK FELÉBEN

(Lévai Sándor prépost főkáptalani helyettes 1848. július 22-én felküldi a VKM 1848: 158. sz. rendelete értelmében — kelt máj. 4. — az egri érseki néptanítói képezde első és második évi növendékeiről 1847/48-as iskolai második félévre készített értesítvényt és a tanulmányi tárgyak feljegyzését.)

a/

(1. sz. melléklet)

Jegyzete azon iskolai tárgyaknak, melyeket az egri érseki Képezde növendékei az 1847/48 iskolai Második Félévben tanultak

I. A Hittanból

A/ A Hét Szentségekről, u. m. (úgy mint): a/ Keresztség b/ Bérmálás c/ Oltári Szentség d/ Penitentsiatartás e/ Utolsó Kenet f/ Egyházi Rend és g/ A Házasságról

B/ Az embernek e földi élet utáni állapotjáról. – Jelesen: a/ Az Itéletről b/ Purgatoriumról c/ Mennysorságról d/ Pokolról végre e/ A Szentek tiszteletéről.

II. Bibliai Történetekből

Israel népének viszontagságairól az Egyiptomi fogságtól Krisztus eljöveteleig.

III. Neveléstanból

A/ A Vallásos Nevelésnek elveiről u. m.: a/ A Hitbeni oktatás kezdetéről. b/ A vallásos érzelmek felébresztésének eszközeiről. c/ Az Istenről. d/ Emberről e/ Lelkiismeretről f/ Eredeti bűnről g/ Isteni Kijelentésről h/ Megváltóról i/ Anyaszentegyházról k/ Földi viszontagságokról l/ Jövendő életről

B/ Polgári társaságról. – Nevezetesen a/ Annak keletkezéséről b/ Világi előljárókról c/ Földesurakról d/ Katonáságról e/ Adófizetésről

C/ Erkölcsei Nevelés szabályairól. – Jelesen a/ Erkölcsei Nevelés ismeretéről b/ Természeti elevenségről, s annak ártalmas kicsapongásairól c/ Természeti restségről, s annak kártékony kifolyásairól d/ Természeti jóakaratról e/ Ellen-séges hajlamokról f/ Igazság szeretetéről g/ Hazudságról h/ Rendetlen vágyak-ról – végre i/ Az erényre indító okokról.

D/ Iskolai Fegyelemről – u. m.: a/ A tanítónak tekintélyéről b/ Ígéretekről és Jutalmakról c/ Intések – Dorgálások – és Fenyegetésekről. d/ Iskolai bünte-tésekről

E/ A különböző tanulókkali helyes bánásról, amint: a/ Szülőik állapotjára b/ Nemükre c/ Korukra d/ Testalkatásukra e/ Lelki tehetségeikre f/ Indulataik-ra g/ Viseletükre nézve egymástól különböznek.

IV. Magyar Nyelvtanból

A/ Cselekvő B/ Szenvedő C/ Közép D/ Rendhagyó és Hiányos Igékről To-vábbá az Igehatározókról, Köt- és Indulatszókról.

V. Tanítástánból

A/ Az Olvasásra tanításról, u. m.: a/ A Betűk ismeretéről b/ Betűfogalásról c/ Tagonkénti – Folytonos- és Értelmes Olvasásról

B/ Az Írásrai tanításról, u. m.: a/ Az íráshozói előkészületekről b/ Az írás kezdetéről c/ Helyesírásról d/ Mondogatás utáni írásról c/ Szükséges irományok készítéséről

C/ Az Iskolai tárgyak egyenkénti előadásának módjáról. – Jelesen: a/ Ke-resztény Hittan b/ Bibliái Szent Történetek c/ Magyar Nyelv d/ Földleírás e/ Természettan f/ Lényismeret g/ Gazdaságtan – végre h/ Az egészségtan tanítá-sának módjáról.

VI. A Földleírásból

Magyarországról, amint

a/ Tiszán innen – Tiszán túl

b/ Dunán innen – Dunántúli Kerületekre osztatik.

VII. Számvetésből

A Számvetésnek négy közönséges nemeiről, nevetlen, és megnevezett szá-mokkal; u. m. az Összeadás, Kivonás, Sokszorozás és Elosztásról.

Előadattak Tego Ignác egerm(egyei) áld(ozó) pap neveléstan tanítója és

Pájer Antal egermegyei áld. pap a tanítástan tanítója által

Pünkösöd hava (máj.) 31-én 1848.

b/

(2. sz. melléklet)

Értesítvény az Egri Érseki Képezde Növendékeiről az 1847/8 Iskolai Máso-dik Félévben

(Rovatok:) folyószám; név, születési év és hely; mi Nyelveket és Miként beszél?; Hány iskolát és mily előmenettel végzett? Előmenetel: Hittan, bibliái történetek, neveléstan, tanítástan, magyar nyelvtan, földleírás, számvetés,

ékes/írás, elemi zenészet, gregorián éneklés, gyakorlati zenészet, népszerű egyházi éneklésből, erkölcsi viselete; Észrevételek.

(29 fő) Lipovniczky János Intézet igazgató, Tego, Pájer, Zsasskovszky Ferencz Főegyházi Karigazgató s Zenészeti tanítója Rzdasy László Eger Városa Kántora és a Népes egyházi éneklés mestere [írták alá].

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 10. kútfő, 60. tétel. Eredeti tisztázat és mellékletei. pag. 12.

(Itt csak a tanulmányi tárgyakat közöljük, pag. 2.)

45.

1848. július 27.

OROSZHEGYI JÓZSA¹ A NEVELÉSI SZEMLE² SZERKESZTŐI ÁLLÁSÁRA PÁLYÁZIK

a/

Vallás és közoktatási Minister úr!

Mielőtt a harctérre mennék, működésemet ott is a közügynek szentelendő, nem kerülheté ki figyelmemet Minister úrnak abbeli intézkedése, miszerint a nevelés szakembereinek az irodalomban új működési kört nyitott. Annál örvedetesebb ez, mivel éppen a kormánytól, honnét ezelőtt ügyünk nyomtatott, jön az első mozzanat nevelési ügyünk kifejlesztésére.

Engem pedig, ki régóta minden vágyam és törekvésemet ez ügy előmozdítására áldoztam, annál inkább érdekel, mert tért nyerni remélek, hol bővebb hatással bírva, vágyaimnak mind belösztön, mind süker tekintetében célhoz közelítőleg felelek meg.

Én Minister úrnak a nőnevelési terv kidolgozására ajánlkoztam.³

Most egyéb nézeteim kifejtésére is alkalmat, és szakműködésem hasznosítására módot látok abban, hogy Minister úr a nevelők irodalmi közlönyéül Nevelési Szemlét tervez. Midőn tehát Minister úr a szerkesztőségre pályázatot hirdet, annál illetékesebben vélem magamat jelenthetni, mivel egy vagyok azok közül, kik lelkületüknél fogva szigorú s kedvező körülmények közt nem szünhetnek meg a nevelési ügyet figyelemmel kísérni, érte jelenük fáradalma-it, s jövőjük kecsegtetőbb reményeit föláldozni.

Én a *Nevelési Szemle* szerkesztői állomására következő képességi bizonyítványokkal nyújtom be folyamodásomat:

1. Orvosi tanulmányaimat még 1846/7-ben bevégezvén [!], ezáltal és ez idő alatt alkalmam volt a legmélyebb természeti- s ezekkel kapcsolatos tudományokban magamat kiképezni.

2. Nevelői szakképességem okadatolására: 1843/4-ben fiú-nevelőintézetben voltam segédoktató, azontúl pedig a fővárosi egyik legvirágzóbb leánynövelőintézetben négy évig voltam tanító, illetőleg a nemzetiség- és női hivatásban szellemi irányadó, mint itt./. alatt bizonyítatik.⁴

3. A tiszta nemzeti irányú szabad szellemű nevelés érdekében e hazában én indítottam meg az első közlönnyt. Az ide./. 3 d. alatt mellékeltem *Honleány*

lapok⁵ 3 füzete, negyedik sajtó alatt, és következő 5–6^{ik} füzet, mely vállalatot kimondhatlan viszonytagságok közt 1847 Márciusban akkor indítottam meg, midőn még a Censorum collegium elnöke nekem azt mondhatá: „*hogyan is gondolja ön, nevelési lapot megindítani? hiszen az ifjúságot felvilágosítani nem szabad; ad a kormány iskolai könyveket.*” [...]

4. Itt mutatom be magyar nyelvtanomat,⁶ mit növendékimnek magyarul és németül írtam.///.

5. Ez tanúsítja, hogy a magyar és német nyelvet bírom. Továbbá nyelvészeti tekintetben a szokottakat értem, s helyesírási fogalmaim vannak.

6. Szabadjon hivatkoznom Minister úrnak irodalmi jártasságára; nem melőzhető figyelmét többféle, de kivált a nevelés ügyében nyilvános lapokban gyakori értekezésem.⁷

7. A szerkesztés szövevényeire, s kezelésére nézve gyakorlatomat bizonyítom azzal, hogy a *Jelenkor*-nál⁸ két évig segédszerkesztő voltam.

8. Végre, ha más igények is vétetnének kérdésbe, Minister úr tanácskörzete ismerőim, egyéniségemről tudomásuk van. Valamint nem hallgathatom el, hogy Minister úr Klauzál M(inister) közbitésére, talán tulajdonimról előismerettel bírván, nem kételkedett engem, közoktatási osztályába fogalmazóul besorozni.

Ez okokra támaszkodva hívom fel Minister úr irántami bizalmát a szerkesztőség betöltésére nézve.

Budapest, Júl. 27^{kén} 1848. Oroszhegyi Jósa

b/

./ melléklet (eredeti tisztázat pecséttel, pag. 1./

Bizonyítvány

Alulírtak fölszólíttatván ebbeli nyilatkozatunkra, kötelességünknek tartjuk bizonyosságlevelünket adni: hogy *Oroszhegyi Jósa* úr leánynövelő intézetünkben 1844 Május elsejétől kezdve mint tanulóorvos, később tanulmányai bevégeztével is,¹⁰ egész 1848^{dik} évi Május 1^{sejéig}, összesen négy év folytán, leánynövelő intézetünkben, a magyar nyelv, történet, földleírás és egyéb, a női hivatás körébe tartozó tanulmányok előadásával számos növendékeinknek valódi oktató vezére volt, s intézetünk felvirágoztatására, az irántunk táplált közbizalom ápolására nagy hatással működött, valamint az általunk kiadott „*honleányok lapjai*” szerkesztésében kitűnő szorgalmat, ügyszeretetet és tudományos jártasságot tanúsított.

Kelt Pesten Július 27^{dikén} 1848

(pecsét)

Rösztler Ágnes sk.
Dr. Rösztler Antal m. p.¹¹

c/

///. 3 d. mellékletből:/

Az I. füzet tartalma
Működésünk iránya. Oroszhegyi
Magyarország az én hazám!
Itt nevelt fel édesanyám. (Képmagyarázat)
A Tisza. Petőfi Sándor.

Közlemények az ipargazdaság köréből:

I. Gyapot.
II. Vázlat a selyemtenyésztésről. O. J.

Történeti képek:

I. Szentgyörgyi Cecília.
II. Amarilla. Vasvári Pál.¹²
III. Ilona királynő. Oroszhegyi.
—
Elmefuttatás a virágokról. Kerlési Ákos.
Nemzeti virág. Lisznyay Kálmán.¹³
A Tisza. (Képmagyarázat)

Természettudomány:

A valódi gyöngyről. Oroszhegyi.

Néprege:

Szép Ilonka. Szamosháti Jósa.

Eseménypontok a világtörténet köréből:

I. A barátság gyönyörű példája.
II. Önmegtagadás.
III. Filén testvérek. Vasvári Pál.
Erkölcsei virágok. + + +
Honleány emlékkönyvébe. Oroszhegyi.

A női működés köréből:

Honleányoknak szentelt szünórám. Rösler Ágnes.

Műmelléletek:

Bereghi Bömm Tivadar Bécsben tartózkodó hazánkfia által rajzolt címképeken kívül 1/ Magyarország kisedet térképe. 2/ A Tisza. Tájékpétőfi verséhez. 3/ Nőimunkákhoz mintalap.

d/

///. melléklet/ből hirdetési szöveg/

Megjelent, s a szerzőnél, Rösler Ágnes leánynövelő intézetében, Emich Gusztávnál Pesten, és általa minden hiteles könyvtárúsnál megszerezhető:

MAGYAR NYELVTAN

Magyar és német nyelven.

készítette

OROSZHEGYI JÓSA

Ára díszes borítékban 40 kr. p. p. (pengőkrajcár)

E munka szerzője tapasztalván a női működéskör magyarosodása azon hiányát, miszerint legbuzgóbb honleányink is műszavaikat idegenből kölcsönözni kényszerülnek; szinte fülsértőleg hangzik: nézd csak eme *merkölést*; add ide a *musterbandomat*; tudsz-é *stikölni*; és a *schlingolás*, és száz más szó, melyek legjobb szellemű magyar leányink közt eláradnak, – e nyelvtan fordítási gyakorlatai közt arra irányzám figyelmemet, hogy őket már gyakorlat közben a nőmunkák műszavai magyar hangzataihoz szoktassam; s könyvembe e nemű részint válogatott, részint újdonságokból készült szavakat iktattam. Ilyenek: hímezni: *sticken*; *fodorgallér* das Koller; csipke: die Spitze; *gyérengezés* Lufthaecklerei; *koncsor* Bouillon; *borzfonal* Chenille; korlát (*himzótámla*) di Schranke; *zsinégvászón* Spagatenleinwand; harisnya (*Strinfl*) Strumpf; harisnyaszalag Strumpfband; gyöngytű: Perlnadel; *mintakendő*: Merktüchel; *mintaszalag*: Musterband; [...]

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 23. kútfő, 18. tétel. Eredeti tisztázat, pag. 3.

Jegyzetek

¹ Adatait lásd: a 7. számú iratközlés.

² Nevelési Szemle: Eötvös József Guizot francia közoktatásügyi miniszter példája nyomán vette tervbe a már működő tanítók pedagógiai színvonalának emelése érdekében. A lapnak 1848. júl. 25-én kelt rendelet (Közlöny, júl. 26. 47. sz.) elképzelése szerint 1849. jan. 1-én kellett volna megindulnia, de Eötvösnek ez a terve is csak második minisztersége idején valósult meg. Erről lásd: *Hajdu*, 110–111.; *Felkai*, 109.

³ V. ö. a 7. számú iratközléssel.

⁴ Lásd e szám b/ iratát.

⁵ A cím pontosan: Honleányok könyve közhasznú ismeretek terjesztésére a gyöngéd nőnem körében. Megjelent 3 kötet. – Lásd az I. kötet tartalomjegyzékét: e szám c/ melléklete.

⁶ Ennek hirdetési szövegét lásd: e szám d/ melléklete. Megjelent: 1847.

⁷ Írt a *Regélő*-be, *Életképek*-be, a *Pesti Divatlap*-ba. *Szinnyei*.

⁸ Jelenkor: politikai lap. Szerk. Helmezy Mihály (1832–1848. ápr. 18.) Királyi Pál 1848. jún. 29-ig, amikor megszűnt. – R –

⁹ *Klauzál Gábor* (Pest, 1804. nov. 18. – Szeged, 1866. aug. 3.) Politikus, ügyvéd, 1848-as kereskedelmi miniszter. – MÉL –

¹⁰ A lexikonok szerint diplomáját 1857-ben nyerte le. V. ö. 7. számú irattal.

¹¹ *Rösler (Rösler) Antal* morva orvos. *Szinnyei*. Rösler Ágnesről életrajzi adatokat nem közöl.

¹² *Vasvári Pál* (Tiszabüd, 1826. júl. 14. – Marisel, 1849. júl. 5.) Filozófus, történész. A márciusi ifjak egyik vezére, a román felkelők elleni egyik összecsapásban esett el. 1848–1849-ben előbb a Belügyminisztérium, majd a Pénzügyminisztérium hivatalnok, de mint a Rákóczi-szabadcsapat parancsnoka, sokat volt távol. *F. Kiss*.

¹³ *Lisznyay Kálmán* (1823–1863) költő. *Szinnyey*.

46.

1848. július 28.

AZ ORTODOX (GÖRÖGKELETI) ISKOLÁK ÖSSZEÍRÁSA. SZÁMUK A SZABAD KIRÁLYI VÁROSOKBAN

a/

635.

Tisztelt Minister Úr!

Mielőtt a G. n. e. (görög nem-egyesült) iskolák állapotát kimutató egyetemes összeírásához s illetőleg a rovatos táblák nyomtatásához f. e. 242. s 2338. számok alatti ministeri rendeletek nyomán hozzáfognék, a könnyen előfordulható hijának, rendtelenségek s zavarok mellőzéséül bátorkodom alázatos észrevételeimet következőkben előterjeszteni: [...]

2^{or} A Temesvári Püspökhöz, s ettől ide szivárogtatott f. e. 1327. sz. alatti Ministeri rendeletben említés tételik arról is, hogy ott, hol iskolák nem léteznek, jövődöben felállítandók. És ez utóbbi renDELETEH mellékelt rovatos táblában e körülményről nem tételik említés. Erre nézve egy általános elv megállapítandó: hol G. n. e. Egyház vagyon, ott iskola is, – ha nem léteznek, felállítandó. Ezen elv megállapításával az illető Püspökök oda utasítandók lennének, hogy egyházzal bíró, de iskola nélkül szükölködő községeket kiszemelvén, a Ministeriumnak felterjesszék. Ellenörködésül ugyanezt a kerületi igazgatóknak is kötelességül adandván.

3^{or} Miután a megszüntetett Helytartó Tanácsnak f. e. 153. sz. alatt bemutatott éves értesítés szerint felügyelésem alatt öszvesen 843 iskola vagyon, s ezek közül 90 iskola tót s horváth országban léteznek, utasítást kérek ezen utóbbi iskolákra nézve, minő nyelven szerkesztessenek a szóalatti rovatos táblák?¹ [...]

5^{or} Hogy a kérdelt iskolák összeírása annál hűségesebben, tökéletesebben és a leggyorsabban kieszközöltethessék, alázatos véleményem szerint, azon itt [...] megnevezett Vármegyék s Sz. Kir. Városok, hol G. n. e. iskolák találtatnak, oda utasítandók, mikint a kebelükben lévő községeknak meghagynák: hogy helybeli iskolai igazgató vagy tanítónak az összeírás táblávali megjelenésekor segédkezet nyújtani, közremunkálni, a rovatokat 6 nap alatt betölteni, észrevételeiket feljegyezni s aláírásaikkal s pecséteikkel megerősítve a kerületi igazga-

tónak legott minden késedelem nélkül megküldeni tartozzanak; mert attól tarthatni, hogy illető törvényhatóságok közbejárása nélkül, a rovatok részint a helybeli előljárók, igazgatók s tanítók közömbössége, részint mint politicalai és hatósági jelentőséggel nem bíró helyzetüknél fogva hiteles adatokkali nélkülözése miatt, a kívánt összeírás hiányosan és késedelmesen vitetnék végbe, s ekkint e Ministeri üdvös rendelet minden igyekezet s jó szándék mellett czélt nem érhetne.

Pesten, 848^{ki} Július 28-án.

Gyurkovich Jenő
G. n. e. oskolák Főfelügyelője

b/

(melléklet)

Jegyzéke azon Megyék s Sz. Kir. Városoknak, hol a G. n. e. Nemzeti Tanodák léteznek

<i>Megyék</i>	<i>Sz. Kir. Városok</i>
Arad	Arad
Bács	Buda
Baranya	Eszék
Békés	Fejérvár
Bihar	Károlyvár
Borsod	Pest
Csanád	Szabadka
Csongrád	Szeged
Fehér	Temesvár
Heves	Újvidék
Krassó	Zombor
Nógrád	
Pest	
Posega	
Szerém	
Temes	
Tolna	
Torontál	
Verőcze	
Zágráb	
Zaránd	

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 7. kútfő, 31. tétel.
Eredeti tisztázat és melléklete. pag. 4.

¹ A horvátokhoz a minisztériumok latin nyelven írtak. – „Tótország” Szlavóniát jelentette.

Válasz: az összeírást minél előbb eszközölje. Tisza Kálmán, aug. 7. – Az összeíráásra lásd a 88. számú iratot a jelen kötetben.

47.

1848. július 29.

A TANÍTÓKÉPEZDÉK, AZ ELEMI- ÉS NÉPISKOLÁK ÉVKEZDETÉNEK MEGHATÁROZÁSA

A tan(kerületi) főigazgatóknak (a zágrábit kivéve) és a görög n. e. tanodák főfelügyelőjének

Hogy a képezdétet, melyeken népnevelésünk sarkallik, hazánk s korunk kívánataihoz képest minél előbb átalakíthassam, múlhatlanul szükséges levén e végre mindegyik már fennálló képezde körül a hely színére küldendő biztosaim által szerzenem részletes tudomást mindarról, valami csak ezen intézeteknek szellemi és anyagi fennállását, életmozgalmait, s az azokra segélőleg vagy gátlólag ható körülményeket illeti; ez pedig akkor történhetvén meg legczél-szerűbben, ha kiküldendő biztosaim minden képezdét s az ez mellett megte-kintendő elemi- és népiskolát saját életműködésében, tehát a rendes szorgalom idején gyakoroltatni szokott napontai foglalkozások közt tesznek vizsgálódásuk tárgyává: – ezekhez képest rendelem, miszerint hazánk minden képezdében, nemkülönbén elemi- s népiskolájában. f. e. szeptember első napján a tanítás kezdessék meg, hogy a nevezett intézetek körül így szerezhető tapasztalatok nyomán a szükséges reformnézetek még f. e. november hóban életbe léptethessenek.

Mely intézkedésemről Önt, kellő tudomás, szokott módoni kihirdetés s az illetők utasítása végett, ezennel értesítem.¹

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 19. kútfő, 62. tétel. Eredeti fogalmazvány (Egedy G.), pag. 2.

¹ Ezután következik a szöveg latinul a zágrábi főigazgatónak (v. ö. a 46. számú irattal), majd mellette: „NB. A jelen körülmények között, ezen tárgyban nem kell a Zágrábi főigazgatóhoz írni. Szónyi.” – Lentebb: „a hivatalos közlönyben már közölték.” Lásd: Közlöny, 1848. júl. 26. (47. sz.) – Erről: *Hajdu*, 108. A rendelet végrehajtását a háborús állapotok akadályozták.

1848. július 31.

**HECKENAST GUSZTÁV KÖNYVKIADÓ FELTERJESZTI AZON
KÖNYVEK JEGYZÉKÉT, AMELYEKNEK NYOMATÁSÁRA
— A FELSŐBB- ÉS KÖZÉPISKOLÁK RÉSZÉRE — VÁLLALKOZIK**

a/

Miniszter úr!

Azon nevezetes reformok alkalmával, melyeket Miniszter úr a hazai iskolágyekben kíván behozni, kétségtelen, hogy e behozatalnál főfigyelmét új és jó tankönyvekre is fordítandja. Ez alapból indulva, bátorkodom azon tankönyvek jegyzékét, mely mind a felsőbb, mint a középiskolákba való könyveket tartalmazza, ide csatolva előterjeszteni, s egyszersmind a Miniszter urat megkérni, miszerint ezen jegyzéket méltóztassék figyelmébe venni.

Mínthogy az itt följegyzettekből ekkorig már számos tankönyvek vétettek be mind nyilvános, mind magánintézetekbe; erre nézve azon remény táplál, miszerint — hogy azokból többek legyenek alkalmazva — az országos iskolákban is alkalmaztatni fognak; mely esetben én, mint kiadó, késznek nyilatkozatom magamat a mostani árakat arányszerűleg tetemesen leszállítani.

Miután az előadott ajánlatomnak figyelembevételére kérném a Miniszter urat, ajánlkozom még azon könyveknek, melyeket Miniszter úr kijelölend, vizsgálat végetti előterjesztésére is; egyszersmind bátorkodom könyvnyomdám az újon behozandó tankönyveknek olcsó és jól elkészítésére ajánlani.

Ki is egyébiránt mély tisztelettel maradok

Pesten július 31^{én} 1848.

a Miniszter úrnak
alázatos szolgája
Heckenast Gusztáv
könyvkiadó

b/

(melléklet)

	<i>frt.pp.</i>
I. <i>Gymnasiumok és akademiák számára</i>	
<i>Toepler Th. Ed.</i> német grammatika a tanuló ifjúság számára	1,12
<i>Lemouton János</i> francia nyelvtan új és könnyen megfogható tanításmód szerint különös tekintettel az öntanításra magyarok számára. Harmadik kiadás	1,20
<i>Farkas Elek</i> ¹ legújabb és legtömöttebb magyar-német és német-magyar szókönyv. A magyar nyelv újabb és legújabb alakulását tekintve legjelesebb kútfők után [...]	
Első vagy német-magyar rész	1,12
<i>Fogarasi János</i> ² művelt magyar nyelvtan elemi része. Minden eddigi magyar nyelvtanok kiegészítése s megigazításául született magyarok és más jártasbak számára	3,00

<i>Földrajzi tanítás a tanuló ifjúság számára, sok kérdésekkel és feladatokkal szó s írásbeli megfejtésre.</i>	
I. Térszerinti földrajz. II. Csillagászati és természeti földrajz.	
III. Polgár földrajz. Egy kötetben!	1,00
<i>Kiss Mihály</i> angol nyelvtan, legjobb kútfők után. ³	1,24
<i>Steinacker Gusztáv</i> ⁴ elméleti s gyakorlati német nyelvtan. Második kiadás.	0,40
<i>Latin nyelv elemei. Seidenstückr</i> szerint magyar nyelvhez alkalmazá <i>Némethy Pál</i> . Kézikönyvül a nyelvtani első osztályban. (grammatikai)	0,40
<i>Tooth István</i> Költészettan. Kézikönyvül.	0,30
<i>Kánya Pál</i> számtan ⁵	0,48
<i>Tooth István</i> szavalmányok. Tekintettel a költészeti nemekre jelesb magyar követők után	0,48
<i>Kiss Lajos</i> ⁶ a világ történetei a legrégebb időktől fogva a legújabb korig. Vezérfonalul a történeti oktatásban.	0,48
<i>Szépvári György</i> ⁷ elméleti és gyakorlati útmutatás az olasz nyelv alapos megtanulására.	
Nyilvános és magán oktatási segédkönyvül.	1,00
<i>Tooth István</i> a Rómaiak története ifjak használatára. Második javított kiadás.	0,20
<i>Illés Edvi László Dr.</i> ⁸ Világtörténet a legrégebb időktől a legújabb korig. 2 kötet	1,00
<i>Tooth István</i> a Görögök történetei ifjak használatára	0,20
<i>Latin nyelvtudomány az ifjúság számára</i> 1 ^{ső} rész	0,48
2 ^{dik} rész (szókötés)	0,30
1 ^{ső} és 2 ^{dik} rész Egy kötetben	1,12
<i>Toepler T. E.</i> Theoretisch-praktische Grammatik der ungarischen Sprache. 3. verbesserte und vermehrte Auflage	1,00
 <i>II. Kezdő iskolák számára</i>	
<i>Denzel</i> Vezérlés a szemlélő oktatásra kérdésekben és feleletekben, mely szerint a növendékek a mindennapi élethez tartozó tárgyakkal közelebbről megismertetnek, zsenge elméjükben a képzelő és gondolkozó tehetség ébresztetik és szívökbe a keresztényi főerények első magvai áltatnak, német útmutatása szerint magyarázva	0,24
<i>Galura Bernat</i> a Keresztény jó nevelés útmutatója a nép vallási és erkölcsi nemesbítésére. Fordította Hunyadi Károly	0,36
<i>Gömöry Fridrik</i> ⁹ Szépirást tanító Czélszerű felvilágosításokkal, példányokkal és egy mintalappal népiskolák számára	0,16
<i>Kun Lajos</i> az Ó világ történetei vezérfonalul a legelső történettani oktatásban	0,20
a középkor történetei	0,20

<i>Olvasókönyv</i> Városi és falusi gyermekek számára	0,24
<i>A B C</i> oder erstes Lesebuch für Ungarn und Deutsche	0,24
<i>Engler, Franz</i> ungarisch-deutsche Gespräche, als Denk- und Sprachübungen für das zarte Kindesalter; [...]	0,40
<i>Toepler T. E.</i> Leitfaden zur gründlichen Erlernung der ungarischen Sprache. Zweite verbesserte Auflage.	0,40
<i>Bloch Moritz</i> ¹⁰ ungarischer Unterricht in der Klein-Kinder-Schule, oder Elementar-Kursus der ungarischen Sprachlehre.	0,24

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 10. kútfő, 11. tétel. Eredeti tisztaát és melléklete, pag. 4.

Jegyzetek

¹ *Farkas Elek* földbirtokos Nagykőrösön. *Szinnyei*.

² *Fogarassy János* (1801–1878). Ügyvéd, magánnevelő. István nádor titkára. 1848-ban pénzügyminisztériumi tanácsos, a kereskedelmi bank kormányzója. Czuczor Gergellyel, majd egyedül szerkesztette a 6 kötetes, 1847-ben megjelent akadémiai „A magyar nyelv szótára”-t. *Uo.* – *R* –, *F. Kiss*.

³ *Kiss Mihály* Angol nyelvtan-a 1842-ben jelent meg. *Szinnyei*.

⁴ *Steinacher Gusztáv* (1809–1877) Evangélikus lelkész. *Uo.*

⁵ *Kánya Pál* (1794–1876) Ev. gimnáziumi tanár. István főherceg nádor nevelője. Számítan-a 1848-ban az Olcsó iskolai könyvtár 6. köteteként jelent meg. *Uo.*

⁶ *Kiss Lajos* (1813–1867) A Vay, Szentkirályi családok nevelője, később tanfelügyelő. 1851-től Nagykőrösön; latin, történelem. *Uo.*

⁷ *Szépvári (Bellok) György* tanító Pesten. *Uo.*

⁸ *Edui Illés László* (1813–1877) Orvos; a Császárfürdő orvosa. 1848/49-ben a minisztériumi egészségügyi osztály tagja. 1852–1867 a jászkun kerület főorvosa. Számos értekezés szerzője. *Uo.* *F. Kiss*.

⁹ *Gömöry Frigyes* (1813–1893) Ügyvéd. 1839-ben Kecskeméten telepedett le. Rajz- és szépírási magániskolát nyitott. 1848-tól városi pénztárnok és irodai főnök. *Szinnyei*.

¹⁰ *Bloch (Ballagi) Mór* (1815–1891) Zsidó származású protestáns teológus, nyelvész, szótáríró, az MTA tagja (1840). 1848 előtt a szarvasi ev. gimnázium tanára. Eötvös József a pesti egyetem tanárává akarta kinevezni, de erre nem került sor a harcok miatt. Honvédtiszt, 1849-ben a HM elnöki osztályának titkára. *F. Kiss*.

Heckenast beadványára a minisztérium elutasító választ adott. Aug. 16. –

Heckenast G. (Kassa, 1811. szept. 2. – Pozsony, 1878. ápr. 10.) Nyomdász és könyvkiadó. Kiadói tevékenysége (1832-) főleg a magyar irodalom termésének kiadására irányult. Több, mint 900 magyar nyelvű munkát adott ki. Létrehozta az első kölcsönző könyvtárat (1839). Társult Landerer nyomdással (1840). E céghez fűződik 1848. márc. 15-e nevezetes eseménye: a „Talpra magyar” kinyomtatása a szabad sajtó első termékeként. *Pallas*, – *R* –

(1848 július)

**A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM KÖLTSÉGVETÉSI
TERVÉNEK MELLÉKLETEI AZ ÁLLAM KÖLTSÉGEIRŐL
A NÉPISKOLÁKRA, VALAMINT A NÉPNEVELÉST ILLETŐ
REFORMELKÉPZELÉSEK KÖLTSÉGEIRŐL**

a/

(melléklet)

Az 1848^{ik} évi múlt Országgyűlés XX^{ik} törvénycikk 3. §¹ nyomán keletkezendő egyévi kiadásokról

Az idézett törvénycikk értelmé szerint, hogy minden bevett vallásfelekezetek² egyházi és iskolai szükségei közállodalmi költségek által fedeztessenek: ennek minő arányban szükséges eszközlése tekintetéből, szétküldöttem a hazában azon rovatos táblákat,³ melyeknek kívánt betöltése s kezemhez szolgáltatása után ki fog világlani, mennyi jelenleg hazánkban mind az összes lelkészeknek, mind az összes iskolatanítóknak, részint készpénzben, részint földben és természetnyekben eddig más úton fizetni szokott s ezentúl is az úton remélhető minden fizetése; következésképpen, mennyivel kell a statusnak azon fizetések javításához járulnia avégre, hogy a nevezett törvénycikknek az illető egyének kiálló szükségeihez s a status méltóságához illő legszükségesebb arányban elég tétessék.

A rovatos táblák még be nem érkezvén, az azok nyomán kívánható segéd-összevet pontosan megneveznem lehetlen. De miután lelkészeink és tanítóink legnagyobb része, köztudomásra, minden bírálaton alól rosszul fizettetett ezideig; a nevezett törvénycikk kihirdetése óta pedig számos község, már az eddig általa fizetett lelkészdíjt is megvonta; s a szüléket iskolázó gyermekeikért, tanításdíj czim alatt, tovább is külön fizettetni célirányos nem lenne; azonban kezelésem alatt, sem a Római és Görög Catholicusok elemi iskoláinak, sem a protestans összes iskolák szükségeinek fedezésére semmi tőke nem létezik; mindezen okoknál fogva, hogy az ország a nevezett törvénycikkben adott szavát csak némileg beválthassa, kénytelen vagyok

I. Tisztán a bevett vallásfelekezetek

egyházi szükségeinek pótlására	1,000.000 pfrtot
--------------------------------	------------------

II. Az iskolákra ellenben

	1,500.000 pfrtot
--	------------------

a státustól kérni, azon törvényjavaslatomban indítványozott s mintegy 1,000.000 pfrtra rúgandó öszvegen felül, mellyel akkor segítettnék az iskolaügy, ha minden község összes adóján túl 5 procentet még tanodai szükségre is nyújtana, s ezen arányban lenne köteles teljesíteni azt, mit eddig készpénz, föld s természetnyek adásában teljesített.

Hogy kérésem teljesültével még negyedrészt sem teendjük össze iskoláink irányában, annak, mit jól rendezett nevelés mellett, csupán a népiskolák iránt kötelessége lenne a statusnak tennie; tehát még mindig sok küzdést, kívánni és tennivalót hagyandunk ekkor is hátra iskoláink ügyében a maradéknak, mu-

tatja ezen statisztikai adatokon nyugvó elvitázhatlan igazság, miszerint hazánk 14.670 községe mellett, csak 8821 népiskolát számlálván, többre megyen 5000^{nél} azon községek száma, melyekben iskola nincs, hanem rendre felállítandó lesz, s ez mibe kerül?

Továbbá Magyar- és Erdélyország s a kapcsolt részek lakosait 14,000.000^{ra} tevén kerek számmal, ennyi népesség után a világ statisztikája általános állítása szerint 1/5, tehát 2,800.000 azon egyéneknek száma, kik éltek 5^{ik} évén felül, 14^{ikeén} pedig alól levén, jól rendezett népnevelésű országban a népiskola növendékei közé tartoznak. És így 60 tanítványt számítva egy-egy tanítóra, honunkban minden iskolázható egyén összes taníthatására megkívántatnék 46.666 népiskolai tanító, s minden tanítót, középszámítással csak 200 pfrtal fizetve, lenne a csupa tanítók évenkénti fizetése 9,333.200 pfrt.⁴

B. Eötvös József s. k.

b/

(melléklet)

A magyar népnevelés jobb lábra állíthatása iránt legközelebb teendő intézkedések s az azok által igényelt egyévi költségnek részletes kimutatása

I. A kisdédóvokat képző

s hazánkban egyetlenegy intézetnek a központbani kijavítása végett szükség lenne egy évben 3.000 pfrt

Az országSZerte romláshoz közelítő óvodáknak megmentése s legalább 5 óvodának az erre anyagilag elégtelen községekbeni újonnan felállítása pedig igényelne egy év alatt 6.000

II. Hogy jelen népnevelésünk hiányait s előnyeit az ország külön részeiben feltűnő külön sajátságok szerint legtökéletesebben kiismerhessük, s ennek nyomán részint biztos irányt kapjunk az országSZerte óhajtott népnevelési reform teendőire nézve, részint egy híven és czélszerűen szerkesztett honismét adhassunk az okszerű honszeretetre ezáltal is kitűnőleg vezethető gyermek kezébe: múlhatlanul megkívántatnék hazánkat ahhoz értő Ministeri biztosok által teljesen beutaztatni. Mely czélből egy évnek 9 hónapját számítva úton töltendnek, s 3 külön vallású, de együtt utazandó biztos napidíját s úti költségeit véve kellene 5.000

III. Rosszul képzett, de jelenleg nagy számmal alkalmazott tanítóinkat szükséges lévén tisztársaik közül azok által, kik egyik vagy másik szakban kitűnőbb ügyességűeknek ismertetnek, 3-4 hétig tartandó tanfolyamban képeztetni, s az alkalmazásuk előtt tán nem is élvezett vagy elhanyagolt képzés rossz következtetését ezáltal némileg kijavíttatni: hogy a szomszéd vidékből így egy-egy ügyesebb tanító körébe, néhány napra kellő felügyelés mellett összeharancsolandó gyengébb tanítók együtt maradhatása anyagilag elősegíttessék, s az ezeknek illetőleg képzésével foglalkozó ügyesebbek a status érdekében teendő fáradságukért ne csupán dicsőséggel fizettessenek, evégre fordítandó lenne egy évben Erdélyben s Magyarországon öszvesen 5.000

IV. Hogy pedig az egyesült két országban legkitűnőbb tanítók évenként egyszer, kölcsönös eszmecserélés végett, a hazának más- más részében öszvejhessenek, s a nevelés szent ügye felett sikert biztosító szakismeretök összpontosításával, de anyagi terheltetésök nélkül tanácskozhassanak; sőt közméltánylást nyert ügyességökkel tisztársaiknak is méltó buzdításul szolgálhassanak: óhajtandó e tekintetben, hogy a két ország öszves néptanítói számára legalább 50 ösztöndíj, fejenként 50 pfirt-ban alapíttassék oly módon, hogy hazánk minden külön kerületből valamint Erdélyből is az illető felügyelőség által legkitűnőbbnek nyilvánított tíz-tíz tanító segélytessék ez öszveg által a tanítói Conferentián megjelenhetésre; mely gazdagon kamatozandó tőke e szerint tenne évenként

2.500

Azonban

V. Minden eddig nevezett intézkedés mellett is szükséges lévén ügyesebb néptanítóink számát azon úton is szaporítani, hogy a közelebb jövő időben ugyan évenként legalább 16 egyént a porosz képezdékben képeztessünk: ezen 16 egyén aszerint, mint a Külügy-Ministerium által erről már tudomást szereztem, fejenként 600 pfirt-nál többre nem kerülvén egy év alatt, ezen cél elérésére kívántatik egy évben⁵

9.600

VI. A földmívelők okszerű képzésének eszközölhetésére pedig hasonlóan szükséges lenne legalább 4 egyént Helvetiába a néhai Fellenberg-féle intézetbe küldeni, kiknek Helvetziai drágaság tekintetéből fejenként 800 pfirt-ot adván, egy évben négyőjkért jönne⁶

3.200

VII. Felszámíthatlan hasznot tehetne népnevelésünk ügyében egy nevelési szemle irányú hírlap⁷ is úgy kezeltetve, hogy a vagyontalan néptanítói olvasó közönségtől csupán a nyomtatás és papír mérsékelt árát igyekezzük megkapni, s ezt is csak azért, hogy az éppen ingyenadás által minden becsét el ne veszítse. Eszerint hónaponként 10 ívre terjedő füzet kiadását, és egy ívért 20 pfirt írói díjat feltételezve; a szerkesztőt 1500 pfirt-tal, segédjét 800 pfirt-tal, a szállást, bútorokat, fát sat. 800 pfirt-tal fizetve öszvesen kellene évégre évenként

5.700

VIII. Elkerülhetlen szükség van még rá, hogy évenként legalább 4 külön irányú, a nép és alsóbb iskoláink érdekében írandó, mégpedig, hogy nem mindennapi mű legyen, egyenként 100 arany pályabérrel elsajátítandó munkának közrejövendését kieszközöljük; melyekért öszvesen esik most

2.000

IX. Földtekének, földabroszoknak, s az érzékeltető tanmód egyéb hasonló segédeszközeinek illő különbféleséggel s kellő mennyiségben kiállítása, sőt az ezeket nagy szellemi kárral nélkülözö számtalan szegény iskoláknak azokkal megajándékozhatása is a közelebb ránk jövő s ezen vállalatra nézve első tanévben igényel⁸

6.000

X. Azonban minthogy a szellemi neveléssel anélkül, hogy a testet is párhuzamban nevelniénk, még sem az emberi neveltetésnek, sem hazánk jelen, s jövő szükségeinek eleget nem teszünk, kimaradhatlan népnevelésünkből, hogy a rendszeres testgyakorlatot a lehetőségig minden iskolába bevigyük és annak minden osztályán a nevelési elvek által igényelt fokozatokban, kivált pedig a hon biztos védelmére ügyesen képző modorban keresztül vigyük. E célra törekedve kellene itt Budapesten egy Gymnastikusokat képző intézetet felállí-

tani, melynek szállása, felszerelése 1200 pfrtal fizetendő egy rendes, 800 pfrtjával díjazandó két rendkívüli, s 600 pfrt évi díjt húzó négy segédtanítója öszvesen kívánna egy évben⁹ 8.000

XI. Hogy pedig az ország minden iskolái fokozatos összhangzásban, s a többszörös ellenörködés mellett czélszerűbben kezeltethessenek, mulhatlanul szükségesek evégre a kerületi, megyei s községi tanbizottságok, melyek közül kerületi lenne Magyarországon 4, Erdélyben 1, oly egyénekből alkotva, kik köztudomásra szakemberek lévén, a nevelésügyben köteleztetnének tanbizottsági hivataluknak élni; folytonosan igénybevett, s más hivatallal nem egyesíthető tanbizottsági foglalkozásukért pedig következőleg lennének fizetendők:

az 5 kerületi tanbizottságnál

5 elnök 1200 pfrtjával öszvesen kapna	6.000
20 tanácsos 1000 pfrtjával öszvesen kapna	20.000
5 jegyző 800 pfrtjával öszvesen kapna	4.000
5 pénztárnok 700 pfrtjával öszvesen kapna	3.500
5 ellenőr 600 pfrtjával öszvesen kapna	3.000
5 levéltárnok 600 pfrtjával öszvesen kapna	3.000
10 írnok 300 pfrtjával öszvesen kapna	3.000
10 inas 200 pfrtjával öszvesen kapna	2.000
5 bizottsági szállásért 500 pfrtjával	2.500
5 szálláson fűtés, írószerek, bútor sat. első évben 800 pfrtjával	4.000
	51.000

Az alsóbbrangú tanbizottságoknál a rendes évi díjt húzandó

elnökök fizetése, s a többi tagoknak examenek

alkalmával, és gyűlésre menetkor járandó

napidíjok bizonyosan kijönne félennyiből,

mint a kerületi tanbizottságok

összes évi költsége, tehát

25.500

öszvesen

132.500

B. Eötvös József s. k.

VKM, Elnöki, 1848: 127. sz. Egykorú másolat, pag. 6.

Jegyzetek

¹ Lásd: a 32. számú iratközlést a jelen kötetben.

² Ezek: a római és görögkatolikus, evangélikus, református, valamint az unitárius vallásfelekezetek. Utóbbit éppen az 1848: XX. tc. 1. §-a tette bevett vallássá.

³ Egy ilyet mit is közlünk, lásd: a 88. számú iratközlést a jelen kötetben.

⁴ A VKM anyagi eszközeiről és lehetőségeiről, a költségvetésről lásd a Bevezetés-ben írottakat, valamint *F. Kiss*, XIII. fejezet.

⁵ A VKM pályázat útján akart kiválasztani 12 ifjút, akik Poroszországban 2 évig tanultak volna, s itthon a tanítóképezdekben tanítottak volna. A cél az itthoni tanítóképzés javítása volt. Az ösztöndíjasok névsorát a Közlöny júl. 17-i száma (38. sz.) közölte (16 fő). A kiutazás ügye szeptemberben elakadt. A várakozó ösztöndíjasokat 1849 májusában értesítették, hogy az utazást a politikai helyzet miatt elhalasztják. *VKM, Debreceni, 1849: 717. m. sz. máj. 18.*

⁶ *Fellenberg Fülöp Manó* (1771–1844) német nevelő és mezőgazda, a svájci Hofwylban gazdasági iskolát és mintagazdaságot hozott létre. Más irányú nevelési tevékenységet is folytatott. – *Pallas* –

⁷ V. ö. a 45. számú közölt irattal.

⁸ V. ö. az 5., 21., 26., 27., 29. számú közölt iratokkal.

⁹ V. ö. a 37. számú közölt irattal.

50.

1848. augusztus 7.

TREFORT ÁGOSTON ÁLLAMTITKÁR A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUMNAK KÖZÖS TANÁCSKOZÁST JAVASOL A FELÁLLÍTANDÓ GAZDASÁGI TANINTÉZETEKRŐL.

4017/107. Földművelés ipar és kereskedési Ministertől

Minister Úr!

A földművelés érdekében kívánatosnak látván, hogy az országosan felállítandó gazdasági tanintézetekre nézve mielőbb lépések történjenek, és ezeknek miképpen rendezésére nézve az irányelvek ön által velem egyetértőleg állapíttassanak meg, azt tartom, hogy e részben mindenképp a közoktatási és földművelési osztályok által közértekezés útján egy terv volna kidolgozandó. Mely nézetemet ha osztani méltóztatik, ezen köztanácskozásra a földművelési osztály részéről *Asboth János* tanácsnokot¹ és *Korizmicz László* titoknokot² jelölöm ki és magamat; az ön által evégre megbízandó egyénekről hasonlóul értesíttetni kérem.

Budapesten, Augustus 7^{én} 1848

A Minister megbízásából
Trefort Ágoston

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 28. kútfő, 3. tétel. Eredeti tisztázat, pag. 1.

Jegyzetek

¹ *Asbóth János* – Uradalmi prefektus volt a hg. Esterházy-birtokokon. 1848. máj. 1-től a FIKM földművelési osztályának tanácsosa, 1849-ben is. *F. Kiss.*

² *Korizmicz László* (1816–1886) Mezőgazdász, mérnök, agrárpolitikus, MTA tagja (1858). 1838–1848 között az Esterházy-uradalmakban szabályozó mérnök. 1848. ápr. 27-től a FIKM földművelési osztályának titkára. *Uo.*

Az iraton kívül ez áll: alkalmasabb ideig jegyzékben tartatik. Nov. 28. Pap Endre.

51.

1848. augusztus 10.

TANÍTÓK ÉS LELKÉSZEK KATONAI SZOLGÁLATA

A Görög n. e. tanodák főfelügyelőjének

A Görög n. e. tanítók – és igazgatóknak a honvédi szolgálat alóli felmentése iránt tett kérelme tárgyában, múlt hó 3^{ról} kelt felterjesztvényére, önnek ezenel válaszul adatik: hogy miután a minister Elnök úr — közelebbi tudósítása szerint — még a mostani nemzetgyűlés elébe fog némi, az 1848/49. évi XXII. tczre (törvénycikkre)¹ vonatkozó módosításokat terjeszteni, melyekben a lelkészekről és tanítókról is történend emlékezés, – miglen ezek tárgyalva volnának, csak több ízben a Közlönyben hirdetett azon ministerelnöki rendeletekre² utaltatik ön, melyekben figyelmeztetések történnek, hogy a hatóságok a nemzetőrseregek kimozdításánál kellő méltánylattal legyenek, nehogy minden tisztviselők s. a. t. eltávolításával, a kormányzás, lelkészet, tanítás, s. a. t. lehetetlenné tétessék.

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 7. kútfő, 32. tétel. Eredeti fogalmazvány, pag. 1. (Latkótsy Lajos)

Jegyzetek

¹ A nemzeti őrseregről szóló törvény.

² Aug. 1-i rendelet. Közlöny, aug. 3. (55. sz.)

52.

1848. augusztus 12. (július – október)

ELLENTÉT A KÖZPONTI KORMÁNYZAT ÉS AZ ÖNKORMÁNYZAT KÖZÖTT: A VKM MEGSEMISÍTI PEST VÁROS AZON HATÁROZATÁT, AMELLYEL A VÁROS NEM ISMERTE EL A BUDAI TANULMÁNYI FŐIGAZGATÓ ILLETÉKESSÉGI JOGÁT

a/

500.

Méltóságos Báró, Minister Úr!

A tisztelettel ide borított mellékletből átlátni fogja Méltóságod, mily meglepő értesítést küldött hozzám tegnap Pestvárosának polgármestere. A közgyűlés határozata nem több, s nem kevesebb, minthogy nekem ezentúl (csupán iskolai ügyekben) a Pest városi elemi tanodák igazgatójával sem szabad hivata-

los érintkezésbe tennem magamat; miáltal főigazgatói hatóságom Pest városa iskoláira nézve teljesen paralizálva, megsemmisítve lenne.

A vörös ironnal meghuzalt határozat úgy van előállítva, mintha én Pest város hatósága irányában magamat valami felsőbbbségi állásba kívántam volna helyeztetni; s ez ellen tiltakozódván határoztatik, hogy tőlem semmi rendeletek intézvényezése el nem fogadtatik.

De a dolog maga, s az én Pest Városávali hivatalos érintkezéseim módja ez előtétel helytelen voltát nyilván kimutatja. Én egyenesen a Várossal csak akkor jöttem hivatalos érintkezésbe, mikor vagy maga a város által voltam arra felhívva, vagy a városi elemi iskolák megszemlélése után múlt évben a tapasztaltakról a városi tanácsot tudósítottam, s javítási észrevételeimet s javallataimat a városi hatóságnak további intézkedések tétele végett előadtam, vagy végre ha olykor az elébbi kormány azt nyilván kötelességembe tette. A tanács mindezen egyedül az elemi oktatás elébbvitelére czélzó lépéseimet nemcsak méltányolva fogadta, hanem azokhoz képest több sikeres lépéseket is tett az nevelés és elemi oktatás jobb karba állítására, de egyébiránt minden hivatalos közléseimet egyenesen az elemi iskolák helybeli igazgatójához intéztem, ki az iskolákra vonatkozó rendeleteket hivatalom útján kapta meg, s ide, valahányszor kívántatott, iskolai tárgyakban a szabályos és alkalmi jelentéseket megtette.

E hivatali levélváltások, s érintkezések okiratai teljesen fogják igazolni amaz állításomat: hogy én Pest Városa irányában nemcsak hivatali köröm határain túl soha nem léptem, hanem annak minden iskolai ügyeit különös gondossággal igyekeztem kezelni, hogy e központi helyen, honnan a vidékek irányt vesznek, a nevelési és oktatási ügy mentül virágzóbb állapotba tétethessék.

Azonban a városi hatósági személyzet változtával az iskolai igazgatás is más kezekbe adatott; miről mindezideig nem tudósítottam. Magány úton jövén tudomásomra volt igazgató Vojdisek József elmozdítottása, azontúl hivatali közléseimet név nélkül a *Pest Városi elemi iskolák igazgatóságához*¹ intéztem; honnan e legelső váratlan választ nyertem, mely, ha a tisztelt Ministerium részéről helyesnek fogna elismertetni: akkor természetesen Pest Városa irányában főigazgatói teendőimet tovább nem teljesíthetném, s meglehet, hogy e példa a többi városokat is hasonló határozatok hozatalára hivandván fel, majd az iskolaügy kormányzása s kezelése több ilyenmő tiltakozások miatt éppen lehetleníttetni fogna.

E kormányzati elvkérdés véleményem szerint Pest Városa által még igen korán állíttatott éltre, de hozzászólani hivatalosan csak a magas ministeri kormány köréhez tartozik, s én azt tartom, hogy éppen azon ministeri rendelet által eldöntve is van már, melynek általam végrehajtott közléséből, a városi hatóság alkalmat vett iskolai ügyekben hivatali befolyásom elleni tiltakozásra.

Méltóságodnak

Pesten Augusztó 12^{én} 1848.

alázatos szolgája
Fogarasi Mihály főigazgató

b/

(Melléklet)

Kötelességemnek érzem a Buda kerületi iskolák főigazgatójától a helybeli elemi iskolák igazgatóságához f. e. július 7-éről keletkezve érkezett rendelvényt./ alá rekesztve a T(isztelet) hatóságnak bemutatni, melyben annál fogva, mert felsőbb helyütt értésül esett, miszerint némely helyeken az elemi iskolai tanítók az új tanrendszer leendő bekövetkezésének ürügye alatt a tanodai igazgatók irányábani engedelmességet megtagadják a f. e. június 26. 2094 sz. a. kibocsátott Ministeri rendelet következtében oda utasítottam: hogy miután a tanodai új rendszer életbeléptéseig az elemi tanodák alapszabályai egész kiterjedésükre nézve maguk épségében fenntartandók lennének, az illetőket ama szabályok pontos megtartására s az előjáróság hivatalos rendelkezéseinek felelet terhe alatti hű és erélyes végrehajtására sikeresen kötelezni igyekezzen. – Egyszersmind jelentem: hogy hivatalbeli elődömtől mai napig sem az igazgatósági pecsétet, sem a hivatalos iratokat kezemhez nem kaptam. Melyekre annál sürgetősb szükségem volna, mivel némely hozzám utasított kérések tárgyalásul e napokban iskola-bizottsági ülést kellene tartanunk, s mert a próbavizsgálatok befejeztével az illető tanítványoknak pecsét nélkül a szokott bizonyítványok nem adathatnak ki. Költ Pesten 848 évi július 20. – Kacskovics Lajos mk. -i. iskola-igazgatótanácsnok [sic!]. – 11971. bem. 848. Július 20. – Sz. Kir. PestVáros Hatóságának – Kacskovics Lajos i. iskola igazgató tanácsnok egy főigazgatósági hozzá intézett rendelvénnyel bemutatása mellett a hivatalbeli elődjénél levő igazgatósági pecsét és hiv(atalos) iratok iránt jelentést tesz. – *El nem ismerhetvén a Közgyűlés azon állását, melybe magát Fogarassy Mihály Budai tankerületi főigazgató e hatóság arányában helyezi, ezennel határozatilag kimondja: miként e hatóság a tanulmányi főigazgatóságtól semmiféle rendeletet, sem pedig felsőbb rendeletek intézvényezését el nem fogadhatván, azokat egyedül a közoktatási ministeriumtól várja,*¹ s efelől Czimzett főigazgatót elnökileg értesíteni rendeli. Meghagyatik egyszersmind ezen jk. [jegyzőkönyv?] közlése mellett [...] hogy Vojdissek József volt iskola-igazgatótól az igazgatósági pecsétet s egyéb nála lévő hivatalos iratokat, amennyiben még át nem adtak volna, térítvény mellett vegye által s jelenlegi iskola-igazgatónak kezéhez szolgáltatassa. Vég. Pesten 848 aug. 5-én tartott városhatóság közgyűlésén.

Hogy jelen másolat [...] Pesten 1848. évi augusztus 11ⁿ.
(pecsét)

Waltherr Béla [?]
Pest város aljegyzője

c/

Sz. kir. Pest város tanácsának

Önöknek f. évi Kisasszony hó 5-én tartott közgyűlésében hozott azon határozatát tárgyzólag, mellyel kijelentették, miként a tanulmányi főigazgatóságból sem bármiféle rendeletet, sem pedig felsőbb rendeletek intézvényezését el nem fogadhatván, azokat egyedül a Közoktatási Ministeriumtól várják; e-

zennel tudtul adatik: hogy miután úgy a tanulmányi főigazgatóságoknak, az iskolai ügyekbeni törvényes hatósága, mint a megszüntetett kir. helytartótanács által követett szakadatlan gyakorlaton alapuló s törvényességére nézve soha kétségre nem vett azon eljárási modor, mely szerint a tanodai ügyekre vonatkozó rendelkezéseit az illető tan(ulmányi) főigazgatóságok útján szokta intézvényezni, közigazgatási szempontból igenis célirányos egyszerűségénél és tagadhatatlan törvényességénél fogva mindaddig, míg a majd életbeléptetendő új tanrendszerben netalán más intézkedés következne, továbbá is teljes ép-ségben fenntartandó lévén, attól egyes hatóságok követelései miatt eltérni nem lehet, az iskolaügy kezelése és kormányzása tekintetében semmiféle beavatkozások el nem ismertethetvén, a kérdéses határozat ezennel megsemmisítettik. Komolyan meghagyatván egyúttal Önöknek, miszerint fontolóra véve azt, hogy a közoktatás terén szükségeseeknek mutatkozandó módosítások és reformok megválasztása egyedül a felsőbbiséget illeti, a tan(ulmányi) főigazgatónak az iskolai ügyekbeni törvényes hatóságát, mind magok elismerni, mind mások által elismertetni, szoros hivatásuknak és tisztöknek ismerjék.

Egyébiránt az is értésül esvén, hogy a helybeli elemi tanodák igazgatósága, a tan(ulmányi) főigazgató szabályszerű, s e tekintetben szinte folytonos gyakorlattal törvényesített befolyása [?.] a felsőbbiség engedelme nélkül; más kezekbe adatott, Önök oda utasítatnak; miszerint a dolog mibenlétéről körülményes jelentésöket minél előbb terjesszék föl.

Végre méltó visszatetszéssel tapasztaltatván Önöknek Neumann Salamon ügyében a f. e. 3761. sz. a kibocsátott ministeri rendelet végrehajtásában tanúsított eddigi mulasztása, ezennel szoros kötelességökké tétetik: miszerint: figyelmeztvén a felsőbbiség törvényes intézkedései iránt tartozott engedelmisségből eredő kötelességére — az imént idézett rendeletben foglalt utasításnak — miután ezen rendeletet közvetlen a közoktatási ministériumtól vették — minden további mulasztást, szigorú felelet terhe alatt mellőzvé, kezdetben idézett határozatukkal következetességből is, azonnal eleget tegyenek.

[Itt következik még egy rövid értesítés a tanulmányi főigazgatónak az elintézésről]

Kelt BudaPesten Oct. 13.

Tisza Kálmán s. k.²

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 1. kútfő, 6. tétel. Eredeti tisztázat (pag. 3), hitelesített másolat (pag. 3), eredeti fogalmazvány (pag. 2.).

Jegyzetek

¹ Egykorú aláhúzás.

² *Tisza Kálmán* (Geszt, 1830. dec. 16. – Bp. 1902. márc. 23.) Politikus, miniszterelnök (1875–1890), nagybirtokos, MTA tagja (ig. 1881). 1848. júl. 2-től a VKM-ben segédfogalmazó, majd fogalmazó. – MÉL –; *F. Kiss* (Nevelője Szőnyi Pál volt.)

1848. augusztus 12.

A GYŐRI TANÍTÓKÉPZŐ HELYZETE – JELENTÉS A TANULMÁNYI FŐIGAZGATÓTÓL

232. Elemi

Báró Minister úr!

Közelébb múlt Júniushó 17ⁿ 1829. sz. a kelt ministeri rendelvény által a győri tanítóképző intézetnek mind szellemi, mind anyagi állapotjáról meghagyott körülményes jelentésemet, következőkben van szerencsém felterjeszteni.

a/ Szellemi állapotját illetőleg:

Ezen, csak a lejárt 1847/8^{ik} tanév elején újdön alapult s megnyitott győri képezdében a felsőbb helyütt 1843^{ik} évben 1651. és 13.564. számok alatt kelt intézvényekben kiszabott tanulmányi tárgyak, valamint a nagykanizsaiban is, két rendes Tanár által adatnak elő külön órákban, két évi folyamat szerint, ugyanannyi osztályban, két-két óráig délelőtt és délután is; Zenében pedig a tanítványok külön Tanító által oktattatnak minden iskolanapon egy-egy óráig délelőtt; valamint ez mind a tanítóegyénekről, mind a tanítványokról múlt 1847/8^{ik} tanévnek mindegyik felére szerkeztett s ide, a nagykanizsaiakkal együtt [csatolt...] értesítvényekből s kapcsolataikból bővebben kitűnik. – Ezen felül a tanítványok naponkénti isteni szolgálaton, ünnep- és vasárnapokon pedig a felső elemi iskolabeliekkel – Vallásoktatáson s evangéliom magyarázaton megjelennek; és üdőszakonként a szent gyónást is gyakorolják, s az oltári szentségben részesülnek.

Az előmenetelt, noha ezidén Győrött csak kezdő év vala, mégis általán véve jónak lehet mondani.

b/ Anyagi állapotját tekintőleg:

A győri képezde még jelenben kellőleg felszerelve, s tanítmányi kellékekkel ellátva nincsen. Ugyanis eddigi bútorzata s tankellékei következőkből állanak: Van benne padokon kívül, egy fennálló almáriom könyvek, kották s egyéb iratok számára, két fekete tábla, puhafából négy asztal és hat szék. Könyvgyűjteménye eddigelé csak egy Missaleből, Rituale, Lyturgica s Jobbágytörvényből áll, melyek felsőbb helyről érkeztek ide kötetlenül. – Van még 40 darab ékesíráspéldány üveg alá foglalva. Az orgona, mely f. é. Bőjtelőhó 8ⁿ [febr. ...] 750 v(áltó) ftért Győrött Szerencsés Károly által készítettetni rendeltetett, már munkában van. Melynek most érintett felsőbbleg meghatározott árát mielőbb utalványoztatni kérem.

Szükségeltetnek tehát még:

1. Két zongora [...] Bécsből és Pozsonyból [...] Megemlítendő végre még az intézeti pecsét, melyre a jövő tanéven már bizonyítványok levén kiadandók, ezek hitelesítése végett szükség leend. –

2^{or} Tanítmányi kellékek: Egy földgolyó, égi abroncsgolyó (Sphaera armillaris), földképe általános és részleges, különösen Magyarország-, és az ausztriai

birodalom földabrosza. Természettan előadáshoz: mágnes prizma légsúly és hévmérő, vonófont, mérleg két serpenyővel és csiga-sor.

Természetráj értelmezésére: állatok és növények rajza, valamelyes ásvány gyűjteménnyel. Vége:

Gazdászathoz: alkalmas kert, melynek egy részében mezei természetnyek, másikon gyümölcsfa-nevelés, nemesítés és orvoslás módja, – harmadikban pedig konyhakert-kezelés adatnék elő; és ezekhez megkívántató eszközök, részint mintában, részint haszonvehető nagyságban. – Ide értvén ezen tekintetben előforduló apróbb költségeket is.

Ezeket a győri képezde állapotjának megismertetése okáért előre bocsájtván, kérésemet a már munkában lévő orgona meghatározott árának utalványoztatására nézve, úgy nemkülönb a szükséges két zongorának akár Pozsonyból, akár Bécsből, honnét valók a nagykanizsaiak is, leendő megszerezhető végett megkívántató felsőbb elhatározás iránt, ezennel megújítom; – egyszersmind esdekelve, miszerint ezen győri képezde is részesíttetnék azon kitűzött ösztöndíjakban, melyeket a többi királyi képezdek növendékei (mindegyik négy-négy) élveznek, s melyek nemcsak a tanulók számát is szaporítják, hanem azokat szorgalomra is buzdítják. –

Győrött, Augusztus 12ⁿ 1848^{ik} esztend(őben)

Deáky Zsigmond¹
Tank(erületi) Főigazgató

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 19. kútfő, 73. tétel.
Eredeti tisztázat, pag. 5.

Jegyzet

¹ Deáky Zsigmond (1795–1872) caesaropoli felszentelt püspök, kácsi apát, hittanár, kir. tanácsos, 1849-ig győri kerületi tanulmányi főigazgató, a hittudományi kar tagja, az MTA I. tagja (1832). Az Eszterházy grófi család nevelője. *Schematismus; Szinnyei.*

A minisztériumnak csak tudomásul szolgált. Szept. 4. (Egedy)

54.

1848. augusztus 14.

A GYŐR VÁROSI KISDEDŐVÓDÁK NÖVENDEKEIRŐL ÉS AZ INTÉZMÉNYEK ÁLLAPOTÁRÓL JELENTÉS

Értesítő rovat, mely kimutatja a Szabad s Kir(ályi) Győr városában lévő kisedővó intézetbe létező gyermekek számát, s ennek állapotát utolsó fél évbe 1847/48. szinte próbatét alkalmával Aug. 14^{én} 1848.

Fiúgyermek, vallása, évkora, állapotra nézve (származás, ill. otthoni körülmények pl. árva), a jelen nem lévők s ennek oka, mire oktattatnak:

40 fiú, koruk: 3 1/2 – 6
keresztényi tudomány, vallás különisége nélkül
számтан a gépelen
énekekre
fokozati értelemfejtés
alaktan
színek ismertetések
az állatok tulajdona s természeteikről
a növények országából sat.
s mindazon tudományokra oktattatnak, melyek a kiseddóvás
céljával nem ellenkeznek
a többi idejüket hasznos mulatságokkal töltik

Leánygyermekek [...]

26 leány, koruk: 2 1/2 – 5 1/2
mindazon tanulmányokra, melyek a fiúgyermekre alkalmaz-
tat(nak) ezeken kívül:
kötnek,
selyem és avit vászontépéssel foglalatoskodnak
a többi időt pedig játszva töltik el

Az intézetnek van-e alapja vagy nincs? (üres)

Megjegyzés: van gondnokné Megyesy Zsófia

aláírták: Kövessy Ferencz mint közgyűlésileg kinevezett [Ti. a városi közgyűlés által] főügyelője a győri kiseddóvív intézetnek, Magvassy Mihály kiseddóvív nevelő

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 27. kútfő, 12. tétel. A Győr városi közgyűlés szept. 11-i 2988. k. gy. számú átiratának melléklete. Eredeti tisztázat. pag. 1.

55.

(1848. augusztus 15.)

A SOPRONI KATOLIKUS ISKOLATANÍTÓ EGYLET ALAPSZABÁLYAI, 1844

Alapszabályai a legfelsőbb helyen jóváhagyott Soproni katolikus Iskolatanító egyletnek (Statuten des Allerhöchst genehmigten Oedenburger katholischen Schullehrervereins 1846. Druck von Wigand in Pressburg.¹

§ 1. Isten kegyéből sz. s kir. Sopron városában 1844^{ik} év October 1^{étől} fogva egy egylet lép életbe, melynek czime leend: „Soproni katolikus iskolatanító egylet”.

- § 2. Ezen egyesület célja: minden jót, mi az iskola és nevelésügyet érdekli, lehetőleg előmozdítani; a tanítókat egymást kölcsönös buzdítás és gyámolítás által szent hivatásuk iránt folyvást növekedő szeretetre és kedvre serkenteni; azoknak a minden éven részenként fizetendő csekély járulékért a legjelesebb neveléstani munkákkal s folyóiratokkal megbarátkozható alkalmat nyújtani, s elegendően megismékedtetni mindazokkal, amelyek más vidéken a nevelés körűl történnek, hogy ezáltal, de különösen a többszöri köztanácskozás s eszmecsere által szakismereteiket mindinkább s inkább tágítsák.
- § 3. Ezen cél elérhetése végett az egyesület egy tulajdon Könyvtárt, és néhány kitűnőleg jó neveléstani folyóiratokat fog tartani, és több ízben neveléstani köztanácskozásokra összejönni.
- § 4. Egy egyesületi Anyakönyv fog megnyitvatni, melybe minden tag beléptekor magát sajátkezűleg beírandja.
- § 5. Az egyesület három osztálybeli tagokból áll:
- a/ rendes tagokból, azaz: olyanokból, kik rendszeren a nevelési ügygel foglalatoskodnak, s azt gyakorolni feljogosítottak, akár azok egyháziak legyenek, akár világiak.
 - b/ gyámolítókból, azaz: olyanokból, kik, habár az iskolaügygel nem foglalkoznak is, de különben tekintélyesek, és az egyesület könyvei, vagy az iskola- s nevelési ügy őket általjában érdekli.
 - c/ tiszteletbeli tagokból, kiket az egyesület mint díszét tekintve, ügyének megnyerni óhajt, s mint olyanokat megkérni bátor leend.
- § 6. Az egyesület jegyzőkönyveit, szó- és írásbeli tárgyalásait, tetszése szerint német vagy magyar nyelven viendi.
[...]
- § 8. Az egyesület helybeli Felügyelője mindenkor a Soproni elemi iskolák Igazgatója. Ez örökűdik az alapszabályok épségben tartása fölött, és eltávolít mindent, mi az egyesületnek a szabályokban kifejtett céljaival ellenkeznek; [...]
- § 9. Az egyesület ügyei elintézésére 12 tagból álló igazgató választmány leend, [...]

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 22. kűtfű, 3. tétel. Nyomtatvány, pag. 23.

Jegyzet

¹ Az 1844-ben alakult egyesület szabályai 1848. aug. 15-én érkeztek a minisztériumba, ahol ezt írták rá: „Mint az elemi tanítás ügyét érdeklő, használat végett Szőnyi Pál tanácsos úrhoz r. u. áttétetik.” aug. 29. – A szabályzat magyar és német nyelvű. A sok adminisztratív pontból néhány elvi jelentőségűt közlünk. – Az egyesületről lásd: *Felkai*, 59.

56.

1848. augusztus 21.

A VKM AZ EGYETEMI NYOMDÁNAK A VÖRÖSMARTY MIHÁLY – CZUCZOR GERGELY ÁLTAL KÉSZÍTETT ELSŐ HIVATALOS MAGYAR NYELVŰ GIMNÁZIUMI MAGYAR NYELVTANKÖNYV NYOMÁSÁNAK SIETTETÉSÉRŐL

Az egyetemi nyomda igazgatójának

Vörösmarty Mihály Úr által értesülvén, hogy az általa s Czuczor Gergely úr által az oskolák számára készített magyar nyelvtannak kinyomatása megakadott, ezennel felszólítom Önt, hogy a közbejött akadályt elhárítván, azon nyelvtannak kinyomatását akként siettesse, hogy azt a legközelebbi tanév kezdetével a tanuló ifjúságnak országszerte kezébe juttatni lehessen.¹

Budapest, 1848. aug. 21.

VKM, *Elnöki*, 1848: 593. sz. *Eredeti fogalmazvány (Kelemen)*, pag. 1.

Jegyzet

¹ A kiadvány nem jelent meg. Erről: *Mészáros*, 181.

Vörösmarty Mihály költő (1800–1855)

Czuczor Gergely (1800–1866) bencés szerzetes, tanár. MTA tagja (1836).
Költő. Fő műve: A magyar nyelv szótára. *Szinnyei*.

57.

1848. augusztus 24.

A VKM RENDELETE A GIMNÁZIUMI SZAKOKTATÁST ELŐSEGÍTŐ REFORMRÓL

605.M.848.

Rendelet

A tudós pályára indult ifjaknak célszerűleg képezhetése s főiskoláinknak szilárd alapon működhetése kívánja, hogy középtanodáink (gymnasiumaink) rendszere és tanítói személyzete körül gyökeres reform eszközöltessék. –

Óhajtandó volna évégre minden jövőre is fennállandó középtanodát, már folyó évi Nov. 1^{ső} napjára a korkívánta irányban s mértékben átalakítani. –

De mivel ezt sem hazánk jelen anyagi állása, sem az itt igénybe veendő tanári egyének száma még meg nem engedi; azonban nem is a sok, hanem a jól rendezett középtanodákban áll a jövő tudós osztály biztos alapja: céloim ehhez képest jelenleg, ha a körülmények engedik, tíz középtanodát, a kimondott elv szerint oly renddel alakítani át, hogy kettő azok közül itt Budapesten, a többi

pedig az egyesült magyar honnak különböző vidékein, még ez év folytában rendeztessék. –

Melyek lesznek a Budapesten kívül legközelebb rendezendő középtanodák, ezeknek megnevezése még függőben levő tárgyak elintézésétől feltételeztetvén, később fog hivatalosan közzé tétetni. –

Hogy pedig a nevezett tanári minőségben alkalmaztatni kívánó egyének az előkészülésre időt nyerjenek, s az illető tárgyakban magokat tájékozthassák, ezennel tudatom: miszerint az átalakítandó középtanodák mindenikében 7 tanár fog szakrendszer szerint öszvesen 6 osztályban működni; nevezetesen:

1^{ör} Az első és második osztályban egy tanár a latin és magyar nyelv elemeit adandja elő.

2^{ör} A harmadik és negyedik osztályban szintén egy tanárra lesz bízva a latin és magyar nyelv taníttatása. –

3^{ör} Az ötödik osztályban a költészetet, classicusok magyarázatát, s a görög nyelv elemeit egy külön tanár adandja elő. –

4er A hatodik osztályban a szónoklat, a görög nyelvtan és a classicusok magyarázatának folytatása szintén külön tanárra lesz bízva. Magában értetvén, hogy a legközelebb nevezett két tanár a classicusok magyarázatához megkívántató segéd-tudományokat is fogja előadni. –

5^{ör} A mathesis és természettudományok. –

6^{ör} A történet és földrajz.

7er A német és francia nyelv és irodalom szinte külön tanárok által fognak előadatni, kik közül az 5., 6. és 7. szám alattiak a középtanodának több egymás feletti osztályában fogják szak-tudományukat az evégett kibocsátandó szabályok szerint fokozatosan tanítani. –

Minden tanárnak fizetése leend Budapesten 800 pft. vidéken pedig 600 pft azon megjegyzéssel, hogy minden középtanodában az alkalmazandó 7 egyén közül fog kineveztetni egy igazgató, kinek tanári rendes fizetése igazgatói fáradsága jutalmául Budapesten ugyan 300 pft-tal, vidéken pedig 200 pft-tal fog pótoltatni; s 10 évi működése után minden tanár 100 pft növedéket kap évenként, azon rendes fizetéshez, melyet 10 éven keresztül húzott. –

A tanárok bármely bévett vallás követői közül csupán képességök ajánlatára fognak alkalmaztatni. A tanszékek pályázás útján fognak bétöltetni, mely pályázás fog történni Budapesten az általam kinevezendő bizottmány előtt következő módon:

1^{ör} Az irodalom és közoktatás mezején ismeretes egyének pályázhatnak pusztá folyamodás által is, melyhez azonban tartoznak odamellékelni hiteles bizonyítványaikat, és munkáikat, irodalmi és oktatási érdemeik igazolása végett. Ily pályázók számára a határnap, melyen túl folyamodvány el nem fogadtatik October 1-je.

2^{ör} Minden másoktól, kik az irodalom és oktatás mezején közeliismerést nem vívtak ki, – személyes pályázás kívántatik. Az

ilyen pályázók a kitűzendő kérdésekre szó- és írásbeli felelettel fognak tartozni, s a kitűzendő kérdések a tárgy érdemén kívül, az előadási módszerre is vonatkozandnak. – Ily pályázók csődje szinte f. e. October 1^{én} kezdődik, s néhány nap alatt befejeztetik. –

A pályázók egyáltalában világos szavakkal jelentsék ki, melyik tanszékénél kívánnak alkalmazást nyerni. –

Jelen rendelet által a csőd kihirdettetik. –¹

Budapest, augusztus 24-ik 1848.

Vallás és közoktatási miniser

B. Eötvös József

VKM, Elnöki, 1848: 605. sz. Egykorú másolat. pag. 3. (félhasábon) Megjelent: Közlöny, 1848. aug. 25. (77. sz.)

Jegyzet

¹ Erről, valamint az előzményekről és a későbbiekéről lásd: *Hajdu*, 115–131., továbbá: *Mészáros*, 282–284., *Felkai*, 106–108. A pályázók folyamodványait lásd: *VKM, Elnöki*, iktatatlan. – Érvénytelenítő rendelet: *Közlöny*, okt. 23. (125. sz.), nov. 3. (146. sz.)

58.

1848. augusztus 25.

A NAGYVÁRADI TANKERÜLET ORTODOX (GÖRÖGKELETI) VALLÁSÚ TANÍTÓINAK TÜRELEMRE INTÉSE SORSUK JAVÍTÁSÁT ILLETŐEN

A görög n. e. tanodák főfelügyelőjének

A nagyváradai görög n. e. tankerülethez tartozó tanítók sorsuk javítása iránti kérelmét tárgyazó folyamodványaik, Önnek az illetők értesítése végett azzal tétetnek át, hogy – noha a közoktatás pályáján buzgón működő egyének hasznos fáradozásai nemcsak teljes figyelemre méltatnak, hanem azok anyagi állapota tetemesen javíttatni is szándékolatik; mivel azonban egyrészt a különben is erején fölül terhelt, sőt majdnem egészen kimerített, s kivált az úrbéri viszonyok közelebbi megszüntetéséből eredt fogyakozások miatt rendszeres kiadásainak fedezésére is elégtelen tanulmányi alapértéknek eddigelé saját rendeltetése levén, annak rovására végcsökkenés nélkül semmi újabb terhekkal járó kiadások nem engedményezhetők; másrészt pedig a folyamodókéhoz hasonló kérelmezések, és általában a közoktatás terén fölmerülő igények és szükséges reformok sikeresíthetésére, a törvényhozásnak a 848: 20. t. czikk

3ik §a¹ feletti részletes intézkedése bevárando volna – mindezek valósíthatásáig folyamodókat türelemre utasítsa.

VKM, Közoktatási osztály, *Elemi iskolai szakosztály, 1848: 7. kútfő, 39. tétel. Eredeti fogalmazvány (Egedy), pag. 1.*

Jegyzet

¹ Lásd a 32. számú iratközlést.

59.

1848. szeptember 1.

„A MAGYARHONI HELVÉT HITVALLÁSÚ ÖT SUPERINTENDENTI- ÁK¹ KÉPVISELŐGYŰLÉSÉNEK” ÁLLÁSFOGLALÁSA AZ OKTATÁSI REFORMRÓL (RÉSZLET)

Jegyzőkönyvi Kivonat

[...] Jelenleg nem volt egyéb hátra, mint a fölolvastott, vagy szóval előadott vélemények egyikét vagy másikat vezérfonalul elfogadni, és már amennyiben a tiszántúli legkimerítőbbnek, s minden tárgyakat legtelyesebben kifejtőnek találtatva, a tanácskozásokban útmutatóul elfogadtatott, és már ennek nyomán a következőkben lón a megállapodás:

A Ministeri felhívó rendeletben előforduló *reform* kifejezésre nézve, szükségesnek tartjuk nyilvánítani: hogy azt átaljában egyházunk beléletére semmiképpen nem érthetjük, és nemcsak természeti, de honi positiv törvényeink tiszta értelmében is erre vonatkozólag el nem fogadhatjuk. Ugyanazért egyházi szükségégeinknek az állodalom által ajánlott fedezetetését is úgy kívánjuk értetni, hogy azáltal jelen törvényes önkormányzatunk — autonomiánk — melyet mint protestans létünk mellőzhetlen feltételét semmi anyagi könnyebbítéséért fel nem áldozhatunk, nem csorbíthatatik. Különben is, fel nem lehetvén tennünk, hogy miután az állodalom minket mint protestánsokat karolt fel, létünköt el nem választható önkormányzatunkat kívánná áldozatul azon anyagi segedelemért, melyet egyházunknak mint az állodalom végczéljára hatályosan munkáló intézetnek már csak annyiban is tartozik, — tartozik pedig annyival inkább, mivel mi nem bevándorlók, vagy kegyelemből és feltételesen bévett idegenek, hanem ős polgárok ivadéakai vagyunk, kik vallásos meggyőződésünk követése miatt, polgári jogunktól el nem eshetünk. Tartozik végre azért is, minthogy honunkbeli más hitfelekezeteiket az állodalom eleitől fogva bőkezűleg pártolt, miből az osztó igazság örök szabályai szerint szükségesképpen következik, hogyha, és amennyiben ez, az egyik hitfelekezettel történik, történjék a másikkal is.

Midőn ezt egyházi belső életünkre nézve eképpen nyilvánítjuk: ugyanakor kinyilatkoztatjuk másrészt, hogy különállásunkra nézve a reformot igenis

óhajtjuk. Óhajtjuk pedig e. f. 1848^{ki} 20^{ik} t. cz. 2^{ik} §ának 2 bevezetett tényként kimondott rendelete életbe léptetése által, mely úton egyházunk viszonya az álladalomhoz, mint más felekezetekhez is mindenben az egyenlőség, és viszonyosság elve szerint megalapítandó. [...]

Amennyiben a ministeri meghívó levélben az iskolai reform is említve van, nem mellőzhetjük kinyilatkoztatni: hogy noha mi, mint apáink is, már mindenkor a reformatiótól fogva eddigi helyzetünkben is, – és így nemcsak magunkra hagyatva, de inkább nyomatva, mint segítettve, erőnk megfeszítésével, tetemes áldozat-tételekkel, – igyekeztünk iskoláinkat virágoztatni, s mindinkább tökélyesíteni; noha talán szerénység sérelme nélkül vallhatjuk, hogy iskoláink minden szegénységünk mellett is a honbeli máshitűek iskoláinál ha elébb nem, de hátrább sem állanak; noha talán azzal is szabad dicsekednünk, hogy iskoláink értelmesség, tudományosság, világosodás, szabadság, egyenlőség, testvériség terjesztésében; úgy szintén nemzetiségünknek és anyanyelvünknek érdekében nem siker nélkül működtek, s eképpen úgy a hazának, mint emberiségnek hasznos szolgálatot tettek: mindazonáltal elismerjük, hogy ezzel az óhajtott tökélytől mindeddig messzi maradtak, s hogy rájuk nézve a kor kívánataihoz képest sok még a teendő, minek teljesedését ekkorig, nem akaratumk és igyekezetünk, – de erőnknek korlátoltsága gátolta, s hogy ennél fogva reformra van iskoláinknak szüksége. –

Mely reformok most, miután ezen intézeteket is az álladalom anyagilag fölkarolta, kivihetőknék tekintetvén, örömmel üdvözöljük e téren a nyújtott alkalmat, örömmel fogadjuk és használjuk föl az állodalomnak is törvényadta iskolakormányzati jogainkkal öszveférhető befolyását.

Mielőtt azonban e részben szükségünk elősorolásához, s idetartozó nézeteink, kívánataink kijelentéséhez kezdenénk; miután a legújabb törvény keletkezte, s ennek nyomán történt öszvehívásunk óta egy iskolaügyi törvényjavaslat, melynek pedig a sokszor idézett 20^{ik} t. cz. 3^{ik} §a³ értelmében, kihallgattatásunk előtt, legalább az anyagi részre vonatkozólag, nem lehet, és nem kell vala közbejöni, – csakugyan közbejött, s törvényhozás elibe került, ezt s az ebben előforduló iskolák közösségét illetőleg kötelességünknek érezzük kinyilatkoztatni, hogy mi, mint egyrésztől szíves örömmel és hálával fogadtuk az utóbbi törvény 21^{ik} 4 szakaszát, mely iskoláinkat az ezekből ekkorig igazságtalan önkény útján kizárt máshitű növendékek előtt megnyitott, s eképpen iskoláink közösségét a szabadakarató használatra létrehozta, továbbá mint elismerjük az államnak jogát, saját költségén iskolákat állítani bárhol, a szabadság felvirult korának szellemével egyedül öszveférhető szabadakarató használatnak fenntartása mellett: úgy másrésztől a közös iskolák ügyét oly értelemben, hogy ilyes iskolákban minden hitfelekezetű iskolák, s a miénk is szükségképp beolvastassanak, jelen értekezletünk törvénykijelölte tárgyai közé nem sorolhatjuk; jövendőre is pedig mindaddig, míg az idézett törvény-cikk 2^{ik} §ban kimondott egyenlőség és viszonyosság minden tekintetben életbe léptetve s ily módon állásunk úgy az állam, mint más hitfelekezetek irányában telyesen biztosítva nem leend, e tárgyról felekezeti lételünk veszélyeztetése nélkül nem tanátskozhatunk. –

Azonban hogy a nemzeti egyetem mint országos intézet, s ha még netalán több ilyen állíttatnék, az is mind a tanítókra, kiknek a részünkre alapítandó hittani szaknál megválasztatásokbai befolyásunkat fenntartjuk, mind a tanulókra, jelesen ezeknek közalapértékbőli aránylagos segélyezettetésére nézve minket illetőleg is közös legyen, kívánni magunkat feljogosítva érezzük. –

Az értekezletnek iskolai ügyet illető érdemét tekintve, itt is a következő kérdések során terjesztjük elő nézeteinket s kívánatainkat:

Kérdés: Mikből állanak iskolai szükségink?

Felelet: a/ *Épületek:* u. m. tanító lakok, s tulajdonképpi iskolák, melyekhez mi gyümölcsfa tenyésztés, átalában kertészet gyakorlati taníttatása végett, valamint már kezdtünk itt ott szerezni: úgy mindenütt szerzendőknek vélünk kellő kiterjedésű kerteket. –

b/ *Tanszerek* u. m. könyvtárak, földabraszak, különböző természettani, technikai, alaktani gyűjtemények. –

c/ Testgyakorlat tanítására szolgálendő alkalmas helyek készülete.

d/ Tanítók fizetési.

e/ Iskolák fenntartására, kiigazításokra, fűtések, vízzeli ellátás, tisztogatás sat. költségei.

f/ Iskola kormányzati, gazdasági, pénzkezelési, felsőbb és alsóbb hivatalnokok – úgy szinte.

g/ Iskolaszolgák fizetési. – Végre itt is az elaggott tanítók nyugdíjazásai, tanítói özvegyek és árvák sorsának biztosítása. – Nem tartjuk czélszerűtlennek e helyen az eddig s jelenleg nálunk létező különböző iskolákat elésorolni:

A/ NÉPISKOLÁK

a/ Kisdédóvodák fiú- és leánygyermek közös használatára, melyek ugyan még csekély számmal jöttek létre, de hogy minde-
nütt állíttassanak, a nemzet és emberiség érdeke követeli. –

b/ Elemi.

c/ polgári-reáliskolák, elkülönözve már fiak és leányok számára, melyekhez hogy még ipar és gazdasági iskolák is állíttassanak, a kor szelleme igényli. –

B/ TUDOMÁNYOS ISKOLÁK

a/ *Gymnasiumok*

b/ felső és alsó iskolák (lyceum – Collegiumok)

c/ képezdék (praeparandiák)

Melyek ekkorig ugyan, kevés kivétellel – főiskoláinkban nem különálólág, de a több tanulmányok közibe szöve léteztek; de hogy ezentúl elkülönözve létesíttessenek, a nevelés ügye szükségesíti.

d/ Végre, hogy kerületenként felsőbb leányneveldek czélszerűen rendezve létrehozassanak, ugyanazon szent ügy követeli.

Kérdés: Mi kútfejei voltak eddig ezen szükségek fedezésének?

Felelet: a/ A gyülekezeteknek föld és más ingatlan birtokai.

b/ egyháztagoknak pénz és terménybeli ado[mányai]

c/ Néhol a községek, helységek, városok segélyezései.

d/ Alapítványok (ezek közt némelyek külhoniak)

e/ Tanítási díj (didactrum) s némely más czim alatt a tanulóktól fizettetni szokott díjak; p: beiratásért, bizonyítványokért, fűtésért sat.

f/ Kéregetések részint gyülekezetekként, részint házanként különböző időben és módon (legatio, supplicatio) Végre.

g/ Már egyenest a tanulók segedelmére szolgált ösztöndíjak, tápintézetek (stipendiumok, alumniumok)

Kérdés: Mennyit kívánunk ezekből az állam által fedeztetni?

Felelet: Csupán a tanítók fizetéseit, mely végre mellözhetlenül eltörleendő lévén itt is aránytalanul kivetett, s eképp igazságtalan és gyűlöletes adók; megtartatván az evégre szolgáló föld, s egyéb ingatlan javak, mint szintén: ide szolgáló alapítványok és ezeknek betudandó jövedelmei lesznek az állam részéről, a meghatározandó mennyiségig kipótlándók; – Mi a tanítási díjakat, s a tanulók által fizettetni szokott egyéb díjakat (didactrum) illeti; ezeket mi a népiskolákra nézve ugyan általánosan és minden esetre eltörleendőeknek; felsőbb iskolákra nézve pedig ha más hitűek iskoláiban divatozandának, azon esetben is iskoláinkban is az egyenlőség és viszonyosság elve szerint megtartandóknak véleményezzük. –

A tanulók segélyezésére szolgáló alapítványokat, tápintézetek, ösztöndíjakat – minden esetre jövőendőben is; egyéb segedelemtörleendőiket pedig, milyenek a legatiok, supplicatiok, rectoriák, míg az egyenlőség és viszonyosság elve szerint más intézkedések jövendének létre, megtartani kívánjuk; országosan alakult alapítványokban népesség arányában tanulóinkat is részesíttetni kívánjuk. –

Kérdés: Miből fogja ezen szükségeket fedezni az állam?

Felelet: Azt mi ismét nem tudjuk; de tudjuk azt, hogy ha van — minthogy van is — országosan létrehozott közalap-érték, az népesség arányban, egyenlőség és viszonyosság arányban minket is illet: miből ha ezen szükségek nem fedeztethetnének, csak adó útján lesz eszközzendő a költségfedezés; mely esetben is — mint fentebb — magának az ügynek érdeke kívánja, hogy nem kijelölt külön czim alatt, de a közadóba beleolvasztva szedessenek bé ilyen adózások. –

Kérdés: Minő mód követtessék itt a kiszolgáltatásban?

Felelet: Itt is véleményünk az egyház kerületi kiadásban összpontosul, a szigorú és pontos számadás itt is mellőzhetlen és természetes kötelesség maradván.

Kérdés: Minő arányban adassanak ki a tanítók fizetései?

Felelet: Itt is osztályozását, éspedig kétfélet tartunk szükségesnek, u. m.

a/ Népiskolai, középiskolai, főiskolai tanítóknak osztályait; ez utóbbihoz sorolván képezdei és felső leányneveldeket. –

b/ A helyeknek megállhatási tekintetbeni különböző osztályai; a minimumok a különböző osztályokhoz képest 400.- 600.- 1000 pengő forint, a betudandók betudása mellett; de a tanítási díjakon kívül kívánnánk megállapítani. –

Midőn e részben is előfordulandó körülményekhez képest új iskolákat felállíthatatni, a most fennállóknak is a tanítókat szükséghez képest szaporítani jogunkat és szabadságunkat fenntartanók; itt is a törvényben kimondott egyenlőség és viszonyosság elvét, úgy általánosan, mint egyes pontokra nézve sinormértékül vétetni, és megtartatni kívánjuk. –

Midőn eképpen az értekezletnek törvényben és ennek értelmében hozzánk intézett ministeri felhívó levélben kitűzött tárgyaira nézve, mint felekezeti megbízottak megbízatási kötelességünknel fogva nézeteinket, kívánatainkat előterjesztünk: feltűnik előttünk a szeretett hazának borongós képe s ezzel keblünkben ama sz(ent) érzet, miképpen annak véstelyes bonyodalmi; s napról napra komolyabbakká fejlődő körülményei nemzeti kormányunknak gondjait, s a közállodalam anyagi erejét magának a szeretett honnak megmentésére szinte minden más külön érdekek mellőzésével, mondhatni kizárólag veszik igénybe; minden honfinak pedig jelenleg legelső kötelességévé teszik saját érdekének feláldozásával is a haza közbékéjét tűzni ki minden cselekvésében legfőbb iránypontul s gondosan kikerülni mindent, mi a legmagosb érdekebe ütköznék: mi is, mint e honnak bármely áldozatra kész polgárai, törvényadta jogaink egész terjedelmében élvezetétől egy időre meszünve, jelenleg egyedül halasztást nem szenvedhető egyházi, és iskolai szükségjeinknek fedeztetésére terjesztvén ki igényeinket, ezt is azonban nem önzésből, hanem a fő iránypontul kitűzött haza érdekében, t. i. az ezen terhek megszüntetését már terhes reménnyel váró, s reményének meghiúsulása esetében könnyen felingerelhető nép megnyugtatása tekin(te)téből csupán az évenként kivettetni, s beszédetni szokott, úgy nevezett „ágy”, vagy „párbért”, más szavakkal „pap és tanítóbért” legyen az pénzben, természetmennyben, avagy közmunkában, — mint amely terhek kivetésükben eddigelé igazságtalanok, behajtásukban gyűlöletesek voltak — kívánjuk ezúttal egyelőre álladalmi teljes kárpótlás mellett haladéktalanul megszüntetni; ahol pedig az 1848^{iki} törvény által megszüntetett úrbériség, s illetőleg dézsma tevé a lelkész és iskola tanítói fizetések alapját, ezen elenyészett alap helyét álladalmi segély által azonnal pótoltatni.

Mindezeket azonban oly kijelentéssel, s óvással kívánjuk nyilvánítani, hogy az ismételve fölhozott 1848^{iki} t. cz. 2^{ik} §^{ban} megállapított egyenlőség, s viszonyosság elvénél fogva, hitfelekezetünk mind egyházi, mind iskolai szükségének minden hitfelekezetre nézve egyarányban leendő fedeztetése iránt igényünket, s tekintőleg a törvény e részbeni végrehajtásának az említett közbéke helyreállítváli követelését ezennel ünnepélyesen fenntartjuk, s bizalomtelyesen elvárjuk. – Pesten a helvét hitvallásúak öt superintendiáinak képviselő gyűlésének Sept. 1^{én} és következő napjaiban tartatott tanácskozásából.⁵

Jegyzőkönyvből kiadta
Salamon József
a fenntisztelt gyűlés jegyzője

VKM, Elnöki, 1848. oktatatlan, szept. 1. Eredeti jegyzőkönyvi kivonat. pag. 12.

Jegyzetek

¹ Az öt egyházkerület a következő volt: tiszamelléki, dunamelléki, dunántúli, tiszántúli, erdélyi.

² 1848: XX. 2. §: „E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg.”

³ Lásd a 32. számú iratközlést.

⁴ 1848: XX. 4. §: „A bevett vallásfelekezetek iskoláiba járhatás, valláskülönbség nélkül mindenkinek kölcsönösen megengedettik.” – (valószínűleg a 4. §-ról van szó, hiszen a törvénycikkely csak 8 §-ból áll; 21. nincs.)

⁵ A protestans (ref.) tanácskozásról lásd: *Hajdu*, 69., 71–73.; *Mészáros*, 317. – Református tanítók véleményét lásd: a 28., 43. számú iratközlést.

60.

1848. szeptember 4.

A TISZAMELLÉKI EVANGÉLIKUS EGYHÁZKERÜLET A NYÍREGYHÁZI TANÍTÓKÉPZŐINTÉZETET A MINISZTERIUM FIGYELMÉBE AJÁNlja

Mélyen tisztelt Közoktatási Ministerium!

Átlátván a népnevelés emelésének hazánkban legsürgetősb szükségességét az ágost(ai) vall(ás) tiszai Egyházkerület egy néptanítókat Képző Intézet felállításán évek óta iparkodott. Sikertült ez neki nagy pénzbeli feláldozással a múlt esztendőben Nyíregyháza városában, ahol e célra egy házat vett, és egy rendes tanítót alkalmazott, kinek oldala mellett ez évben két segédtanító is működött. Fizetése e rendes tanítónak 500 pft és szállás, egy segédtanítónak pedig 60 pft. Növendék ez első esztendőben 10 volt, aki szállással és némüleg élelemmel is ellátott. Az összes tőkéje e képezdének még mindeddig bizonyosan nem tudatik. 38000 váltóftra tétetett, az intézet pénztárában azonban

körülbelől csak 6000 váltóft (váltóforint) találtak, a többi az illető alapítóktól még be nem hajtván.

Ezen ily állású képezdét, mint a hazai népnevelésnek szinte egyik eszközét, bátorkodunk mi ezévi egyházkerületi gyűlés óhajtása s végzése következtében a Tisztelt Ministerium kegyes figyelmébe és jóakaró pártfogásába ajánlani.

Költ Pesten 1848. Septbr. (szept.) 4^{kén}

Az ágost(ai) vall(ás) tiszai kerület
s annak nevében
Pákh Mihály sk.¹
Tisza melléki evang. Superintendens
Szontagh Lajos helyettes felügyelő

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 19. kútfő, 82. tétel.
Eredeti tisztazat. pag. 2.

Jegyzet

¹ *Pákh Mihály*: (Dobsina/ Gömör m., 1795. okt. 18. – Dobsina, 1858. dec. 27.)
Ev. lelkész (1822–). A tiszai ev. egyházkerület jegyzője (1841–), a XIII. város
esperességének alesperese (1842), főesperese (1847), superintendense (1848
júl.). A szabadságharc leverése után a többi superintendenssel együtt tisztéből
felmentették; bujdosott. 1852-ben letartóztatták, és várfogságot kapott. 1856-
ban újra lelkészként működött. *Pallas*, – R –

Válasz: addig is, míg miniszteri biztosok által megtekintetnék, kedvesen
fogadtatott. Tisza Kálmán, Szőnyi Pál. Szept. 7.

61.

1848. szeptember 6.

AZ EVANGÉLIKUS EGYHÁZKERÜLETEK „VEZÉRESZMÉI” AZ OKTATÁSI REFORMRÓL (RÉSZLET)

Vezéreszmék, melyek az ágost(ai) hitv(allású) evangyéliumi egyházkerületek
részéről a ministeri értekezletre kiküldött követeknek irányelvek gyanánt len-
nének adandó:

1. Az evang(élikus) egyház, autonómiáját, mely szerint békekötések és az
1608, 1647 és 1790. törvények¹ alapján egyházi és iskolai, — nemkülönben —
közigazgatási, törvénykezési és pénzbeli ügyeit az országos kormány felügyelése
alatt önmaga intézi; s egyházi törvényhatóságait s törvényszékeit szabad
választás alapján maga szerkeszti: ezentúl is mint a prot(estáns) szabadság
főkincsét megtartani kívánja.

2. Minthogy az evangelicusok alapítványai nem oly bőségesek, hogy azok jövedelméből az egyházi és iskolai szükségeket annyira elláthatnák, mint azt a status közczzélja kívánná; ezen alapítványok eredeti rendeltetésökben sértetlenül megtartatnak ugyan, de ezentúli kezelésökre, megőrzésökre és a kitzűött czélokrai fordításokra vonatkozó felügyelést a ministeriumnak önkint megajánljuk és annak, mit ezen korlátolt alapítványok az egyházi és iskolai szükségek tekintetében nem fedezhetnek, a közálladalomtól pótlásképpeni eszközlését öhajjtjuk.

Az 1848^{dik} évi 20^{dik} t. cz. alapján az evangelicusok jogai és kívánatai *szellemi és anyagi* szükségek előterjesztésére ágoznak el:

Ezek közt:

I. Szellemi kívánataik:

1. A belszerkezetet,
2. Az egyház külviszonyait,
3. Mint kettéjére nézve a felelős kormány felügyelési joga rendezését, végre
4. Némely sürgösb ügyek ideiglenes elintézését, tárgyazzák.

II. Az anyagi kívánatok pedig:

1. Az eddigi alapítványoknak kitzűött czélokra fordítását.
2. Az egyházi és iskolai személyzet szükségéi fedezését és az evang(élikus) egyházaknak némely nyomasztó terhek alóli felszabadíttatását tűzik ki czélul.

I. A szellemiek között:

1. A belszerkezetre vonatkozó jogai és kívánatai az evangelicusoknak a következőkben pontosulnak össze:

[...] c/ A kisebb oskolák szükséghezképesti szabad felállíthatása, nagyobb és főoskolák szabályozása és mindnyája igazgatása.

d/ Mind az egyházi, mind az iskolai személyzetnek és előljáróknak egyházi szabályok szerinti választhatása.

[...] 2. Az egyház külviszonyai a statussal kölcsönös megállapodás útján elintézendők. Ezek tárgyai:

Az egyház viszonya és állása a többi testvér-vallásokhoz és azon kölcsönös jogok és viszonylagos kötelességek, melyek az úgynevezett vegyes ügyekből származnak. Ilyenek:

[...]

Az iskolákra nézve, minthogy a velünk értekezni kívánó fél nézeteit s szándékát nem tudjuk, – addig is, míg minister Úrnak az iskolákra nézve teendő nyilatkozatát megértenénk, rövidebb foglalatban kívánván jogainkat s kívánatainkat előterjeszteni, ezeket következőkben összpontosítottuk.

A falusi, elemi s többi általános műveltségi tanodákat; továbbá a középtudós intézeteket u. m. a gymnaziumokat, felekezetieknek akarjuk, s ezekre teljes befolyásunkat megtartjuk; – az egyetemi intézetek országosoknak és közöseknek akarjuk: de a theologiai facultások protestáns ágának szerkezetére és betöltésére kizárólagos s szabad választási intézkedést magunknak feltart-

jük; – továbbá a néptanító és papi képezdékre nézve is autonomiai intézkedéseinket biztosítjuk.

A hittani osztályok, – tanító s papképző intézetek kerületenkint megállapítandó telyes gymnasiumok tanítóinak fizetése, belefoglalván a tandíjakat, ha ezek más hitfelekezetű iskolákban is továbbra megtartatnak, ugyanazon lábra emeltetendő, melyre más hitfelekezetűeké emeltetik, tekintettel lévén a helybeli körülményekre. –

Az 1848: 20. t. cz. 2 §^{ban} 2 megállapított egyenlőség és viszonyosság elvénél fogva jogszerűleg követelhetjük, – hogy mindazon ministeri osztályokban, hol más hitfelekezetbeli papi s tanári egyének vannak alkalmazva, – a mi állapotunk tökéletes esmeretével bíró protestans papi és oktatói egyének szinte nyerjenek alkalmazást.³

[...] felkérjük a ministeriumot, hogy egyházi és iskolai hivatalnokaink anyagi állásáról az országgyűlés további intézkedéséig kellőleg gondoskodjék s fizetésbeli állásukról czélszerűen intézkedjék és ebbeli rendeleteit a világi hatóságokhoz is intézze. Kelt Pesten az ágostai hitvallást követő öszves magyarhoni Evangelikusoknak 1848^{dik} évi Sept. 1⁶ napján tartatott egyetemes gyűlésében.⁴

Jegyzette és kiadta Illés Ádám
a fentisztelet gyűlés főjegyzője

A fennebbi vezéreszmék az Evangelicusok közgyűlésében több napi tanátskozás után egész általánosságukban elfogadtatván, egyszersmint [...] határozatokká váltak. – Pest September 6^{dikán} 1848.

B. Prónay Albert
elnök

Georgius Binder⁵ mmpria (s. k.)
Superint(endens) A. C.

Saxo-Transilvanus

Perlaky Dávid mmpria Dunántúli Kerületből

Győri Esperes

Benyovszky Péter mmpria Bányakerületi Képviselő

VKM, Elnöki, 1848, iktatatlan. szept. 6. Eredeti hitelesített jegyzőkönyv. pag. 7.

Jegyzetek

¹ 1608: I. decretum, I. tc. 1. §: A vallásgyakorlat „kinek-kinek a maga vallása és hite szerint [...] mindenütt szabad legyen...” 2. §: „... mindenik vallásfelekezetnek a maga hitét valló előljárói vagy superintendensei legyenek.” – 1647-ből több törvénycikk is vonatkozik e tárgyra, pl. az 5., a Rákóczy Györggyel kötött béke.

1790: XXVI.: jogot nyertek a protestánsok, hogy a tanítás és tanulás módját, szabályait maguk állapítsák meg mindaddig, amíg a tanügyet országosan nem rendezik.

² Lásd az 59. számú iratközlést.

³ Erről lásd: *F Kiss*, 153., 154., 438. s. köv.

⁴ Erről *Hajdu*, 70–71., *Mészáros*, 317.

⁵ *Binder György Pál* (1784–1867) hittudós, erdélyi ev. superintendens. 1808/9-től gimnáziumi tanár volt. Szinnyei.

62.

1848. szeptember 9.

A VÁGÚJHELYI ISKOLAI BIZOTTMÁNY A HELYBELI ZSIDÓ „ZUGISKOLÁKAT” BETILTATNI ÉS A SZÜLŐKET GYERMEKEIK- NEK RENDES TANODÁBA JÁRATÁSÁRA KÖTELEZTETNI KÉRI – JELENTI A POZSONYI TANULMÁNYI FŐIGAZGATÓ

a/

Méltóságos Báró,
vallás és közoktatási Minister,
Kegyes Uram!

Méltóságodnak folyó évi Július 17^{kén} 2866. szám alatt hozzám intézett rendelvénye azt tartalmazván, miszerint a Vágújhelyi izraelita iskola bizottmányának [...] azon kérelmére, melyben az azon községbeni zugiskolákat eltiltatni, s a szülőket oda utasíttatni kéri, hogy gyermekeiket a rendes tanodába járassák, véleményes értesítést adjak; szerencsém vagyon mély tisztelettel válaszolni: hogy Vágújhely Mezővárosában egy, az ottani zsidóközönség által, gyermekei számára még József császár idejében felállított elemi tanoda, 1798^{ik} évben [...] alapíttatott,¹ de több viszontagságok következtében 1815^{ik} év óta ismételten megszűnt, és a zsidógyermekek egy részben a helybeli katolika tanodában, többnyire pedig magántanítók által oktattattak legyen, míg [...] 1847^{ik} évben újjólag egy különös zsidótanoda, a tanulmányi rendes felügyelőség befolyása nélkül, életbe léptettetett ugyan, ez azonban bizonyos alapítvány és közbizalom hiányában jelenleg ismét hanyatlásnak indul. – Mindazáltal az említett rovatos értesítésből kiszűlvén az is, hogy a tanuló gyermekek száma 450-re felrűg, csekély véleményem az volna, miszerint Méltóságod bölcs ítéletéhez képest, a Vágújhelyi zsidó közösséghez oly rendeleteket intézni kegyeskednék, hogy nemcsak a községnek egy töredéke, mint eddig, hanem az egész község a jelenleg körében létező iskola gyámolítása, s használatára erélyesen utasíttassék, vagy pedig egy új rendes iskola alapítására elköteleztessék. – Mi ha megtörténnék, a zugiskolák is önmagoktól megszűnnének. – Egyébiránt kegyességébe ajánlott, mély tisztelettel maradok.²

Pozsonyban, 1848. évi September hó 9én.

Méltóságodnak legalázatosabb szolgája
Cherrier Miklós m. k.
tank(erületi) főigazgató

b/

Berichts Tabelle Über den Stand der israelitischen Elementarschule zu Neustadt an der Waag nach geendigten Sommercourse des Jahres 1848

Ort der Schule/ Beschaffenheit des Schulgebäudes, ob es gehörig eingerichtet ist und wie? aus wieviel Zimmern bestehend? und wessen Eigenthum?

Neustadt an der Waag

das Schulgebäude ist Eigenthum der israelitischen Gemeinde und bestehet aus 4 vollkommen eingerichteten Zimmern.

Comitat Neutraer

Ortschulaufseher

Lazar Strasser Ober-Rabbiner

Religionslehrer

David Kann Schullehrer

Nahmen der Lehrer und Gehilfen in jeder Classe

der Unterricht ist nach dem Fach-System eingeführt, demnach unterrichtet jeder der bestehenden

Lehrer sein Fach in allen Classen. Die Lehrer sind:

I. L. Sterner

David Kann

Herman Schlesinger

Max Hoffman

Gehilfe

David Adler

Ihre Befähigung Lehrart und Sitten

I. L. Sterner pädagogisch gebildeter Lehrer hat das Schreib- und Rechnenfach et Elementar-Physik *David Kann* pädagogisch gebildeter Lehrer hat die Religionslehre, das hebräische Sprachfach das Lesen et Geographie.

Herman Schlesinger pädagogisch gebildeter Lehrer hat das deutsche Sprachfach et Bibel.

Max Hoffman Lehrer der ungarischen Sprache

Alle mit best erprobten guten Sitten.

Reden Sprachen?

Deutsch

Ungarisch

Jahrgehalt des Lehrers

kein bestimmtes, indem die Lehrer auf das, von den Schulbesuchenden entfallende Schulgeld angewiesen sind, welches bald mehr oder weniger ist, jenachdem mehr oder weniger Kinder die Schule besuchen.

Zahl der schulfähigen Kinder im Orte

Knaben bey 300

Mädchen bey 150

zusammen bey 450

Zahl der schulbesuchenden Kinder

Knaben 150

Mädchen 36

zusammen 186, – bei diesen sind 70 zahlungsunfähige

Knaben

davon besuchen die Schule

fleißig alle

nachlässig -

Lehrgegenstände in jeder Classe

die 3. Classe

Religion

Ungarische et deutsche Sprache Hebräische Sprache et literatur Schreiben Lesen Rechnen Briefstyl Geographie und Physik

die 2. Classe

Religion

Ungarische et deutsche Sprache Hebräische, Schreiben, Lesen, Rechnen und Bibel

die 1. Classe

Religion

Ungarische et deutsche Sprache Schreiben, Lesen, Rechnen und biblische Geschichte

die Elementar-Classe

deutsch et hebräisch Lesen Zahlen, Sprechübungen Anschauliche Naturgeschichte

Fortgang überhaupt genommen

gegenwärtig sehr gut

Anmerkungen. Seit wann beiläufig die Schule bestehe; aus welchen specifischen anzuführenden Mitteln ihre Erhaltung bestritten werde; was für Hindernisse ihrem Aufblühen in Wege stehen

Die Schule besteht seit November 1847. und wurde in jedem Betreffe bis zum Monathe Juli 1. J. (laufenden Jahres) von der Gemeinde erhalten, welche die Mittel aus bestimmten Schulgeldern und wenn diese nicht hinreichten aus der Gemeind-Cassa zog[]. Die Schule hatte aber trotz den besten Folgen die sie lieferte, von einer gewissen Partei, welche jeden Fortschritt und Menschenveredlung mit Abfall bezeichnet und verwünscht, große Anfeidungen auszustehen, die Schullehrer wurden von ihr als Steuerungssüchtige öffentlich verschrien; sie brachte es endlich dahin die Gemüther eines großen Theiles der Gemeinde wider die Schule einzunehmen. Die Irregeleiteten entzogen ihre Kinder dem wohlthätigen Einflüssen einer gut organisirten Schule und vertraten sie den, auf Protektion jener Partei überhandgenommen Winkelschulen,

welchen Subjekte vorstehen, die entweder abgekommene Händler oder sonst schon zu nichts mehr tägliche Personen sind. Sie haben weder gründliches Wissen des zu unterrichtenden Lehrgegenstandes, noch kennen sie die Art und Weise etwas zu lehren oder zu erziehen. Die Schule aber hat dadurch die Hauptquelle ihrer Erhaltung verloren, diesem Übel gesellte sich noch die bedeutende Verringerung der Vermögenstheile der Gemeinde hier durch den Kravall, wodurch die Schule alles Mittel zu ihrer Fortdauer [los?] wurde. Und so ging der jetzige Zustand der Schule hervor, daß nämlich obbenannte Lehrer die Schule nicht mehr mit der Garantie der Gemeinde sondern auf eigene Hand als Privatschule fortzuführen.

Neustadt am 1. September 1848.

Pr. Isr. Schulcommission Elias Schlesinger Präses³

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 13. kútfő, 27. tétel. Eredeti tisztázat és kimutatás-melléklet. pag. 2.

Jegyzetek

¹ József csak 1790-ig uralkodott; ez az év már I. Ferenc idejére esik: 1792–1835. Valószínűleg elírás 1789 helyett.

² Mellékletként itt a táblázatot közöljük; lásd: b/ irat! – Minisztériumi válasz: helybenhagyva a főigazgató javaslatát felszólítás Nyitra megyének az ügyben. Szept. 16. (fogalmazó Latkóczy Lajos)

³ [a b/ irat fordítása]

b/

„Jelentés-kimutatás a vágújhelyi isr. elemi iskola állapotáról, az 1848 nyári tanidőszak végén

(Rovatok)

Az iskola helye:

Az iskolaépület állapota, berendezése/ felszereltsége megfelelő-e és milyen? hány helyiségből áll? ki a tulajdonos?

Megye:

Helyi iskolai felügyelő:

Vallásoktató:

A tanítók és segédek neve osztályonként:

(Válaszok)

Vágújhely

az iskolaépület az isr. hitközség tulajdona, és 4 tökéletesen berendezett helyiségből áll

Nyitra

Strasser Lázár főrabbi

Kann Dávid iskolai tanító

az oktatás szak-rendszer szerint folyik, ezért minden tanító a maga szaktárgyát tanítja minden osztályban. A tanítók: Sterner I. L., Kann Dávid, Schlesinger Ármin, Hofman Miksa, – segéd: Adler Dávid.

Képesítésük, tanítási módjuk és erkölcsi magatartásuk:

Az oktatás nyelve:

A tanító évi fizetése:

Az iskola-érett gyermekek száma a községben:

Az iskolába járó gyermekek száma:

Közülük iskolába jár szorgalmasan: iskolát kerül:

Az osztályok tantárgyai:

A haladás (ti. a tananyagban) általában véve:

Megjegyzések. Kb. mióta áll az iskola; milyen speciális forrásokból fedezik a fenntartását; milyen akadályai vannak a felvirágzásnak:

Az iskola 1847 novembere óta áll fenn, és ez év júliusig a község tartotta fenn erre előirányzott iskolai pénzből, ill., ha ez nem volt elég, a község pénztárából pótolta. Az iskola azonban — jó előmenete-

Sternér I. L. pedagógiailag képzett tanító; szaktárgya az írás, számolás és elemi természettan

Kann Dávid pedagógiailag képzett tanító; szaktárgya a hittan, héber beszéd, olvasás és földrajz

Schlesinger Ármin pedagógiailag képzett tanító; szaktárgya a német beszéd és a Biblia

Hoffman Miksa a magyar beszéd tanítója

Valamennyien kifogástalan erkölcsi magatartásúak.

német és magyar

nincs meghatározva; arra van utalva, ami a befizetett iskolai pénzből reá jut, ami a tanulók számától függően több vagy kevesebb

fiú kb. 300, leány kb. 150, össz. kb. 450

fiú 150, leány 36, össz. 186, – köztük 70 fiú van, aki nem tud fizetni mind

a 3. osztály: hittan, magyar és német beszéd, héber beszéd és irodalom, írás, olvasás, számolás, levélstílus, földrajz és természettan

a 2. osztály: hittan, magyar, német és héber beszéd, írás, olvasás, számolás és Biblia

az 1. osztály: hittan, magyar és német beszéd, írás, olvasás, számolás és bibliai történetek

elemi osztály: német és héber olvasás és számok, beszédgyakorlatok, szemléltető természetrajz

jelenleg nagyon jó.

le ellenére — egy bizonyos csoport részéről, amely minden haladást és ember-nemesítést lebecsül és a vesztét kívánja, sorozatos támadásoknak volt kitéve; az iskola tanítóit nyilvánosan hatalomvággyal vádolták meg; — mindez végül is oda vezetett, hogy a községnek egy elég nagy része megvonta jóindulatát az iskolától. A félvezetettek kivonták gyermekeiket egy jól megszervezett iskola jótékony befolyása alól, és azokba — az említett csoport támogatásával elterjedt — zugiskolákba vetette bizalmát, amelyeknek élén vagy tönkrement kereskedők vagy más, egyébre nem alkalmas személyek vannak. Ezeknek nincs sem alapos szaktárgyi tudása, és nem ismerik a tanítás és nevelés módszereit sem. Az iskola azonban ezáltal elvesztette fenntartásának fő forrását, amihez társult még a község vagyonának csökkenése is, ami az iskola további működtetését megakadályozta. Így állt elő a jelenlegi helyzet, miszerint a fent nevezett tanítók az iskolát ezután nem a község támogatásával és jótállása mellett, hanem magániskolaként működtetik tovább.

Újhely, 1848. szeptember 1.

Schlesinger Illés
izr. iskolabizottsági elnök”

63.

1848. szeptember 11.

KINEVEZÉSEK A NAGYVÁRADI GÖRÖGKATOLIKUS TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZETHEZ

695.

Méltóságos Báró, Cultus Minister Úr!

A halhatatlan emlékü Josef Magyar Országának fél százados Nádora¹ különösen szívére vévén a Román népnek műveletlen állapotát, és ebből származott vallási ingatagságát, minthogy úgy volt meggyőződve, hogy főleg a célszerű iskolai tanítás által eszközölhető az alapos vallási meggyőződés, de a Magyar is annál biztosabban számolhatna a Román nép testvéri ragaszkodására és egy közös hazai érdekbéli részvételére, mentől inkább az Iskolai tanítás által neme-
sebb érzelmű emberré neveltetik. Ő Császári Királyi Apostoli Fölségénél, különös személyes közbenvetése által kieszközölte a [...] legkegyelmesebb királyi rendeletet: mely szerint Püspöki székem helyén N(agy)Váradon a Papnevelde épületében alkalmazandó Mester Képző Intézetet alapítani, azon rendszerrel, mely a többi országos képezdékre nézve határozottatott, kegyelmesen méltóztatott; — oly módon, hogy a Neveldei két tanulmányi fölügyelő képezdei Tanító legyen, kiknek évi fizetések lenne a tanulmányi alap pénztárból egyenként fizetendő 300 pft (pengőforint), 6 Ifjak pedig év 40 pftnyi ösztöndíjt ugyanazon pénztárból kapjanak, kiket valamint a Tanítókat is fizetések és díjuk utalványozása végett esetről esetre följelentsem. Miután a Papnevelde Épülete már eddig annyira elkészült, hogy az Ő Felsége által rendelt képezde azon épületben alkalmazható, azon Minister általjános rendeletnél fogva, mely szerint a képezdek foljő september hó elsőjén, megkezdendők, a fent hívott királyi ren-

delethez képest a Román nép számára Püspöki székem helyén a képezdének megnyitását és a nyilvános oktatás megkezdését elrendeltem, Tanítóknak kijelölve Papp János neveldei aligazgató s tanulmányi felügyelőt és Vancsa János hittudort, mint ezen hivatalra igen alkalmatosokat, ösztöndíjra pedig Balás Pál, Kortényi Ignácz, Markus János, Kőváry Vazul, Ember László, Fejer Sándor, részint Böltsészetet, részint középtanodát, részint 4 és 5 oskolát végzett Ifjúkat; Miről Méltóságodnak azon alázatos kéréssel teszem jelentésemet, hogy addig is, miglen ezen képezde aszerént láttathatna el, mint a többi országos képezdek, kivált a Tanítók és az múlhatatlanul szükséges énekmeister fizetése iránt az említett és általam kijelölt két képezdei Tanítóknak az Ő Felsége által rendelt egyenkénti 300 pft fizetést, valamint az ösztöndíjra jelelt ifjak számára egyenként 40 pft a Tanulmányi pénztárból a püspökladányi fiókpénztár által fizetendőt haladék nélkül utalványozni méltóztasson. –

Egyébiránt, miután a Hazának közérdeke megkívánja, hogy a Román nép nevelésére és oktatására a kormány minden telhető eszközöket fölhasználjon és ennél fogva a Román nép számára egy országos képezdet alapítani és czélszerűen elrendezni szükséges, minthogy az egyesült Románok száma az Erdélyi részekkel együtt 900 000 ezerre [sic!] rúg, és a külön képezdet a szertartási különbség megkívánja; erre pedig legalkalmasabb hely Nagyvárad, mely a Román népnek majd középpontja, de efelett a legmagyarosodottabb szellemű város, mint akármely más hely, melyet a Románok lakják, és így Váradon a magyar nyelvet is könnyebben megtanulhatnak a nevendékek, mely képezde annál több tanítványokat számíthatna, mentől inkább szaporíttatnának az ösztöndíjak, mert e nép oly szegén, hogy ösztöndíj nélkül Iskolába járni és a tanulmányokat folytatni nem képes; magam is elősmerem a szükséges áldozatok nagyságát, de annál dúsabb eredményt remélhetni, melyért az áldozatokat kímélni nem lehet.

Többire egész tisztelettel maradok
Méltóságodnak

N. Váradon az 1848^{ik} év Septemb(er) 11^{én}.

készséges szolgája
Erdélyi Vazul N. Váradi
G. e. (görög egyesült)
Püspök

VKM, Közoktatási osztály, *Elemi iskolai szakosztály, 1848: 19. kútfő, 89. tétel. Eredeti tisztázat, pag. 2.*

Jegyzetek

¹ József főherceg 1795–1847 között volt az ország nádora.

² *Válasz* a közalapítványi főfizető hivatalnak: a két tanító és az ösztöndíjas növendékek iránti intézkedés úgy történjék, ahogy a püspök kérte; a váradi püspöknek: „A szőnyegen levő képezde érdekében netán szükség-lendő bővebb anyagi segélyezés iránti kérdés tárgyalása, a megzavart csend s belbéke helyreállításáig, függőben tartatván.” Okt. 7. Egedy.

1848. szeptember 11.

AZ ADAI (BÁCS) R. K. ELEMI ISKOLA ÁLLAPOTA

a/

Méltóságos Püspök s tanulmányi főigazgató Úr! Kegyes Uram!¹

Folyó évi július hó 12-ről 364. szám alatt kelt kegyes meghagyása következtében eljárásomról van szerencsém a következő értesítést alázatosan felterjeszteni: 1^{ör} A tanítókat illetőleg meg kell jegyeznem, miszerint a 2^{ik} osztályú tanító Nagy Sándor a nép bizalmát nem egész mértékben bírja, különben is az elhíresült igazgató Mancsek pártjához tartozik. Egyébiránt becsületesen vannak rangjukhoz képest ellátva. 2^{or} A tanítványokat illetőleg: van ugyan 562 iskolába járható gyermek, és az értesítvény szerint ezek közül a két iskolában öszvesen a valósággal járók száma 334-re tétetik; az iskolaszobák pedig oly szűkek, hogy azok összevéve becsületesen nem többet fogadhatnak be 110 gyermeknél, mit véleményem szerint csak úgy lehet kiegyenlíteni, ha a főtebb kitett 334 számot csak azokra értjük, kik magokat beíratják, voltaképpen pedig mindnyájan meg nem jelennek; azonban 3^{or} hogy újabb iskola felállíttatása a város más részén okvetetlen megkívántatik, nemcsak a fennebbiekből világos, hanem abból is: hogy a jelenlegi iskola nem a város közepén van; a város pedig nagy kiterjedésű és felette sáros levén, emiatt főképp télen és sáros időkben a gyermekeknek messzire járniok ily körülmények közt lehetetlen is. Ezek alázatos felterjesztése után magas kegyeibe ajánlott maradok Petrovoszellón Szeptember 11^{kén} 1848.

Méltóságodnak alázatos szolgája
Mokossay Mátyás m. k. felügyelő
(tiszai alsókerületi alesperes és tanodafelügyelő)

b/

(válasz-fogalmazvány)

A budai tankerület főigazgatójának

Folyó évi 629 száma alatt az Adai r. kath. elemi iskola tárgyában tett fölterjesztvénye nyomán válaszoltatik önnek: hogy miután az 1848. évi 20. t. cikk 3^{dik} §-ában² biztosított álladalmi gondoskodás, mindekkoráig csak írott malaszt; s a minden bevett vallásfelekezetűek egyházi és iskolai költségeinek fedezhetésére rendezett kincstár kívántatnék: addig, míg a törvényhozás ez ügyben majdan részletesen rendelkezhetnék, az adai r. kath. iskolák bejelentett állapota csupán tudomásul szolgál. Mivel azonban az elemi iskolák körüli anyagi áldozatok s terhek viselése, úgy természeti kötelességnél, mint a köznevelési rendszer és (az) elemi tanodák még helytartótanácsilag kihirdetett alapszabályainál fogva, a községetek illetné, oda utasíttatik ön: miszerént az Adai r. kath. községet a nevelés s tanítás ügyének fontosságára s szellemi áldásaira figyelmeztetvén, ösztönözze: hogy addigis, míg az idézett t. cikk által kimondott álladalmi gondoskodás maga idején beváltathatnék, más — a mostaninál

egészségesebb, célszerűbb, s a tanítás igényeire nézve, alkalmasabb — iskoláról vagy legalább a jelenleginek az iskolába járásra alkalmas gyermekek számához képest szükséges, s netalán eszközölhető bővítéséről, ideiglenesen annyival is inkább gondoskodjék: mivel a községek sorsa, az úrbéri viszonyok eltörlésével tetemesen javulván, az iskolai költségeket is könnyebben elviselhetik. E rendelet folytán teendő lépéseinek sikeréről Ön jelentése ide beváratván.

Kelt Budán 1848 Nov. 22.

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 7. kútfő, 46. tétel. Eredeti tiszttázat és fogalmazvány (Tisza Kálmán), pag. 3.

Jegyzetek

¹ A jelentést Fogarassy Mihály budai tanulmányi főigazgatóhoz küldték, aki okt. 28-án 629. sz. alatt továbbította a minisztériumhoz.

² Lásd a 32. szám közölt iratnál.

65.

1848. szeptember 28.

KÉRVÉNY LEÁNYTANÍTÓNŐI ÁLLÁSÉRT A TEMESVÁRI GYÁR-KÜLVÁROSBAN

A nagyvárad tan(kerületi) főigazgatónak

Krucska Juliánna folyamodványa, melyben — a temesvári gyárkültvárosban felállítandó leánytanítónői állomást elnyerni óhajtván — magát pályázó társaival együtt, a nevelés köréhez tartozó tárgyakból, valamint a magyar, francia, olasz és német nyelvekből szigorú vizsgálat alá vétetni, és a kinevezést a kivívandó érdem szerint végrehajtatni kéri, — (czimedhez,) a kihallgatandók kihallgatása mellett adandó véleményes értesítés végett, visszavárólag ezennel áttéteik.

Budán, 1848 évi szept. 28-án

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 9. kútfő, 26. tétel. Eredeti fogalmazvány (Egedy Gáspár), pag. 1.

66.

1848. szeptember 30.

A KASSAI TANULMÁNYI FŐIGAZGATÓSÁGNAK AZ ELEMI TANODÁKRÓL TETT INTÉZKEDÉSEI 1848 SZEPTEMBER HÓNAPBAN – ELJÁRÁSI JEGYZŐKÖNYV FELTERJESZTÉSE A MINISZTÉRIUMNAK

717.

A Kassai tankerületi elemi tanodák ügyében f. évi Szeptember hólnap folyama alatt vezetett jegyzőkönyv¹

- sorszám (tárgy) vétel napja (határozat) értekezési szám
256. A miskolczi tanítóképzőintézet- 12-én a hármas kijelölés az erre vonatko-
ben megüritült egyik tanszékre f. hó zó irományokkal együtt a Közoktatási
1° s 2^{ik} napjain a ministerileg meg- Ministeriumhoz felterjesztett 702.
rendelt pályázat megtartatván R.
257. Gyöngyös város Tanácsa a kebele- 14(én) Ezen panaszos tárgynak megvizs-
beli elemi tanoda egyik tanítója, Pászty gálásával az illető felügyelő megbiza-
József ellen hanyagsága miatt panaszt tott. 703.
emelvén, azt hivatalától elmozdítani, és
helyébe a hármas kijelölés nyomán
mást kineveztetni kéri. R.
258. A miskolczi tanítóképző intézeti i- 16(án) E tárgyban a Közoktatási Ministe-
gazgató jelentvén, hogy az intézeti szál- riumhoz felírás tétel, miről az illető
lásbérének rendetlen fizetése miatt a intézeti igazgató előleges megnyugtatás
háztulajdonos f. évi Szent Mihály napjá- végett tudósított. 704., 705.
tól a szállást felmondta, – minél fogva
magát a felfogadandó új szállás iránt u-
tasítással ellátatni kéri. R.
260. A Szepes-Váralyai elemi tanodai igaz- 17(én) Az első helyen kijelölt s az igaz-
gató Szurmik Ferencz halálával megü- gató által megajánlott Kovaliczky
rült tanítói állomásra a Szepes-Váralyai József ellen semmi kifogás elő nem for-
község által megtett szabályszerű hár- dulván, ez kineveztetett, miről is az i-
mas kijelölést saját véleménye mellett gazgató kellőleg értesített. 710.
megküldi. R.
261. A Gyöngyös-patai elemi tanodai 18(án) Mely jelentésből kiderülvén az, hogy
felügyelő f. hó 14-ről innen nyert uta- Pászt Józsefnek hanyagsága méltán elői-
sításnak folytán Pászt József gyön- dézé a község panaszát, – minthogy azon-
gyösi elemi tanító bepanaszlása ban Pászt József ellen panasz ekkoráig
tárgyában jelentést tesz. R. nem értesítvényileg, sem különösen soha
nem emeltetett, és a felügyelői jelentés
szerint a panaszlott jobbulására ünnepe-
lyesen fogadást tön, – Gyöngyös-város kö-
zségének megíratott: hogy Pászt József
elmozdítását illető kívánatát ezen tan. fői-
gazgatóság még ezúttal nem teljesítheti, –
egyéberánt Pászt József az illetőknek szo-
ros felügyelésére bízott. 709.
263. A Vallás s Közoktatási Ministerium 25(én) A felkívánt iratok azonnal felkül-
f. hó 21-ről 4979/2110. sz. a. kelt ren- dettek 712.
delvény folytán, a miskolczi tanítókép-
ző intézeti egyik tanító állomásra f. hó
1-ó s 2-ik napján tartott pályázatkor a
pályázók által tett munkálatok iránti
véleményeket tartalmazó iratok felkül-
dését meghagyta. R.

Hogy ezen jegyzőkönyvi pár a főigazgatósági irattárban maradt eredetivel megegyező, hitelesen bizonyítja Kassán September 30^{án} 1848.

a főigazgató távollétében

Máczy Imre m. k.

főtanodai aligazgató²

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 25. kútfő, 37. tétel. Egykorú hitelesített jegyzőkönyvi kivonat. pag. 2.

Jegyzetek

¹ A 25. kútfő több ilyen, az ország különféle helységeiből felküldött eljárési jegyzőkönyvet tartalmaz, amit a minisztériumban átnéztek, felülbíráltak. – Erre a jegyzőkönyvi példányra észrevételt nem tettek. (Okt. 27.)

² Máczy Imre (1808–1880) r. k. pap (1832), alesperes, Abauj és Zemplén megyék táblabírája, a kassai akadémia aligazgatója. *Schematismus, Szinnyei*.

67.

1848. október 7.

AZ IPARTANODA TANTERMEIT HADIKÓRHÁZI CÉLOKRA FOGLALTÁK LE

185.

Vallás és Közoktatási Magas Ministerium!

A közegészségi igazgatóság intézkedéseinek folytán a királyi tudományegyetem épületében lévő teremek, s ezekből a Józsefipartanodának teremei is hadi kórházok számára jeleltettek ki; Miről oly megjegyzéssel értesítettém kórházi parancsnok Nickerl kapitány Úr által, hogy a teremeket azonnal kiüríttessem, egyébként a tanodai felszerelés kímélése nélkül lennének kiürítendőek.

Ily körülmények — s minekutána a kir. tudományegyetem több teremei kórházokká már átalakítottak, — kénytelen valék az ipartanodai padokat, asztalokat, táblákat, s egyéb szereket a földszinti nagy teremben összehalmozni, s némelyeket az iroda számára legközelebb kibérlelt szállásra vitetni. Az ipartanodának tehát jelenleg egy tereme sincs.

Mit midőn a Magas Ministeriumnak ezennel feljelenteni kötelességemnek tartom, magamat kegyeibe ajánlván maradok. Kelt Budán October 7^{én} 1848^{ik} esztendőben.

A Magas Ministeriumnak

legalázatosabb szolgája

Karáchon Mihály m. k.

a kir. Józsefipartanoda Igazgatója

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 20. kútfő, 85. tétel. Eredeti tisztázat. pag. 1.

1848. október 20.

**A KÖZMUNKA- ÉS KÖZLEKEDÉSÜGYI MINISZTERIUM ÁTIRATA
A PESTI RAJZISKOLA ÜGYÉBEN**

1760/552. közép.

A közmunka s közlekedésügyi ministerium

A vallás és közoktatási Ministeriumnak

A pesti rajztanoda jelenlegi állapota megvizsgálását illetőleg¹ f. évi Szent Jakab [júl.] hava 14-ről 2472/o. szám alatt kelt hivatalos levele folytán a Tisztelt Ministerium ezennel értesítettik: miszerint az érintett rajziskolának helyszínén leendő megvizsgálása végett középítészeti osztály(beli) főmérnök Berger Lajos² kiküldetvén, az e tárgyban ide tett felterjesztvényében [nincs] azt jelenté: hogy az említett vizsgálat megtartása iránt Pest városa polgármesteréhez felszólítást intézvén, – tőle azon választ nyeré, miszerint a kérdéses vizsgálatot a Pest városa által kiküldött bizottmány a középítészeti osztály(beli) főmérnök közbejövetele nélkül már véghezvitte, s ennél fogva a középítészeti osztály részéről a kívánt vizsgálat körül netalán tapasztalandottokról semmi tudósítás vagy vélemény nem adathatik.³

Ami pedig az ipartanodai rajztanár és igazgató által benyújtott értesítvényeket illeti: a fenn kitett oknál fogva, nem lévén a középítészeti osztálynak a fennforgó tárgyban helyszínén szerzett tapasztalása, kimerítő vélemény ezek iránt sem adathatik.

Mennyiben azonban az ipartanodai rajztanár és igazgató által benyújtott értesítvények átvizsgáltattak, az utóbbinak véleményét pontonként helyeselni lehet, — kivéven mindazonáltal a vélemény azon pontját, melyben az ipartanodai igazgató — a rajztanodának czélba vett újból építését nem találja elhalasztandónak — addig, míg a tanintézetek átaljában újonnan öszvefüggőleg rendeztetnének. E tekintetben a középítészeti osztály inkább az ipartanodai rajztanító véleményét tartja pártolandónak, úgy lévén meggyőződve: hogy a közoktatási rendszernek majdani megállapítása szerint leendő szükséges annak idején az építtetni szándékolt rajztanoda tervét is módosítani.

Végre jelenti a középítészeti osztály: miszerint az építtetni szándékolt rajztanoda terve felől véleményes jelentéseit a volt m. kir. udv(ari) kincstárhoz múlt 1847 évi 1640, és 3539 számok alatt benyújtotta.⁴

Budapesten October 20^{án} 1848.

Ministerelnök Úr meghagyásából
Havas József⁵
osztályfőnök

*VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 8. kútfő, 30. tétel.
Eredeti tisztázat, pag. 2.*

Jegyzetek

¹ Lásd előzményként a 38. számú iratot a jelen kötetben.

² *Berger Lajos*. Mérnök; 1810-től állami szolgálatban. Az építészeti igazgatóság, majd 1848-ban a közmunkaügyi minisztérium középítészeti osztályának (nem véglegesített állású) alkalmazottja; igazgató főmérnök. *F. Kiss*.

³ Az önkormányzatok és a központi kormányzat ellentétes intézkedéseire lásd itt: az 52. számú iratot a jelen kötetben.

⁴ A jogelőd középítészeti szervről van szó (építészeti igazgatóság), amelynek egyes osztályai az új közmunkaügyi minisztérium műszaki osztályai lettek.

⁵ *Havas József* (1796–1878) Jogász, egy. tanár, szőlész-borász. 1848 előtt pesti városi tisztségeket viselt; 1845–1848 között helytartótanácsi tanácsos, 1848-ban a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium osztályfőnöke. 1849. jan.-tól a főváros császári biztosa lett. *F. Kiss*. A Batthyány-minisztérium, miniszterelnök ekkor már nem volt, lemondott; honvédelmi bizottmány vezette az országot. Havas bizonyára az elnök, Kossuth meghagyásából írta levelét.

A minisztérium Pest városánál sürgette a rajziskoláról készített jelentést. (Fogalmazó: Hollósy.) Okt. 24.

69.

1848. október 28.

BUKARESTBEN – MAGYAR LEÁNYTANODA

A Magyar Külügyministeriumnak¹

A Cs. Királyi bukaresti ügynökségnek² Major Róza által Bukarestben felállítani szándékolt magyar leánytanoda tárgyában tett, s az e részben felvett jegyzőkönyv kivonatával együtt [...] becses átirata mellett ide közlött hivatalos jelentése e tisztelt Ministeriumhoz az illetők értesítése végett, azzal küldetik vissza: hogy miután a saját rendeltetésű, különben is túlterhelt, sőt az úrbéri viszonyok közelebbi megszüntetéséből eredt tetemes fogyatkozások miatt, eddigi rendszeres kiadásai fedezhetésére is elégtelen közalapok rovására, a törvényhozásnak az 1848 évi 20. tikk. (törvénycikk) 3^k §^a 3 fölötti részletes intézkedéséig, semminemű újabb terhek nem engedményeztetnének – folyamodó Major Rózának a tervezetbe vett tanoda felállíthatására kívánt pénzbeli segedelem utalványozása iránt előterjesztett kérelme, a fennforgó körülményekben nem teljesíthető.

Oct. 28-án 1848.

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 9. kútfő, 30. tétel. Eredeti fogalmazvány (Hollósy), pag. 1.

Jegyzetek

¹ Az Ausztriával való kapcsolatra tekintettel Magyarországnak nem volt önálló külügyminisztériuma, hanem az 1848: III. tc. szerint egy magyar miniszter Bécsben, az uralkodó mellett teljesített szolgálatot és biztosította a kapcsolatot az uralkodó és a Budapesten működő magyar minisztériumok között. Ezért hívták „király személye körüli minisztériumnak” is, ami az 1867.

utáni forma visszavetítése, ill. — nem hivatalosan — „érintkezési minisztériumnak”. – 1848. okt.-ben ez a minisztérium már csak vegetált Bécsben; nov. elején az osztrák hatóságok fel is oszlatták. Részletesen v. ö.: *F. Kiss* 185. s. köv.

² Ekkoriban követek, ügynökségek nem országokat, hanem uralkodót képviseltek, így az osztrák császári „agensek” egyben a magyar királyt is. A magyar minisztérium 1848-ban megkísérelte, hogy ezek mellé magyar ügyvivőket delegáljanak, legalább a környező országokba. – Bukarestben 1847-ben Timoni Kázmér volt az osztrák ügyvivő. (*Schematismus*)

³ Lásd: a 32. számú iratközlést.

70.

1848. október 31.

A NAGYVÁRADI TANULMÁNYI FŐIGAZGATÓ JELENTÉSE A KERÜLETÉBENI ELEMI OKTATÁSI HELYZETRŐL, A SZÜKSÉGES REFORMOKRÓL

E. 526.

Vallás s Közoktatási Ministeriumnak.

A nagyváradai tankerületben létező elemi tanodákról 1847/8. évre az 1846. évi [...] rendelvénnyel szerkezett rovatos értesítvényt [...] azon megjegyzéssel nyújtom be: hogy a rokonnemű tanintézetekről jelesen: a kerületbeli öt rajztanodákról értesítvények külön a szokott rajzpróbákkal együtt folyó évi szeptember 14^{kén} a két képezdéről pedig múlt octoberhó 22^{kén} terjesztettek fel.

Zenetanoda a mesterképző intézetekkel egyesült zeneoktatáson kívül ezen kerületben kettő vagyon, a nagykárolyi felső elemi tanoda mellett, melyben a lefolyt 1847/8. tanévben 14, és a nagyváradai mellett, melyben 7 ifiú énekre és zongorázásra megnyugtató előmenetellel taníttatott.

Ipartanodának e tankerületben vétethetik azon Torontál megyei Nagyszentmiklós városában létező, s gróf Nákó Sándor földbirtokos nagylelkű jótékonyága által eddig fenntartott, egy osztályú magán intézet, melyben 12 ifiú egyéb elemi ismeretek előadása mellett mezey gazdaságra nemcsak elméleti oktatás által, hanem gyakorlatilag is képeztetik, s melyről a tanító buzgalmát, s a növendékek előmenetét illetőleg a kerületi felügyelő dicsérettel nyilatkozik.

Átalában az elemi oktatás állapotáról alázatosan jelentem:

a) Felügyelői és tanítói személyzetről

Ezen tankerületi római katolikus elemi tanodák 40 esperesi kerületekre felosztva, s az egri, csanádi, nagyváradai, szatmári és váczy egyházmegyékbe kebelezve, amint a fennérintett értesítvény részletesen előterjeszti, 41 felügyelő alatt vannak. E szám iránti különbözőzés abból származik: hogy a szatmári kerületben a szatmárnémeti városi elemi tanodák különös saját felügyelő alatt állanak.

Eme 40 kerületben 1847/8. tanév lefolyta alatt 606 tanítók és tanítónék, s 54 segédtanítók működtek.

Szintezten tankerülethez számítandók, s Nagyváradon lakó tulajdon igazgatóval ellátvák a görög katolikus elemi tanodák nemcsak a nagyváradai görög

katolikus egyházmegyebeli 19 esperesi kerületben, hanem azon Szabolcs és Szatmár vármegyei 11 kerületekben is, melyek a munkácsi görög katolikus egyházmegyéhez tartozván, 1829. évi [...], 1830. évi [...], 1839. évi [...] királyi helytartótanácsi rendeletek által a nagyváradi görög katolikus elemi tanodák igazgatója, s illetőleg a nagyváradi tankerületi főigazgatóság alá rendeltettek. Folyó évben szólíttatván fel különösen ezen 11 kerületek felügyelői: hogy iskoláikról rendszeres értesítvényt adjanak a főigazgatóságnak, ezen felszólítást a gyulai, karászi¹ és nagybányai felügyelők mindeddig nem teljesítették, s ez okból kerületeiket illető rovatok a fennemlített általános értesítvényben üresen hagyatván, a görög katolikus tanodák végösszele ezen három kerületet magában nem foglalja, s ezeken kívül a görög katolikus tanodák nagyváradi kerületében vannak 27 felügyelők, tanítók pedig 189^{en} – segédtanítók 5^{en} számíttatnak.

Nem lehet mellőznöm azon szomorító észrevételt, miszerint az egész avasi és felsőbányai kerületben egyetlen egy görög katolikus tanoda sem létezik, az éneklők nem tanítanak, s az ifiúságnak oktatása egyedül a lelkészek által tartatni szokott hittani előadásokra szorítkozik.

b/ Tanodák és tanuló ifiúság száma

Az iskolába járható és az év lefolyta alatt csakugyan járt római katolikus ifiúságnak száma [...] eképpen áll:

Iskolába jártak 1846/7. évben:	67.137
Iskolába jártak 1847/8. évben:	67.300
a különbözős	163

a közoktatásnak nem csökkenésére, hanem terjedésére mutat.

Mint hogy pedig az iskolajárásra alkalmas

római katolikus ifiúság száma

1847/8. évben összesen tesz 91.768

az iskolai oktatásban azonban részesülők száma 67.300-ra megy, ezen jótéteményt nélkülözték 24.468-an,

mely közínségen leginkább azáltal lehetne segíteni: ha azon kötelesség teljesítését, mely az alkalmas gyermeket az iskolába járásra, s a szüléket gyermekeiknek oda küldetésére szorítaná, nem csupán a lelkészek, hanem a köztisztviselők czélszerű eréllyel szorgalmaznák.

A nagyváradi egyházmegyei görög katolikus ifiúságból

jártak a múlt 1846/7. évben fiú s leánygyermek	5.057-en
1847/8. évben fiú s leány gyermek jártak	4.281-en
a különbözős	776

igen feltűnő csökkenést mutat az iskoláztatásban azon oknak leginkább tulajdonítandót: hogy a vallási szabad átmenet számos oláh községekben ingadozást, nyugtalanságot, sőt egyházváltoztatást is okozott, s ilyen állapotban foganat nélkül hangzottak el mindazon intések, melyekkel majdnem egyedül magok a lelkészek szorgalmazzák az ifiúságnak iskoláztatását.

Ilyen összehasonlítást a munkácsi egyházmegyei kerületekre nézve nem lehetvén azon okból tenni, mert a múlt 1846/7. évre ezen kerületekből éppen semmi értesítvény a főigazgatóságához nem küldetett; az 1847/8. tanévet illetőleg mind a két egyházmegyei

kerületekben iskolát járható ifiúság száma	
teszt összesen	24.025
ezek közül jártak iskolába	6.560
oktatást nélkülözött majdnem három negyedrésze, vagyis	17.465, –
amin nemcsak az iskoláztatási kötelességnek szorgalmazásával, de a tanodáknak szaporításával is kellene segíteni, miután 193 iskolával ellátott helységek mellett 103 olyatén helységek számítottak, melyek iskolát nélkülöznek. –	

c/ Elemi tanítás állapota

Noha a folyó év mozgalmi közt mind a köztisztviselők, mind a helységek előjárói kevés figyelmet fordítottak az elemi tanodákra, mindazáltal a közoktatásnak vigasztaló előhaladását jelentik: a kisvárdai, billéti, krassói, nagykikindai, oravicziai, mind a három temesi és torontáli, verseczi, endrődi, gyulai, nagykarolyi, nagybányai, Mármaros-szigeti, doroghi görög katolikus, és vasadi felügyelők által a kerületi iskolákra nézve. Ezen előhaladást tanúsítja: hogy Szeged városában a IV. elemi osztálynak első évi folyama, Debreczenben pedig a III. elemi osztály az idén felállítottatott.

Új alsó elemi tanodák nyitattak: 1. Ramocsaházán, kisvárdai kerületben, ahol a nép buzgó gondoskodása iskola-telkest és épületet szerzett, de a tanítóra illő ellátása e szegény községnek erejéből ki nem telvén, részére az országos pénztárból segedelem fog kértetni.

2/ Bikácson nagykikindai kerületben.

3/ és 4/ Újfalun és Gedőfalván a verseczi kerületben.

5/ Kistótfalun farnosi görög katolikus kerületben.

6/ Rózsályon szatmári görög katolikus kerületben.

7/ Vingán felső temesi kerületben vasárnapi tanoda alapítottatott. Ellenben Aurelháza és Surián nevű dohánykertész községekben² alsó torontáli kerületben a tanoda alkalmas hely és tanítói fizetés hiánya miatt megszűnt.

Megszűnt Nagybecskerekén, Tordán és Törökbecsén a vasárnapi iskola, miután azt az ifiúság látogatni vonakodott, a megyebeli tisztviselő pedig ezen hanyagságon közbejövetele által segíteni nem volt hajlandó.

A közoktatásnak kívánt terjedését s tökélyesbülését bizonyítja továbbá az: hogy több helyeken, ahol a II. osztálynak kijárásával bevégeződik az elemi oktatás, a kirendelt tanulmányokon kívül természettan, házi gazdaság, rendőrségi szabályok, honi földleirat és történelem elemei tanítottak. Így történt nyíregyházi, polgári, felső aradi, billéti, krassói, nagykikindai, oravicziai, felső és közép torontáli, verseczi, gyulai, körösi, holdmezővásárhelyi kerületekben.

Ellenben vannak majd mindenütt akadályok is, melyek az elemi tanodák óhajtott gyarapodását hátráltatják, s melyek a kerületi felügyelők által közgyebhangzással e pontokban jelöltetnek ki:

1. Nagyobb s kisebb mértékben szegénység nyomja a köznépet, minél fogva majd mindenütt találatnak több vagy kevesebb számú szülék, kik nem képesek gyermekeiket ruhával, s lábbelivel ellátni, miszerint ezek télen át, midőn arra leginkább érnének, iskolába járhasanak.

2. Ezen szegénység leginkább okozza azt is: hogy gyenge korú gyermekeknek, kiket iskolába kellene küldeni, tavasz nyiltával apró marha őrzésére, s mezei foglalkozásokra hasznukat vegyék, s tanulástól elvonják.

3. A községeknek részvétlensége vagy tehetetlensége továbbá okozza: hogy több helyeken fűtésihiány miatt hidegebb időben megszűnik az iskolatartás.

4. Számos görög szertartású községeknél még ott is, hol lelkész vagyon, a tanításra alkalmas épület léte miatt nincs iskola, s helyben lévő éneklész nem oktat. Ezen szomorító helyzetben van a fenn felhozott óvatos kimutatás szerint az avasi, és felsőbányai, két egész görög szertartású felügyelői kerület.

5. Egyébképp minthogy az éneklészek többnyire mindenütt tanítói hivalt viselnek, olyan helyeken, ahol az éneklész temetés s más egyházi eljárás végezt a számos fiók-helyekre gyakrabban kirándulni vagy népesebb anyahelyek kebelében is az iskolán kívül hivataloskodni tartozik, feltűnőleg szenved a tanoda, mert a tanító helyét vagy senki sem, vagy pedig többnyire tapasztalatlan segéd pótolja.

6. Több helyeken, s majdnem minden dohánykertészségekben az elemi rendszabályok 63. §³ ellenére a tanító egyszersmind jegyzője a községnek, s a tanítást csak mellékes s alárendelt foglalkozásának tartja a tanoncok kipótolhatlan kárára.

7. Lehangolja a tanítónak hivatalbeli buzgóságát sokszor díjának csekélysége, s ebből el nem élhetvén, kénytelen hivatalának mulasztásával élelmét más módon keresni, s mezei, s kézi munkában idejét tölteni.

8. Nagy akadályára lenni tapasztaltatik a közoktatás sikerének az is: hogy némely népesebb helyeken egy-egy osztályba közel kétszáz, sőt több gyermek is összegyűl, s egy tanítónak gondját s működését minden segéd nélkül fárasztja. Ily sokaságnak czélszerű tanítására egy egyénnek bármilyen szorgalma s igyekezete elégtelen, s a községektől segédnek rendeltetését vagy az osztálynak felosztását kinyerni ritkán sikerül, hacsak valamint ezen, úgy a fentebbi akadályoknak legyőzésében a törvényhozás s felsőbb rendeletek orvoslást nem szereznek, s azon szabályokat, melyek eziránt már keletkeztek, életbe nem léptetik.

A közoktatás előhaladásának eszközeit illetőleg szükség felemlíteni: hogy egyetlenegy elemi tanoda volt ezen tankerületben, s az oraviczai felügyelőségben az újmoldovai, mely egy még ugyancsak kezdőfélben lévő, de czélszerű könyvgyűjteménnyel, s ennek nevelésére szolgáló alapítványi tőkepezzel bírt, de ezen vagyonától megfosztatott, midőn folyó évi augustus 21^{én} a szerbek berohanása mellett ezen egész bányavároska felgyújtott, a nem oláh község elszélesztetett, egyház, iskola elpusztult.

A szegedi képezde könyveinek, s műszereinek folyó évben semmi gyarapodást nem nyert leltára [...]

d/ *Tanítói személyzet érdemei, s az oktatásügy előmozdítói*

A tanítói személyzet érdemei közé számítandó: hogy

1. Soltész Dani, szegedi képezdei tanár az általa közrebocsátott több rendbeli iskolai könyveknek számát ilyen című hasznos munkácskával nevelte; Útmutatás a magyar helyesírásra. Szeged, 1848. 8. r. 62 l.
2. Kirch János nagykárolyi zenetanító ily című zeneműveket könyvomban kiadott: Martius 15e szabadság, egyenlőség, tesvériség. – Átalakulási hangok. Múlt és Jelen. – Változatok Sobri dal felett.
3. Fülöp János nagyváradai III. elemi osztályú tanító minden jutalom nélkül múlt év alatt tanította a vasárnapi iskolát.
4. Tjinkul Miklós lupáki, – Manusov Sebestyén kloticsi és Andréz János krassói tanítók tanonczaikat a kertművelésben, s gyümölcsfák nemesítésében, és selyembogár tenyésztésében leczke órákon kívül oktatták s gyakorolták.

Mint az oktatási ügy lelkes előmozdítói s jótévői bemutatandók:

1. Özvegy gróf Desóffy Jósefné, ki valamint a Nyíregyházi felügyelőségben a szentmihályi elemi tanodát maga költségén építette, úgy a tanítót jelen évben is szükségességgel ellátta.
2. Drevenyák Ferencz, ki Taktakenyézen saját udvarában elemi iskolát nyitott, a tanítót maga tartja, s a tanoncok számára iskolai könyveket szerez.
3. Bohus János főispánné született Szögyényi Antónia⁴ a világosi tanodában a szegényebb sorsú gyermekekben könyvek, s ruhafélék osztogatásával ébreszti az iskolalábajárást és tanulást.

[22. számig...]

e/ *Tanítók megjutalmazása vagy megrovatása*

Bármily üdvös s óhajtható volna, hogy a súlyos tanítói pályán a közjót előmozdító egyéneknek buzgalma gyakrabbi jutalmakkal éleszletnék, s érdemeik utánpótlást ébresztő kedvezményekkel tüntettetnének ki; mindazáltal igen ritka s kevés esetet hozhatók fel nagykiterjedésű tankerületemből, melyből kiteszenék: miként a szerény elemi tanítóknak hív igyekezete elismerést talált, s jutalmat aratott. Az előbbi § 22. száma alatt felhozott jutalom osztogatáson kívül megemlítendő: hogy

1. Tarsovsky János nagyváradai III. elemi osztálybeli tanító [...] egész fizetésének megadása mellett nyugalmaztatott.
2. Gemzei és thassi tanítók a kisvárdai kerületben szorgalmok méltánylásául néhai Fuchs Ferencz egri érsek alapítványából ösztöndíjt nyertek.
3. Az oraviczai kerületben a tanítók vasárnapi tanodák tartásáért helyenként 20 pengő forintnyi jutalommal tiszteltettek meg.
4. Ugyanazon kerületben [...] előléptettek.⁵
5. Szintügy Lebeci Károly fejeármati tanító díszesb tanszékre hivatott s előmozdított.

Az érdemnek ekképpen megkülönböztetései mellett nem hiányzottak a rendtelenségnek s hivatalbeli hiányoknak jobbulást célzó megrovatásai. Így

Lefelhocz János ajaki, Francz Gyula csiklovai, Hertenberg József dognácskai [... stb.] ivás miatt,⁶ [...] hanyagságuk miatt, [...] erkölcstelen kicsapongásaik miatt, [...] egymás közti viszályok s meg nem férés miatt megintettek s rendre igazítottak; – Keszler György lugosi tanító többszöri intések után ismételt botránnyai s feslett élete miatt hivatalától elmozdítottatott.

f/ Elemi tanodákat illető lefolyt évi általános rendeletek

A megüresült tanszékek s ezek iránti csődök kihirdetésén kívül:⁷

1847. november 27^{én} magyar királyi helytartótanács 1847. évi October 19^{én} [...] intévénye köröztetett, mely által az első elemi osztály számára készített olvasókönyv oskolai kézikönyvül kitézetik.

1847. december 30^{án} Soltész Dani szegedi képezdei tanár által kiadott természettan és rajz című munkácskából minden elemi magyar iskola számára egy példány küldetik, s ezen hasznos könyvecske közfigyelembe ajánltatik.

1848. február 18^{án} a magyar királyi helytartótanácsnak 1848. évi január 18^{án} [...] kelt rendelete szerint a tanintézetek igazgatóinak köteleességül tétetik: hogy az ifúságot a tanítóképző intézetekre figyelmeztessék, s arra bírják: miszerint több jámbor jellemű s jó igyekezetű ifiak magokat a tanítói pályára szenteljék.

1848. martius 27. – [...] meghagyatik az illető igazgatóknak: hogy a felsőbb helyre évenként felküldetni szokott próbarajzok mellé azoknak különös minden egyes darabok tárgyát, számát és készítőinek nevét magában foglaló lajstroma is csatoltassék.

1848. május 6^{án} a tanintézetekben szokásban volt számszerinti osztályozás folyó évi ápril 24^{én} 8. szám alatt kelt ministeri rendelet folytán megszüntetetik.

1848. május 18^{án} a tanév végén a főigazgatósághoz az elemi tanodákról, s tanítókról, nemkülönbön a tanodát nélkülöző helyekről adandó értesítvények alakja meghatározatatik.

[...]

1848. július 3^{án} ugyanazon évi június 26^{án} 2094. szám alatti ministeri rendeletnél fogva a tanodai új rendszer életbeléptetéséig az elemi iskolák eddigi szabályai egész kiterjedésükre nézve épségben fenntartandók.

1848. augusztus 6^{án} folyó évi július 29^{én} 3334/1359. számú ministeri rendelmény folytán az alsó és felső elemi tanodákban szintűgy a képezdekben az oktatás september 1-jén megkezdetni rendeltetik.

g/ A közoktatás emelésére szolgáló javaslatok:

1. Az oktatás kétségtelen könnyebbítésére szolgálván az: hogy az elemi tanodákban használandó könyvek országszerte egyenlők, s olcsón szereshetők legyenek, ezen szükség és közkívánat kielégítése végett fel lenne szólítandó s megbízandó a pesti jó s olcsó könyvek terjesztését eszközölő társulat.

2. A tanítók illő ellátására több gond fordíttassék, hogy az élelem keresése miatt ne legyenek kényszerülve egyébbel, mint hivataluk teljesítésével foglalkozni.
3. Azon tanítók, kik mint éneklők népesebb vagy több, s népes fiók-községekkel megterhelt parochiákban egyszersmind hivataloskodnak, mint-hogy éneklői eljárásaik miatt folytonos s rendes iskolatartásban akadályoztatnak, alkalmas segédtanító fogadására köteleztessenek, s illetőleg segítettessenek fel.
4. Minden tanév kezdetén a lelkészek a szószékből a szüléket gyermekeiknek oskoláztatására aképp intsék, s buzdítsák: hogy ugyanakkor olvastassanak fel mindazon gyermekeknek nevei, kik a tanodajárásra a községben alkalmasoknak s kötelezetteknek rendes összeírás után találtattak.
5. A polgári tisztviselők s község előjárói legüdvösb hivatásuknak s legszentebb kötelességüknek ismerjék a közoktatás ügyét előmozdítani, abban közreműkölni, a helybeli igazgatók igyekezetét támogatni s ezeknek czélszerű kívánatait foganatosítani, s tekintélyeiket s erélyes közbenjárásukat arra fordítani: hogy a szülék tilalmas s vétkes dolognak tartsák gyermekeiket az iskolától elvonni, s aki mindazáltal ebben vétkesnek találtatnék, a 77. § elemi szabály⁸ szerint büntetessék.
6. Minden községben volna alakítandó legalább három erényesb és tevékenyebb lakosokból álló bizottmány, mely egyetértve az igazgatóval, az oktatás felett őrködjék, az iskola szükségeiről gondoskodjék, az oktatás akadályait háírtsa el, a közhatóság előtt a tanoda érdekeit védje, elősegítse.
7. Az elemi iskolákat érdekesbítenié, s irántok nagyobb rokonszenvet gerjesztene: ha kötelességül tétetnék a tanítóknak lecke órákon kívül kertmívelésről, nemesb gyümölcsfák neveléséről, selyembogár tenyésztésről oktatást adni az ifiúságnak, sőt ezt azokban gyakorlatilag is képezni, mire nézve kívánatos volna azt eszközölni, hogy a tanítólak vagy tanoda mellett mindenütt oly kert létezzék, melyben ily oktatás s gyakorlat történhessék meg.
8. Ajánlandó volna az elemi tanítóknak: hogy kerületenkénti egyesület által összegyűjtött költséggel járatnának hivatalukat illető időszaki folyóiratokat, szereznének kiképzésükre szolgáló s a kor előhaladását kellőleg ismertető könyveket, s azokból ismereteiket bővítve, tanítói hivattatásnak mindinkább megfelelni igyekeznének.
9. szükségesnek találták több felügyelők az elemi tanítókat arra általánosan figyelmeztetni: hogy az írás gyakorlatában nem értelem nélküli egyes szókat, hanem megtanulásra méltó fontos mondatokat, erkölcstani vagy historiai nevezetes igazságokat válasszanak, úgy a számtanban életben előforduló példákat adjanak fel.
10. Méltányos volna megrendelni: miszerint a kerületi felügyelők, kik egyébképp is közérdekű hivatalukat minden díj nélkül viselik, midőn a tanügyben felsőbb parancsoknál fogva, s felsőbb meghagyást teljesítő-

leg a kerületben utaznak, a fuvarat a közadóba beveendő nyugtatóval elégíthessék ki, vagy úti költségeik megtérítését nyerjék meg.

Temesvárott october 31^{én} 1848.

Fábry Ignác
nagyváradi tank(erületi) főigazgató

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 4. kútfő, 3. tétel.
Eredeti tisztázat, pag. 9.

Jegyzetek

¹ V. ö. a 73. számú iratban a munkácsi és karászi kerületi összeírásokkal!

² A kincstárral dohány termesztésére szerződést kötött helységek.

³ Az 1845-ös elemi iskolai rendszabály 63. §-a: „Ezen tanítói hivatal, hol a körülmények úgy hozzák magokkal, a kántori kötelességgel ugyan megférhet; de a jegyzői hivataltól minden módon elkülönöztessék.” *Normalia*, 1845.

⁴ *Bohus Jánosné, Szögyény Antónia* (1803 – 1890. jan. 5. Bp.) A negyvenes évektől szerepelt a közéletben a közjótékonyosság, a nőnevelés és a művészek támogatásának terén. Aradon kiseddóvót hozott létre. 1849-ben a világosi kapitulációról, ami a Bohus-kastélyban történt, az ő naplójából kapunk szemléletes beszámolót. Az elítélt, bebörtönzött hazafiak segítése miatt Haynau haragját is magára vonta, de a tiltás ellenére tovább folytatta jótékonyági akcióit, amely — az élet különböző területein — haláláig jellemezte életét. – R –

⁵ A VKM megjegyzése: ez nem jutalom.

⁶ A neveket nem soroltuk fel.

⁷ A kihagyott szöveg a VKM szerint nem rendelet.

⁸ Az 1845-ös elemi iskolai rendszabály 77. §-a: „Ha ezen kötelesség elmulasztatik, a család felelőség- s.illetőleg maga útján megszabandó pénzbeli büntetés alá vonatik.” *Normalia*, 1845.

71.

1848. november 24.

A BUDAVÁRI FELSŐ ELEMI TANODÁNÁL SZABÁLYELLENESEN BETÖLTÖTT RAJZTANÍTÓI ÁLLÁS ÜGYÉRŐL JELENTÉS A MINISZTERIUMNAK

a/

666. sz.

Tisztelt Ministerium!

A budavári felső elemi tanodánál Heldvein Károly halálával megüresedett rajztanítói állomásnak a Városi hatóság által szabályellenesen történt betölté-

se iránt folyó évi October 13^{ól} 4171/1709. sz. a kibocsátott ministeri rendelet következtében a budai főváros hatóságának./¹ és a helybéli felső elemi tanoda igazgatójának./² alatt a kérdéses rajztanítói állomásnak a felsőbbbséget általában nélkülözőleg történt betöltését körülményesen felvilágosító jelentését, a Tisztelt Ministeriumnak oly véleménnyel terjesztem fel; miszerint ezen rajztanítói állomás az elemi tanoda szabályok 66^{ik} §ával³ összeütközőleg töltetvén be, a Buda főváros hatósága oda volna utasítandó: hogy az idézett 66^{ik} §^{ak} rendeletéhez képest – a pályázók közül hármat kijelölvén, azoknak szak- s tanképességeikről tanúskodó okleveleiket rajzműveikkel együtt, kellő megbíralás és a kijelöltek közül egyikének leendő kineveztetése végett, e főigazgatóság útján a Tisztelt Ministeriumhoz terjessze fel; addiglan a megválasztott Szabó Károly csak ideiglenes rajztanítónak tekintethetvén. [...]⁴

Tisztelt Ministeriumnak

Pesten Novemberhó 24-én 1848

alázatos szolgája:
Fogarasi Mihály főigazgató

b/

(A./.-vel jelölt melléklet:)

Méltóságos Püspök és tanulmányi Főigazgató Úr!

A budavári felső elemi tanodánál megürült rajztanítói állomásnak betöltéséről, az October 27-én hozzám érkezett utasításnak következtében a helybeli polgármestertől ezen felvilágosítást vettem. Megürülvén a nevezett állomás, és a folyamodásnak ideje meghatározatván, s hírlapok által is kihirdettetvén; a budai fővárosi tanács a benyújtott rajzok megvizsgálatására e következő urakat küldé ki: Walheim János polgármestert, Kimnach Lajos, Pribék Béla, Denczer [Tenczer] Károly az építési főigazgatóság tisztviselőit; továbbá asztalos, lakatos, ács, kép- és kőfaragó czéhmestereket. Ezen szakértő férfiak a beadott rajzmunkálatokat megvizsgálván Szabó nevezetű budai lakost a megürült rajztanítói állomásra legalkalmasabbnak egyhangúlag ítélték; a fővárosi tanács pedig őt rajztanítónak megválasztván, ezen választást a budai tanulmányi főigazgatóságnak tudomásul adta. A kinevezett egyén szakképességéről az említett szakértő férfiak biztosítanak. – [...]

Windisch Alajos sk.
főgymn. és felső elemi
tanodaigazgató

*VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 1. kútfő, 9. tétel.
Eredeti tisztázat és melléklete, pag. 2.*

¹ A./-al jelölt mellékletben a pályázók neve: Szabó Károly, Kroner József, Veichselgärtner Ede, Knopf János, Engert Vilmos, Stech Alajos, Indrikovits János.

² Lásd a b/ iratot!

³ 1845-ös elemi iskolai szabályzat 66. §-a: „Ezek, úgy a rajzoló és zene mesterek is, az oklevelekkel följogosított jelesebb kiképzettekől, vagy az alsó tanodák kitünőbb tanítóiból pártfogói hármás kijelelés útján a Főigazgató fölterjesztésére Fölsőbb helyen neveztetnek. A IV-ik osztály tanítóiban még az ipar tanodákébóli rendes bizonyítmány, vagy a tanítandó tanulmányokbani fölsőbb intézeti kiképzettség és tanképességi próbatét is megkívántatik.” *Normalia*, 1845.

⁴ A minisztérium dec. 7-i válasza szerint az elemi iskolai rendszabállyal összeütköző városi intézkedés miatt az alkalmazott Szabó Károly csak ideiglenesen kinevezettnek tekinthető, és a további intézkedés jogát a minisztérium — a tanulmányi főigazgatóság bevonásával — magának fenntartja. *Uo.*

72.

1848. december 22.

**TANÍTÓK FELMENTÉSÉT KÉRI A HADI SZOLGÁLAT ALÓL
A MINISZTÉRIUM**

A hadügyministernek

Blesz Ferencz és Tánnei István pesti Terézvárosi tanítók folyamodványa, melyben magukat a katonai szolgálattól fölmentetni kérik, Minister úrhoz visszavárólag oly megkeresés mellett tétetik át: hogy – miután a nevezett folyamodók, mint állandó évdíjjal alkalmazott rendes tanítók, kivételes figyelmet igényelhetnek, s hivataluktól, a közoktatás magasztos érdekeinek hátramarádása nélkül már csak azért sem mozdíthatnának el, mivel őket, hozzájuk hasonló képzettségű és gyakorlati jártasságú egyénekkel kivált jelen harczias körülményeinkben pótolni alig lehetne – szőnyegen levő kérelmük teljesítéseül Tolna vármegye központi bizottmányánál kellőleg intézkedni, s intézkedéseiről — további rendelkezetés végett — e ministeriumot értesíteni sziveskedjék.

Budán 848 évi december 22^{én}

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 30. kútfő, 13. tétel. Eredeti fogalmazvány (Egedy Gáspár), pag. 1.

1848. december 31.

(1849. január 31.)

**KIMUTATÁS A NAGYBÁNYAI ÉS A KARÁSZI KERÜLETBEN (MUNKÁCSI EGYHÁZMEGYE) LÉVŐ
ELEMI TANODÁKRÓL, 1847/48**

a/

Munkácsi Egyházmegyei, Szathmár Vármegyére terjedő, a Nagybányai alesperes felügyelői kerületben levő elemi tanodákról 1847/8 tanévi értesítő

sor- szám	Város, helység vagy puszta	Helybeli tanodák		Egész helyben tanodajárássr a alkalmas kath.		Ezekből járnak			Tanodaigazgató		
		minősége	milyen nyelvű	fiú száma	leány száma	melyik osztál y-ba	fiú	leány	neve	rangja	hivatala teljesítésében
1.	Felső Femezely Helység	egy osztályú	oláh	24	28				Mosolygó Simon	lelkész	semleges
2.	Alsó Femezely Helység	az	oláh és magyar	46	41	-	14	2	Papp Demeter	helybeli lelkész	szorgalmatos
3.	Tökés Helység	az	oláh	51	47	-	5	3	Kimpán Pál	helybeli lelkész	hanyag
4.	Alsó Újfalu helység	az	oláh	43	29	-	4	4	Luppán Endre	helybeli lelkész	igrekészik
5.	Fekete falu helység	az	oláh	22	16	-	8	1	a fent. jegyzett		igyekszik
6.	Hidegkut helység	az	oláh s magyar	61	49	-	44	14	Bíltz István	lelkész	szorgalmatos
7.	Lenárdfalú helység	az	oláh	38	41	-	18	4	Papp Simon	helybeli lelkész	szorgalmatos
8.	Misztófalú Mezőváros	az	oláh	13	12	-	3	2	Papp György	lelkész	szorgalmatos
9.	Miszt magyaros helység	az	oláh	11	8	-	-	-	a fent. jegyzett		-
10.	Lápos Bánya helység	az	oláh	49	43	-	18	13	Szabó Tivadar	helybeli lelkész	szorgalmatos
11.	Misztbánya helység	az	oláh	18	15	-	-	-			-
12.	NagyBánya sz. királyi város	az	oláh és magyar	93	74	-	19	13	Fasy János	lelkész és felügyelő	-

Kelt NagyBányán December 31^{én} 1848.

b/

Munkácsi egyházmegyei s Nemes Szabolcs vármegyére terjedő Karászi felügyelői kerületben lévő elemi tanodák-ról 1848-ik tanévi értesítővény

sorszám	Város, helység vagy puszta	Helybeli tanodák		Egész helyben tanodájára alkalmas kath.			Ezekből járnak			Tanodaigazgató	
		minősége	milyen nyelvi	fiú	leány	melyik osztályba	fiú	leány	neve rangja	hivatala teljesítésében	
											gyermekek száma
1.	Ajak helység	elemi	magyar	23	23	I.	4	5	Nehrebeczky György gör. kath. lelkész	buzgó	
2.	Bács-Aranyos helység	alsó elemi I. osztályú	magyar orosz	35	18	I.	25	10	Farkas Tivadár helybeli lelkész	buzgó	
3.	Pap helység	alsó elemi I. osztályú	magyar	14	6	I.	12	6	Farkas Tivadár helybeli lelkész	buzgó	
4.	Dobos-Nagy fahu	alsó elemi I. osztályú	magyar	16	14	I.	6	3	Selesztay Mihály helybeli lelkész	buzgó	
5.	Karász helység	alsó elemi I. osztályú	magyar orosz	42	46	I.	17	19	Bónyi Antal helybeli lelkész s kerületbeni alesperes	buzgó	
6.	Mada-Nagy Mezőváros	alsó elemi I. osztályú	magyar	40	24	I.	13	8	Ilyko György helybeli lelkész	buzgó	
7.	Ó-Pályi helység	elemi rendes nemzeti	magyar orosz	48	35	I.	48	35	Vályi János helybeli lelkész	buzgó	
8.	Tornyos-Pátza helység	alsó elemi I. osztályú	magyar	24	18	I.	11	7	Mólnár Demeter helybeli lelkész	buzgó	
9.	Thass helység	alsó elemi	magyar	27	23	-	27	23	Vélezsaky Mihály helybeli plebanus	buzgó	

Kelt Karászbán január hó 31^{ik} napján 1849.

Vallástanító		Tanító			Segédtanító neve, hány év óta tanít, hivatala teljesítésé- ben	Tantárgyak	Tanodaépület	
neve rangja	hivatala teljesítésében	neve	hány év óta tanító	hivatala teljesítésében			minőség	állapota
Mosolygó Simon lelkész	szorgalmatos	Tanító volna az éneklész Lupsa Gábor, de mivel ő alkalmatlan, a Lelkész magára vállalta, ha kész lesz a Tanodai épület			-	-	A helység költségén épül	Új épület, külön az éneklésvi háztól
Az, ki igazgató	szorgalmatos	Szabó Konstán helybeli éneklész	13	szorgalmatos	-	A hitudományban naponta négy óráig a fentebb Olahul olvasni, foglaltatni tanítatni (ak)	A helység költségén épül Éneklész háznak egy szobája van arra alkalmas (mazva)	jó épület, de tsekély
az, ki igazgató	hanyag	Fásy Tivadar helybeli éneklész	1	igyekszik	-	A hitudományból, a fentebb lett olvasni és foglaltatni tanítatni, érve a betű (ismeretét)	A helység költségén épült Éneklész ház	Jó épület, de tsekély és el van hanyagolva
az igazgató	szorgalmatos	Botos Vázul helybeli éneklész	7	középszerűen	-	Hittan-oláh olvasás és foglaltatás, érve a betű (ismeretét) is	Az éneklésvi háznak egyik szobája	cselk épület igen tsekély ellátással
az igazgató	szorgalmatos	Foray Gábor éneklész	28	szorgalmatos	-	Hittan-oláh olvasás és foglaltatás, érve a betű (ismeretét) is	Az éneklésvi ház	tsekély épülete igen tsekély és szegény (ül) ellátva
az igazgató	szorgalmatos	Szabó Vázul helybeli éneklész	2	szorgalmatos	-	Hittan, magyarul és oláhul, betű eszmérés — foglaltatás és olvasás — a fentebb éneklésvi is tanítatni	Az éneklésvi házhoz kapcsolódó, a helység által épített. Külön iskolaház	Új. A legjobban karban, szükséges bútorokkal ellátva.

Vallástanító		Tanító		Segédtanító		Tanodaépület		
neve rangja	hivatala teljesítésében	neve	hány év óta tanító	hivatala teljesítésében	neve, hány év óta tanít, hivatala teljesítésében	Tantárgyak	minősége	állapotja
az igazgató	szorgalmatos	Farai Mártias ideiglenes éneklész	1	rest	-	Hittan-oláhlul betű-es-mérés-foglalás és olvasás	Fogadott vagyis inkább birlett ház	Most épül új, miután a volt elégett.
az igazgató	szorgalmatos	Morosán Tivadar helybeli éneklész	1	igyekező	-	Hittan-oláhlul betűt esmérni-foglalni és olvasni tanítanak	Bérlött ház, a fogadónok háza	Most épül új éneklési ház
az igazgató	-	Tipró János ideiglenes éneklész	-	-	-	-	Ház nemléte miatt még tanítás sem tartatik	szorgalmatnak éneklési házat építeni
az igazgató	igyekező	Botos János helybeli éneklész	16	öröksége miatt tehetetlen	nincs	Hittan-betűes-mérés-foglalás és olvasás oláhlul	Az éneklész házhoz kapcsolott tanodal ház	Igen tsekély ellátással
-	-	nincs	-	-	-	-	Mód nélkül szegénység és nép kevésége miatt nincs éneklész	Éneklési ház igen tsekély egy szobával
a felügyelő	-	Forai György helybeli éneklész	4	szorgalmatos	-	Hittan-betűes-mérés-foglalás-olvasás és szám-tan oláhlul és magyarul - afelett seg éneklés	Az éneklési háznak egyik szobája mit a köz-magyarul - afelett seg határoz	A szükségességekkel el van látva

Fásy János N(agy)Bányi Lelkész [...]
és elemi tanodák felügyelője

Vallástanító		Tanfő		Segéditanító neve, hány év óta tanít, hivatala teljesítésé- ben	Tantárgyak	Tanodaépület	
neve rangja	hivatala teljesítésében	neve	hány év óta tanító			hivatala teljesítésében	minősége
a lelkész	buzgó	Tirpai János hely- beli éneklő	21	nincs	Hittan, kis katekismus ó szövetségi történet, elemi írás s rendszer számolás	nincs	nincs
a helybeli lelkész	buzgó	Tuszkó György	18	nincs	Hittan kis és Nagy Ka- tek[izmus] ószövetségi történet, olvasás, elemi írás, számtan	a G. kath. tulajdona	egyház középszerű
a tanfő	buzgó	Rákóczi Mihály	1	nincs	Hittan, kis k a t e k i s m u s b ó l erkölcstan, olvasás, elemi, írás számtan	a G. kath. tulajdona	hívek középszerű
a helybeli lelkész	buzgó	Czimbalmos János helybeli éneklész	38	nincs	Hittan kis katekismus- ból, erkölcstan, k a t e k i s m u s b ó l, betűismeret, olvasás, írás, éneklési gya- korlat	a kántorális lak hátulós szobája	középszerű
a Tanodaelgazgató	buzgó	Andrejkovics Já- nos helybeli éneklő	12	nincs	Hittan kis katekismus- ból, erkölcstan Ószövetségi történet, elemi írás, számtan s olvasás	a G. kath. tulajdona	egyház középszerű
az igazgató	buzgó	Pleza István hely- beli éneklő	26	nincs	Hittan kis katekismus- ból, betű ismeret olva- sás elemi írás számtan éneklési gyakorlat	G. kat. tulajdona	egyház jó

Vallástanító		Tanító		Segédtanító neve, hány év óta tanít, hivatala teljesítésé- ben	Tantárgyak	Tanodaépület	
neve rangja	hivatala teljesítésében	neve	hány év óta tanító			hivatala teljesítésében	minősége
a tanodaigazgató	buzgó	Cserp János hely- béli éneklész	1 (üres)	Vaszkó János 8 éve röst	Hittan, kis és nagy katekizmus, erkölcsi tan, ó s újszövetségi történet, olvasás, elemi írás és számadás	rosskádó, s mivel a nép tartja fent, rossz és segedelem nélküli állapotban van	rossz
helybéli lelkesz	buzgó	Turjai Bazil hely- béli éneklész	8	nincs	Kis magyar számadás	az éneklő háza, rosskadt épület	rossz
ugyanaz, aki az igazgató	buzgó	Bányai Antal hely- béli éneklész	1	nincs	Hittanból: r e m é n y s é g r ó l, Történettanból b/ ó szövetség, c/ olva-sás d/ írás e/ számadás	ezt pótolja az éneklész háza	rosskadozó félben

Bónyi Antal karászi alesperes
s kerületi elemi tanodák felügyelője

VKM, Debreceni, 1849: 178. sz. *Eredeti kimutatások. pag. 2 (nagyalakú)*

74.

1849. január 16.

A NAGYVÁRADI TANKERÜLET GÖRÖGKATOLIKUS ELEMI ISKOLAI TANÍTÓIHOZ KÜLDÖTT KÖRLEVÉL

a/

10/1849.

Tisztelt Közoktatás Ügyi Ministerium!

Miután a tisztelt Ministerium engemet a NagyVáradi tankerületbeli görögkatolikus elemi tanodák¹ igazgatásával múlt 1848 évi december Hó 8^{ról} kelt rendelete által megbízni méltóztatott; hivatalkodásom kezdetével, a tanodák Fölügyelőihez, helybeli igazgatóihoz, a tanítókhöz és néphez az iskolai tanítás létesítésére és előmozdítására intézett három rendbeli körleveleimet ide mellékelve, a tisztelt Ministeriumnak tudomás, hivatalkodási irányom és szellemem megismerése végett tisztelettel bemutatván, kegyességébe ajánlott maradok NagyVáradon az 1849 évi Január 16^{án} a tisztelt Ministeriumnak

kötelezett szolgája

Szilágyi József

kanonok, és a Nváradai tankerületbeli
g. k. elemi tanodák h. Igazgatója

b/

(melléklet)

129.

A NagyVáradi tankerületi görög Katolikus elemi tanodák Tanítóinak.

Néhai boldog emlékéü Corneli János,² Nagy-váradi g. e. Káptalani NagyP-répost és elemi tanodák Igazgatójának az örökségre történt kimúltával megürült tanodák Igazgatói hivatalban, melyet eddig ideiglenesen folytattam, a Vallás és Közoktatásügyi országos Ministeriumnak folyó évi és hó 8^{án} 6413/2643 szám alatt kelt rendelete által megerősítettén, kötelességem érzetéből eredt ezen szózatomat kívántam a tankerületi és hatóságom alá rendelt Tanítókhöz intézni:

mindenek előtt figyelmeztetek titeket azon fontos hivatástokra, melynek ha pontosan és lelkiismeretesen megfeleltek, a poigári társaság boldogságát és virágzását legsükerebben előmozdítandjátok; – tik vagytok a népnek közvetlen nevelői; tik az emberiségnek legszentebb érdekében működtök, az erkölcsi erőt kifejtven és gyarapítván a népben, melytől a polgári álladalom boldogsága, erőssége, virágzása, nemzeti fentmaradásunk, jólétünk, bátorságunk és dücsőségünk leginkább függ. – A tudatlanság és erkölcstelenség meggyalázza az emberiséget, mely a világozságra, igazságra és boldogságra teremtettet; – a tudomány pedig, és erkölcsiség legnagyobb biztosítéka és jele a nemzet életének, és a közös jólétnek; és ezt eszközölni vagytok ti hivatva érdemes tanítók! kik az emberiség sarjadékait növeztitek, teremtetési céljaik elérésére; – való-

jában nincs dücsőbb hivatás, mint a ti hivatástok, ezt kezdi ösmérni a Nemzet és a haza, biztosítván titeket, hogy méltóképpen megjutalmazandja legüdvösb fáradástokat. – Egy kedvezőbb és boldog sors vár tehát reátok érdemes tanítók! a jutalom bizonyos, csak feleljetek meg a haza várakozásának, minden tehetségeiteket szenteljétek fel hivatástoknak, hogy fáradástoknak dús gyümölcsseiben magatok is lelki örömet és vigasztalást élvezhessetek.

Igen jól tudom én azt, hogy hazánknak jelen vészes helyzetében a ti munkálkodástok is akadályozva van, de ne csüggedjétek, hanem Istenben bízva feszítsétek meg minden tehetségeiteket, és az iskolai tanítást egész buzgósággal folytassátok mindaddig, míg csak lehetséges: mert hazánk borús ege kitisztulván, annál szembetűnőbb lesz a ti érdemeitek, kik a háború és köznyugtalanság zajai közt is a népnek nevelését el nem hanyagoltátok, sőt eredménnyel működteték; – tegyétek magatokat kedvesekké a gyermekek szülői előtt, nyerjétek meg azoknak bizodalját, hogy gyermekeiket önkéntesen és jóakarattal hozzátok, mint nevelőkhöz és tanítóikhoz, kiktől gyermekeik boldogítását és öregségök gyámolítását reménylik, utasítsák. Amely tanítónak tanítványai nincsenek, bizonyítja, hogy vagy maga tanítani nem akar, vagy pedig nem alkalmas a tanításra, és nem képes a gyermekeket magához édesgetni, szeretetüket és a szülők bizodalját megnyerni – ezt számtalan élő példák bizonyítják, járjatok tehát házrul-házra, ajánljátok szolgálatokat a szülőknek, nyerjétek meg szívét a gyermekeknek, hogy őket az iskolától visszatartóztatni ne lehessen; ki ezt nem teljesíti, az nem érdemes azon kenyérre, mellyel munka nélkül él, és mint erre érdemetlen eljövén a számolás üdeje, el fog mozdíttatni. Különösen pedig figyelmeztetek titeket, hogy a tisztelt Lelkészek iránt engedelmességgel és tisztelettel viseltessetek, és nekik a nevelésben közremunkálók legyetek, mert a Lelkész Urak helybeli iskolai Igazgatók, közvetlen előljáróitok, kiknek engedelmeskedni tartoztok; – aki ezen kötelességet megszegi, az egy Templomban és iskolában a Lelkész úrral meg nem fog férhetni és a botrány elkerülése tekintetéből kérelhetlenül el fog mozdíttatni.

A Kerületi Felügyelő Alesperes uraknak rendeléseit pontosan teljesítsétek, és minden Tanítónak jegyzőkönyve legyen, melyben, valamint ezen első körlevelemet, úgy az alesperes urak és az én ezentúl hozzátok intézendő rendeleteimet, melyek akár az ország kormányától, akár pedig tanulmányi Igazgatóságtól kiadatnak, hiány nélkül beírjátok és pontosan teljesítsétek.

Ezeket kívántam veletek érdemes Tanítók! hivatalom kezdetével tudatni. Az Úr Istentől áldást kívánván nektek, erőt és kitűrést a nehéz, de üdvös munka végzésére, hogy amidőn Isten kegyelmével titeket meglátogatlak, olyanoknak találjalak, amint óhajtom és teljes örömöm lehessen igyekezetetek dús gyümölcsseiben.

Kelt NagyVáradon az Úr 1848. évi December hó 30^{án}

Szilágyi József kanonok, és tanodák h. Igazgatója

VKM, Debreceni, 1849: 20. sz. Eredeti tisztázat és melléklete, pag. 3.

Jegyzetek

¹ E tanodák helyzetéről részletes jelentést írt a tanulmányi főigazgató 1848 októberében, lásd: a 70. számú iratközlést.

² *Corneli János* görögkatolikus iskolák ideiglenes igazgatója, a nagyváradi g. katolikus egyház nagyprépostja és kanonoka, püspöki főhelyettes, 50 éve pap. *Schematismus*

75.

1849. január 24.

AZ ARADI KÖZÉPTANODÁT HADI KÓRHÁZZÁ ALAKÍTJÁK

4. szám Az Aradi Középtanoda igazgatójátul
A Vallás s Közoktatási Ministeriumnak

Helybeli Korm(ány) Biztos Török Gábor¹ Úr által, még múlt évi sept. havában felszólítottam; hogy a gondom alá rendelt középtanoda levéltárát, a tanszerekkel együtt biztos helyre tegyem át, minthogy a tanodai épület kórházzá alakítandó. – Csak egy szűk szobám lévén kényelmemre, de különben is épületünk az ellenséges aradi vár közelében s szembe állván, városunk külsőbb táján, egy száraz szobát 3 fl 12 xr. pp. havi díj mellett vállalék, az iratok s tanodai instrumentumok épségbeni fenntartására. –

Mély alázattal esedezek a Vallási s Közoktatási Ministeriumnál, méltóztasson abbéli kegyes rendeletét kibocsájtani, hogy e hó végével négy hónapra Octobertul kezdve Januárig, később pedig évnegyedenként, az érintett szállásbért adandó nyugtatvány mellett az aradi sóhivatalnál fölvehessem.²

Aradon Januar 24^{kén} 1849.

Lakatos Otto igazgató

VKM, Debreceni, 1849: 47. sz. *Eredeti tisztázat, pag. 1.*

Jegyzetek

¹ *Török Gábor* Arad megye alispánja, aradi kormánybiztos, délvidéki élelmezési országos biztos. KLÜM XII.

² A kamarai központi, ill. az állampénztár helyi fiókjaként működő sóhivatali pénztár. A sóhivatalok egyébként a sóügy kezelésével foglalkoztak, de elláttak pénzforgalmi feladatokat is.

A minisztérium jan. 29-én támogatóan átírt a Pénzügyminisztériumnak.

76.

1849. március 28.

A KOLOSI ELEMI TANÍTÓ FIZETÉSÉNEK JAVÍTÁSA

107 szám/849.

A mélyen tisztelt Közoktatási Ministeriumhoz!

Pásztor Gábor Kolósi Állodalmi¹ elemi Tanító folyamodik idefogott kérvényével, az ahhoz csatolt hátrattal ellátott t. h. (teljhatalmú) Országos Biztos

Csány László² Úrhoz intézett két kérelmivel együtt, miszerint nekie a jelen szűk és zavaros időben eddigi csekély fizetése terhes családja tarthatása végett jobbíttatnék meg. [melléklet nincs]

Könyörgő Pásztor Gábor rendes illetménye évenként 120 f. pp. 200 pozsonyi mérő elegendő és az iskola fűtésére 12 öl fa.* Ezen illetmény mellett köteles az írt Tanító mindennap megosztva délelőtt és délután 4 órát mintegy 100 egyénből álló, minden valláskülönbség nélkül mindkét nembeli ifjúságot az elébeszabott elemi tárgyakban oktatni, azoknak mind észbeli, mind erköltsi kifejlődésüket ápolni, elősegíteni, – s emellett az ifjúságra nézve oly szükséges testi gyakorlatokat is az iskolai órákon kívül vezetni, azokra híven felügyelni. Mindezeknek a többször említett kérelmes nemcsak hogy megfelelt, de valódi lélektani tapintattal minden igyekezetét arra fordította, hogy az ifjúság célarányosan növeltesék, s a szükséges tárgyakban lehetőleg kiképeztessék; szépi-rásra, zenére, s hasonló szép mű tárgyakra is nem csekély figyelmet fordítván az ifjúság kiképzésében. – Mikért is az említett derék Tanító ezen Só-bánya Tisztség felügyelési figyelme ki nem kerülte, és ez gyakorta teljes megalégedését nemcsak nyilvánította, de az ő szorgalmas és sikerdús tisztjébeni eljárását a kincstár tanács elejében terjesztvén, onnan 1847^{ik} évi 8549 számok alatt kelt – úgy a só-bányászati Igazgatóságtól ugyanazon évi 3589 számokkal jegyzett dicséző oklevelet is nyert.

Ezen már többször említett Tanító Pásztor Gábor a Nemzetország ügyében is nem csekély szolgálatot tett itten Kolóson, hol az oly bajosan kaphatott fel, ő mint őrmester mind a kiképzésben, mind a rendezésben sikeresen működött, jártassággal bírván ezen ágában is a képességnek, – s iskola-gyermekeit is hasonló időtöltésekre szoktatta. –

Mindezen jeles tulajdonok, bebizonyított szorgalom, sikerdús működés és erköltsős józan jelleme mellett is könyörgőnek házi családja viszonyai nyomasztólag hatnak reája, mert nős és 6 nevetlen gyermeknek atya lévén, csekély illetvényéből a legmegszorítottabb mértékben sem bírja családja fenn tartását, s főleg a jeleni drága időszakban elrendezni. – Mire nézve lelkiismeretes kötelességénél fogva bátorkodik tisztelettel alólírt Tisztségünköt a mélyen tisztelt Ministerium magos figyelmébe ajánlva, addig is, míg a Közoktatási osztály rendszerezve lenne, az állomány sürgető szükségéhez képest, egy mérsékelt segéd- vagy jutalomdíj megnyerhetése végett alázattal ajánlani.³ – Kolóson, Martius 28^{án} 1849-ben.

Hauchard Josef bányanagy

Kováts Máthé ellenőr

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 15. kútfő, 1. tétel.
Eredeti tiszttáza, pag. 3.

Jegyzetek

¹ Kincstári (bányauradalmi) helységben lévő iskola tanítója.

² Csány László (Csány, 1790 – Pest, 1849. okt. 10.) Politikus, Zala megyei birtokos. 1848/49-ben kormánybiztos több országrészben (itt: erdélyi teljhatalmú), 1849-ben közlekedési miniszter. Az osztrákok kivégezték. – MÉL –

³ Válasz: személyéhez kötötten ápr. 8-tól évi 40 Ft. segélyt kap, de ezt is meg kell vonni, ha az ínséges idők elmúlnak. Keserű Mózes erdélyi vallás- és tanügyi kormánybiztosnak. (Fogalmazó: Kendelényi Lajos, jún. 13.)

* A mértékekről lásd a 6. számú iratközlés, 1. jegyzetét.

77.

1849. május 7.

JELENTÉS A KASSAI TANKERÜLETI HELYZETRŐL A TANÍTÁS MEGKEZDÉSE SZEMPONTJÁBÓL

36. A Kassai tankerületi főigazgatótól

Mélyen tisztelt Vallás s Közoktatási Minister Úr!

Folyó hó 3rd 581. sz. a. kelt rendeletével nékem meghagyni méltóztatott: hogy a Kassai feltanodánál a tanításnak, vagy a tanodai épületben, – vagy ha az egyéb közcélra elfoglalva van – a tanárok szállásán, – vagy végre, ha az sem lehetne, az álladalom költségére kibérlendő csekély terjedelmű épületben minél rövidebb idő alatti megkezdhetése iránt a szükséges lépéseket megtegyem s azokról mélyen tisztelt Minister Úrnak jelentésemet felküldjem; – mi nekelötte ezen parancsát foganatosíthatnám, kéntelennek érzem magamat a tisztelt Minister Úr e részbeni rendeletének rögtöni teljesítését gátló némely körülményeket felfedezni. – A reánk nézve szerencsétlen December 11^{ke} után a városunkba több ízben bevonult ellenség, és későbbben seregeink számára is a feltanodai előadásokra kibérelt teremek elfoglaltatván, – tanításnak megkezdésére minden lehetőség elzárattott, – seregeknek kivonulása után ámbátor a teremek kiürültek, de mivel a padok és ablakok nagyrészt eltörttek és elégtettek, – oly állapotra jutottak, – hogy azoknak használhatóvá tételére jelentékeny kiadások és idő megkívántatnak, – a hazánk jólétével oly szoros kapcsolatban álló tanulást megkezdeni sem lehetett; – hogy pedig az előadások a legközelebbi napokban nem kezdettek meg, és a tanításnak megindítása végett még semmi intézkedések nem tétettek, annak lehet tulajdonítani; hogy többnyire a Gymnasiumi előadások múlt évi Novemberben elkezdetvén, Augustus közepéig be is fogván fejeztetni, azon tanulókra nézve, kik az Akadémiára feljönni óhajtanának, nagy zavar keletkezendene, ha a feltanodai előadások most, vagy helyesebben az épületnek a szétrombolt eszközökbeni kellő elrendezése és felszerelésére, úgy szinte az ifjúságnak Közlöny útjání összehívására megkívántató időnek elteltével, legfeljebb Június közepén megnyittatnának: mert minthogy az akademiában az előadások már messzire haladván, ezeket az Augustusban gymnasiumot végzendő tanulók miatt vagy előről kezdeni szükség leend, vagy a Gymnasiumból kijött ifjúság új Akadémiai tanfolyamot bevárni kéntelenítvén, nagy hátramaradást fog szenvedni, – mi a most rögtön kezdendő akadémiai tanfolyamra reménylendő ifjúság igen csekély, alig ha 10^{et} meghaladandó száma miatt, – miután az Akadémiai ifjúságnak legfőbb része a 9^{ik} és 20^{ik} itten alakított zászlóaljokban a harcztéren babért arat, más része pedig részint a folyamatban lévő más tanintézetekben, részint magántanítás útján oktatásban részesül, – elöidézni kár volna. –

A tanítás jelenleg és azonnali megkezdését továbbá gátolja még az is, hogy Barlay Mihály volt bölcsészeti tanárnak Ministeri rendelet folytán történt nyugalmába tételevel megürült a bölcsészeti tanszék, – ismételt felterjesztéseim daczára is üres, s hogy Véghy Antal statistika és bányajogi tanár, ki egészségének helyreállítása végett még Novemberben a Budai fürdőkhöz utazván, mai napig sem vissza nem tért, sem mibenlétéről jelentést nem tesz. –

Ezek azon okok, melyek eddig a feltanodai előadásoknak megkezdését és eziránti intézkedésemet felfüggesztik, és engemet kényszerítik: miszerint a Mélyen tisztelt Minister Úr további parancsait kikérjem és megvárjam, melyeknek irányzatáról bátorkodom még következőket megjegyezni: hogy ha a tisztelt Minister Úr a tanításnak jelenben való megnyitását parancsoland, – az előadásokat minden esetre az elébb felszerelendő és elrendelendő már két évek alatt a várostól e célra kibérelt teremekben fog kelleni kezdeni, – minthogy a tanárok többsége családtya lévén, részint ez okból, részint szállásaik távolléte miatt, az előadásokat otthon nem tarthatnak; – az álladalom költségére kibérelendő szálláshoz annál kevésbé lehet reménység, amennyiben két évek előtt már, midőn a feltanoda, a régi épületnek haszonvehetlensége miatt, – szállás dolgába felakadt volt; – magánosoktól egy épületet ezen célra lehetetlen volt megnyerni.

Egyéberánt biztosítom a Mélyen tisztelt Minister Urat, hogy a feltanodai tanárok bármely szempillantásban teljesíteni készek a Mélyen tisztelt Minister Úrnak e tárgyban kibocsátandó rendeletét; magam részéről pedig kötelességemnek megfelelni vélem, – midőn a feltanodai teremeknek elrendezése, és közhasználhatóvá tétele iránt a kellő lépéseket megteszem; – mindamellet nem biztosíthatom a tisztelt Minister Urat aziránt, hogy a legjobb akarat és igyekezet mellett is a megkezdendő előadások szakadatlanul fognak folytathatni, mert azon esetben, ha vidékünkön nagyobb számú sereg összepontosíttatnék, a tanodai teremek a beszállásitástól aligha megkéméltetendnek.

Egyéberánt kellő tisztelettel maradok Kassán Május hó 7^{kén} 1849.
A Mélyen tisztelt Vallás és Közoktatásügyi Minister Úrnak

alázatos szolgája
Richter Alajos m. p.¹
tankerületi főigazgató

VKM, Debreceni, 1849: 697. sz. Eredeti tisztázat. pag. 3.

Jegyzet

¹ Richter Alajos premontrei szerzetes, jászói prépost, királyi tanácsos, kassai tanulmányi főigazgató, hittanár, az egyetemi hittudományi kar tagja. *Schema-tismus*.

1849. május 13.

LÓNYAY GÁBOR MINISZTERIUMI OSZTÁLYVEZETŐ HIVATALÁRÓL LEMOND

Különösen tisztelt Minister s Püspök Úr!

Énnekem a közhivataloskodásra sohasem vala hivatásom. Ez előtt egy évvel az akkori cultus Cultus [sic!] minister megegyezésem nélkül neveztetett ki a prot(estans) egyházi osztály főnökévé. Azt hittem, hogy e hivatalt nem taszíthatom el anélkül, hogy hitsorsosim neheztelését s rosszsallását ne vonjam magamra; – mert azt hitték: hogy egyházunk s köziskoláink ügyei az új törvény értelmében rendeztetni fognak. Azonban csakhamar beláták ők, s Pestre hitt küldöttjeik, miként ily nagyfontosságú ügyet rendezni, s a protestans egyház viszonyait a status irányában elintézni nem könnyű feladat. – És nem történt semmi. Hivatalom köre e nélkül igen csekély volt, s maradt jövőre. Már akkor elhatározám magamban, hogy hivatalomról lemondva, ismét visszatérendek azon hiv(atali) pályára, melyen hitsorsosim vallás s köznevelés ügyében eddig is több hatállyal működtem, s működendhetek – ha Isten életemnek s egészségemnek kedvezend – ezután. Én teljes szívemből üdvözlöm kegyedet azon pólczon, melyre a Kormányzó Elnök s az orsz(ág)gyűlés bizalma helyhezé, ditsőségemnek tartanám ily Főnök s Minister vezérlete alatt tovább is folytatni hivatalomat, ha látnám s reményem lehetne: hogy vallásügyeink rendezése egyhamar szőnyegre kerülend. És ha – meggyengült egészségem megengedne bármely hivataloskodást. Közel 3 hónapja folytonosan beteg vagyok. Két hónapi fájdalmak és szenvedések után, szobámból alig csal ki a májusi melegebb idő, ismét visszatértek bajaim, fájdalmaim, alattomos lázaim. Ha e nyáron a fürdők nem használnak, nem tudom, mit segitend rajtam!

Az előadattak után nem kétlem, méltányolni fogja tiszt(elt) Minister Úr hivatalomról lemondásomat, s azt elfogadandja. A mindenható adjon tiszt. Minister Úrnak erőt, egészséget nehéz pályájára. Koronázza süker igyekezetét, nemes céljait, mik nem lehetnek egyebek, mint e hon boldogsága, polgárainak lelki nyugalma, szellemi s erköltsi kifejlése. Engemet pedig tartson meg nagybetsü emlékében, s kegyeiben, aki egyébiránt megkülönböztetett tisztelettel maradtam

Tisztelt Minister s Püspök Úrnak

Deregyőn Május 13^{án} 1849.

alázatos szolgája

Lónyai Gábor¹

VKM, Debreceni, 1849: 759. sz. Eredeti tisztázat, pag. 2.

Jegyzet

¹ Lónyai Gáborról lásd: a jelen kötet 2. számú iratának 19. jegyzetét.

A lemondást a minisztérium elfogadta. Máj. 20. Fogalmazó Papp Zsigmond.

79.

1849. május 15.

A VKM A HONVÉDELMI MINISZTERIUMNAK A KATONAI CÉLOK- RA ELFOGLALT ISKOLAÉPÜLETEK FELSZABADÍTÁSA IRÁNT

Hadügyministeriumnak

Csaknem egy éve, mióta hazánk zavaros körülményei miatt, a közoktatás minden tanodáinkban vagy pang, vagy éppen merőben vesztegel. Ily állapot a közügyre kiható káros eredmény nélkül tovább már orvoslás nélkül nem maradhatván, elhatároztam a közoktatást a közelgő tanév kezdetével, mennyiben a körülmények engedik, megkezdeni. Egyik akadályozó körülmény pedig abban állván, hogy az egész hazában a tanoda-épületek majdnem mind vagy korodákká [kórházakká] alakítva, vagy egyéb hadi célokra felhasználva vannak, erre nézve felkérem a tisztelt ministeriumot, hogy valahol csak a körülmények a hadi szükségekre elfoglalt épületek felszabadítását lehetségessé teszik, azt legelőször a tanodaépületeken megkezdeni szíveskedjék, és pedig mennyiben lehet, jó előre, hogy a tanév kezdete előtt azon épületek tanítási célra szükséges átalakításáról, s ott netalán kellő javításokról intézkedni lehessen.

Debr(ecen) Május 15^k 1849.

VKM, Debreceni, 1849: 691. sz. Eredeti fogalmazvány (ifj. Szász Károly¹), pag. 1.

Jegyzet

¹ *ifj. Szász Károly* (Nagyenyed, 1829. jún. 15. – Bp. 1905. okt. 15.) Költő, író, műfordító, ref. püspök. A MTA tagja, id. Szász Károly (jogász, természettudós, 1848/49-es VKM-államtitkár) fia. 1848/49-ben a VKM segédfogalmazója, majd fogalmazója. *F. Kiss.*

80.

1849. május 19.

A NAGYKÖRÖSI REF. LYCEUM TANÁRI KARÁNAK HÓDOLATA AZ ÚJ KORMÁNYNAK

Minister úr!

Olvastuk Minister úrnak Debreczenben május 9-kén kelt, s a hivatalos Közlönyben közzétett abbeli rendeletét, miszerint „minden hitfelekezetű egyházi és iskolai főnököknek, előljáróságoknak és testületeknek, tehát püspököknek, káptalanoknak, consistoriumoknak és tanári karoknak meghagyatik: hogy a magyar állodalom kimondott önállósága s függetlensége iránti hódolattukat s a törvényes kormány iránti engedelmségüket ünnepélyesen kiadva s aláírásukkal hitelesítve, Magyarhon kormányához a rendelet kelt idejétől szá-

mítva legfelebb hat hét alatt beküldeni, mulaszthatlan szoros kötelességöknek ismerjék.”

E rendelet következtében mi, a nagykőrösi ref. lyceum tanító-kara, nemcsak magunk, de e tanító-intézet nyelvészeti s népiskola-osztályi tanítóinak, kik évenként a kezelésünk alatt levő tanító-képezde növendékeiből választatnak s felügyelésünk alatt állanak, nevökben is, a magyar állodalom kimondott önállósága s függetlensége iránt legszívesebb hódolatunkat benső örömmel nyilvánítván, a törvényes kormánynak ezennel kész engedelmisséget fogadunk, s azt mindenkor is teljesíteni s felügyelésünk alatt levő alsóbb osztálytanítókkal is teljesíttetni legszentebb hazafiúi kötelességünknek ismerjük és valljuk.

Költ Nagykőrösön május 19-én 1849.

a nagykőrösi ref. lyceum tanári kara
Fitos Pál vallás-bölcsészet-történet-államrajz-tan;
gör. és latin irodalom tanára s jelenleg igazgató.¹
Warga János nevelés-természet- és mértan
s magyar irodalom r. tanára, képezde-igazgató²
Galgóczi Károly természetrajz, vegy. és gazdaságtan
s német nyelv ideiglenes tanára³
Sánta Lajos mk. szónok költészet tanára

VKM, Debreceni, 1849: 792. sz. Eredeti tisztázat, pag. 1.

Jegyzetek

¹ Fitos Pál ref. lelkész és tanár. 1837-től a nagykőrösi lyceum tanára. Megh. 1854. Szinnyei.

² *Warga János* (szigeti) (1804–1875) Jogi, bölcséleti, teológiai tanulmányokat folytatott. 1833–1874 között tanár Nagykőrösön. Elsőnek itt tanítottak magyarul az ő szorgalmazására. 1840-ben kisdédovót is felállított. Az MTA 1. tagja (1835). *Uo.*

³ *Galgóczi Károly*: ld. a 12. számú iratközlés 1. jegyzetét.

81.

1849. május 22.

A KARÁNSEBESI TANKERÜLETI IGAZGATÓ (GÖRÖGKELETI) ÁLLÁSÁNAK BETÖLTÉSE

76. sz. 849.

Krassó megyei és oláh végezedri¹ teljhatalmú kormánybiztostól Horváth Mihály vallás és közoktatási minster úrnak

Paszku Miksa krassói tanodakerületi igazgató az itten zsarnoklott császári uralom alatt a nemzetgyűlés iránti hűtlenség s a haza ellenségeihez csatlakozás miatt vésztörvény szerinti vizsgálat alá vonatván, említett oskolakerületi igazgatói állomás megüresült.²

Ezen hivatal fontossága egyfokú lévén a népnevelés szent ügyével, kivált a jelen időben, s e környéken, mely a pap, s tanító befolyása alatt álló oláh népség

által lakatlik, szükségessé vált, hogy az rögtön, és pedig egy, a hivatás fontosságát felfogni tudó s annak megfelelni képes egyén által töltsék be, miszerint befolyását és közremunkálását a nép megnyugtatózásában azonnal vehessem igénybe.

Ily czélből kiindulva, választásom az oláh értelmiség egyik kitűnő személyére esett, ki az aradi tanítóképezdének tanára, s mint kerületi oskolai igazgatóság segédje is működött, s ez Babesch Vince.³ E férjfiú szakképességét eddig állomása mutatván, hazafiúi érzelméről, mellyel hit és nemzet felekezetének szeretetét rokon összhangzásba tartja, egész múltja kezeskedik; szóval ő azon egyéniség, ki a népre is befolyással bírván, az oskolaigazgató hivatásában honunk érdekére nézve is fekvő fontos feladatnak legbiztosban megfelelhet.

Midőn tehát őt említett hivatalra Minister Úrnak felajánlanám, s hatásköréhez Temes megyéből – e tankerülethez tartozó részt is adatni kérném, bátran fejezem ki reményemet, hogy Minister Úr választásomat, illetőleg kinevezésemet érvényesíteni fogja.

Kelt Lugoson Május 22^{én} 849.

kormánybiztos

Fülepp Lipót⁴

VKM, Debreceni, 1849: 840. sz. Eredeti tisztázat, pag. 1.

Jegyzetek

¹ Bánsági határőrvidéki.

² V. ö. a 3. számú iratközléssel. – Paszku (Pascu) főjegyzőséget vállalt osztrák oldalon. Javait a magyar kormány zár alá vette 1849 májusában. Ehhez lásd: MOL, 1848/49-es Igazságügyi Minisztérium, Szegedi iratok, 49. kútfő, 14. tétel.

³ Babesch (Klauser, Caluseriu) Vince (sz. 1822) Aradi román tanár; ügyvéd, 1849-ben népiskolai igazgató. *Szinnyei*.

⁴ Fülepp Lipót (1809–1875) Ügyvéd és politikus. 1848. dec.-ben délvidéki postai biztos. 1849. máj. után Krassó vármegyei és végvidéki kormánybiztos. *F. Kiss*.

A VKM a kormánybiztos intézkedését helyben hagyta. Máj. 27. (Fogalmazó Vizi László)

82.

1849. június 10.

VÍZAKNA VÁROSA FELEKEZET NÉLKÜLI ISKOLA ÉS TANÍTÓI ÁLLÁS LÉTESÍTÉSÉT HATÁROZTA EL

965. 849. sz. k. b. Berde kormánybiztostól

A tisztelt Közoktatási Ministeriumnak

N(agy)Szeben Június 10^{én} 849.

Vízakna városa közönsége az 1848^{ki} Magyarhoni 23^{ik} 1 törvényczikk értelmében elnökletem alatt tisztválasztását megtartván, ez alkalommal, midőn a nép egyszersmind belügyei feletti szabad rendelkezései jogaiba is visszalépett,

közakarattal önként elhatározá felhívásom folytán, emléket azon nagy napnak, melyen Magyarország függetlensége kimondatott, egy, a házi pénztárból 240 pengő forint fizetéssel ellátandó néptanítói állomás megalapításával örökíteni meg, nemcsak általános népnevelési szempontból, de a város különböző u. m. magyar és oláh ajkú lakosságának közelebb hozatala s a nemzeti gyűlölségek kiirtása tekintetéből is, fő elvül mondatván ki; hogy ez iskola legyen nem felekezeti, de vallás és nemzetiség különbség nélküli intézet. – S miután felszó-
lítottam, hogy e szent célra addig is, míg a város néposkolát építtethetne, a kamarai, eddig kirekesztőleg catholicus iskolának átadását eszközölném, mely catholicus népesség hiányában eddigelő csaknem mindig üresen állott, s mit én a tisztelt Ministerium beleegyezése reményében azonnal át is adattam, – van szerencsém a tisztelt közoktatási Ministeriumot, mely előtt Vízakna határozata csakis kedves lehet, fölkérni: méltóztassék e rendelkezésemet jóváhagyni.

Berde Mózsa²

VKM, Debreceni, 1849: 1024. sz. Eredeti tisztázat, pag. 1.

Jegyzetek

¹ 1848: XXIII. tc.: „A szabad királyi városokról” szól.

² Berde Mózsa (Mózsa) (1815–1893) Ügyvéd, politikus. 1849. márc. 17-től Csány segédkormánybiztosa Erdélyben. Jún. 1-től a közmunkaügyi minisztérium tanácsosa. *F. Kiss*

A minisztérium intézkedése a következő volt:

a/ Keserű Moses kanonok s k(ormány)biztos úrnak

b/ Berde Mózsa korm(ány)biztos úrnak

[Berde levelének megisméltése után] a-nak: ez ügy állásáról az itt másolatban közölt feliratban előadottak szerint magának felvilágosítást szerzeni, s ha a Catholicusokra nézve, az iskolai épület közönsé tételében különös sérelmet nem lát, azt mint általam is méltánylattel s örömmel fogadott tény a Ministerium nevében megerősíteni s jóváhagyni siessen.

b-nek: a nevezett város közönségének, e hazafias s nemzeties eljárását részemről is méltánylom, örömmel fogadtam, és helyeslem. Egyszersmind tudósítom önt, hogy Keserű Moses kormánybiztos(t) oda utasítottam, hogy az egész ügyről magának kellő tudomást szerezvén, ha a Catholicusokra nézve benne különös sérelmet nem talál, azt a ministerium nevében megerősíteni siessen.

Közlönybe

Berde Mózsa kormánybiztos, következő tudósítást küldött hozzám [következik a levél szó szerint]. Mely, mind emberi, mind hazafiúi szempontból dicséretes eljárását Vízakna közönségének örömmel teszem közzé s a nemzet előtt követendő példaul ismeretessé.

Budapest Június 20^k 1849.

ifj. Sz(ász) K(ároly)-fogalmazó)

(A Közlöny-ben megjelent: 1848/138. sz. jún. 22. 514. pag.)

1849. június 17.

ELEMI ISKOLAI TANÍTÓ ELLENI PANASZ ÜGYÉBEN INTÉZKEDIK A VKM

Nagyvárad feltanoda igazgatójának

Zimmermann Károly tankerületi felügyelő s belényesi esperes jelentvén, hogy Bergmann Róbert Rézbányai elemi tanító az illető eljáróság tudta s engedelmével állomását elhagyta, – elrendeltetni kérte: miszerint a nevezett tanító fizetése — melyet honmaradt hitvese húz — felfüggesztessék; s igazolásának bizonyos határidő alatti beadására oly hozzáadással köteleztessék: hogy ellenkező esetben állomása megürültnek s szokott módon betöltendőnek léssen tekintendő.

Mivel azonban hivatalos úton szerzett hiteles értesítés szerint, a panaszlott tanító, ki jelenleg a 27^{dik} honvéd zászlóaljnál mint őrmester szolgál, tanítói állomásáról egyedül hazafiúi lelkesedéstől áthatva, súlyosan veszélyeztetett honunknak a harc mezéjéni szolgálhatása végett – a felsőbbség tudta, sőt világos engedelmével, csak ideiglenesen s oly biztosításra távozott: hogy távolléte alatt tanítói járandóságát hátrahagyott hitvese élvezendi; miután továbbá a Rézbányai lelkész s tanodaigazgató az ifjúság oktatásának a nevezett tanító megérkeztéig ingyen teljesítését írásban kiadott kötelezettség által magára vállalta; s így aziránt is: hogy Bergmann távoztával az oktatás folyama meg ne szakadjon, éppen az érdekelt lelkész s tanodaigazgató beleegyezése mellett kellő gondoskodás történt; a dolog természetéből következő: miként az illető tankerületi felügyelőnek Bergmann tanító ellen emelt vádja, és ugyancsak ellene szorgalmazott intézkedések alapja, az előrebocsátottaknál fogva önkényt megszünt légyen.

Méltányos levén tehát, miszerint azon tanító neje, ki hazafiúi lelkesedését követve közös ügyünk érdekében a harctéren fáradozik, s a mostani körülmények közt ily úton véli hazája iránti kötelességének adóját leginkább leróvhatni, anyagi szükség ellen biztosíttassék, és evégre mindaddig, míg férje a haza szolgálatában léssen, annak eddigelé élvezett járandóságával továbbra is ellátassék; valamint ezek sikerésítésére mai napon kellő intézkedés tétel, – úgy önt is ezennel megbízom: hogy az álladalom védnöksége alatt álló Rézbányai lelkész- s tanodaigazgatónak hagyja meg, miszerint a többször említett tanító-
nak követésre méltó példáján indulva, helyette az oktatást kötelezettségéhez képest minden további kifogás nélkül folytatni, s ezzel annak dicséretes buzgalmát közvetve elősegíteni hazafiúi kötelességének ismerje.

Budán június 17-én 849.

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 30. kútfő, 1. tétel. Eredeti fogalmazvány, (Kendelényi Alajos) pag. 3.

1849. június 18.

**ÁLTALÁNOS JELENTÉS AZ IPARTANODÁRÓL:
 EDDIGI MŰKÖDÉSE, SZERVEZET ÉS TANREND,
 FELSZERELTSÉG, SZÜKSÉGLETEK¹**

34. sz.

Vallás és Oktatásügyi Minister Úr!

Méltóztatott kötelességemmé tenni, miszerént a nemzeti ipartanodának hű vázlatát adjam, jelen állapotát kimutassam; – hogy indítványt tegyek azziránt, miképp lehetne ezen korkövetelte tanintézetnek előadásait a közelgő 1849/50 tanévben, az igen megcsökkent tanulmányi alapérték lehető nagyobb kémelésével, s az oktatásoknak lehető legnagyobb eredményével megnyitni? – Kész engedelmességgel ezen magas meghagyás iránt szerencsém van következőkben összpontosítani kérdéses pontok iránti legalázatosabb jelentésemet.

A/ A nemzeti ipartanodának jelen állapota

1^{ör} *Az intézet szervezete.* Az 1846^{iki} November 1^{én} megnyitott ipartanodának feladatul tűzetett ki a reáltudományok alapos és lehetőleg terjedelmes tanítása által a honi iparértelmességet kifejtteni, az ifjúságnak alkalmat szolgáltatni oly esmeretek szerzethetésére, miképp az iparnak bármellik ágát választani pályául, azon eredmény teljesen működhessek.

Az ipartanodának szervezete három szakosztályt foglal magában, úgymint a kétévi folyamú kereskedelmi, iparműtani, és gazdasági osztályokat; ezen szakosztályokat megelőzi az egyévi folyamú előkészítő osztály. – A tanfolyamok, és tantárgyak következőleg jeleltettek ki:

Előkészítő tanfolyam

1 ^{ör} közönséges számvetés hetenként	3 óra
2 ^{ör} betű számtan, s elméleti mértan	5
3 ^{ör} természetrajz	5
4. Magyar nyelv előkészületképp a fogalmazásra	4
5. Német nyelv	3
6. rajzolás	5

Kereskedelmi osztály

Első évi folyam

1 ^{ör} kereskedési számolás	4
2. kereskedelem földleírás	3
3. Áruisme	3
4. Kereskedéstan	4

Második évi folyam

1 ^{ör} kereskedési fogalmazás	3
2. kereskedői könyvvitel	4
3. Váltójog	3

Iparműtani osztály

Első évi folyam

1 ^{ór} Elméleti s gyakorlati mértan	5
2. ábrázoló mértan s a polgári építészet elemei	4
3. természettan	4
4. kereskedői számolás	4
5. szakrajzolás	6
<i>Második évi folyam</i>	
1 ^{ór} átolános és műi vegytan	5
2. erőműtan	3
3. polgári építészet, s vízműtan	4
4. kézműtan	hetenként
5. azon szakbeli rajz, melyet a növendék célja igényel	5 óra
	6

Gazdászati osztály

Ezen osztály az ipartanodánál csak névvel létezik, mert a gazdászati tanulmányok közül csak a mezei gazdászat elmélete, az úrbéri s mezei rendőrség² vannak tantárgyokul kijelelve, a gazdászati osztál többi tanulmányai közösek az iparműtani osztáléival, kivéve a kézműtant, melyet a gazdászati növendékek hallgatni nem kötelesek.

A vallástan az ipartanodának egyik osztályában sem taníttatik, a növendékek csak arra köteleztetnek, hogy a tanév végével illető lelkészeiktől bizonyítványt mutassanak elő, mikép vallásos kötelességeiket teljesítették.

A szépírás a kötelezett tárgyak közé soroztatott egy későbbi felsőbb rendelet által. – A francia, olasz, angol nyelvek szabad választású tanulmányok; az illető nyelvtanítók díjjal ellátva nem lévén, a növendékek által volnának fizetendőek.

Az ipartanoda minden osztályaiban oktatási nyelvül a magyar nyelv használtatik. – Az oktatások Mindszent hó (okt.) 4-én kezdetnek meg, s Júliusban, a tanév végével tartandó nyilvános vizsgálatokig minden hétfőn, kedden, szerdán, csütörtökön, pénteken délelőtti 8–11, délutáni 2–4 óráig folytattattak.

Az előkészítő osztály tanítványai közé csak oly ifjak vétének fel, kik a 13. életévet meghaladták, s az új tanulmányi rendszer által felállítatni parancsolt felsőbb elemi tanodákat, vagy a középtanodai osztályokat jó sikerrel elvégezték; a gymnasiumok négy nyelvészeti osztályát végzett ifjak, vagy kézművesi növendékek, legények az előkészítő osztályba csak akkor vétethettek fel, ha képességi vizsgálatot adván, kellő készültséget tanúsítanak; ennek hiányában a felsőbb elemi tanodák utolsó két évi folyamának pótlólagos hallgatására utasítottatnak. – Kik a bölcsészeti tanulmányokat jó előmenetellel végezték, az előkészítő osztálytól felmentetnek, s az illető szakosztályokba felvétethetnek.

Az eredeti alaprajz értelmében csak az előkészítő osztály tárgyai voltak mindenkire kötelezett tanulmányok, a szakosztályok tanulmányai közül a növendékek céljuk, s hajlamuk szerint szabadon választhattak, azon megjegy-

zéssel, hogy oly tanulmányok, melyek alapul szolgálnak egymásnak, ezt megelőzőleg hallgattassanak; ezen igen czélszerű szabad választhatás 1847^{iki} SzMihály hó (szept.) 14^{ről} 37993. szám alatt kelt helytartósági rendelet által eltöröltetett, s a szakosztályok tanulmányai is mindenkire kötelezőknek nyilatkoztattattak; ha valaki magát fontos okoknál fogva egyes tárgyaktól felmentetni kívánná, minden egyes esetben a helytartótanácsnál vala szorgalmazandó az engedelem. Az ipartanodai rendes tanulmányoktól didactrum (tandíj) nem követeltetik, azonban az imént érintett [...] rendelet értelmében a beírások alkalmával az előkészítő osztály növendékei *egy*, a felsőbb osztályok növendékei *két* pengő forintot tesznek le nyugtatvány mellett; ezen besorozási díjak az intézeti könyvtár alapítására szánvák; s 1846/7 tanévben az 1848^{iki} Martius 14^{ről} [...] észrevétel nélkül talált számadásnál fogva 65 pgftot; 1847/8 tanévben az 1848^{iki} Sept. 26^{ről} [...] kelt felmentvény szerint 115 p(en)gő forintot jövedelmeztek. – A bécsi polytechnicumban 4 pfor beírási díj követeltetik, s az ily jövedelmekből 30 év alatt 100.000 pgőfnál becsesebb könyvtár alapítottatott.

2^{or} Az intézet személyzete. A nemzeti ipartanodánál következő tanári személyzet van rendszeresítve:

1^{ór} Betűszámтан, elméleti s gyakorlati mértan, erőműtan tanszéke 1000 p[en]gő frt évidíjjal; jelenleg ezen tanszakra tanára *Arenstein József* piarista szerzetbeli áldozópap.

2^{or} Ásvány, növény, állattan; természetményi órák ismerete, kereskedői földleírás 1000 pgft tanár *Mihalka Antal*.

3^{or} Természetтан, s mezei gazdaszat 1000 pgft fizetéssel tanár *Stoczek József*.

4er Vegytan és kézműtan 1000 pgft-tal, ezen tanszékre Nendtvich Károly vala kinevezve, kit azonban múlt éven a Közoktatási Minister orvosi karához tett át; ennél fogva a vegytan s kézműtan tanszéke az ipartanodánál üres.

5^{ór} Ábrázoló mértan, polgári építészet, s vízműtan tanszéke, 1000 pfttal, a tanár még ki nem neveztetett.

6^{or} Urbér, mezei rendőrség, s váltó jog tanszéke 1000 pgft-tal, még nem neveztetett ki tanár.

7er Fogalmazási előkészület, német nyelv, kereskedői fogalmazás, kereskedés-tan tanszéke 800 pft-tal, tanár *Mayr Frigyes* győregyházmegyei áldozópap.

8^{or} Közönséges és kereskedői számvetés, számadolás, kereskedői könyvvitel 800 pgft-tal tanár *Conlegner Károly*.³

9er Építészet, vízműtani, erőszeti, tájtervezeti rajzolás, 800 pgft-tal, tanár *Juhbal Károly*.

10er Az igazgatóság indítványára rendszeresített 1847 évben a szépírási tanszék 600 pgft-tal, tanító *Lövényi* vagyis *Lövi József*.

A francia, olasz, angol nyelvek tanítói fizetéssel ellátva nincsenek, kik ezen nyelvek tanítására felsőbb engedelem mellett vállalkozni akarnak, a növendékektől 24 pg. xr. havi díjt húznak.

Az ipartanodai személyzethez sorozandók egy írnok [...] két intézeti szolgáló [...]

3^{or} *Az ipartanoda kormányzása.* A nemzeti ipartanoda minden egyéb tanulmányi igazgatóságtól független, közvetlen saját igazgatósága által kormányoztatik. Ki valamint felterjesztvényeit közvetlen előbb a Helytartó Tanácshoz, jelenleg az Oktatásügyi Ministeriumhoz nyújtja be, úgy a felsőbb rendeleteket is közvetlen ennél kapja. Tanulmányi ülések minden hónapban legalább egyszer tartatnak, az ezekről valamint az igazgatási ügyekről vezetett jegyzőkönyvek hónaponként, a számadások félévenként, az intézet működéséről szóló értesítvények a tanév végével terjesztetnek felsőbb vizsgálat alá.

Az igazgatónak rendszeres fizetése 1500 pgőfirt és szabad szállás az intézetben, vagy ennek hiányában 300 pgőfirt lakbér; a jelenlegi igazgató ezen fölül 300 pgőfirt díjnöveléssel van jutalmazva annak pótlásául, hogy a Budán székelte tanulmányi bizottsági hivatalából a költséges pesti ipartanodai igazgató hivatalba tétetett át.

4er *Az intézet évi költségei*

a/ Az igazgató, tíz tanár, egy írnök, két intézeti szolga évi fizetési tesznek	11872 pgfirtot
b/ tűzifa mintegy	400
c/ az épület tisztogatása, apróbb kijavítások, irodai költségek	500
d/ physikai kísérletek	64
Jelenlegi évi költségek	12836 pfrt

Ezen költségekhez járul, 1/ azon kedvezmény, miszerént a tanárok évi fizetési minden dicséretesen töltött 10 év után száz-száz forinttal öregbítettnek; – 2/ a physikai, vegytani kísérletekre okvetlen szükség leendő nagyobb évi átolány; – 3^{or} a könyvtár, cabinettok [szertárak?], gyűjtemények megszerzésére szükséges összegek. – 4. a személyzetnek szaporítása által nevedendő évi fizetések.

5^{ör} *Az intézet anyagi felszerelése.* A nemzeti ipartanoda felszerelési tekintetben oly szegény, miképp ha szerkezete tökéletes volna is, anyagi kellékek hiánya miatt nem felelhetne meg rendeltetésének. Alólírt 1846^{iki} Augustus 20^{án} bízott meg az intézet életbeléptetésével, oda lévén utasítva, hogy az oktatások October, legfellebb November elején megkezdessenek; Augustus 20^{án} egy talpalatnyi helye, tereme, semminémű felszerelése, tankönyvei, tanárai nem voltak az intézetnek; a felszerelést két hónap alatt és kevés költséggel kellett, mint lehetett, eszközölni; Más hely hiányában a Helytartó Tanács az egyetem épületének azon részét jelelte ki ideiglenes használatul, melyet a tudomány egyetem, az épület roskadozó állapota miatt 40 évig nem használt. – Mellözve azon körülményt, hogy az ipartanodának ideiglenes épülete oly rossz állapotban van, hogyha 1847^{ben}, tehát az első éven hogy használtatni kezdett; a Helytartótanácsnál nem szorgalmazom, miszerént a düledező földszinti főfalak mintegy 12 ölnyi hosszúságban aláfalaztassanak, a három emeletes épület összeroskad, s növendékeinket eltemeti vala, mint ezelőtt 80 esztendővel Prágában közel száz tanulóifjú a lerogyott iskolák (al)att lelte temetőjét; Mellözve, mondom, ezen körülményt, s csak érintve azt, a múlt télen is a földszinti teremek boltozatát gerendákkal kellett alátámasztani; s feltéve, hogy az épület

elég szilárd volna, az ipartanoda céljainak mégsem felelne meg, mert félannyi localitásai nincsenek, mennyit az intézet [?.] mostani szűkkörű állapota megkíván.

Mindezekre még 1848^{iki} Február hónapban figyelmeztetém a Helytartó Tanácsot, s esedezőm, hogy az intézet számára megkívántató teremek iránt intézkedések minél előbb tétessenek, különben 1848/9 tanéven a szakosztályok második évi folyamait megnyitni egyáltalában nem lehetend; folyamodtam később a Közoktatási Ministeriumhoz, mely által oda utasítottam septemb. 22^{ről} 664/ M. szám alatt, hogy oly épületet szemelnék ki, melyben 25–35 terem, udvarral együtt lenne az intézet számára kibérlelhető; ily ház a Kunevalder (Kunewalder)⁴ félén kívül nem találtatott; – ez érdemben tett felterjesztésemre hazánk akkori szomorú viszonyai között válasz nem érkezhett, további intézkedések nem tétethettek; sőt December Hónapban valamint az Universitásnak, úgy az ipartanodának teremei hadi kórházakul foglaltattak el; f. e. Május közepén a kórházak máshová tétettek ugyan át, de folyó hó 13^{án} megkezdett az egyetemi szentegyháznak nemzetgyűlési teremmé átalakítása, s az ipartanoda egyik teremének fala keresztül töretett, mert a nemzetgyűlési terem karzatára az ipartanoda épületén lesz a bejárás. Így tehát, ha a fennérített akadályok nem volnának is, jelenleg az ipartanodának nincs épülete, hol előadásokat tarthatna, hová gyűjteményeit biztosan behelyezhetné; elkerülhetlenül és sürgetőleg szükséges tehát más középület hiányában az intézet céljainak megfelelő épületet bérelni.

Ami az egyéb tanodai felszerelést illeti, az alapító legfelsőbb elhatározat által kimondatott, hogy addig, míg az intézet saját gyűjteményeivel láttathatnék el, használja a Nemzeti Múzeum, s a Tudományegyetem gyűjteményeit; vegytani szerekkel azonban tüstént elláttassék. – Az egyetemi cabinettok használata iránt 1847^{iki} Jan. 8^a 76. szám alatt bátorkodtam megjegyezni, miszerént az egyetemnek még a múlt század közepén szerzett cabinettjei a theoreticus tudományok postulatumainak sem felelnek meg, technicus osztályokra pedig, s ezek oktatásaira egyáltalában nem alkalmasok, de, ha alkalmasok volnának is, két intézet által ugyanazon időben naponkénti collisiók, az oktatások költsönös akadályozása nélkül nem használhatóknak; vegytani felszerelést ismételt szorgalmazásomra sem sikerült kieszközölnem, a többi gyűjteményekből csak csekélyiségeket vívhattam ki, úgymint:

a/ egy ásványgyűjteményt

b/ áruk gyűjteményét,

c/ egy, a legszükségesebbekre szorított physikai cabinettot, ennek is nagy része a múlt évi viszonyok miatt Bécsben el nem készítettett, vagy le nem szállíthatott.

d/ erőszeti minták gyűjteményére 3000 pfgó frt utalványoztatován, a minták Bécsben megrendeltettek, 12 darab már átvétetett, a többi a jelen viszonyok közt vagy el nem készült, vagy le nem szállíthatatik.

e/ 300 rajz-előpéldányokat

f/ a legszükségesebb mérnöki szereket

g/ egy kis, leginkább építészeti, erőszeti, természettani, s kereskedéstani munkákból álló könyvgyűjteményt.

6^{or} *Az intézet eddigi működése.* 1846^{iki} November elsején nyitattott meg az ipartanodának előkészítő osztálya; ámbár az intézet megnyitására csak szeptember közepe felé értesített a közönség, mégis November 1^{én} már 75^{en} írták be magokat a tanítványok közé, holott a bécsi polytechnicumnak első éveiben alig volt 20–30 tanítványa; – Növendékeinknek fele Buda Pest városok, s ezek környékéből származott, többnyire felsőbb elemi tanodákat, s a középtanodák nyelvészeti osztályait végzett 13–16 éves ifjak voltak, másik fele az ország távol vidékéről sietett az új intézetbe; voltak ezek között 16–28 éves, mesterképző intézetet, philosophiai, jogi tanulmányokat végzett, előkelő családokból is származott ifjak, voltak kereskedők, mesteremberek.

Ámbár korra, műveltségre, előismeretekre nézve nincs hazánkban tanintézet, melynek növendékei között ily nagy heterogeneitas volna, mégis a nyájas, komoly, de méltányos, ahol kellett, eljárás mellett az ifjúság dicséretesen viselte magát; az előmenetelt kielégíthetőnek lehet mondani.

1848^{iki} October 4^{én} megnyitattak a kereskedelmi, – iparműtani; – s ezzel kapcsolatos gazdasági osztályok első évi folyamai; ez évben 105 ifjú íratá be magát, kik között több absolutus philosophus, jurista, sőt volt nevelők és segédtanítók; az év végével voltak az előkészítő osztályban

	76
iparműtaniban	14
gazdaságban	6
kereskedelmiben	3

Feltűnő, hogy ámbár az ipartanodának kereskedelmi osztálya a többi osztályoknál czélszerűbben van rendezve, jobban felszerelve, mégis csak 3 növendéket számlált, holott a Hampel-féle pesti magán kereskedői tanodát⁵ közel 100^{an} látogatták meg. Ha ennek oka nem egyedül abban rejlenék, hogy a Hampel német iskolája a kereskedők igényeit a német nyelven oktatás által, de csak egyedül azáltal inkább kielégíti, hanem a növendékek csekély számát abból is lehetne következtetni, hogy a közvélemény nem tudja helyeselni, miképp az ipartanodánál a kereskedelmi fogalmazást, a kereskedést *pap* tanítja, az intézet érdeke követelné, hogy tisztelendő Mayr Frigyes tanár a kereskedéstani tárgyaktól felmentessék, s azok helyett tanítaná a vallást, magyar és német nyelvet.

Az 1847/8 tanévnek előadásai hazánk átalakulási mozgalmi által félbe szakasztattak, valamint a tudományegyetem, úgy az ipartanoda növendékei is az oktatásügyi ministerium rendeletéből Majus végével elbocsájtattak; amennyire az eddig tartott vizsgálatokból ítélni, kielégítő előmenetelt tettek növendékeink.

1848/9 tanévben megnyitandók lettek volna a felsőbb osztályok második évi folyamai is, de a fennforgó viszonyok között sem a tudományegyetem, sem az ipartanoda előadásokat nem tarthatott.

B/ Vallyon az ipartanodát lehetne-e és miképp 1849/50 tanévre megnyitni?

Hazánknak a közoktatás iránt jelenleg nincs fontosb, nincs sürgetősb követelése, mint az ipartanodák, mert a kor megértette, hogy az ipar-értelmesség az álladalmak úgy, mint a családok jóllétének egyik főbb tényezője. A kormány-székhez felterjesztetni szokott évi értesítések nyomán hazánk minden feleke-zetű humanisticus tanintézeteit évenként 40.000 ifjú látogatja meg; ezek többnyire egyházi vagy világi hivatalok, orvosi, prókatori diplomák után sóvá-rognak; az iparos pályán alkalmazható esmereteket nem szereztek magoknak, pedig ezen roppant számnak egyharmada több, mint elég hivatalnokok, orvo-soknak; próbátoraink száma pedig Fényes⁶ szerint 70.000^{re} szaporodott, ily prókatori armáda elég volna az egész világ peres ügyeinek elintézésére; ellen-ben honi ifjúságunk szellemi tehetségei, kiképezhetősége mellett is oly szűké-ben vagyunk az ipar-értelmes s szakférfiaknak, hogy mesterembereink, kereskedőink, gyárosaink, gőzhajó s vaspálya társaságaink idegeneket kénytele-nítettnek hazánkba édesgetni, pedig ifjúságunk az idegeneket nélkülözhe-tökké tehetné, ha technicus kiképzettségre neki alkalom szolgáltatnák.

A nemzeti ipartanoda mostani szerkezete, s szegény felszerelése mellett, merő mystificatio; normalis iskolánál több, realis iskolánál kevesebb; azt úgy, mint most szerkezve van, megnyitni, annyit tenne, mint ignorálni a technicus tudományok literaturáját a kor, főképp hazánk követeléseit. – A Közoktatási Ministeriumhoz m. e. Július 6-án 151. sz. alatt felterjesztett tervezet oly nagy költségeket, felszerelést igényel, hogy azokat nem három hónap, hanem egy év alatt sem lehet kiállítani; az pedig, miképp a jelen kormány az ipar érdekében haladék nélkül, és czélszerűen fog intézkedni, a honpolgárok teljes bizodalom-mal várják.

Ezeknél fogva a nemzeti ipartanodát eddigi hibás szerkezetével megnyitni annyit tenne, mint önmagunkat mistificálni; – az intézetet egészen átalakítani, s felszerelni jövő Octoberig teljes lehetetlen lévén, nyitassanak meg az *átalakított intézetnek* előkészítő osztályai; a kereskedelmi osztály, a technicus tárgyakból azok, melyek Octoberig tanodai szerekkel elláttathatnak. Ezen indítványom rész-leit az. / . alatti mellékletben szerencsém van bővebben kifejteni.⁷

Ki midőn a Nemzeti ipartanoda ügyét Minister Úr magas pártfogásába, magamat kegyeibe ajánlom, mély hódolattal vagyok.

Kelt BudaPesten Június 18^{án} 1849. eszt.

Minister Úrnak
legalázatosb szolgája
Karácson Mihály m. k.
a Nemzeti ipartanoda
Igazgatója

VKM, Közoktatási osztály, *Elemi iskolai szakosztály, 1848: 20. kútfő, 7. tétel. Eredeti tisztazat, pag. 12.*

Jegyzetek

¹ Az ipartanodához lásd még: Fényes bőven ír a szerkezetéről, a tantervről: *Fényes*, 1847. 168–171.; *Zelovich*, passim; valamint: az 5., 10., 21., 25., 26., 27. számú iratközlés a jelen kötetben.

² Urbéri és mezőgazdasági ügyekben őrködő és felügyelő tevékenység. („Mezőrendőrség” – R.–)

³ *Conlegner Károly* (sz. 1812) Bécsben, a politechnikumban tanult. 1846. nov. 1-től a József Ipartanoda tanára. 1848/49-ben a Kereskedelmi Bank részéről pénzügyári főbiztos. 1857-től műegyetemi tanár. *Szinnyei*.

⁴ A Kunewalder-testvérek építtették 1838-ban Hild Józseffel. A mai Múzeum krt. 6–8. helyén állott. Budapest Lexikon, 1993. I.

⁵ Hampel tanodájáról lásd a 33. számú irat jegyzetét.

⁶ Fényes Elek statisztikus; lásd: a jelen kötet irodalomjegyzékét.

⁷ A másik, ezen irat mellett található iratra utal, amelynek háromszoros a terjedelme ennél: „Az ipartanoda jelen szerkezetének hibái. Az 1848. júl. 16-án 151. sz. alatt felterjesztett átalakítási tervezetnek módosítása indítványoztatik. Miként lehetne 1849/50-es tanévre megnyitni.” pag. 54 – A VKM válasz nélkül hagyta a beadványt.

85.

1849. június 25.

A TANÍTÁS MEGKEZDÉSÉRŐL A BUDAI KÖZÉPTANODÁBAN

A kegyesrendi szerzet főnökének

Az ellenség beütése által részint előbbi rendjéből egészen kivett, részint meg is szűnt tanításnak újonnan kezdése és rendbehozatala a tanuló ifjúság s a közjó kára nélkül tovább halasztható nem lévén, azon elhatározásomat tudatom önnel, hogy a budai középtanodában a tanításokat Július 1^{őjével} megkezdetni kívánom s ezennel rendelem. E sürgető szükség azonban a tanoda épületének kitisztítását, rendezését s a tanítás céljaihoz alkalmazott javítását igényelvén, míg ez megtörténék, hogy a tanítás további haladékat ne szenvedjen, ideiglenes szállás felvételére nézve, hol a tanítás Július 1^{őjén} megkezdhessék, intézkedtem. Mivel pedig a nevezett tanodában eddig alkalmazva volt tanárok közül némelyek távol vannak s a kellő időre visszatérésök sem remélhető, meghagyom önnek, hogy az ekként ürességbe jött tanári állomások betöltésére nézve felterjesztését hozzám haladéktalanul tegye meg. Egyszersmind aziránti tudósítását is elvárom, hogy a pesti tanodának hasonlóan Július 1^{őjére} ohajtandó megnyitását akadályok nem gátolják-e?¹

Budapest Június 25^k 849.

VKM, Debreceni, 1849: 1046. sz. *Eredeti fogalmazvány (ifj. Szász Károly)*, pag. 1.

Jegyzet

¹ A minisztérium júl. 9-én elhagyta a fővárost.

86.

1849. június 27.

KÜLÖN VALLÁSOKTATÓI ÁLLÁS A CEGLÉDI FELSŐ ELEMI TANODÁNÁL

A czeplédi r. katol. (római katolikus) felső elemi tanoda igazgatójának

A budai tankerületi főigazgatóság útján 1847^{dik} évben a megszüntetett kir. helytartótanács elébe terjesztett, s foglalatlanban visszacsatolt abbeli kérvényére: miszerint a czeplédi romkatol. felső elemi tanodához az alapítványi uradalom rovására egy külön vallásoktatói állomás rendszeresíttessék; válaszolom önnek: hogy, miután egyrészt a különben is igen kimerített, sőt, az úrbéri viszonyok megszüntetéséből eredt tetemes fogyatkozások miatt, országos pótlék nélkül eddigi rendes kiadásainak fedezhetésére is elégtelen közalapok rovására, semminemű újabb költségek nem utalványoztathatnak, – másrészt pedig az elemi tanodák szükségseinek pótlására, úgy természeti kötelelességnél, mint a köznevelési rendszer és az elemi iskolák még helytartótanácsilag kihirdetett, s a tanodai új rendszer majdani életbeléptetéseig maguk épségében fenntartandó alapszabályainál fogva, kétségkívül a községeket illetné; és azokat e tekintetbeni köteleességük alól az 1848: 20. törv. czikk 3^{dik} §sa¹ nyomán alkotandó külön törvény intézkedéseig, annál kevésbé lehetne feloldozni: minél bizonyosabb, miként a volt jobbágyság anyagi állása az úrbériség eltörlésével éppen oly mértékben gyarapodott, mint az uradalmaké megcsökkent; – fennérített kérelme nem teljesíthető. Az előrebocsátottak folytán tehát oda utasítom önt: miszerint a kérdésben levő külön hittanítói állomás rendszeresítése Czepléd város romkatol. községét, saját magzatainak a hit-, s erkölcsbeni sikeresb oktatathatása tekintetéből, leginkább érdekelvén, – annak foganatosítását magánál a községnél szorgalmazza.

Budán június 27^{én} 849.

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848: 18. kútfő, 2. tétel. Eredeti fogalmazvány, (Kendelényi Alajos) pag. 1.

Jegyzet

¹ Lásd a 32. számú iratközlést.

87.

1849. június 30.

A NAGYKÁROLYI EGYHÁZKERÜLETI TANÍTÓK A JEGYZŐI TEENDŐK ALÓLI FELMENTÉSÜKET KÉRIK

310/1849. A szatmári püspöki Helyettnöktől

Vallás s oktatásügyi Ministeriumnak

A tisztelettel ide borított folyamodványban Szatmár megyében kebelezett Nagy-Károlyi egyházkerületi tanítók a jegyzői hivataltól magokat fölmentetni kérik azon egyszerű okból, hogy minden erőt, s önfeláldozást méltán igénylő tanítói kötelességük mellett, a jegyzői hivatalnak kellően megfelelni nem képesek.

Habár csekély a tárgy, mellyel a mélyen tisztelt Ministerium magas figyelmét, kivált szeretett honunk jelen körülményei között feltartóztatom: mindazonáltal az esdők méltányos kívánatának eleget tenni óhajtván, kérelmüket, annál inkább, hogy ez érdemben az illető megyei hatósághoz, bár siker nélkül, folyamodtak, a mélyen tisztelt Ministerium Kegyelme s pártolásába ajánlani bátorkodom.¹

Szatmár 1849 évi Június hó 30^{án}

Lorintzy [?] József

VKM, Szegedi, 1849: 1233. sz. Eredeti tisztázat, pag. 1.

Jegyzet

¹ A minisztérium válasza:

Szatmári püspöki helyettesnek

[...] mellékletben azzal küldöm vissza: hogy a fennálló rendszert egyesek követelései miatt, főleg a hazának mostani körülményeiben, zavarok előidézése nélkül megváltoztatni nem lehetvén, – a tanítói hivatalnak a jegyzőitől elkülönözése iránt fennforgó kérdés is azok sorába tartozik, melyekről a haza nyugodtabb körülményeinek bekövetkezése után lehetend majdan határozni.” Eredeti fogalmazvány (Kendelényi Alajos) Szeged, júl. 14.

88.

1849. július 6. (9)

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI ÖSSZEÍRÁS: ERCSÉNY (FEJÉR M.)

Egyházak, lelkészek és jövedelmeik összeírása 1848

1. Az anyaegyház és törvényhatóság, melyben van, neve
Ercsény, székesfehérvári püspökség, Fehér vármegye
2. Fiókegyház neve
Kisbesnyő, Malonta, Krixánvölgy, Téglavető

3. *Kegyuraság neve*
B. Sina György
4. *A fiókegyháznak távolsága az anyaegyházról*
1/2 óra – 1/2 óra – 1/2 óra – 1/4 óra
5. *Az anya és fiókegyházban létező hívek száma az anyaegyházban: 3392*
a fiókegyházban: 37 – 7 – 10 – 16
6. *Oktatási nyelv*
Illyr, magyar, német
7. *A pap neve, életkora és szolgálati évei*
Radnich Imre 51 éves, 27 éves áldozár; mint ercsényi Plébános
15^{dik} évig szolgál
8. *Káplán száma – 1*
évi fizetése pengő pénz for. kr.
60 for. – alapítvány reá nincs
9. *Az anya- vagy fiók-egyházhoz tartozó földek*
belső/ szántó/ rét/ kert/ szőlő – hold
10. *Ezen ingatlanoknak tíz évi középszámítás szerint reménylhető haszonbéri jövedelme – for. kr.*
Templomnak: 44 hold szántó – 88.- for.
Plébániának: 30 hold szántó – 96.-
rét helyett 18
legelő helyett 12
kis házikert 1/8 hold, szűrűs kert
1/2 hold, krumpli föld 1 hold 36.- for.
13 barazda szőlő 1/8 hold 24.-
11. *Az egyház más jövedelmei*
készpénzben az uradalomtól pengő pénzben –
a közalapértékből –
községtől feleséges lélek párszám, pénz rámegey öszvesen 200.- for.
termesztményekben¹
gabona/ posonyi mérő minden telektől: egy Pozs. búza,
egy Pozs. árpa öszvesen 109 5/8 pozs.
búza, 109 5/8 Pozs. árpa
bor/ akó bor helyett 2 f.
fa/ öl –
egyéb természetnyek 100 font só. 12 itze vaj, 20 font faggyú, sertvés helyett 2 f 24, négy szekér széna, kétszáz kéve nád és uraságiakon kívül minden pártól egy csirke, 4 tojás
ezen természetnyei jövedelmek tíz évi piaci ár közép számitása szerint, pénzre változtatva pengő pénzben 381 for. 20 kr.
papi pénzben, stolában vagy más akármu czim alatt pengő pénzben 200.- for.

12. Az új törvény szerint megszünt tized, s tizenhatod
jövedelmi veszteség tizenhatod, 65.- for
13. El van-e látva lakással? ha nincs, kitől és mennyi pótlást kap – el van
látva

Helybeli észrevételek a fennebbi egyes rovatokra.

A 9^k rovatbani 44 hold templomi és 30 hold plébániai földeket a község kétszer megszántja, elveti, béboronálja, learatja és behordja.

A 11^k rovatbani illetőségeit a Plébános úr ekkorig kintelen volt házanként is maga beszedni.

Ezen összeírás hitelességéről mi alólirottak felelünk. Kelt Ertsényben Július 6[?]-án 1849.

Radnich Imre Plébános (pecsét), Krieger Pál Uradalmi tisztartó (pecsét), Serf Pál egyházfi, Bilits Tamás őr Templom gondnok, [?] Gábor Bíró m. k. (pecsét), Bilits Mátyás terwén Bíró, [6 esküdt, ebből 4 csak + -t írt neve helyett]

VKM, Szegedi, 1849: 1287. sz. Nyomtatott, rovatos, kimutatás, pag. 1.

Jegyzet

¹ Lásd a jelen kötet 6. számú iratközlését, 1. jegyzet.

89.

1849. július 23.

MAROS-SZÉKI NÉPTANÍTÓK SEGÉLYEZÉSE

a/ Keserű Mózes erdélyi egyház-, alapítvány-, és iskolaügyi kormánybiztosnak
b/ Szentiványi Károly Királyhágóntúl (Erdély) működő kormánybiztosnak
c/ Dobozy István alezredes-, s Maros megyei¹ kormánybiztosnak
(a-b-nek) Dobozy István alezredes s Maros megyei kormánybiztos közelébb javaslatba hozta: miszerint a Maros megyei silányul ellátott néptanítók serkentése, s ezzel a nevelés s oktatás ügyének előmozdítása végett, azon tanítók részére 2000 pftnyi segély utalványoztassék.

Ezen javaslat következtén, nevezett kormánybiztost mai napon oda utasítottam:

hogy noha a kormány a népnevelés emelését fő gondjai közé számítja, és e magasztos célra anyagi áldozatokkal is járulni kész lenne, – miután azonban a haza jelen körülményeiben annyi oldalról igénybe vett álladalmi pénztárnak túlterhelt állapota legnagyobb óvatosságot követelne, s ennél fogva az álladalom rovására szorgalmazott újabb kiadások csak oly esetekben engedményezhetők, midőn azok elkerülhetlen szükség által indokoltatnak; a Maros megyei (a-nak) katolikus felekezetbeli (b-nek) protestáns és oláh felekezetbeli (görögkeleti) – azon néptanítók iránt, kiknek jobb ellátását méltányosnak, s illetőleg netán az álladalom érdekében is kívánatosnak tartja, a helyzeti viszonyok igényeihez képest fennforgó különböző tekinteteket fontolóra véve, s az álladalom rovására nyújtandó segélynek a nevelés s oktatás szempontjából szükségesét és mennyiségét, a fennforgó körülmények felderítése mellett kimutatva s

kellőleg indokolva, a sikeresítendőik sikeresítését önnél szorgalmazza. Mely intézkedésemről önt, kellő tudomás végett ezennel értesíteni kívántam.

VKM, Szegedi, 1849: 1359. sz. *Eredeti fogalmazvány (Kendelényi Alajos), pag. 2. (félhasábosan)*

Jegyzet

¹ Helyesen: Maros-szék.

90.

1849 június (1845)

ESZTERGOMI LEÁNYNEVELŐ INTÉZET NEVELÉSI CÉLJA ÉS TANTERVE¹

Értesítő

Újonnan rendezett

KISASSZONY-NEVELŐ és TANÍTÓ INTÉZET felől

Alulírt tisztelettel hírül adja a t. cz. közönségnek, miként szem előtt tartván a kor és nemzet kívánatait, és szívén hordván a gondviselésére bízott és bízandóknak üdvét, a folyó évi Május havától kezdve, Leány-nevelő és tanító intézetét egészen újjá alakítja. Szerencsés lettem intézetem számára megnyerni *N. T. Majer István* mesterképző intézeti professor urat, ki minden elmebeli tanulmányt kormányozni, a hitvallás oktatását pedig vezetni — egyedül a közönség java tekintetéből — szíves leend.

Intézetemben a nevelés és tanítás közkívánat szerint nemzeti irányú leend; de amellett rendes oktatás és gyakorlat fog tartatni a *német nyelv* és írásban, rendkívül a *francia nyelv*ben is.

Minden előkelő nevelőintézet példájára, e tanulmányok fognak célirányos *rövidséggel és gyakorlatilag* oktattatni:

1. A *hitvallás* oktatása minden tanulmányok közt legelső és legfontosabb; miután minden tanulmánynak az célja, hogy az értelmet képezze, a szívet nemesítse, s így az embert művelt emberré alakítsa, ezt pedig czélszerű hitvallásos oktatás legbizonyosabban eszközli. Az erény, tiszta erkölcs, vallásos érzet az élet minden viszonyaiban fő kincs és vigasztalónk, s kivált a nőnemnek a vallásosság legszebb gyöngye, legbiztosabb vezére és támasza az élet terhes pályáján; azért is törvényes rendeletek a vallásoktatásnak minden tanintézetnél, s minden művelt nemzetnél első helyet jeleltek.

2. A testi és szellemi *neveléstan*, s evvel kapcsolatban lévő *egészségtan*, és *udvariság* szabályainak alapvonásaival meg fognak ismertetni tanítványaim, és ezekben a nevelés mesterségének egyik hathatós eszköze, a *szoktatás* által is folytonosan gyakoroltatni; miszerint valóban *nevelt* kisasszonyokat képeznek a honnak.

3. Taníttatik: a magyar és német olvasás, írás, helyesírás, fogalmazás, levelezés, fej- és írásbeli számvetés.

4. A világ, s jelesen Magyarország földleírása;

5. A közönséges és Magyarország története;

6. Természettan, és Természettörténet;

7. A házi rendtartás és házi gazdaság alapvonalai;

8. Minden női kézimunka, u. m.: a közönséges és divatszerű hímzés, kötés, szövés, varrás különnevei, különös gond fordítván a *fehérruha és öltönyök* varrására.

9. A szülők kívánsága szerint *különös díj* mellett rendkívüli tanítást nyerhetni még: a *francia nyelven, rajzolásban, énekben, zenében, táncban*.

Tanrendszerem czélszerűségét átláthatni, s növendékeim előmenetele fölött örvendhetni alkalom nyiland a tisztelt szülőknek az időnként tartandó *ünnepélyes próbatételek*kor.

Vidéki kisasszonykákat illő díjért szállás-élelemmel elláthatok. Lakásom *Esztergom* kir. városban, díszes helyen, a város kellő közepén, nagy piacon Tillmann Ádám kereskedő háza első emeletében van.

A tisztelt szülők ezekből látni méltóztatnak, miszerint én korszerű óhajtásaiknak engedve, *szerény díj mellett*, e környékben nagy héját pótlendő, egy rendszeres leánynevelő és tanító intézetet ügykeztem alkotni, legkívált szíve-men hordván: a boldogító női vallásosság, nemzetiség, korszerű műveltség, s valódi neveltségnek, s ezekkel a közboldogságnak terjesztését.

Költ Esztergomban, aprilis hó 21-kén 1845.

Nedeczky Katalin

VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1849: 9. kútfő, 2. tétel. Nyomtatvány, pag. 1.

Jegyzet

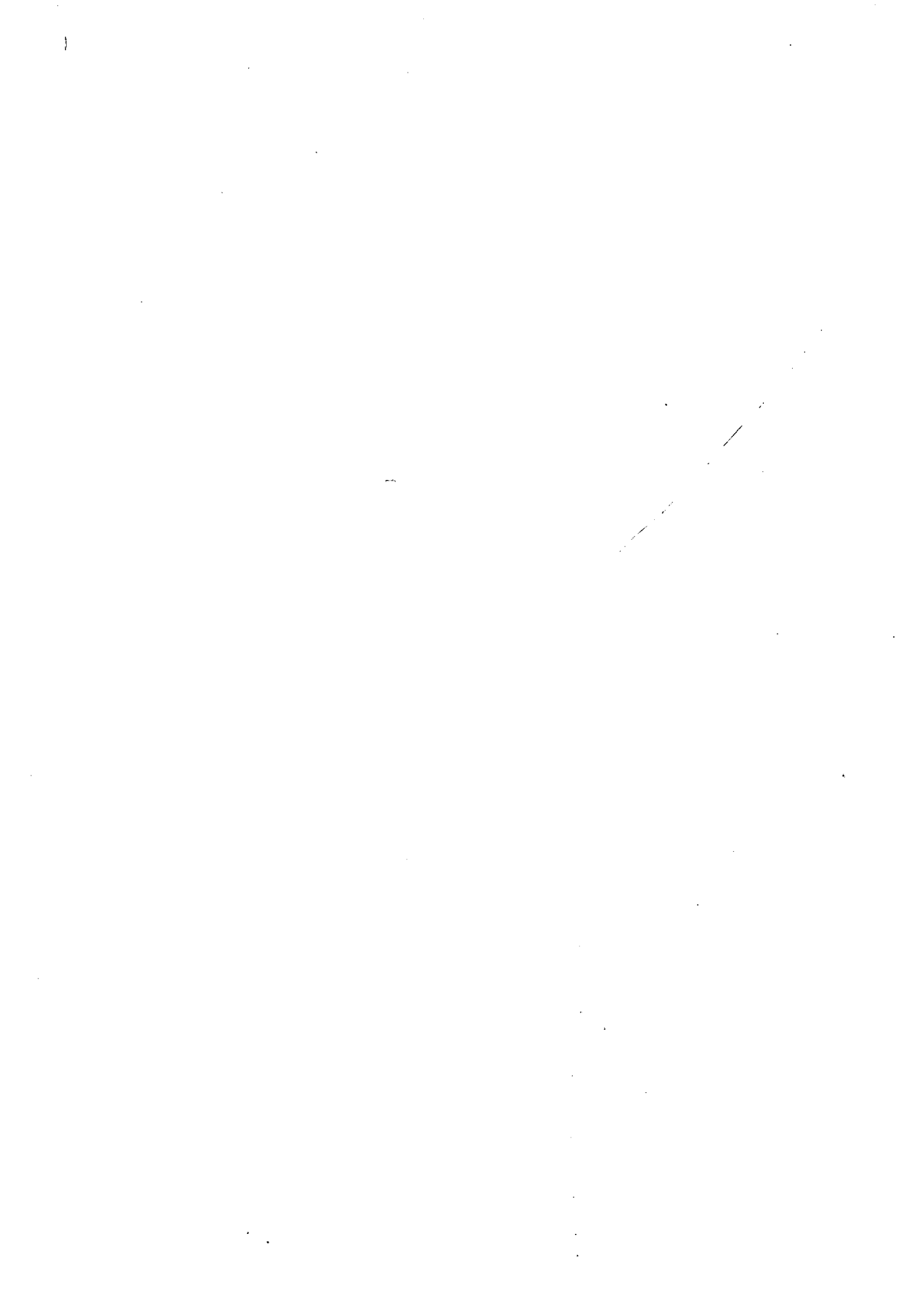
¹ 1849. jún. 8-i segélykérelem melléklete.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Rövidítések

<i>Értelmező</i> =	<i>Bárczi Géza – Országh László</i> : A magyar nyelv értelmező szótára. I–VII. Bp. 1959–1962.
<i>exp.</i> =	az elküldés kelte.
<i>Felkai</i> =	<i>Felkai László</i> : Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége. Bp. 1979.
<i>Fényes 1843</i> =	<i>Fényes Elek</i> : Magyarország statistikája. I–III. Pest, 1842–1843.
<i>Fényes 1847</i> =	<i>Fényes Elek</i> : Magyarország leírása. Pest, 1847.
<i>FIKM</i> =	Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium
<i>F. Kiss</i> =	<i>F. Kiss Erzsébet</i> : Az 1848–1849-es magyar minisztériumok. (MOL Kiadványai III/=.) Bp. 1987.
<i>Hajdu</i> =	<i>Hajdu János</i> : Eötvös József br. első minisztersége (1848) Bp. 1933.
<i>Htt. ism. ltár</i> =	<i>Felhő Ibolya – Vörös Antal</i> : A helytartótanácsi levéltár. (MOL Kiadványai I/3.) Bp. 1961.
<i>IM, Álladalmi ügyészi</i> =	MOL, 1848/49-i minisztérium levéltára, Igazságügyi Minisztérium, Álladalmi ügyészi osztály, 1848–1849 (H 67.)
<i>IM, Büntető-törvénykezési</i> =	MOL, 1848/49-i minisztérium levéltára, Igazságügyi Minisztérium, Büntető-törvénykezési osztály, 1848–1849 (H 69.)
<i>Janotyckh</i> =	<i>Janotyckh von Adlerstein</i> : Chronologisches Tagebuch der magyarischen Revolution und zwar bis zur ersten Wiederbesetzung Pesth-Ofens durch die k. k. Truppen. I–III. Wien, 1851.
<i>Kármán</i> =	<i>Kármán Mór</i> : Közoktatásügyi tanulmányok. I–II. Bp., 1906., 1911. – Függelék az I.-ben: A népnevelés tárgyában kiküldött kerületi választmány javaslata, 1843. 127–156.
<i>KLÖM XII.</i> =	Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. 1848. ápr. – szept. Szerk. Sinkovics István. (Kossuth Lajos Összes Munkái XII.) Bp. 1957.
<i>MÉL</i> =	Magyar Életrajzi Lexikon. I–II. Bp. 1967–1969.
<i>Mészáros</i> =	<i>Mészáros István</i> : A magyar nevelés története 1790–1849. (Egyetemes neveléstörténet. Szerk. Zibolen Endre. 32–35. füz.) Bp. 1968.
<i>MOL</i> =	Magyar Országos Levéltár
<i>MTA</i> =	Magyar Tudományos Akadémia
<i>Normalia, 1845</i> =	MOL, Helytartótanács levéltára, Departementum scholarum nationalium (C 69.), Normalia

pag. =	oldal
PH =	Pesti Hírlap
praes. =	az irat hivatalba érkezésének a napja.
- R - =	Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. 1-21. köt. Bp. 1911-1935.
- R, ipari - =	Révai kereskedelmi, pénzügyi és ipari lexikona. A modern üzleti élet enciklopédiája. I-IV. Bp. 1929-1931.
Schematismus =	Schematismus Incltyi Regni Hungariae Partiumque adnexarum pro anno 1847. Buda. (Tiszti névtár)
Szinnyey =	Szinnyey József: Magyar írók élete és munkái. I-XIV. Bp. 1891-1914.
Tar =	Tarr László: A régi Váci utca regényes krónikája. (Bp. 1984.)
Új Magyar =	Új Magyar lexikon. Szerk. Akadémiai Kiadó, I-VI. + 2 kieg. Bp. 1959-1981.
VKM =	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
VKM, Debreceni =	MOL, 1848/49-i minisztérium levéltára, VKM, Debreceni iratok, 1849 (H 62.)
VKM, Elnöki =	MOL, 1848/49-i minisztérium levéltára, VKM, Elnöki iratok, 1848-1849 (H 54.)
V KM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály =	MOL, 1848/49-i minisztérium levéltára, VKM, Közoktatási osztály, Elemi iskolai szakosztály, 1848-1849 (H 61.)
VKM, Szegedi =	MOL, 1848/49-i minisztérium levéltára, VKM, Szegedi iratok, 1849 (H 63.)
Wurzbach =	Constant von Wurzbach: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich... Wien, 1856-1891.
Zelovich =	Zelovich Kornél: A m. kir. József Műegyetem és a hazai technikai felső oktatás története. Bp. 1922.
- Zs - =	Magyar Zsidó Lexikon. Szerk. Újvári Péter. Bp. 1929.

SZEMÉLY- ÉS HELYSÉGNÉV MUTATÓ

A

Ada (Bács-Bodrog) ma: Ada (Jug.) 162
 Adler, David 156, 158
 Aizinger Endre 55
 Ajak (Szabolcs) 173, 179
 Alsókorompa (Pozsony) ma: Dolná
 Krupá (Szlov.) 27, 28
 Andrejkovics János 182
 Andréz János 172
 Antal Mihály 33, 55
 Arad (Arad) ma: Arad (Rom.) 15, 16,
 90, 95, 96, 125, 170, 186
 Aranyosapáti *lásd:* Bács-Aranyos
 Arenstein József 49, 50, 76
 Asboth János 134
 Aurélháza (Torontál) ma: Răuți (Rom.)
 170
 Auth Ferdinánd 69

B

Babesch Vince 193
 Bács-Aranyos (Révaranyos, Szabolcs)
 ma: Aranyosapáti 179
 Bagaméri Benő 117
 Bagaméri József 117
 Baits Lázár 69
 Balás Pál 161
 Ballagi *lásd:* Bloch (Ballogi) Moritz
 Balogh György 69
 Bányai Antal 183
 Barlay Mihály 189
 Bartha János 117
 Batthyány Kázmér gr. 32
 Bécs (Wien, Ausztria) 27, 40, 87, 105,
 122, 139, 140, 198, 200, 201
 Belényes (Bihar) ma: Beiuș (Rom.) 14,
 195
 Bélvárad (Belvárd, Baranya) ma: Bel-
 várdgyula 117
 Benyovszky Péter 47, 154
 Berde Mózsa 194

Beremend (Baranya) 118
 Bereznay 33
 Berger Antal 69
 Berger Lajos 166
 Bergmann Róbert 195
 Besnyő *lásd:* Kisbesnyő
 Bezerédj Amália 31
 Bezerédj István 31, 33
 Biaczovszky Domokos 52
 Bihartorda *lásd:* Torda
 Bikács (Mezőbikács, Bihar) ma: Bicaci
 (Rom.) 170
 Bilét (Billéd, Torontál) ma: Biled
 (Rom.) 170
 Bilits Mátyás 207
 Bilits Tamás 207
 Biltz István 178
 Binder, Georgius 154
 Birányi Ákos 55
 Blesz Ferencz 177
 Bloch (Ballagi) Moritz 129
 Bogdása (Baranya) 117
 Bohus Jánosné Szögyény Antónia 172
 Boncz István 117
 Bónyi Antal 179, 183
 Bortscheller Ádám 109–111
 Bosevicz József 33
 Botka András 118
 Botos János 181
 Botos Vazul 180
 Botyka (Baranya) 117
 Bömm Tivadar, Bereghi 122
 Breznóbánya (Zólyom) ma: Brezno
 (Szlov.) 62
 Brudern József 47
 Brünn (Brno, Cseho.) 96
 Brunsvik család 33, 34
 Brunsvik Teréz 29
 Buda sz.kir.város 13, 15, 55, 57, 67,
 96, 97, 125, 135, 137, 162, 163,
 175–177, 189, 195, 199, 203, 204,

Budapest 17, 54, 58, 68, 83, 99, 121,
132, 134, 138, 143–145, 166, 201–
203
Bukarest (București, Rom.) 167
Butykay 49

C

Calderoni István 31
Cambridge (Anglia) 15
Cegléd (Pest-Pilis-Solt-Kiskun) 204
Cherrier Miklós 18, 155
Clair Ignác 101
Conlegner Károly 198
Corneli János 184

Cs

Csala Lajos 55
Csanády Ferencz 34
Csány László 187
Csányoszró *lásd:* Kiscsány
Cseh Ignátz 55
Csepka Leó 27
Cserp János 183
Cservenka (Bács-Bodrog) ma: Crven-
ka (Jug.) 42, 43
Csész Ferenc 55
Csiklova (Csiklovabánya, Csiklóbá-
nya, Krassó-Szörény) ma Ciclo-
va Montană (Rom.) 173
Csonopla (Bács-Bodrog) ma: Čonoplja
(Jug.) 43
Csorba László 19
Csorba Veres Lajos 117
Csuzy József 57
Czakó Sámuel 117
Czanyuga József 50
Czimbalmos János 182
Czuczor Gergely 143

D

Deáky László 117
Deáky Zsigmond 140
Debrecen 15, 101, 170, 183, 185, 186,
189–194, 203

Demény Mihály 69
Denczer *lásd:* Tenczer Károly
Deregyő (Zemplén) ma: Drahňov
(Szlov.) 190
Desőffy Józsefné özv. grófné 172
Diakovár (Verőce) ma: Đakovo (Horv.)
13
Dobos-Nagy falu *lásd:* Nagydobos
Dobozy István 207
Dognácska (Krassó-Szörény) ma: Dog-
necea (Rom.) 173
Doroghi 170
Drávafók (Somogy) 117
Drávaivány *lásd:* Ivány
Dravapalkonya *lásd:* Palkonya
Drevenyák Ferencz 172
Dubraviczky József 56
Dúzs Lajos 117

E

Eckstein Frigyes 55
Edvi Illés László *lásd:* Illés Edvi Lász-
ló
Egedy Gáspár 62, 64, 97, 126, 146,
163, 177,
Eger (Heves) 13, 118–120, 168, 172
Ember László 161
Emich Gusztáv 122
Endrőd (Békés) ma: Gyomaendrőd 170
Eötvös József br. 11, 12, 14, 16, 131,
133, 145
Eperjes (Sáros) ma: Prešov (Szlov.) 14,
15, 101, 108, 109
Ercsény (Fejér) 205, 206
Erdély (ma: Rom.) 15, 16, 131–133,
161, 207
Érkörös *lásd:* Körös
Érmihályfalva (Bihar) ma: Valea lui
Mihai (Rom.) 84
Érsekújvár (Nyitra) ma: Nové Zámky
(Szlov.) 13
Érvasad *lásd:* Vasad
Eszék (Verőce) ma: Osijek (Horv.) 125
Esztergom (Esztergom) 60, 208, 209

F

Fábry Ignác 19, 52, 91, 97, 98, 112, 113, 175
Farai Márijás 181
Farkas Elek 127
Farkas Ferencz 52
Farkas Tivadar 179
Fásy János 178, 181
Fásy Tivadar 180
Fehérgyarmat (Szatmár) 172
Fejer Sándor 161
Fellenberg Fülöp Manó 132
Felsóbánya (Szatmár) ma: Baia Sprie (Rom.) 169, 171
Fényes Elek 13, 15, 34, 55
Ferenc, I. 30
Ferenczy Lajos 34
Festetics Leó gr. 33
Fitos Pál 192
Fogarás (Fogarás) ma: Făgăraș (Rom.) 89
Fogarasi János 127
Fogarasi Mihály 57, 67, 113, 136, 137, 176
Forai György 181
Foray Gábor 180
Forgó Endre 55
Franciszci Sámuel 40
Frankizt István 40
Franz Gyula 173
Friedmann Sándor 93
Fuchs Ferencz 172
Fuchs Keresztély 101
Fülepp Lipót 193
Fülöp János 172
Füstös István 117

G

Gaganetz József 109
Galgóczy Károly 55, 192
Garay János 55
Gemzse (Szabolcs) 172
Ghszeky János 55
Goldscharek József 69

Gordizsa (Baranya) ma: Gordisa 117
Göbel János 55, 59
Gr“ffl József 55
Grioni olasz nyelvtanár 49

Gy

Gyomaendrőd *lásd*: Endrőd
Gyöngyös (Heves) 164
Gyöngyöspata (Heves) 164
Győr (Győr) 13, 101, 139–141, 154
Györe Dániel 118
Gyüd (Baranya) ma: Máriagyüd 118
Gyula (Békés) 169, 170
Gyurkovich Jenő 94, 125

H

Hajdu János 11
Hajnik Pál 34
Halványi János 55
Hamulják Márton 27
Hanák János 55
Harkány (Baranya) 117
Hauchard Josef 187
Havas József 166
Heckenast Gusztáv 127
Heldvein Károly 175
Helvetzia *lásd*: Svájc
Hertenberg József 173
Hirschler Zsiga 57
Hó[]lmezővásárhely (Csongrád) 39, 40, 170
Hofecker Ferencz 60
Hofecker János 60
Hoffman, Max 156, 158, 159
Holics (Nyitra) ma: Holič (Szlov.) 63, 64
Holl János 55
Hollosty 167
Horkny György 55
Horváth Antal 117
Horváth Cyrill 52
Horváth Ferencz 55
Horváth Mihály 192

I

Ihász Gilbert 68
Illés Ádám 47, 154
Illés Edvi László 128
Ilyko György 179
Ivány (Drávaivány, Baranya) ma: Iványi 117
Iványos Sámuel 117

J

Jancsovcics Pál 98
Joannovics Sebők 69
Joannovits Szilárd 93
József, II. 155, 160
József nádor 30
Józsefváros, Pest 55
Juhbál Ignátz 57
Juhbál Károly 50, 104–107, 198

K

Kacskovics Lajos 34, 137
Kákics (Baranya) 117
Kálmán András 117
Kann, David 156, 158, 159
Karáchon (Karácsony) Mihály 40, 41, 51, 66, 71, 72, 74, 102, 107, 165, 202
Karánsebes (Krassó-Szörény) ma: Caransebeş (Rom.) 15, 192
Karász (Nyírkarász, Szabolcs) 169, 178, 179, 183
Karlóca (Szerém) ma: Karlovci (Jug.) 15
Karolina Augusztia királyné 30
Károlyi-család 39
Károlyváros (Zágráb) ma: Karlovac (Horv.) 125
Kassa (Abaúj-Torna) ma: Košice (Szlov.) 13, 15, 101, 113, 163, 165, 188, 189
Katádfa (Baranya) 117
Kecskemét (Pest-Pilis-Solt-Kiskun) 15

Kemse (Baranya) 117
Kendelényi Alajos 195, 204, 208
Keserű Mózés 207
Késmárk (Szepes) ma: Kežmarok (Szlov.) 15, 101
Keszler György 173
Keszthely (Zala) 67, 68
Kimmach Lajos 176
Kimpán Pál 178
Kirch János 172
Kisbesnyő (Fejér) ma: Besnyő 205
Kiscsány (Baranya) ma: Csányoszró 117
Kiskrassó lásd: Lupák
Kiss Károly 34
Kiss Lajos 128
Kiss Mihály 128
Kisvárdá (Szabolcs) 170, 172
Klassanovich Marian 43
Klauzál Gábor 121
Klokotics (Klokodics, Krassócsörgő, Krassó-Szörény) ma: Clototici (Rom.) 172
Klosz Ferdinánd 57
Klotzka Sámuel 40
Knapp Antal 27, 28
Kolos (Kolozs) ma: Cojocna (Rom.) 186, 187
Kolozsvár (Kolozs) ma: Cluj-Napoca (Rom.) 16, 17
Korányi Frigyes 55
Korizmic László 134
Körös (Érkörös, Szilágy) ma: Chereuşa (Rom.) 170
Kortényi Ignátz 161
Kossa Dániel 117
Kossalko János 34
Kovács József 117
Kovács Károly 34
Kovaliczky József 164
Kőváry Vazul 161
Kováts Máthé 187
Kövessy Ferencz 141
Krajcsovcics Pál 55

Krassó (Szamoskrassó, Szatmár) ma:

Cărășeu (Rom.) 170, 172

Krassócsörgő *lásd*: Klokotics

Krieger Pál 207

Krisztinaváros, Buda 55

Kronperger Antal 34

Krucska Juliánna 163

Kubinyi Ágoston 46

Kun György 117

Kun Lajos 128

Kunewalder-ház 200

Kunos Samu 55

L

Lakatos Otto 186

Landau Lenárd 102, 104, 105, 107

Langvicser József 43

Láposbánya (Szatmár) ma: Băița
(Rom.) 178

Latkótsy Lajos 135

Lázár Mihály 55

Lebeki Károly 172

Lefelhocz János 173

Leither Jeromos 57

Lenárdfalva (Szatmár) ma: Recea
(Rom.) 178

Lévai Sándor 118

Lipótváros, Pest 55

Lipovniczky János 120

Lonovits József 37

Lónyay Gábor 34, 190

Losonc (Nógrád) ma: Lučenec (Szlov.)
15, 101

Lovas István 117

Lócse (Szepes) ma: Levoča (Szlov.) 15

Lórintzy József 205

Lövényi (Lövi) József 70, 198

Lugos (Krassó-Szörény) ma: Lugaj
(Rom.) 38, 173, 193

Lukáts Gyula 57

Lupák (Kiskrassó, Krassó-Szörény)
ma: Lupac (Rom.) 172

Luppán Endre 178

Lupsa Gábor 180

M

Máczy Imre 165

Magda Elek 97

Magvassy Mihály 141

Magyaróvár (Moson) ma: Mosonma-
gyaróvár 12

Major Róza 167

Makay 49, 50

Malocsay Mihály 55

Mancsek Alajos 66, 162

Manusov Sebestyén 172

Máramarossziget (Máramaros) ma:
Sighetu Marmăției (Rom.) 15,
90, 170

Marcher József 55

Mária Dorottya nádorné 30

Máriagyüd *lásd*: Gyüd

Mária Terézia királynő 14

Márki József 115

Markóc (Somogy) 117

Markus János 161

Marocsa (Baranya) 117

Marastoni Jakab 46

Marton József 33, 34, 55

Márton Kálmán 57

Maty (Matty, Baranya) 118

Mayr Frigyes 49, 50, 198, 201

Megyesy Zsófia 141

Mészáros Lázár 68

Mezőbikács *lásd*: Bikács

Mihalka Antal 65, 66, 76, 198

Miskolc (Borsod) 13, 15, 113, 164

Misztbánya (Miszbánya, Szatmár)
ma: Nistru (Rom.) 178

Miszttótfalu (Szatmár) ma: Tăuții de
Jos (Rom.) 178

Mokossay Mátyás 66, 162

Molnár Antal 55

Mólnár Demeter 179

Morosán Tivadar 181

Mosolygó Simon 178, 180

Mosonmagyaróvár *lásd*: Magyaróvár

Mühr Antal 30, 31, 33

Müllner Ignác 63, 64

Munkács (Bereg) ma: Mukacsevo
(Ukr.) 169, 170
Mutsenbacher Alajos 34, 48, 49

N

N. Szabó István 117
Nádósy István 34
Nagy Antal 117
Nagy Gergely 40, 41
Nagy István 117
Nagy József 55
Nagy Lajos 40, 41
Nagy Sándor 162
Nagybánya (Szatmár) ma: Baia Mare
(Rom.) 169, 170, 178, 181, 187
Nagybecskerek (Torontál) ma: Zrenjanin (Jug.) 170
Nagydobos (Szatmár) 179
Nagykanizsa (Zala) 13, 16, 139
Nagykároly (Szatmár) ma: Carei
(Rom.) 170, 172, 205
Nagykikinda (Torontál) ma: Kikinda
(Jug.) 170
Nagykőrös (Pest-Pilis-Solt-Kiskun)
15, 191, 192
Nagymada (Szabolcs) ma: Nyírmada
179
Nagypeterd (Baranya) 117
Nagysomkut (Szatmár) ma: Șomcuta
Mare (Rom.) 90
Nagyszeben (Szeben) ma: Sibiu
(Rom.) 193
Nagyszentmiklós (Torontál) ma: Sînicolau Mare (Rom.) 168
Nagyszombat (Pozsony) ma: Trnava
(Szlov.) 13
Nagyvárad (Bihar) ma: Oradea (Rom.)
13, 15, 52, 90, 93, 97, 98, 109,
112, 145, 160, 161, 163, 168, 169,
172, 175, 184, 185, 195
Nagyváty (Baranya) 117
Nákó Sándor gr. 168
Nasztl József 59
Nedeczky Katalin 209

Nehrebeczky György 179
Nendtvich Károly 72, 198
Neumann Salamon 138
Ney Ferenc 30, 33, 46, 55
Nickerl kapitány 165

Ny

Nyerges Ferencz 117
Nyíregyháza (Szabolcs) 151, 170, 172
Nyírkarász *lásd:* Karász
Nyírmada *lásd:* Nagymada
Nyírtass *lásd:* Tass

O, Ó

Óarad *lásd:* Arad 15
Óbuda 16, 59, 60
Odor Ferencz 117
Okorág (Baranya) 117
Oppenheim Dávid 90
Oravicza (Krassó-Szörény) ma: Oravi-
ța (Rom.) 170–172
Oroszhegyi Józsa (Jósa) 44, 56, 120–
123
Osvald Ferencz 52
Oxford (Anglia) 15

P

Pájer 119, 120
Pakh Mihály 152
Palkonya (Baranya) ma: Drávapalko-
nya 117
Pap (Szabolcs) 179
Pap István 118
Pápa (Veszprém) 15
Papp Demeter 178
Papp György 178
Papp János 161
Papp Simon 178
Párizs (Paris, Fr.) 105
Paszku (Pascu) Miksa 37, 38, 192
Pásztor Gábor 186, 187
Pászty József 164
Pech József 49, 50, 57
Péchy Ferencz, Péchújfalusi 59, 60, 61

Pécs (Baranya) 13
 Peregriny Elek 34, 55
 Perlaky Dávid 154
 Pest sz.kir.város 12, 13, 16, 33, 41, 45–
 47, 51, 55, 57, 60–63, 66, 67, 71,
 72, 74, 76, 78, 84, 94–97, 100–
 107, 112–115, 121, 122, 125, 127,
 135–137, 151, 152, 154, 166, 176,
 177, 190, 199, 201, 203
 Peterd (Baranya) 117
 Petrovoszelló (Bács-Bodrog) ma:
 Bačko Petrovo Selo (Jug.) 66,
 162
 Pfeiffer József 109, 110, 112
 Plank János 47
 Pleza István 182
 Polgár (Szabolcs) ma: Tiszapolgár 170
 Pozsony (Pozsony) ma: Bratislava
 (Szlov.) 12, 13, 15, 16, 27, 28, 43,
 62, 86, 88, 101, 139, 140, 155,
 187, 206
 Prága (Praha, Cseho.) 199
 Pribék Béla 176
 Prónay Albert br. 154

R

Rác Ede 55
 Radnich Imre 206, 207
 Rákóczi Mihály 182
 Ramocsaháza (Szabolcs) 170
 Raskó Ferenc 57
 Remes Ferenc 98
 Reök (Röck) István 34
 Révaranyos *lásd*: Bács-Aranyos
 Rézbánya (Bihar) ma: Băița (Rom.) 195
 Richter Alajos 43, 189
 Róka József 52
 Rokostáin Lipót 93
 Roma (It.) 105
 Rómer Flóris 85, 88
 Rösler Ágnes 121, 122
 Rösler Antal 121, 122
 Rottenbiller Lipót 55, 103
 Rotter János 95, 96

Rozsnyó (Gömör-Kishont) ma: Rožna-
 va (Szlov.) 13
 Rupp Jakab 55
 Ruttkay Henrik 50, 57
 Rzdasy László 120
 Rzehák János 55

S

Salamon József 151
 Sánta Lajos 192
 Sántha Péter 34
 Sárospatak (Zemplén) 15
 Schlesinger, Elias 158
 Schlesinger, Hermann 156
 Schlesinger Ignác 33
 Schlesinger Illés 160
 Schlick Ágoston 60
 Schmid Ödön 55
 Schmidt István 55
 Schwalm János 55
 Selesztay Mihály 179
 Sellner 32
 Selmezbánya (Hont) ma: Banská Šti-
 avnica (Szlov.) 15
 Seltenreich Károly 63
 Serf Pál 207
 Siklós (Baranya) 117
 Simon Florent 33
 Sina György br. 206
 Sináveck Engelbert 60
 Skreinka Lázár 90
 Soltész Dani 172, 173
 Sopron (Sopron) 15, 141, 142
 Sovár István 117
 Stadler Florián 59
 Stáhly Ignác 48
 Steinacker Gusztáv 128
 Steinbach Ferenc 47
 Sterner 156, 158, 159
 Steyer János 110, 111
 Strasser Lázár 158
 Stuller Ferenc 33, 55
 Surián 170
 Svájc 132

Sz

- Szabadka (Bács-Bodrog) ma: Sübotica (Jug.) 125
Szabó Károly 176
Szabó Konstantin 180
Szabó Tivadar 178
Szabó Vazul 180
Szametz György 40
Szamosháti Jósa 122
Szamoskrassó *lásd:* Krassó
Szarvas (Békés) 15
Szász Károly 17
Szász Károly ifj. 191, 203
Szatmárnémeti (Szatmár) ma: Satu Mare (Rom.) 168
Szauter Sebestyén 43
Szeged (Csongrád) 13, 52, 55, 125, 170–173, 205, 207, 208
Szekeres Károly 117
Székesfehérvár (Fejér) 52, 125, 205
Szempék József 69
Szentanna (Újszentanna, Arad) ma: Sîntana (Rom.) 109–111
Szentiványi Károly 207
Szentkirályi Móricz 34
Szentmárton (Arad) ma: Sînmartin (Rom.) 110
Szenvey József 55
Szepesváralja (Szepes) ma: Spišské Podhradie (Szlov.) 164
Szerencsés Károly 139
Szigethy István 31, 32
Szilágyi József 184, 185
Szlakics István 69
Szögyény Antónia *lásd:* Bohus Jánosné
Szombathely (Vas) 13
Szontagh Lajos 152
Szőnyi Pál 30, 32, 34
Sztoczek (Stoczek) József 78
Szűcs Márton 117
Szurmik Ferenc 164

T

- Tabódy Pál 39
Tago Ignác 119
Taktakenyéz (Szabolcs) 172
Tamás István 32
Tánnei István 177
Tápé (Csongrád) 98
Tarsovszky János 172
Tass (Szabolcs) ma: Nyírtass 172, 179
Tata (Komárom) 101
Tavasi Lajos 34, 55
Teleki Blanka grófnő 112
Teleki Domokos gr. 31
Teleki László gr. 55
Teleki Sándor gr. 58
Temesvár (Temes) ma: Timișoara (Rom.) 13, 52, 90, 91, 97, 98, 111, 112, 124, 125, 163, 175
Tenczer (Denczer) Károly 176
Terehegy (Baranya) 117
Terézváros, Pest 55, 57, 177
Tillmann Ádám 209
Típró János 181
Tirpai János 182
Tisza Kálmán 138, 163
Tiszapolgár *lásd:* Polgár
Tjinkul Miklós 172
Toldy Ferenc 55
Tomcsányi 86
Torda (Bihar) ma: Bihartorda 170
Tornyospálca (Szabolcs) 179
Tőkés (Tőkésbánya, Szatmár) ma: Groși (Rom.) 178
Török Gábor 186
Törökbecse (Torontál) ma: Novi Bečej (Jug.) 170
Trefort Ágoston 99, 134
Turjai Bazil 183
Tuszkó György 182

U, Ú

- Újmoldova (Krassó-Szörény) ma: Moldova Nouă (Rom.) 171
Újszentanna *lásd:* Szentanna

Újvidék (Bács-Bodrog) ma: Novi Sad
(Jug.) 15, 125
Ungvár (Ung) ma: Uzsgorod (Ukr.) 14,
108

Ü

Ürményi Ferencz 46

V

Vác (Pest-Pilis-Solt-Kiskun) 13, 12, 98
Vágújhely (Nyitra) ma: Nové Mesto
nad Váhom (Szlov.) 155, 158
Vahot Imre 55
Vaiszló (Baranya) 117
Vályi János 179
Vancsa János 161
Váralja (Kővárvidék) 58, 89, 164
Varga István 30
Varga János 19
Varga Péter 117
Vasad (Érvasad, Bihar) ma: Vășad
(Rom.) 170
Vaszkó János 183
Vég Sándor 118
Véghy Antal 189
Velyáczky Mihály 179
Vereby József 101
Verni Mihály 55
Versec (Temes) ma: Vršac (Jug.) 15,
170
Vida József 84
Világos (Arad) ma: Șiria (Rom.) 172
Vinga (Temes) ma: Vinga (Rom.) 170

Violics Péter 55
Viszló (Somogy) 118
Viziváros, Buda
Vojdisek József 113, 136, 137
Vörösmarty Mihály 143

W

Walheim János 176
Waltherr Béla 137
Warga János 192
Wargha István 30–32
Wesselényi Miklós br. 30, 34
Windisch Alajos 176

Z

Zágráb (Zágráb) ma: Zagreb (Horv.)
126
Zákány Mihály 117
Zaláta (Baranya) 117
Zengg (Senj, Horv.) 13
Zilah (Szilágy) ma: Zalău (Rom.) 15
Zimmermann Károly 195
Zollner Lajos 55
Zombor (Bács-Bodrog) ma: Sombor
(Jug.) 15, 69, 125

Zs

Zsasskovszky Ferencz 120
Zsoldos Ignác 33
Zubek Alajos 34

Horváth Éva

